متضاد روايات

مذهبي اختلافات

سلفي شم که مذهبي پاتې شم؟

حکمتيار

فهرست

عنوان **صفحه**

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

په داسي حال کي چي موږ د اسلامي امت یووالی غواړو، د امت پر هغو ژورو ژورو پرهارونو ویر کوو او اوښکي تویو چي ستر عامل ئې قومي او مذهبي اختلافات ول، د همدغو کرغېړنو اختلافاتو له کبله ټوټې ټوټې او له ذلت او سپکاوي سره مخامخ شو، هیله مو دا ده چي اسلامي امت د الله تعالی پر مضبوطي رسۍ منګولي ولګوي، متحد شي، خپل تېر برم او عظمت تر لاسه کړي، د ټولو حقه مذاهبو صادق او مؤمن پلویان یو ځل بیا د متحد او تفرق نه منونکي امت په توګه راڅرګند شي؛ د وروڼو په څېر یو د بل خوا ته په ډاډ او اطمئنان سره او له کرکي او دښمنۍ پرته ژوند وکړي، نه یو بل تکفیر کړي، نه په فروعي مسایلو کي اختلاف د دوی تر منځ په دښمنۍ واوړي، نه اصلي مسایل هېر کړي او په فروعي مسایلو پوري ونښلي، نه ستر ستر خطرناک بهرني او کورني دښمنان له پامه وغورځوي او هغوی ته شا کړي او په داسي شخړو کي ځان مصروف کړي چي د مسلمانانو تر منځ له فروعي اختلافاتو راولاړېږي، موږ غوښتل چي افغان ولس په یوه ډاډمن او متحد اسلامي صف کي راغونډ کړو، پرېږ نږدو چي افغانان؛ مخصوصاً هغه چي خپلواک، آزاد او سرلوړی اسلامي افغانستان غواړي او دې سپېڅلي هدف ته د رسېدو لپاره هري

قرباني ته چمتو دي؛ په بېلو بېلو ډلو ووېشل شي، غوښتل مو د دوی سنګر یو وي، د اسلام دوست ئې دوست او دښمن ئې دښمن وي، په ګډه د کورنیو او بهرنیو دښمنانو مقابله وکړي، توره ئې د دښمن پر سر راپرېوځي، ژبه ئې د دښمن په ضد وخوځي، قلم ئې د دښمن په ضد ولیکي، خو متأسفانه ځیني کمعقله او غرضي کړی د داسي هیلو په وړاندي خنډونه راولاړوي، په داسي حال کي چي موږ له لوی دښمن سره په ساړه او تاوده جنګ کي مصروف یو، په داسي حال کي چي نن د تاریخ تر ټولو لوی او اوږد سوړ او تود جنګ د اسلام او اسلامي امت په ضد روان دئ، د مسلمانانو په ضد د نړی ټول کفري ځواکونه متحد شوي او د اسلامي هېوادو منافق او مفسد غلام صفته حکام هم ورسره ملګري شوي، د کابل او بغداد په څېر د اسلام ستري کلاګاني د دښمن په لاس کي پرېوتې، په همدې ویرجن او دردناک حالت کي ځیني وایي: موږ په مقلدو مذهبیانو پسي ورروان یو او سنګرونه ئې ترې نیسو!! ځیني وایي: د مذهب تقلید شرک دئ، ځیني وایي: د احنافو په طریقه لمونځ کول لمونځ نه دئ، د دوی لمونځ د سنت خلاف دئ او الله تعالی ئې نه قبلوي!! ځیني وایي: له سنتو وروسته دعاء ځنګه ده؟ او دې ته ورته نور مسایل. دښمن خوښ دئ او دا غواړي چي مسلمانان په دغسي قضایاوو کي مشغول وساتي، یقیناً چي د دغه بهیر تر شا یا د زرنګ دښمن ناولي لاسونه د فتنو راولاړولو په موخه بوخت دي او یا هغه کمعقله او په غرض او مرض ککړ خلک چي نه د دین په حقیقت پوهېږي او نه د دنیا له حالته خبر دي، نه دوست پېژني او نه دښمن، نه د اسلام غم ورسره دئ او نه د اسلامي امت درد.

موږ دا کتاب په دې موخه خپروو چي دا توطئه شنډه کړو، د دغو مرموزو کړیو د تبلیغاتو مخه ونیسو، ټولو ته جوته کړو چي موږ غواړو عقیده، مذهب، مسلک،

لمونځ او ټول عبادات او معاملات مو سل په سلو کي د قرآن او سنت مطابق وي، یوازي هغه څه منو او عمل پرې کوو چي د الله تعالی د کتاب او د رسول الله ﷺ له لارښوونو سره مطابقت ولري. هر مسلمان خپل ورور ګڼو، د ټولو حقه مذاهبو پلویانو ته درناوی لرو، شافعي، مالکي، حنبلي، سلفي او هر هغه څوک زمونږ ديني ورور دئ چي د الله کتاب قرآن ئې لارښود دئ او د رسول الله ﷺ سنت ئې تګلاره دئ، خپلو ورونړو ته وايو: په فرعي مسايلو کي اختلاف دي تاسو د هغو خلکو په اړه دښمنۍ، حساسيت او ضديت ته اړه نه کړي چي په اصلي مسايلو کي له تاسو سره متحد دي، خپل وخت له هغو خلکو سره په شخړو، مشاجرو او مجادلو کي مه ضايع کوئ چي اصلي دښمن ئې هېر کړی، اصلي کار ئې پرېښی، د دښمن په ضد د جهاد سنګر ترې پاته دئ، د مسلمانانو په ضد ئې د جدل سنګر پرانيستی او د دوی په ضد د خولې ډزي کوي. پر دوی زړه سوی ولرئ او ورته ووايئ: که ګمان کوې چي په فرعي مسايلو د ترکيز له لاري به د الله تعالی رضا ترلاسه کړې او جنت الفردوس به دي په برخه شي، نو خپل شوق پوره کړه، خو په دې پوه شه چي نه د الله تعالی رضاء په دومره آسانۍ ترلاسه کېدی شي او نه جنت دومره ارزانه متاع ده چي په څو وړو او سړو خبرو واخيستی شي، د قرآن دغه آيت ئې مخي ته کېږدئ:

ûïÎÉÁ 9$N=è/r ß3ZÏ (r&g» _ ûï%$ª ! $É=è/ $ß9r pY f ß$(qè% ?b& ãôÅm Q&

ÇÊÍËÈ آل عمران:۱۴۲

آيا داسي مو انګېرلې چي جنت ته به له هغه د مخه داخل شئ چي لا الله نه ستاسو مجاهدين معلوم کړي او نه ئې صابران معلوم کړي؟!!

يعني دا هسي يوه خوشې هيله او بې بنسټه انګېرنه ده چي تاسو به يوازي د ايمان په دعوی سره جنت ته درومئ او د جنت دروازې به په خپلي مخي کي

پرانیستې مومئ، مخکې له دې چې له آزموینو تېر شئ، په امتحانونو کې بريالي شئ او د آزموینو په ترڅ کې جنت ته د ننوتو وړتیا ثابته کړئ!! دا هیله د الله له سننو سره اړخ نه لګوي، الله جنت د هغو لپاره جوړ کړی چې په آزموینو کې بريالي شي، جنت د مجاهدینو او صابرانو ځای دئ، په آزموینو کې الله تعالی دا عملاً څرګندوي چې څوک مجاهد او صابر دئ او د جنت مستحق. له دې آیت داسې معلومېږي چې له (مجاهد) او (صابر) پرته بل څوک جنت ته نشي ننوتی. او له دې دا خبره معلومېږي چې د (جهاد) او (صبر) لمن ډېره پراخه ده، او د انسان ټول ژوند احتوی کوي.

د حدیث او سنت په اړه موږ له دوو (مُنکِرینو او مُنَکِّرینو) ډلو سره مخامخ یو، یوه ئې انکار کوونکې او بله ئې انکاروونکې، یوه ئې په خپله له حدیث او سنت نه انکار کوي، بله ئې نور انکار ته اړباسي، اسلام ته د دوهمې ډلې خطر تر لومړۍ زیات دئ، هغه چې هر وچ او لانده د حدیث په نامه وړاندې کوي، رسول الله ﷺ ته متضاد او متعارض اقوال او افعال منسوبوي، داسې څه ورته منسوبوي چې هم د قرآن خلاف وي او هم د عقل، رسول الله ﷺ په داسې صفاتو یادوي چې الله تعالی نه دئ پرې ستایلی، دوی له سنت او اسلام سره تر هر چا زیاته دښمني کوي، له سنت نه انکار نه بازار لري او نه په امت کې د نفوذ مجال، خو متضاد او متعارض روایات هم بازار لري، هم په امت کې د خورېدو مجال، او هم د اختلافاتو راولاړولو توان، ډېر کمعقله دښمن به دا هڅه کوي چې له حدیث او سنت نه د انکار لار غوره کړي او له دې لارې اسلام ته کوم تاوان ورسوي، دښمن هغه ډلې خوښوي، جوړوي او پالي چې د دین او مذهب په نامه د دین جرړې پرې کړي، له دین او مذهب نه داسې تعبیر وړاندې کړي چې د هر چا کرکه راپاروي. موږ ټول امت او د امت مجاهد علماء، هدفمن دعات او د اسلام هر دردمن خواخوږی دې ته رابلو چې راوړاندې شي

او د دغو فتنو د مقابلې لپاره ملا وتړي. موږ له هيڅ واقعي مسلمان سره، که د کوم مذهب پلوي وي او يا سلفي وي هيڅ ستونزه نه لرو، غواړو ټول په يوه صف کي راغونډ شي، ستونزه مو له هغو کړيو سره ده چي د مرموزو شبکو له لوري استخدامېږي او غواړي د مذهب تر نامه لاندي په مسلمانانو کي اختلافات راولاړ کړي او له اصلي دښمن او اصلي کار نه ئې مخ بل لوري ته واړوي.

حزب اسلامي دغه لار غوره کړې، د امت د راويښولو، په يوه صف کي د ټولو مسلمانانو د راغونډولو او په ګډه د ټولو کورنيو او بهرنيو دښمنانو د مقابلې لپاره ئې د چمتو کولو ملا تړلې، د دغي تګلاري له امله وو چي نه يوازي د افغان ولس اکثر صالح او هوښيار مجاهدين او د اسلام دردمن او هدفمن خواخوږي د حزب په ليکو کي تنظيم شول بلکي د افغانستان ډېری مخلص مذهبيان او سلفيان له حزب سره يو ځای شول او افغانستان ته له نورو هېوادو راتلونکو رضاکارو مجاهدينو به هم دا غوره ګڼله چي د حزب په سنګرونو کي او د حزب اسلامي د مجاهدينو په څنګ کي جهاد وکړي.

اللهم ارنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه

و ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه

حکمتيار

سلفي شم که مذهبي پاته شم؟

مخکي له دې چي پورتنۍ پوښتني ته ځواب ووايو او دا مطلب روښانه کړو چي آيا موږ ته له مذهب نه استغناء او د احاديثو په موجود کتابونو کي په کوم يوه عمل کول ممکن او صحيح دي که نه؟ دا راته غوره ده چي د کوم مذهب تقليد وکړو او که ټولو مذهبونو ته شا کړو، په اصطلاح سلفي شو او پر حديث عمل وکړو؟ بايد څو خبري د سريزي په توګه وړاندي کړو:

د شهيد عبدالله عزام هغه تاريخي وينا مي مخي ته ځليږي چي ويل ئې: څوک چي افغانستان ته نوی مذهب راوړي له اسلام او جهاد سره خيانت کوي!! دا وينا بايد په سرو زرو وليکل شي او هر څوک ئې خپلي مخي ته پر ديوال وځړوي. شهيد عبدالله عزام به کله چي له افغانانو سره يو ځای لمونځ کولو نو آمين بالجهر به ئې نه کولو، رفع اليدين به ئې نه کولو، پښې به ئې آزادي نه ايښودې، دې ته به ئې ترجيح ورکوله چي په لمانځه کي کوم افغان امامت وکړي، په څو اوږدو او لنډو جهادي سفرونو کي ئې زما ملګرتيا کړې، تل ئې له ما غوښتل چي په لمانځه کي ئې امامت وکړم، د ده اخلاص، قوي ايمان، هوښيارتيا او په جهاد کي د ده لويي ونډي ته په پام سره دښمنانو ونه زغملو او د داسي چا په لاس ئې شهيد کړ چي د مسلمانۍ ادعاء ئې کوله!!

دښمن پرون هم دا هڅه کوله چي په اسلامي امت کي د مذهب په نامه

اختلافات راولاړ کړي او نن هم، اسلامي امت ئې هغه مهال ټوټې ټوټې کړ چې د مذهب په نامه ئې د دوی تر منځ د دښمنیو اور بل کړ، په افغانستان کي د نویو سیاسي او مذهبي ډلو د جوړولو لړۍ د جهاد په کلونو کي پیل شوه، او د هغو ځواکونو له لوري او د ډالر او ریال په زور چې په افغانستان کي د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي حکومت له جوړېدو سخت وېرېدل. په دغو ډلو کي ځیني ئې سیاسي وې او ځیني ئې مذهبي، ځینو د وحدت تر نامه لاندي اختلافات راولاړول او ځینو له افغانانو غوښتل چې خپل مخکنی مذهب پرېږدي او نوی مذهب غوره کړي.

کومو ډلو چې د نوي مذهب خورولو ته ئې ملا وتړله په څو ډېرو بسیطو او فرعي مسایلو ئې ترکیز کاوو او له همدې ئې د اختلاف راولاړولو وسیله جوړوله، د پام وړ اساسي او مهم مسایل ئې دا وو: د الله تعالی لپاره د خدای نوم مه کاروئ، الله تعالی هر ځای او له هر چا سره نږدې نه دئ بلکي د عرش له پاسه دئ او پر عرش ئې استوی کړې، په لمانځه کي د قیام په وخت کي پښې آزادي ږدئ، د تکبیرونو په وخت کي لاسونه لوړوئ، آمین په لوړ ږغ وایئ، د کوم مذهب تقلید حرام دئ، هر څوک باید مخامخ احادیثو ته رجوع وکړي او پر حدیث عمل وکړي نه د کوم امام پر قول!!... غواړم په دې لیکني کي د دوی دغه وروستۍ ویناوي وڅېړم او ماهیت ئې روښانه کړم:

درنو محدثینو ته دي الله تعالی ډېر ډېر اجرونه ورکړي چې د رسول الله ﷺ احادیث ئې په ډېر دقت او احتیاط سره او د ډېرو ستونزو په ګاللو سره راغونډ کړل، روایات ئې وچڼل، د راویانو په اړه ئې ژور تحقیقونه وکړل، صحیح روایات ئې بېل کړل، د اعتماد وړ راویان ئې له کمزورو بېل کړل او د مبارکو احادیثو ګڼ شمېر مجموعې ئې راتلونکو نسلونو ته په مېراث پرېښودې. په دې اړه د درنو فقهاوو له

لوري راغونډ شوي احاديث او د هغوی په رڼا کي فقهي احکام تدوينول او د صحاح سته امامانو خدمات د ډېري ستايني وړ دي، خو ای کاش په اسلامي امت کي داسي مدبر او د بصيرت خاوند زعيم راپيدا شوی وی چي د رواياتو په اړه ئې همغه کار کړی وی چي عثمان رَضِيَ اللهُ عَنهُ د قرآن په اړه وکړ، که موږ د احاديثو او رواياتو يوه معتبره او ټول امت ته د منلو وړ مجموعه درلودی او د احاديثو موجود کتابونه د قرآن په رڼا کي له تنقيح نه وروسته په يوې مجموعې کي راغونډ شوي وی نو له سترو فتنو او اختلافاتو به ژغورل شوي وو. اوس خو متأسفانه د رواياتو په بېلو بېلو کتابونو کي د مختلفو مذاهبو پلويانو ته د اعتبار وړ رواياتو کي شديد تناقضات او اختلاف خو پرېږده د احاديثو په يوه کتاب کي به گڼ شمېر متعارض روايات ومومئ، داسي چي له دوو نه به ناچار يو منو او بل به پرېږدو، دا هم نه دي په گوته شوي چي په دغو متعارضو رواياتو کي کوم يو په کوم دليل د منلو وړ دیٔ او پر بل ترجيح لري.

زموږ گران ائمه هم له دغي ستونزي او مشکل سره مخامخ ول، ليدل ئې چي د متعارضو رواياتو له کبله په امت کي شديد اختلافات راولاړ شوي، هر څوک په ځانگړو رواياتو استناد او عمل کوی، کمعلمه خلکو ته څو روايات په لاس ورغلي، له تحقيق پرته ئې منلي، همدا ئې ځان ته مذهب گرځولی، خپله لار ئې له نورو بېله کړې، له هغه چا سره مخالفت کوي چي د دې رواياتو پر ځای نور روايات او د ده تر رواياتو ډېر صحيح او مستند په لاس ورغلي، دا اختلاف ورځ په ورځ زياتېدو، خبره ړوند تعصب ته رسېدلې، يوه بل په دې خاطر تکفير کړی چي د ده روايات ئې ورسره نه دي منلي، درنو ائمه وو تر ډېره حده د دې فتنې مقابله وکړه، که د دوی مبارکي هڅي نه وی نو امت به داسي ټوټې ټوټې شوی وو چي راغونډول به ئې ممکن نه وو. تر ډېري مودې دا فتنه غلې وه، خو ورو ورو ئې بيا سر رااوچت کړ، بيا په امت

کي داسي خلک راپيدا شول چي نه يوازي مخکنۍ فتنه ئې راژوندي کړه او ويل ئې چي هر څوک بايد په حديث عمل وکړي، او د خاص مذهب له متابعت نه ډډه وکړي، بلکي د ائمه وو د متابعت په اړه ئې ويل چي دا متابعت ناروا تقليد او شرک دئ!! دا په داسي حال کي چي ائمه وو له دې پرته بل کار نه دئ کړی چي احاديث او روايات وچڼي، صحيح له ضعيف نه تفکيک کړي، او خلکو ته وښيي چي په کوم روايت عمل وکړي او په کوم نه، هر څوک چي د حديث متابعت ته خلک رابلي نو هرو مرو به د رواياتو يوه خاصه لړۍ د هغوی مخي ته ږدي، په ځانګړيو کتابونو کي د احاديثو د راغونډولو لړۍ دغه ضرورت ته په پام سره پيل شوې، نن هم که څوک يوازي په حديث د عمل کولو خبره کوي نو ناچار به خلکو ته وايي چي د احاديثو کوم کتاب ته به اعتبار ورکوي او د رواياتو کومه لړۍ به معتبره ګڼي، او دا له دې پرته بل کار نه دئ چي نوی مذهب ته به خلک رابلي، ځيني کمعقله او ساده خلک داسي فکر کوي چي مذاهبو امت وېشلی او په احاديثو عمل کول دا اختلاف له منځه وړي، حال دا چي خبره په بشپړه توګه د دې عکس ده. د احاديثو کتابونه دومره ډېر دي چي يو ستر کتابتون ترې ډکېږي، او د رواياتو شمېر دومره دئ چي لکونو ته رسېږي، عادي خلک خو په ځای پرېږدئ متخصصين هم له هغوی نه د احکامو په رااېستو کي له سترو ستونزو سره مخامخ کېږي. کاش موږ د رواياتو داسي متفق عليه کتاب او مجموعه درلودی چي ټول امت پرې متفق وی، او په هغه کي داسي روايت نه وی چي له قرآن سره تعارض لري او يا يو ئې له بل سره، که تاسو د رواياتو اوسنيو کتابونو ته په دقت او له تعصب نه پرته رجوع وکړئ نو نه يوازي په سلګونو داسي روايات به ومومئ چي په بشپړه توګه له قرآن سره تعارض لري بلکي په خپلو منځو کي هم دومره ژور تعارض لري چي هيڅوک ئې په تلفيق نشي

توانېدی. دا تعارض به نه یوازي په هغو روایاتو کي وګورئ چي د بېلو بېلو مذاهبو پلویانو ته د اعتبار وړ دي بلکي په هغو کي به ئې هم ومومئ چي د یوه خاص مذهب پلویان ئې د ځان ګڼي.

د مثال په توګه د شیعه وو له نظره معتبر کتاب اصول کافي په اړه د دوی یو مشهور عالم علامه برقعي لیکي: د دې کتاب اکثر روایات جعلي، له قرآن سره متصادم او د عقل خلاف دي او رواة ئې مجهول الهویه، کاذب او فاسق دي، برقعي د اصول کافي د تردید په اړه یو ضخیم کتاب لیکلی چي په هغه کي ئې لیکلي: که دښمنان خبر شول چي زموږ د روایاتو په کتابونو کي داسي روایات هم راغلي چي راویان ئې خر او چنګښه دي؛ نو څه به کوو؟!

ځیني داسي دي چي ځان ته اهل حدیث او سلفي وایي او د مذاهبو پلویان مشرک ګڼي، دا په داسي حال کي چي دوی په خپله د یوه خاص امام او مذهب متابعت کوي، د ډېرو ئې امام بخاري امام دئ او بخاري ئې مذهبي کتاب، او دا په داسي حال کي چي د ائمه وو په وړاندي امام بخاري داسي دئ لکه د شاګرد شاګرد، هم د احادیثو د ذخېرې له پلوه او هم د صحابه وو دور ته د نږدې والي له پلوه، د څلورو مذاهبو امامانو هر یوه ئې په دومره احادیثو استناد کړی چي بخاري ئې نیمایي ته هم نه رسېږي، په ائمه وو کي امام ابوحنیفه داسي احادیث هم روایت کړي چي له صحابه وو ئې مخامخ اورېدلي!! آیا هغه به ډېر سلفي وي چي د صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو متابعت کوي او له دوی نه ئې مخامخ روایات ترلاسه کړي او که هغه چي د احادیثو کتابونه ئې له دغو دریو ادوارو نه وروسته لیکلي؟!! امام ابوحنیفه وایي: که کوم حدیث صحیح ثابت شي نو همدا زما مذهب دئ، یعني د هري قضیې په اړه زما وروستۍ رأیه همغه رأیه ده چي صحیح حدیث ئې وړاندي کوي!! د دې معنی دا ده

چې د امام ابوحنيفه مذهب د صحيح احاديثو مجموعه ده، هغه هر صحيح حديث د خپلې فتوى بنسټ ګرځولى، روايت ئې په هغه صورت کې نه دئ منلى چې اسناد ئې ضعيف او متن ئې د قرآن او درايت خلاف موندلى. او دا کار هر امام کړى او هر هغه څوک به ئې کوي چې مسلمان وي، پر قرآن ايمان ولري او د خاص مسلک او مذهب په اړه ړوند تعصب ونه لري. روايت خو يوازې په هغه صورت کې د منلو دئ چې منشأ ئې قرآن وي يا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري او د عقل خلاف نه وي، څوک چې پر قرآن ايمان لري نو نه د قرآن يو آيت داسې تعبيروي چې له ګڼ شمېر نورو آيتونو سره په تعارض کې راشي او نه داسې روايت مني چې له قرآن سره تعارض لري.

په رواياتو کې د اختلاف يوه بېلګه د لمانځه څرنګوالى دئ، ګورو چې په دې اړه د مذاهبو تر منځ اختلاف دئ چې د تکبيرونو په دوران کې رفع اليدين وشي که نه، د فاتحې په پاى کې آمين په جهر او لوړ ږغ وويل شي که په ټيټ ږغ، د قرائت پر وخت لاس چېرې، پر سينه يا پر نامه کېښودى شي او يا ځوړند پرېښودل شي، د قيام په وخت کې پښې څنګه او څومره يوه له بلې لرې کېښودى شي... دا په داسې حال کې چې په زرګونو صحابه وو د پيغمبر عليه السلام لمونځ په خپلو سترګو ليدلى، په جمع ئې لمونځ ورپسې کړى، ټول حرکات ئې ليدلې، خو سره له دې د همدې لمانځه د څرنګوالي په اړه مختلف روايات د دې باعث شوي چې بېلو بېلو مذهبي ډلو بېل بېل صورتونه غوره کړي!!

کاش زمونږ درنو فقهاوو لږ تر لږه د لمانځه د هيئت په څېر مسايلو کې اختلاف نه درلودى، ټولو د مدينې منورې د خلکو لمونځ او څرنګوالى ئې معيار ګڼلى وى او نن د ټولې نړۍ د مسلمانانو لمونځ يو شانې وى، د پيغمبر عليه السلام نږدې

اتلس زره لمونځونه د مدينې خلکو په خپلو سترګو ليدلي او په خپلو غوږونو ئې اورېدلي او خبر ئې نسل په نسل له يوه بل ته انتقال شوی، خو متأسفانه مونږ په دې کي هم د امت تر منځ د اختلاف شاهد يو، د کوفې، مدينې او شام د فقهاوو ترمنځ اختلاف دئ، دا درې مراکز په هغه وخت کي درې ستر ستر سياسي مراکز وو، د سياسي مراکزو اختلاف په فقهي مسايلو کي له اختلاف سره يو ځای شو او دا دئ تر نن پوري د دې لړۍ روانه ده، هر څومره چي دا سياسي مراکز زيات شوي همدومره اختلاف ورسره پراخ ابعاد موندلي، مصر، استانبول، مرو او خراسان هم د کوفې او شام په څېر په سترو سترو سياسي مرکزونو بدل شول او مزيد مذهبي اختلافات ئې وزېږول.

دا مشکل به هغه وخت حل کېږي چي ټول اسلامي امت واحد ستر سياسي مرکز ولري، او همدا مرکز د مذهبي اختلافاتو د ختمولو لپاره داسي کار وکړي لکه عثمان رضي الله عنه چي د قرآن د مختلفو نسخو د توحيد په اړه وکړ او د يوه ستر اختلاف مخه ئې ونيوله.

د رواياتو دغو ارزښتناکو زېرمو هغه فتنه تر ډېره حده پای ته ورسوله چي د اسلام دښمنانو، غرضي او مرضي کړيو او ناپوه مسلمانانو راولاړه کړې وه، په مسلمانانو کي د اختلافاتو راولاړولو لپاره له ځانه احاديث جوړول، غلطي، کمزورې، نيمګړې او د قرآن خلاف يناوي ئې پيغمبر عليه السلام ته منسوبول، د سياسي اغراضو لپاره د قرآن آيتونه او د پيغمبر عليه السلام احاديث په داسي بڼي کي تعبيرول چي ټګماران خپلي موخي پرې ترلاسه کړي، هغه لويه فتنه وه چي په امت کي د تفرق او د سياسي اختلافاتو او شخړو پر مهال رامنځته شوه، هر څومره چي د اقتدار مراکز زياتېدل او د اقتدار د خاوندانو ترمنځ اختلافات تشديد کېدل نو د

جعلي رواياتو او موضوعي احاديثو لړۍ تقويه کېده، تر هغې ورځې چې د اسلامي امت د اقتدار سياسي مرکز يو وو، ستر اسلامي خلافت له يوه دارالخلافه نه اداره کېدو، مدينه له سياسي لحاظه دارالخلافه وه او له علمي پلوه د ارشاد او دعوت مرکز، ټول اسلامي امت لدغه واحد مرکز نه ديني او علمي لارښووني او سياسي پرېکړې ترلاسه کولې، خو کله چې سياسي مرکز له مدينې نه کوفې بيا شام او مصر ته انتقال شو، نو د مدينې په خوا کې درې نور علمي او ديني مراکز جوړ شول، دغه مهال وو چې سياسي اختلاف مذهبي رنګ غوره کړ، بېل بېل مذاهب رامنځته شول او د رواياتو بېلې بېلې مجموعې جوړې شوې، د عباسيانو د اقتدار په مهال دا اختلافات خپلې لوړې کچې ته ورسېدل، شيعه مذهب هم په دغه دوران کې رامنځته شو، که څه هم د دې مذهب بنسټ د يهودي عبدالله بن سبا له لوري اېښودل شوی او دی د هغې فتنې محرک وو چې په ترڅ کې ئې لومړی عثمان ﵁ او بيا علي ﵁ په شهادت ورسېدو، خو د ده تحريک هغه مهال د يوه مذهب بڼه غوره کړه چې اقتدار له امويانو نه عباسيانو ته انتقال شو او عباسي واکمنانو غوښتل چې د امويانو په ضد د هغو خلکو مرسته او ملاتړ هم ترلاسه کړي چې د علي ﵁ ملاتړي او پلويان ول، د امويانو د اقتدار پر مهال د علي ﵁ ځيني اولاد د ايران او خراسان په لوري هجرت ته اړ شول، د زوړ ايران سياسي او مذهبي مشرانو د مسلمانانو له هغو مشرانو سره ژوره کينه په زړه کې درلوده چې ايران د دوی د واکمنۍ په دوران کې فتحه شوی وو، دوی ته دا موقع په لاس ورغله چې د علي ﵁ د خواخوږو په توګه راوړاندي او د علي ﵁ د اولاد ملاتړ وکړي او د علي ﵁ حب او ملاتړ ته د يوه مذهب بڼه ورکړي. دوی د رواياتو داسي لړۍ ځان ته جوړه کړه چې يوازي د علي ﵁ اولاد ته منسوب شوي، نهج البلاغه او اصول کافي د دوی د رواياتو دوه مجموعې دي چې د علي ﵁

له شهادت نه نږدې څلور سوه کاله وروسته رامنځته شوې.

دوی د قرآن د آیتونو په اړه په داسې روایاتو باور لري چې ښیي د قرآن ډېر آیتونه د علي رَضِيَ اللهُ عَنهُ او د ده د اولاد په هکله نازل شوي، دا په داسې حال کې چې د ټول قرآن په یوه آیت کې هم نه صراحتاً او نه اشارتاً داسې آیت تر سترګو کېږي چې د علي رَضِيَ اللهُ عَنهُ او د ده د اولاد په اړه وي، خو دوی د دغو آیتونو لپاره داسې شأن نزولونه له خپله ځانه جوړ کړي چې خپله ادعاء پرې ثابتوي، په دې کې داسې مسخره او خندوونکي روایات هم شته چې وايي: والشمس ای علي، والقمر ای فاطمه، والتین ای علي، والزیتون ای فاطمه!! یعني په قرآن کې چې الله تعالی په لمر یا انځر لوړه کړې له دې مراد علي دئ او په سپوږمۍ او زیتون له لوړې نه مراد د فاطمې پر سر لوړه ده!! که څوک ورته ووايي: چې الله تعالی ولې دوی په خپل اصلي نومونو نه دي یاد کړي؟ الله تعالی د ابولهب نوم اخلي او د دوی نه، د هارون علیه السلام نوم یادوي او د دوی نه، ولې به ئې داسې الفاظ کارولي وي چې هر څوک بله معنی ترې اخلي؟ آیا الله تعالی غواړي چې خلک په شک کې واچوي؟ الله تعالی خو فرمايي چې په دې کتاب کې د شک ځای نشته، داسې آیت په کې نشته چې څوک ئې د معنی په پوهېدو کې شک وکړي، الله تعالی خو فرمايي چې قرآن آسان دئ، څرګند او مبین دئ، د ټولو اختلافاتو د حلولو وروستۍ مرجع ده، خو دا څنګه تاسو په قرآن کې اختلاف راولاړوئ او دا اختلاف په روایاتو حل کوئ!! هیڅ ځواب نه لري. په اهل سنت و جماعت کې هم داسې خلک راپیدا شول چې د قرآن په ځای روایات وروستۍ مرجع ګڼي، د آیت صراحت ته هیڅ اعتناء نه کوي، دې ته نه ګوري چې د هر آیت معنی باید تر هر څه د مخه په خپله په قرآن کې ولټوو او که په قرآن کې مو ونه موندله نو روایاتو ته رجوع وکړو، روایت یوازې په هغه صورت کې ومنو چې د قرآن له کوم

څرګند آیت سره تعارض او اختلاف ونه لري، پر قرآن د ایمان تقاضاء دا ده چې د هر څه په اړه د لارښوونو وروستۍ مرجع او د اختلافاتو د حل وروستۍ پرېکړه ئې وګڼو، دا خوارکیان کله کله د قرآن په ځینو آیتونو د خپل مسلک د اثبات لپاره استناد کوي او وایي: قرآن موږ د الله تعالی او د هغه د پیغمبر په اطاعت مکلف کړي یو، نو په حدیث عمل خو د دغه حکم تقاضاء ده، که څه هم دا خبره په خپل ذات کې صحیح ده خو دوی ئې په غلطه تعبیروي او دا معنی ترې راباسي چې د هر هغه روایت متابعت پر موږ فرض دئ چې دوی ئې صحیح ګڼي که څه هم له قرآن سره تعارض لري، دې ته ئې پام نه دئ چې د پیغمبر اطاعت یعني د قرآن اطاعت، که څوک غواړي د پیغمبر علیه السلام اطاعت وکړي نو په دې قرآن دي عمل وکړي، کوم څه چې له پیغمبر علیه السلام نه موږ ته په بشپړ امانت او د ټولو صحابه وو په اجماع سره رارسېدلی دغه قرآن دئ، الله تعالی خپل پیغمبر د دغه قرآن د تبلیغ لپاره غوره کړی، د پیغمبر علیه السلام اصلي مأموریت دا وو چې دغه قرآن تر خلکو ورسوي، پیغمبر علیه السلام په قرآن دومره ترکیز کولو چې د یوه روایت له مخې ئې د عمر تر پایه چا ته د احادیثو د لیکلو اجازه نه ورکوله او د بل روایت له مخې د مدینې تر ورستیو کلونو پوري. د احادیثو له لیکلو نه د ممانعت په سبب ګورو چې له احادیثو نه د ګوتو په شمېر داسي دي چې په تواتر سره تر موږ رسېدلي، داسي احادیث ډېر لږ دي چې ټولو صحابه وو پرې اتفاق کړی وي او په مقابل کې ئې داسي روایت نه وي چې په معنی او الفاظو کې ورسره اختلاف ونه لري. احادیث خو د قرآن له شرحي او تفصیل نه پرته بل څه نه دي.

د روایاتو د یوې خاصي لړۍ په اړه ړوند تعصب د دې باعث شو چې شیعه له ټول امت نه بېله لار غوره او په امت کې د اختلاف باعث شي، دوی د زرګونو صحابه

وو له لوري وړاندي شوو رواياتو ته شا کړه او يوازي هغه ئې ومنل چي د علي ﵁ اولاد ته منسوب وو، همدغه غلطه تګلاره په دې منتج شوه چي دوی په ټولو صحابه وو د نفاق او ارتداد حکم وکړي، له پيغمبر عليه السلام نه وروسته علي ﵁ او زامن ئې د هغه ځای ناستي او د خلافت اصلي او يوازني وارثين وبولي او ابوبکر، عمر او عثمان ﵃ او ټولو هغو صحابه وو ته د غاصب په سترګه وګوري چي له علي ﵁ نه پرته ئې له بل چا سره بيعت کړی او د بل په خلافت راضي شوي، حال دا چي علي ﵁ په خپله له مخکنيو خلفاوو سره بيعت کړی او نه يوازي دا چي تل ئې په لمانځه کي په هغوی پسي اقتداء کړې بلکي خپله لور ئې عمر ته په نکاح ورکړې!! د امام حسين ﵁ لپاره به د محرم په ورځو کي توره جامه اغوندي او د محرم په لسمه به د هغه د شهادت وير کوي، په مسخره، کرکجنو، خرافي او اسلام ضد حرکاتو او ناولو بدعتونو سره به دا ورځ لمانځي؛ خو په عمل کي به په کربلا او نجف باندي د صليبي ځواکونو د بريد په وخت کي د يرغلګرو مرسته کوي او د دوی په لاس د زرګونو هغو مسلمانانو د وژلو به هيڅ پروا نه کوي چي د امام حسين په څېر د ظلم او تېري مقابله کوي!! پر يزيد به لعنت وايي خو په عمل کي به تر يزيد نه د لازيات ظالمو واکمنانو ملګرتيا او له بې دينه، منافق، ظالم او مفسدو واکدارانو سره بيعت کوي!! که د پيغمبر عليه السلام په ژوند کي دومره مسلمانان په عراق او افغانستان کي وژل شوي وی، مګر هغه مبارک به د کربلا تر شهيدانو په دغو شهيدانو زيات نه وو خواشينی شوی؟!! دغه شيعه چي نن په عراق او افغانستان کي د عاشوری په لسمه ځانونه وهي؛ د افغانستان او عراق په نيولو کي ئې له امريکايانو سره لاس يو کړ، په کربلا او نجف ئې د امريکايانو د بيرغ رپېدا ومنله، په داسي حال کي د عاشوری د ورځي مراسم لمانځي چي امنيت ئې امريکايانو نيولی!! دا ټول د څه لپاره او وجه ئې

څه ده؟ په غلطو رواياتو باور په دې ډنډ کي پرې ايستل. په اهل سنت و جماعت کي هم دوی ته ورته يوه ډله جوړه شوه، په هر هغه چا ئې د کفر فتوی ورکوله چي د دوی د رواياتو لړۍ ئې نه منله.

په دې کي هيڅ شک نشته چي له اهل بيت او حسين رضي الله عنه سره د دوی د محبت ادعاء هسي يوه دروغجنه سياسي لوبه ده، دا د دوی پلرونه ول چي له حسين رضي الله عنه سره ئې خيانت وکړ، کوفې ته ئې وروبللو خو خپلي ژمني ئې تر پښو لاندي کړې او د يزيد په هغه لښکر کي شامل شول چي حسين رضي الله عنه او د ده ملګري ئې شهيدان کړل، يقيناً چي الله تعالی د همغه منافقت سزا نن د دوی اولادونو ته ورکوي، داسي چي د هغه د شهادت په ورځ به ځانونه په خپله په زنځيرونو وهي!! دا هم په بشپړه توګه سياسي وجوهات لري چي د اهل بيت په نامه ئې روايات راايستلي او هغه ئې د خپل مذهب لپاره مستمسک جوړ کړي.

د دې لپاره چي روښانه شي پر رواياتو مخامخ عمل کول څومره ګران کار دئ، د بخاري څو لومړني روايات ستاسو مخي ته ږدم چي وګورئ د هغوی له منځه د يوه انتخاب څومره دروند او ستونزمن کار دئ:

بخاري په دې حديث پيل شوی:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ).

عبدالله بن زبير حميدي له سفيان نه، هغه له يحيی بن سعيد الانصاري نه، هغه له

محمد بن ابراهيم التيمي نه روايت کوي چي له علقمه بن وقاص نه ئې اورېدلي چي ويل ئې: عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د منبر پر سر وويل: له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل چي فرمايل ئې: يقناً چي عملونه په نيتونو پوري تړلي دي، او يقيناً چي هر چا ته هغه څه دي چي نيت ئې کړی، نو چا چي هجرت د دنيا لپاره وي چي په برخه ئې شي يا د کومي ښځي لپاره چي په نکاح ئې کړي نو هجرت ئې د همغه څه لپاره دئ چي هجرت ئې ورته کړی.

بخاري دا حديث اته ځلي راوړی، په ټولو کي يَحْيَى بْنِ سَعِيد له محمد بن ابراهيم نه هغه له عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ او هغه له عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت کړی، له يحيى نه وروسته راويان بېل بېل دي، د بخاري په نورو رواياتو کي هم دا تکرار تر سترګو کېږي، کاش بخاري د روايت متن يو ځل راوړلی او په خوا کي ئې د راويانو مختلفي سلسلې بيانولی، په دې سره به هم لوستونکو ته کار آسانه شوی وو او هم به د بخاري حجم راکم شوی وو، په دې صورت کي به د بخاري اوسنی ضخامت نږدې پنځمي برخي ته راکوز شوی وو.

که دغو اتو رواياتو ته ځير شئ نو وبه ګورئ چي په الفاظو کي ئې توپيرونه شته، ځيني ئې لنډ او ځيني ئې اوږده دي، ځيني الفاظ په يوه کي راغلي او په بل کي نه، په يوه کي (الاعمال) او په بل کي (العمل) په يوه کي (النية) او په بل کي (النيات)، په يوه کي (لامرئٍ) او په بل کي (لکل امرئٍ) او همداسي نور توپيرونه. بخاري دغو توپيرونو ته په پام سره اړ شوی چي ټول روايات راوړي او قضاوت ئې لوستونکو ته پرېښی چي کوم ترې غوره کوي، دا حکم ئې نه دئ کړی چي کوم روايت له کومو الفاظو او ترکيب سره ارجح ورته برېښي، حال دا چي دا ډېره مهمه او ضروري مسئله ده، که نه نو لوستونکی په شک کي لوېږي چي په يوې موضوع پوري اړوند

روایاتو کي کوم یو ومني، په کوم یوه عمل وکړي، په یوې جملې کي د یوه لفظ تغییر په معنی کي ډېر بدلون راولي، لکه په دغه لومړني روایت کي لوستونکي ته دا پوښتنه راولاړېږي: ټول اعمال په نیت پوري تړلي دي او که کوم خاص عمل (ځکه په یوه کي العمل او په بل کي الاعمال) راغلي، پیغمبر علیه السلام د (نیة) صیغه کارولې که د (نیات)؟، د وینا اصلي بڼه کوم روایت منعکس کړې؟

د بخاري د لوستلو په دوران کي به تاسو ته یوه بله مسئله هم مخي ته راشي، هغه دا چي وبه ګورئ د روایت سیاق او سباق ته له اشارې پرته د کلام یوه برخه رااخیستل شوې، لوستونکی په دې نه پوهېږي چي دا حدیث کله ویل شوی؟ په څنګه حالت کي ویل شوی؟ تر دې مخکي څه ویل شوي؟ دا د یوې بشپړي وینا کومه برخه ده که یوه مستقله وینا؟ د قرآن او حدیث یو ژور توپیر په دې کي دئ چي د قرآن هره سوره یوه مستقله موضوع ده، د سورې آیتونه یو له بل سره تړلي دي او په ګډه ئې دا یو مشخص مضمون جوړ کړی، هر آیت په خپله په ځانګړې توګه هم یو مطلب افاده کوي او له مخکي او وروسته آیت سره په ګډه هم، د آیت سیاق او سباق ته په پام سره د هغه مطلب په واضح او بشپړه توګه د لوستونکي مخي ته راځي، خو د احادیثو کتابونه داسي نه دي، د پیغمبر علیه السلام هره وینا او خطبه په بشپړه توګه نه ده رااخیستل شوې، بلکي هر راوي د وینا یوه ځانګړې برخه حفظ کړې او هغه ئې نورو ته انتقال کړې، داسي نه دي شوي چي چا مثلاً د پیغمبر علیه السلام یوه بشپړه خطبه لیکلې وي او نورو ترې اقتباس کړې وي، پیغمبر علیه السلام دا اجازه نه وه ورکړې، د هغه تأکید پر دې وو چي یوازي قرآن ولیکل شي، حفظ شي او نورو ته انتقال شي. طبیعي ده چي د یوې خطبې ټول مطالب په بشپړه توګه حفظ کول که محال نه وي نو ډېر ګران کار دئ، هر چا د خطبې یوه برخه حفظ

کړې او نورو ته ئې ویلې، دا هم ډېره طبیعي ده چي په الفاظو کي تبدیلي راشي او د ځینو الفاظو پر ځای مترادف الفاظ راشي، د همدې لپاره محتاط کسان د پیغمبر علیه السلام د هر حدیث په پای کي وایي: او کما قال رسول الله ﷺ: او یا لکه څنګه چي رسول الله ﷺ فرمایلي!

همداراز که دغو اتو روایاتو ته ځیر شئ نو هرومرو به دا پوښتنه درسره پیدا کېږي چي پیغمبر علیه السلام تر دې د مخه څه ویل؟ آیا د هجرت په اړه ئې خبري کولې که پر دې چي د عمل تعلق له نیت سره څنګه دئ؟ د بحث اصلي موضوع څه وه؟ ځکه یوازي په دې خبري له پوهېدو وروسته ویلی شو چي د نیت او عمل تر منځ دا تعلق عام دئ که خاص؟ یوازي د هجرت په څېر نیک عمل احتوی کوي که هر عمل؟ د روایت له وروستۍ برخي داسي معلومېږي چي پیغمبر علیه السلام د هجرت په اړه بحث کولو، د همدې بحث په ترڅ کي ئې ویلي چي هجرت هغه عمل دئ چي د انسان نیت ئې ښکارندوی کوي. دا ځکه چي د نیت او عمل تړاو په لاندي صورتونو کي وي:

۱ - نېک نیت او نېک عمل، ۲- بد نیت او نېک عمل، ۳- نېک نیت او بد عمل، ۴- بد نیت او بد عمل، ۵- یوازي نېک نیت له عمل کولو پرته، ۶- یوازي بد نیت له عمل کولو پرته.

په دغو شپږو صورتونو کي د نیت او عمل تړاو یو شانته نه دئ، په ټولو کي دا خبره صدق نه کوي چي نیت د عمل ځرنګوالی ټاکي، یوازي په نېک عمل کي نیت اعتبار لري، په بد عمل کي نیت اعتبار نه لري، نېک نیت له عمل کولو پرته هم معتبر ګڼل کېږي او انسان پر بد نیت له عمل نه پرته نه نیول کېږي. بد عمل په هر صورت کي بد دئ، که ئې تر شا نېک نیت وي یا بد نیت، دلته نیت هیڅ اعتبار نه

لري.

دغو خبرو ته په پام سره په بشپړ اطمئنان سره ویلی شو چي دا روایت د پیغمبر علیه السلام د هغي وینا یوه برخه زموږ مخي ته ږدي چي د هجرت په اړه ئې کړې. نو په دغو روایاتو کي هغه راجح دئ چي د (الاعمال) پر ځای (العمل) په کي راغلی.

دغو خبرو ته په پام سره ګورو چي له مختلفو روایاتو نه د یوه غوره کول نه یوازي دې ته ضرورت لري چي د راویانو په اړه دقت او تحقیق وشي بلکي په الفاظو او ترکیب کي ئې هم باید له درایت او دقت نه کار واخیستل شي، دا ځکه چي په روایاتو کي د الفاظو او د هغوی د ترکیب له پلوه پراخ او ژور توپیرونه تر سترګو کېږي، او دا یوه طبیعي خبره ده ځکه چي روایات تر هغو محدثینو پوري په لیکلي بڼه نه دي رسېدلي چي د کتاب بڼه ئې ورکړې، خوله په خوله انتقال شوي، په ټولو کي به وګورئ چي د (حدثنا) او (قال) الفاظ راغلي، داسي مورد به ډېر لږ په نظر درشي چي په لیکلې بڼه کي کوم روایت له یوه بل ته رسېدلی وي.

د امت فقهاوو دغو خبرو ته په پام سره مختلف، متعارض او حتی متضاد روایات چڼلي، یو ئې ترې غوره کړی او هغه ئې د یوه حکم بنسټ ګرځولی، او اختلاف رأی ئې پای ته رسولی، خو د حدیث هغه کتابونه چي له ائمه وو وروسته لیکل شوي دا کار ئې نه دئ کړی، دا دئ ګورئ چي بخاري یو روایت اته ځلي نقل کړی، داسي چي په الفاظو کي ئې ډېر توپیرونه دي، له دوی نه د یوه انتخاب ئې لوستونکو ته پرېښی!! د بخاري ټول هغه روایات به دې ته ورته ومومئ چي په مکرره توګه ئې نقل کړي، په ځینو کي خو به دومره شدید تعارض وګورئ چي تلفیق ئې قطعاً امکان نه لري او له دې پرته بله هیڅ چاره به په نظر نه درځي چي له ټولو نه یوازي یو غوره

کړئ، او دا هم په هغه صورت کي چي د ترجیح دلائل وموئ که نه نو په متعارضو روایاتو عمل کول باید متوقف شي.

دې خبرو ته په پام سره باید ووایو: څوک چي ځان ته اهل حدیث وایي او ګمان کوي چي هر څوک کولی شي له بخاري نه احکام راوباسي او عمل پرې وکړي، نه د فقهاوو آراءو ته په مراجعې اړ کېږي او نه د روایاتو چڼلو او تنقیح ته، سخته اشتباه کوي او دا وینا ئې یا له کمعلمۍ او یا له ړانده تعصبه راولاړه شوې.

د بخاري دوهم حدیث دا دئ:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رضي الله عنها نَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ - رضي الله عنه - سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْىُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ« أَحْيَانًا يَأْتِينِى مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ - وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَىَّ - فَيُفْصَمُ عَنِّى وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِىَ الْمَلَكُ رَجُلاً فَيُكَلِّمُنِى فَأَعِى مَا يَقُولُ ». قَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْىُ فِى الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ، فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا.

دا حدیث هم بخاري دوه ځلي رااخیستی دئ، په دوهم کي راویان دا دي: فَرْوَةُ له عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ نه، هغه له هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ نه، هغه له خپل پلار نه، او هغه له عَائِشې رضي الله عنها نه روایت کوي چي حَارِثَ بْنَ هِشَام له رَسُولَ اللَّهِ ﷺ څخه وپوښتل: یا رسول الله! وحي څنګه دربانديراځي؟ نو رسول الله ﷺ وفرمایل: کله کله د زنګ د غږ په څېر راته راځي، او دا تر ټولو رابانديسخته وي، او په داسي حال کي رانه جلا شي چي په وینا ئې پوه شوی وم، او کله کله (د وحي حامل) فرشته د یوه سړي په بڼه کي راته تمثیل شي نو خبري راسره وکړي او په هغه څه پوه شم چي وایي ئې، عائشې رضي الله عنها وویل: ما د سختي یخنۍ په ورځ لیدلی چي وحي پرې نازلېده او بیا په

داسي حال کي ترې بېلېده چي پر تندی به ئې خولې بهېدې.

دلته هم په دواړو رواياتو کي څو توپيرونه تر سترګو کېږي: په يوه کي (کل ذاک) الفاظ شته او په بل کي نشته، په يوه کي ويل شوي چي (وحی) د (صلصلة الجرس) په څېر راته راځي او په بل کي ويل شوي چي فرشته د (صلصلة الجرس) په څېر راته راځي، په يوه کي د (وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ) الفاظ تر نورو مخکي او په بل کي دا الفاظ وروسته راغلي.

که غور وکړو نو دا راته جوته کېږي چي د فرشتې راتګ له (صلصلة الجرس) سره تشبيه کول مناسب نه برېښي، خو د وحي راتګ له (صلصلة الجرس) سره تشبيه کول موزون معلومېږي، نو په يقين سره ويلی شو چي لومړی روايت تر دوهم ارجح دئ. د قرآن له وينا سره يوازي لومړی روايت اړخ لګوي ځکه قرآن د وحي درې صورتونه بيانوي:

ÓÇqãû ZwqßŸ‘ @Åãq±« A $gÉ Ç±‘r `Ë ±« $‹ômr ŽwÎ) ª!$# çmJÏk3ãƒb& AŽ³;Ï9 b%. $Br

الشوری: ٥١ ÇÎÊÈ ÒOŠÅ6 m ;’Íã ¼çmR) 4âä±„ $B ¾ÏmRøŒÎ

هيڅ انسان ته نه ښايي چي الله ورسره تکلم وکړي مګر په وحي سره، يا د حجاب له شا نه يا دا چي فرشته ولېږي او هغه څه د ده په حکم ورته وحي کړي چي غواړي ئې، يقيناً چي هغه باحکمته لوړ دئ.

دلته د وحي درې صورتونه ښودل شوي: ١- مخامخ وحي، ٢- تکلم خو د حجاب له شا نه او ٣- د فرشتې په لاس وحي، قرآن موږ ته وايي چي دوهم صورت ئې (د حجاب له شا نه تکلم) له موسی عليه السلام نه پرته له بل پيغمبر سره نه دئ شوی، دوه نور صورتونه ئې داسي دي چي يو ئې بلاواسطه وحي ده او بل ئې

بالواسطه او د فرشتې له لارې وحې، نو ځکه یوازې هغه روایت د منلو دئ چې له قرآن سره اړخ لګوي، او همدا خبره کوي چې وحې دوه صورتونه لري: له فرشتې پرته وحې او د فرشتې له لارې وحې، یوه ئې صلصة الجرس ته ورته او بله ئې د انسان په بڼې کې د فرشتې له لارې، له دې نه معلومېږې چې هغه روایت دقیق نه دئ چې دواړه د فرشتې له لارې وحې ګڼي، یو ئې له لرې او بل ئې د انسان په بڼې کې د تمثیل له لارې.

بخارې نه دلته او نه په نورو مواردو کې دا ویلې چې له متعارضو روایاتو نه کوم یو ئې تر بل ارجح دئ او په کوم یوه ئې باید عمل وشي، کوم یو ئې له قرآن سره اړخ لګوي او کوم نه، هغه غوښتې هر هغه روایت په امانت سره ثبت او نورو ته ورسوي چې تر ده رسېدلی او اسناد ئې د اعتبار وړ ورته برېښېدلې. دا ئې لوستونکو ته پرېښې چې کوم یو غوره کوي. ښایي د بخارې د دوو لومړنیو روایاتو په اړه دا تحلیل او څېړنه به کافي وي چې د نورو د څرنګوالي په اړه قضاوت وکړو.

د دغو روایاتو په اړه یوازې هغه څوک صحیح پرېکړه کولی شي او ارجح ئې ټاکلی شي چې هم د قرآن په تفسیر پوه وي، هم د درایت خاوند وي، هم ئې د حدیث نور کتابونه لوستلې وي، هم د بخارې ټول روایات ورته معلوم وي او هم ئې د سیرت کتابونه لوستلې وي، او په اختصار سره یو فقیه وي، خو متأسفانه اوس داسې کمعقله او بې علمه کسان ګورو چې له کوم استاد نه د بخارې په لوستلو او د پګړۍ په تړلو سره به داسې مغرور شي چې ګمان به کوي د یوویشتمې پېړۍ مفتي اعظم شو، په هغو ائمه وو به اعتراضونه او نیوکې کوي چې امام بخارې ئې د یوه شاګرد حیثیت لري. دا په داسې حال کې چې دی به نه د بخارې د روایاتو په معنی سم پوهېږې، نه به د روایاتو ترمنځ تعارض درک کولی شي او نه به د دوو متعارضو

روایاتو ترمنځ د ارجح د پېژندا پوهه او درایت لري.

رفع اليدين

د جهاد په دوران کي ځينو عربو هېوادو تر هغه د مجاهدينو ملاتړ کاوو چي امريکايانو همدا کار ترې غوښتو، خو کله چي سپيني ماڼۍ دا پرېکړه وکړه چي په کابل کي د مجاهدينو په لاس د يوه اسلامي حکومت د جوړولو مخنيوی وکړي او د مجاهدينو په ليکو کي اختلاف راولاړ کړي نو دغو هېوادو هم لاس پر سينه کېښود او د واشنګټن د اوامرو د تعميل لپاره ئې ملا وتړله، تهران لادمخه له مسکو او واشنګټن سره لاس يو کړی وو، د مجاهدينو په ليکو کي اختلاف راولاړول د غربيانو او د دوی د ګوډاګيانو تر ټولو خطرناکه منصوبه وه، غربيانو داسي څېرې لټولې چي نه دين لري او نه مذهب، نه د اخلاقي حدودو پروا ساتي او نه د ملي هويت، او ملي فرهنګ او کلتور، هغسي کسان چي روسانو غوره کړي او روزلي وو، له دې توپير سره چي يوه ئې څه نا څه يوه مفکوره درلوده که څه هم ډېره سخيفه او غلطه وه خو بل له دې هم محروم وو، له يوې خوا ايران د شيعه وو په تنظيمولو بوخت وو او له بلي خوا عربو هېوادو د خرما او خېمو تر څنګ خپل مذهب هم په افغانانو کي خوراوو او په دې سره ئې د جهاد په ليکو کي د فتنې راولاړولو هڅه کوله، د مذهب په نامه اختلاف راولاړول که په تاريخ کي اوږده سابقه لري نو يو ډول ئې په افغانستان کي يوازي د جهاد په دوران کي راپيدا شو، که کمونيستانو او

لنډغرو غرېپالو پر دين نيوکې کولې، د عربي هېوادو په استخباراتي شبکو پوري تړلو څېرو پر حنفي مذهب گوزارونه کول، تقليد او د مذهب متابعت به ئې شرک گاڼو، د لمانځه په تکبيرونو کې لاسونه لوړول به ئې دومره ضروري گڼل لکه چې فرض وي او داسي نه کولو ته به ئې د حديث خلاف عمل په سترگه کتل، دا نه د دې لپاره چې د فقهاوو تر منځ يوه اختلافي مسئله ده، بلکي فقط د دې لپاره چې په دې نامه په افغانانو کې اختلاف راولاړ کړي، دوی په کنر کې همداسي يوه ډله جوړه کړه او د جهاد په ډېر حساس پړاو کې ئې د حزب اسلامي په ضد وجنگوله، خلکو ته به ئې ويل: دا دئ د بخاري ټول روايات وايي چې رسول الله ﷺ او صحابه وو به د لمانځه په تکبيرونو کې لاسونه لوړول، له قرآن او حديث نه بې خبره خلک به د دوی د غلطو تبليغاتو تر اغېز لاندي راغلل، غرضي او مرضي خلکو به د خرما، خېمې او ريال لپاره له دوی سره موافقه وکړه، خپل مخکنی مذهب به ئې پرېښود او نوی مذهب به ئې غوره کړ. دوی په دې نه پوهېدل چې بخاري يوازې هغه روايات راوړي چې د ده د رأيي او مسلک تأييد کوي، هغه روايات ئې پرېښي چې د ده له مسلک سره اړخ نه لگوي، د بخاري يوه لويه ستونزه همدغه ده، نورو کتابونو په امانت سره د دواړو لوريو د استناد وړ روايات راوړي، زموږ علماوو هم انفعالي موقف غوره کړی، خلکو ته يوازې دا وايي چې پام کوئ وهابي نه شئ او خپل پلرنی مذهب پرې نږدئ!! نه ئې په خپله د احنافو د رأيي اړوند احاديث وړاندي کولی شو او نه ئې د احاديثو په کوم کتاب داسي حواله ورکولی شوی چې خپل مخاطب پرې قانع کړي!! موږ په داسي حال کې چې د ټولو حقه مذاهبو درناوی کوو، د مسلمانانو يووالی غواړو، په فرعي فقهي مسائلو کې د مذاهبو تر منځ اختلاف د دې وړ نه گڼو چې مسلمانان سره بېل شي او يو د بل په ضد د دښمنۍ جبهه پرانېزي، مخصوصاً نن چې

ټول کفري ځواکونه، مشرکين، منافقين او روافض په يوه صف کي د حقيقي مسلمانانو په ضد ودرېدلي. خو د دې لپاره چي د دغو فرعي اختلافاتو حقيقت څرګند شي دا بحث وړاندي کوو.

راشئ وګورو چي د لمانځه په تکبيرونو کي لاسونه لوړول د صحيح او معتبرو احاديثو موافق عمل دئ که مخالف؟ د احنافو رأيه د رسول الله ﷺ د سنت مطابق ده که د دوی د مخالفينو؟

بخاري د رفع اليدين لپاره دا ترجمة الباب ايښی:

باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِى التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

باب: له تکبير اولی سره د لاسونو پورته کول

او تر همدې عنوان لاندي ئې دا روايت راوړی:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ أَيْضًا وَقَالَ « سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ». وَكَانَ لاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِى السُّجُودِ.

له عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه روايت دئ چي رسول الله ﷺ به د لمانځه په پيل او رکوع ته د تکبير ويلو په وخت کي خپل لاسونه تر اوږو پوري پورته کول، او له رکوع نه د سر پورته کولو په وخت کي به ئې همداسي لوړ کړل، او فرمايل به ئې (سمع الله لمن حمده، ربنا ولک الحمد)، خو په سجدو کي ئې داسي نه کول. يعني د سجدې په وخت کي به ئې لاسونه نه لوړول.

دا روايت ئې درې ځلي نور په دغو شمېرو راوړی: ۷۳۶، ۷۳۸، ۷۳۹، په داسي حال کي چي د دغو ټولو رواياتو راوي يو کس او عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دئ خو په

الفاظو کي ئې ډېر توپيرونه تر سترگو کېږي: په يوه کي كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ په بل کي إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ او په بل کي كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ په يوه کي وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ أَيْضًا په بل کي وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يُكَبِّرُ لِلرُّكُوعِ، وَيَفْعَلُ ذَلِكَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ په بل کي وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَهُ په بل کي وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ په بل کي وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَفَعَ يَدَيْهِ په بل کي وَإِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ په يوه کي وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ او په بل کي وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ راغلي. مطلب ئې دا دئ چي رسول الله ﷺ به د سجدې له تکبير نه پرته په نورو تکبيرونو کي لاسونه تر اوږو پوري لوړول، د سمع الله لمن حمده د ويلو په وخت کي به ئې هم دا کار کولو.

د بخاري کوم روايات چي پورتنۍ خبره کوي ټول ئې يوازي عبدالله بن عمر رضي الله عنه ته منسوب دي، خو له ده نه بل روايت داسي دئ چي وايي: رسول الله ﷺ به يوازي په لومړي تکبير کي لاسونه لوړول بيا ئې دا کار نه کولو. په نورو کتابونو کي له ابوهريره رضي الله عنه په دې اړه داسي روايت هم راغلی چي وايي: د سجدې په تکبيرونو کي به ئې هم لاسونه لوړول. د ابوهريره رضي الله عنه روايت دا دئ:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ حِينَ يُكَبِّرُ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ وَحِينَ يَرْكَعُ وَحِينَ يَسْجُدُ. بخاري: ٦٣٠٧

د دغو دوو رواياتو په مقابل کي داسي روايات دي چي وايي: رسول الله ﷺ يوازي په لومړي تکبير کي لاسونه لوړول بيا ئې دا کار نه کولو. بخاري دا روايات نه دي راوړي! روايات دا دي:

حدثنا أبو بكر قال حدثنا وكيع عن ابن أبي ليلى عن الحكم و عيسى عن عبد

الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب أن النبي ﷺ كان إذا افتتح الصلاة رفع يديه ثم لا يرفعها حتى يفرغ. رواه ابن ابي شيبه.

حدثنا وكيع عن أبي بكر بن عبد الله بن قطاف النهشلي عن عاصم بن كليب عن أبيه أن عليا كان يرفع يديه إذا افتتح الصلاة ثم لا يعود. رواه ابن ابي شيبه

حدثنا وكيع عن مسعر عن أبي معشر عن إبراهيم عن عبد الله أنه كان يرفع يديه في أول ما يستفتح ثم لا يرفعهما. ابن ابي شيبه

حدثنا ابن مبارك عن أشعث عن الشعبي أنه كان يرفع يديه في أول التكبير ثم لا يرفعهما. ابن ابي شيبه

رواه حماد بن سلمة عن حماد بن ابى سليمان عن ابراهيم عن ابن مسعود مرسلا موقوفا (وروى) أبو بكر النهشلي عن عاصم بن كليب عن ابيه عن على رضي الله عنه انه كان يرفع يديه في التكبيرة الاولى من الصلاة ثم لا يرفع في شئ منها. رواه البيهقي

٩١٩٥ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بن إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، "أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ شَيْءٍ، ثُمَّ لا يَرْفَعُ بَعْدُ". المعجم الكبير للطبراني

٥٠٩٦ - حدثنا محمد بن النعمان السقطي، حدثنا يحيى بن يحيى النيسابوري، حدثنا وكيع، عن سفيان، عن عاصم بن كليب، عن عبد الرحمن بن الأسود، عن علقمة، عن عبد الله، عن النبي ﷺ: « أنه كان يرفع يديه في أول تكبيرة، ثم لا يعود » وهذا مما لا اختلاف عن ابن مسعود فيه. وقد وافق هذا الحديث عن عبد الله بن مسعود فيه. مشكل الآثار للطحاوي

لكه چي گورئ پورتني روايات وايي چي براء بن عازب رضي الله عنه، علي رضي الله عنه، عبد الله بن مسعود رضي الله عنه، عبدالله بن عمر رضي الله عنه او الشعبي وايي چي د رسول الله ﷺ سنت دا وو

چې یوازې په تکبیر اولی کې به ئې لاسونه لوړول او په نورو کې به ئې نه لوړول.

احنافو دغو روایاتو ته ترجیح ورکړې، دا ځکه چې هم د دغو روایاتو شمېر زیات دئ او هم ئې راویان تر عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د پاخه عمر خاوندان. د ده یو روایت بل نفي کوي، نو آخوا ته په بخاري کې یوازې یو روایت پاته کېږي چې په تکبیرونو کې د لاسونو د لوړولو خبره کوي، خو له هغه سره هغه خلک هم موافق نه دي چې په رفع الیدین باور لري، ځکه هغوی د سجدې په تکبیرونو کې د رفع الیدین قائل نه دي او د ابوهریره رضی الله عنه روایت د سجدو په تکبیرونو کې هم د لاسونو لوړولو خبره کوي.

ابن ابي شیبه چې په ۲۳۵ هجري کې وفات شوی، او تر امام بخاري هم د صحابه وو دور ته ورنږدې دئ او هم ئې خپل کتاب تر بخاري ډېر د مخه لیکلی، د رفع الیدین اړوند روایات ئې په امانت سره راوړي، د دواړو لوریو مستند روایات ئې رااخیستي، هغه هم چې د امام بخاري رحمه الله د رأیي تأیید کوي او هغه هم چې د دې رأیي خلاف دي او وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یوازې په تکبیر اولی کې لاسونه لوړ کړي. د انس رضی الله عنه هغه روایت ئې هم راوړی چې د ابوهریره رضی الله عنه روایت ته ورته دئ.

له عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه بل روایت د لومړني روایت خلاف راغلی او وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به یوازې په لومړي تکبیر کې لاسونه لوړول بیا ئې دا کار نه کولو.

پوښتنه دا ده چې که رفع الیدین په تکبیر پورې مربوط وي نو ولې د سجدې په تکبیرونو کې لاسونه نه پورته کوي، بیا خو په کار وه چې دوی د ابوهریره رضی الله عنه په روایت عمل کولی.

که دې موضوع ته له عقلي پلوه هم وګورو د احنافو رأیه دقیقه ده، په څو دلایلو:

امام ابوحنیفه رحمه الله تابعي دئ، له صحابه وو نه ئې هم روایات اورېدلي، ده ته چې کوم روایات رسېدلي ډېر لاس په لاس شوي نه دي، هر څومره چې روایات زیات لاس په لاس شي او په خپلو اسنادو کې زیات راویان ولري یعني له څلورم او پنځم راوي نه چا ته رسېدلي وي په هغوی کې د توپیر، تغییر او تحریف امکان تر هغو زیات وي چې له لومړي، دوهم یا درېیم راوي نه ترلاسه کېږي، امام بخاري اکثراً له پنځمې طبقې او نسل نه خپل روایات ترلاسه کړي، او امام ابوحنیفه له اول او دوهم نسل نه. امام ابوحنیفه رحمه الله د صحابه وو او تابعینو هغه اعمال په خپلو سترګو لیدلي چې له رسول الله ﷺ څخه په تواتر له یوه نه بل نسل ته انتقال شوي، دې ته محققین تواتر بالتعامل وایي چې اعتبار ئې تر ټولو روایاتو لوړ دئ، خو امام بخاري رحمه الله ته داسي څه په لاس نه دي ورغلي.

له دې نه علاوه لمونځ له ګڼ شمېر ډېرو مهمو او با مقصده حرکاتو نه جوړ شوی چې هر یو ئې ځانګړی محرک، علت او حکمت لري. لومړی حرکت، له لومړي تکبیر سره د دواړو لاسونو پورته کول دي.

تاسو پوهېږئ چې د دنیا په ګوټ ګوټ کې د ټولو انساني ټولنو ترمنځ دا عادت او دود دئ چې کله یو بل ته تسلمېږي او د هغه په خلاف له جګړې لاس اخلي نو لاسونه پورته کړي. د لاسونو دا راز پورته کول له جګړې د لاس اخستلو او د تسلیمۍ نښه ده. ته د لمانځه په پیل کې، د الله جل شأنه په وړاندې، پدې حرکت سره له بغاوت نه لاس اخلې او له الله جل جلاله او د ده له سننو سره له جګړې نه خپل برائت او بیزاري او د الله جل جلاله په مقابل کې خپله کامله تسلیمي او انقیاد اعلانوې. ښایي تا به په کومې جګړې کې، کوم کس داسي لیدلی وي چې د بل په وړاندې ئې لاسونه اوچت کړي وي او د ده له دې حرکت نه ته ښه پوهېدلی یې چې

پدې سره هغه مقابل طرف ته څه پیغام لیږل غوښتل او د ځان له خوا ئې هغه ته د کومې خبرې اطمینان ورکولو. خو ما ته ووایه: آیا کله د لمانځه په ابتدا کې، د تکبیر تحریمه او الله اکبر په ویلو او د لاسونو د پورته کولو په دوران کې، ستا په زړه کې دا خبره راګرځېدلې چې زه د الله په وړاندې له هر راز بغاوت نه لاس اخلم او خدای ته خپله کامله تسلیمي اعلانوم؟ که له دې شعور او احساس سره تا خپل لاسونه نه وي پورته کړي نو ماته ووایه چې لدې حرکت نه ستا مقصد څه وو؟ هسې یو تقلیدي، بې روحه او بې مقصده حرکت؟

عجیبه ده چې ځیني پدې خبره خپلو منځونو کې په شدید اختلاف کې لوېږي چې له تکبیر تحریمه سره باید لاسونه ترغوږونو پورې اوچت شي او که د غوږونو او اوږو ترمنځ او که تر اوږو پورې؟ حال دا چې د هر یوه لپاره د پیغمبر علیه السلام په عمل استناد شوی. خو پدې خبرې نه فکر کوي او نه بحث چې د دې حرکت اصلي مقصد څه دئ؟ محرک ئې څه او باید د کوم احساس او شعور مظهر وي؟

دې حرکت ته یوازې د لمانځه په پیل کې ضرورت وو، له هغه وروسته نور حرکات داسې دي چې د لاسونو اوچتول نه ایجابوي، رکوع د تعظیم مظهر ده، سجده د مسجود پښو ته د لوېدو مظهر ده، د دغو دواړو په شروع کې تکبیر ویل دا مطلب افاده کوي چې زما رب تر دې هم ډېر ستر دئ چې زه ورته سر ټیټوم یا تندی پر زمکه ږدم، دلته له تکبیر سره متصل یو ستر بامقصده حرکت ترسره کېږي، د تسلیمي تر اعلانه هم ستر ستر حرکات، له دې سره د لاسونو د لوړولو نه یوازې ضرورت نشته بلکې هم د مفاهیمو د خلط باعث کېږي او هم په یوه اعلان سره دوه حرکات ترسره کول، حال دا چې یو اعلان باید د یوه حرکت لپاره وي نه د دوو لپاره، که په ټول لمانځه کې نور تکبیرونه د یوه حرکت لپاره وي نو په رکوع کې به

ولي په استثنايي توگه د دوو حرکتونو لپاره وي، له رکوع نه مخکي تکبير به يا د لاس لوړولو لپاره وي او يا د رکوع لپاره، له قومې نه وروسته تکبير به يا د سجدې لپاره وي يا د لاس لوړولو لپاره، نه د دواړو لپاره، د دې لپاره هيڅ معقوله توجيه نشو موندلی!! غوره او ارجح رأيه دا ده چي لاسونه يوازي په لومړي تکبير کي لوړ شي.

ځيني دا اعتراض کوي چي احناف ولي د وتر او عيدينو په لمونځونو کي له اضافي تکبيرونو سره لاسونه لوړوي؟ دوی ته عرض کوو چي موږ د لمانځه په هغو تکبيرونو کي د رفع اليدين مخالف يو چي د رکوع او سجدې لپاره ويل کېږي، په دې عقيده يو چي د لمانځه هر تکبير له يوه ځانگړي حرکت سره توأم وي، تکبير به يا د رکوع او سجدې لپاره وي او يا د لاس لوړولو لپاره، داسي نه چي له يوه تکبير سره هم رکوع يا سجده وشي او هم لاسونه لوړ کړی شي، د وتر او د عيدينو د لمانځه اضافي تکبيرونه هر يو د يوه حرکت لپاره ويل کېږي نه د دوو لپاره.

آيا په امام پسي د مقتدي قرائت جائز دئ؟

د مذاهبو تر منځ يوه اختلافي موضوع دا ده چي آيا مقتدي به په امام پسي په جهري يا خفيه لمونځونو کي قرائت کوي که نه؟ آيا دا ادعاء صحيح ده چي د فاتحې سوره لوستل هم پر امام فرض ده او هم پر مقتدي؟ که يوازي پر امام؟ آيا لوستل ئې فرض دي که غوره؟ آيا له فاتحې پرته لمونځ صحيح کېږي؟ په دې اړه قرآن څه حکم کوي او احاديث څه وايي؟

راشئ لومړی دا وګورو چي قرآن په لمانځه کي د قرائت په اړه څه حکم کوي؟

قرآن د قرائت په اړه موږ. ته څو لارښووني لري:

- دوه ځلي امر کوي چي یوه آسانه برخه د قرآن په خپلو لمونځونو کي ووایئ: (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسرَ مِنَ الْقُرْءَانِ) او (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسرَ مِنْهُ).
- موږ. ته امر کوي چي کله قرآن لوستل کېږي نو غوږ. ورته ونیسئ او پټه خوله اوسئ: وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاستَمِعُوا لَهُ وَ أَنصِتُوا لَعَلَّكُم تُرحَمُونَ * الاعراف: ۲۰۴.
- پیغمبر علیه السلام ته امر کوي چي کله فرشته تا ته قرآن دراوروي نو له ځان سره ئې مه وایه او تلوار مه پرې کوه: وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضى إِلَيْک وَحيُهُ... طه: ۱۱۴: تر هغه د مخه چي تا ته د قرآن وحي بشپړه شي پر قرائت ئې تلوار مه کوه.

د دغو دریو آیتونو معنی دا ده چي: ۱- په لمانځه کي یوازي د قرآن یوه آسانه برخه لوستل فرض دي، دا ځکه چي په قرآن کي دا امر نشته چي په لمانځه کي به د فاتحې سوره لولئ، په احادیثو کي راغلي چي څوک په لمانځه کي د فاتحې سوره ونه لولي لمونځ ئې ناقص دئ. ۲- د امام د قرائت په وخت کي له ځان سره قرآن ویل او شونډې پرې خوزول، او غوږ. نه نیول د قرآن د صریح حکم خلاف عمل دئ.

که موږ. ته داسي دوه متعارضي رأیي یا متضاد روایات مخي ته راشي چي یو ئې وایي: د امام قرائت د مقتدي قرائت هم دئ، مقتدي به د امام د قرائت په وخت پټه خوله وي او قرائت به نه کوي او بل ئې وایي: مقتدي به هم د امام تر څنګ د فاتحې سوره له ځان سره لولي، نو موږ. له څنډ نه پرته ویلی شو چي دا دوهمه رأیه له قرآن سره تعارض لري او لومړی. رأیه له قرآن سره په بشپړه توګه توافق لري.

اوس راشئ د هغو خلکو رأیه وڅېړو چي په لمانځه کي د فاتحې سوره لوستل

فرض گڼي، دا وګورو چي دوی په کومو روایاتو استناد کوي او څه دلیل لري؟ دوی په دغه روایت استناد کوي:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ (لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ).

له عباده بن صامت رضی الله عنه نه روایت دئ چي رسول الله ﷺ فرمایلي: (څوک چي فاتحه (الحمد لله) ونه لولي، لمونځ ئې لمونځ نه دئ)

دا روایت په بخاري کي یو ځل راغلی.

د دې روایت په تعبیر کي د محدثینو او فقهاوو تر منځ اختلاف دئ، ځیني ئې داسي تعبیروي چي ګواکي په لمانځه کي د فاتحې سوره لوستل فرض وي، له دې پرته لمونځ نه صحیح کېږي، هم د جماعت په لمانځه کي او هم په انفرادي لمونځونو کي، هم په جهر لمونځونو کي او هم په خفیه لمونځونو کي، هم د مقتدي لمونځ او هم د امام لمونځ، په جهر لمونځونو کي هم باید مقتدي له امام نه وروسته دا سوره ووایي، که نه نو لمونځ ئې صحیح نه دئ!! د دې لپاره چي په دې اړه صحیح رأیه معلومه کړو باید لاندي ټکي په پام کي ولرو:

- په قرآن کي د لمانځه د ترکیب په اړه څو خبري شوې دي: د لمانځه په پیل کي د الله نوم یادول (و ذکر اسم ربه فصلی)، قبلې ته مخ کول (فَوَلِّ وَجْهَک شطرَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ)، قیام (إذا قمتم الی الصلوة)، قرائت (فاقرأوا ما تیسر من القرآن)، (و قرآن الفجر)، رکوع، سجده (يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ارْكَعُوا وَ اسجُدُوا. په قرآن کي د دې لپاره شاهد نه مومو چي په لمانځه کي د فاتحې د سورې لوستل ترې معلوم شي. بلکي په مکرره توګه ویل شوي چي د قرآن کومه آسانه برخه تلاوت کړئ.
- الله تعالی موږ ته امر کوي چي د قرآن د تلاوت په وخت کي ساکت وو او غوږ ونیسو، د دې معنی دا ده چي د امام د قرائت په وخت کي به غوږ نیسو او له څه ویلو

به ډېره کووو.

- رسول الله ﷺ فرمايلي چي د امام قرائت د مقتدي قرائت دئ: من صلى خلف الامام فان قراءة الامام له قراءة: ځوک چي په امام پسي لمونځ کوي نو د امام قرائت د ده قرائت هم دئ.
- که څوک امام په رکوع کي ونيسي نو بشپړ رکعت ئې نيولى دئ او د دغه رکعت اعاده ورباندي لازمه نه ده، که څه هم نه ئې فاتحه اورېدلې ده او نه ئې ويلې ده, په دې اړه د ټولو فقهاوو اجماع ده.

دغو خبرو ته په پام سره ويلى شو چي:

- په جهر لمونځونو کي او هغه مهال چي امام قرائت کوي د فاتحې سوره يا د قرآن نور آيتونه لوستل د قرآن د صريح حکم خلاف عمل دئ. ځوک چي د امام د قرائت په وخت کي له ځان سره قرائت کوي، شونډې خوزوي، په عجله او تلوار سره قرائت کوي، دا کار ئې د قرآن او سنت خلاف دئ، ځکه الله تعالى خپل پيغمبر له داسي کولو منعه کړی، رسول الله ﷺ به د بعثت په لومړيو کي د وحي د نزول پر مهال او د فرشتې د قرائت په دوران کي همدا کار کولو چي الله تعالى ترې منعه کړ!!
- اورېدل د لوستلو ځای ناستی دئ، ځوک چي قرآن اوري داسي دئ لکه چي په خپله ئې لولي، ډېر ځلي د اورېدو اغېز تر لوستلو هم زيات وي، که اورېدل او لوستل يو شان نه وی نو په هغه چا به د قرائت سجده نه لازمېده چي د سجدې آيت ئې اورېدلی!!
- په خفيه لمونځونو کي په امام پسي قرائت داسي دئ لکه له قرائت نه پرته نور تکبيرات او تسبيحات ويل، نه يوازي د ممانعت لپاره ئې د منلو وړ دليل او توجيه نشته بلکي د جهري قرائت اړوند حکم په غلطه توګه تعبيرول او خفيه قرائت ته ئې

غزول دي.

- که له فاتحې پرته لمونځ لمونځ نه وی نو د هغه مقتدي لمونځ به صحيح نه ګڼل کېدو چي له قرائت نه وروسته او په رکوع کي ئې امام نيولی.
- فرض هغه دئ چي الله تعالی ئې د کولو حکم کړی وي، نه د فاتحې د ويلو په اړه په قرآن کي کوم حکم مومو؛ نه صريحاً او نه اشارتاً؛ او نه د رسول الله ﷺ له حديث نه داسي معلومېږي چي ويل ئې فرض وي، ځکه د رسول الله ﷺ ګڼ شمېر احاديث داسي مومو چي په نورو امورو کي ئې دې ته ورته الفاظ کارولي، لکه (لا دين لمن لا عهد له)، (لا ايمان لمن لا امانة له)، آيا د دې معنی دا ده چي که څوک يو ځل له چا سره خپله ژمنه ماته کړي له اسلامه ووت؟ که څوک په يوه واړه امانت کي يو ځل خيانت وکړي ايمان ئې حبط شو؟ لکه دلته چي کمال د اسلام او ايمان مراد دئ په هغه روايت کي کمال او حسن د ښه لمانځه مراد دئ، نه دا چي له فاتحې پرته لمونځ هيڅ اعتبار نه لري.

د جَمعي په لمانځه کي د فاتحې د لوستلو او نه لوستلو په اړه ځيني روايات يو څه وايي او ځيني بل څه.

له عبدالله بن شداد رضي الله عنه، جابر رضي الله عنه او عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه راغلي روايات وايي چي د امام قرائت د مقتدي قرائت هم دئ. روايات دا دي:

عن عبد الله بن شداد قال رسول الله ﷺ من كان له امام فان قراءة الامام له قراءة السنن الكبرى للبيهقي

عن جابر قال: قال رسول الله ﷺ: « من صلى خلف إمام، فإن قراءة الإمام له قراءة المعجم الأوسط للطبرانى

عن جابر، عن النبي ﷺ قال: « من كان له إمام فإن قراءة الإمام له قراءة » مسند عبد

بن حميد

عن جابر قال: صلى رسول الله ﷺ ورجل خلفه يقرأ فنهاه رجل فلما انصرف تنازعا حتى بلغ رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ من صلى خلف إمام فإن قراءة الإمام له قراءة   رواه البيهقي

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما:« كان إذا سُئِل: هل يقرأ أحد خلف الإمام ؟ قال: إذا صلى أحدُكم خلف الإمام فحسبُه قراءةُ الإمام، وإذا صلى وحدَه فليقرأْ، قال: وكان ابنُ عمر لا يقرأ خلف الإمام » أخرجه الموطأ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ فِى الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الإِمَامِ تَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الإِمَامِ. ١/٤٠٣ سنن الدارقطني

خو بل لوري ته له عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضي الله عنه، ابوهريره رضي الله عنه او ابو امامه رضي الله عنه نه راغلي روايات وايي چي له فاتحې نه پرته لمونځ يا ناقص دئ يا اصلاً لمونځ نه دئ. روايات دا دي:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهُ ﷺ قَالَ:« كُلُّ صَلاَةٍ لاَ يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِىَ خِدَاجٌ ». رواه البيهقي

عن أبى أمامة قال قال رسول الله ﷺ : من لم يقرأ خلف الإمام فصلاته خداج. رواه البيهقى. خو دا په مشخصه توگه د فاتحې يادونه نه كوي.

عن ابن عمرو بن ميمون بن مهران عن أبيه من لم يقرأ بأم القرآن فى صلاته فهى خداج. رواه الطبرانى فى الأوسط

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:« مَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ ». سنن الدارمي

عن ابی هريرة ﵁ قال امرني رسول الله ﷺ ان انادی لا صلوة الا بقرآن بفاتحة الکتاب. سنن الکبری للبيهقي

سنن الدارقطني کې دوه روايات راغلي چې دواړه ئې ضعيف ګڼلي، يو ئې ابن عباس ﵄ ته منسوب شوی چې الدارقطني ئې د اعتبار وړ نه ګڼي، روايت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « يَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الإِمَامِ خَافَتَ أَوْ جَهَرَ ». عَاصِمٌ لَيْسَ بِالْقَوِىِّ وَرَفْعُهُ وَهَمٌ.

بل ئې محمد بن عبدالله بن عمير روايت کړی چې ضعيف ئې ګڼلی:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ صَلَّى صَلاَةً مَكْتُوبَةً أَوْ تَطَوُّعًا فَلْيَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ مَعَهَا فَإِنِ انْتَهَى إِلَى أُمِّ الْكِتَابِ فَقَدْ أَجْزَأَ وَمَنْ صَلَّى صَلاَةً مَعَ إِمَامٍ يَجْهَرُ فَلْيَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فِى بَعْضِ سَكَتَاتِهِ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَصَلاَتُهُ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ ». مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ ضَعِيفٌ.

دې ته مو پام وي چې د يوې رأيي پلويانو دغو رواياتو ته صحيح ويلي او د بلې رأيي پلويانو مخکنيو ته، د اسنادو له مخي د دغو رواياتو د صحت او عدم صحت په اړه وروستۍ پرېکړه که محال نه وي نو ډېره ګرانه ده، دومره چې د امت محققينو په تېرو څوارلسو پېړيو کې ونشوی کړی. خو که د قرآن په رڼا کې د دې رواياتو په اړه قضاوت وکړو نو ويلی شو:

- څوک چې په امام پسې لمونځ کوي د امام قرائت ورته کافي دئ.
- په جهر لمونځونو کې او هغه مهال چې امام قرائت کوي د فاتحې سوره يا د قرآن نور آيتونه لوستل د قرآن د صريح حکم خلاف عمل دئ.
- په خفيه لمونځونو کې په امام پسې قرائت داسي دئ لکه له قرائت نه پرته نور

تکبیرات او تسبیحات ویل.

- که څوک په رکوع کي امام ومومي رکعت ئې بشپړ ګڼل کېږي او اعاده ورباندي نشته، ځکه د لمانځه ټولي هغه برخي ئې بشپړي کړې دي چي په قرآن کي ورته اشاره شوې: تکبیر تحریمه، قیام، رکوع او سجده، یوازي قرائت ترې پاته شوی او دا نقیصه هم په دې سره رفعه شوې چي د امام قرائت د ده قرائت ګڼل شوی.

دا خبره هم په پام کي ولرئ چي ځیني وايي: د الحجر په سورې کي د ۸۷ آیت معنی دا ده چي د فاتحې سوره د قرآن په نامه یاده شوې، آیت دا دئ:

وَ لَقَدْ ءَاتَیْنَٰكَ سَبْعاً مِّنَ الْمَثَانی وَ الْقُرْءَانَ الْعَظِیمَ * الحجر:۸۷

خو دا لویه اشتباه ده، دلته له سبعاً من المثانی نه مراد د فاتحې سوره ده او له القرآن العظیم نه ټول قرآن، دا تعبیر په بشپړه توګه غلط دئ چي څوک د دې آیت په استناد د فاتحې سوره د ټول قرآن په نامه یاده کړي. که د فاتحې سورې ته د قرآن نوم ورکړی شي نو بیا خو به د فاقرءوا ما تیسر من القرآن معنی دا وي چي د فاتحې یوه آسانه برخه ولولئ!! او په لمانځه کي به د دې سورې یوه برخه ویل هم کافي شمېرل کېده!! خو هیڅوک د دې خبري جسارت نه کوي!!

د بخاري له مخکني روایت نه وروسته چي کوم روایت زموږ مخي ته راځي ښیي چي د فاتحې لوستل فرض نه دي ځکه رسول الله ﷺ یوه سړي ته د لمانځه په اړه د نورو لارښوونو په ضمن کي وویل: بیا له قرآنه داسي آسانه برخه ولوله چي حفظ دي وي، که فاتحه فرض وی نو رسول الله ﷺ به ورته ویلي وو چي لومړی فاتحه ولوله او بیا یوه آسانه برخه د قرآن!!

عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِیِّ ﷺ فَرَدَّ وَقَالَ « ارْجِعْ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ». فَرَجَعَ یُصَلِّی كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ

عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ « ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ » ثَلاَثًا. فَقَالَ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ فَعَلِّمْنِى. فَقَالَ « إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَكَبِّرْ، ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا، وَافْعَلْ ذَلِكَ فِى صَلاَتِكَ كُلِّهَا ».

له ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دئ چي رسول الله ﷺ جومات ته راغی، پدې وخت کي یو سړی هم جومات ته راغی او لمونځ ئې وکړ، (دا شخص خلاد بن رافع زرقي رضي الله عنه وو)، بیا ئې پر رسول الله ﷺ سلام واچاوو، رسول الله ﷺ ئې د سلام ځواب ورکړ او ورته وئې فرمایل: (لاړ شه، لمونځ وکړه ځکه تا لمونځ نه دئ کړی)، هغه ولاړ او د مخکي په شان ئې لمونځ وکړ، بیا راغی او پر رسول الله ﷺ ئې سلام واچاوو، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: (لاړ شه، لمونځ وکړه، ځکه تا لمونځ نه دئ کړی) دا کار درې ځلي تکرار شو، هغه سړي وویل: قسم په هغه ذات چي ته ئې په حقه رالیږلی یې ما خو تر دې ښه لمونځ زده نه دئ، نو را وئې ښیه؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: (کله چي لمانځه ته پاڅیدلې، نو تکبیر ووایه، بیا له قرآنه داسي آسانه برخه ولوله چي حفظ دي وي، بیا رکوع وکړه، تر هغه په رکوع کي پاته شه چي ډاډه او آرام شې، بیا پورته شه او سم صحیح ودرېږه، بیا سجده وکړه ښه په آرامۍ سره بیا له سجدې نه پورته شه او ښه آرام کښېنه، دا کار دي په ټول لمانځه کي کوه).

له دې روایت نه معلومېږي چي د فاتحې لوستل فرض نه دي، که فرض وی نو رسول الله ﷺ به حتماً دې سړي ته د هغې یادونه کړې وه!! ځوک چي وایي دا حدیث په بل نسخه شوی د خپلي ادعاء لپاره هیڅ موجه دلیل نه لري.

آیا په لوړ ږغ آمین ویل جائز دي؟

یوه بله فرعي موضوع چي ځینو غرضي او مرضي کړیو د اختلاف وسیله ترې جوړه کړې دا ده چي آیا مقتدي او امام به آمین په لوړ غږ وایي که په ټیټ غږ؟ راشئ وګورو چي صحیح رأیه کومه ده او زموږ درنو ائمه وو او فقهاءو په کوم دلیل یوه رأیه ترې غوره کړې.

ځیني کسان د بخاري په دې روایت استناد کوي او وایي چي امام او مقتدي به په لوړ ږغ آمین وایي:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ « إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ». (بخاری:۷۸۱)

له ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دئ چي: رسول الله ﷺ فرمایلي: (کله چي امام آمین وایي، نو تاسي هم آمین ورسره وایئ، ځکه که د چا آمین د ملائکو سره برابر شي، نو تېر ګناهونه ئې ورته بخښل کېږي).

دا روایت د سند له مخي ډېر غریب دئ، په صحابه وو کي یو، په تابعینو کي دوه او په تبع تابعینو کي یو راوي لري، د دې په مقابل کي نور روایات داسي دئ چي وایي: کله چي امام و لا الضالین ووایي تاسو آمین ووایئ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ،

فَقُولُوا: آمِينَ.

له ابو هريره ﷺ نه دا روايت هم راغلی چې وايي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ)

عن أبي صالح عن أبي هريرة عن النبي ﷺ قال: إذا قال الإمام (و لا الضالين فقولوا آمين).

د مدينې فقهاءو د أبو هريرة ﷺ يوه روايت ته ترجيح ورکړې، خو امام ابو حنيفه او امام مالک بل روايت ته. دوی او نور ائمه چې وايي آمين دي په ټيټ ږغ ويل کېږي په دې روايت هم استناد کوي:

عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس عن علقمة بن وائل عن أبيه: أن رسول الله ﷺ لما بلغ (غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال: آمين وأخفى صوته.

علقمه بن وائل له خپل پلار نه روايت کوي چې وايي: کله چې رسول الله ﷺ (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) ته ورسېدو نو آمين ئې په ټيټ ږغ ووايو.

امام ابو حنيفه رحمه الله وايي چې په څلورو ځايونو کې به امام خپل ږغ ټيټوي: سبحانک اللهم، تعوذ، بسم الله او آمين.

د مرقاة المفاتيح مصنف وايي: حمل أئمتنا ما ورد من رفع الصوت على أول الأمر للتعليم ثم لما استقر الأمر عمل بالإخفاء والله أعلم.. ثم إن الأصل في الدعاء الإخفاء لقوله تعالى: (ادعوا ربكم تضرعا وخفية) ولا شك أن آمين دعاء، فعند التعارض يرجح الإخفاء بذلك وبالقياس على سائر الأذكار والأدعية: زموږ ټول أئمه په دې نظر دي چې په جهر سره آمين ويل په لومړيو کې او خلکو ته د ښوونې او تعليم لپاره وو، بيا کله چې کار مستقر شو (خلک پرې پوه شول) نو په خفيه ويلو ئې

عمل پيل شو،... له دې نه علاوه په دعاء کې اخفا او په ټيټ ږغ دعاء کول اصل دئ ځکه چې الله تعالی فرمايي: (خپل رب ته په زاريو او ټيټ ږغ سره دعاء وکړئ)، په دې کې شک نشته چې آمين دعاء ده، نو د تعارض په صورت کې په آمين ويلو کې اخفا او ټيټ ږغ غوره دئ، له نورو اذکارو او دعاګانو سره په قياس).

متأسفانه اوس داسې خلک راپيدا شوي چې د بخاري په دغه غريب روايت به عمل کول داسې ګڼي لکه په کوم صريح آيت، لکه چې آمين ويل تر فرض هم اوښتی وي!! په داسې حال کې چې نه پوهېږي د دې روايت وزن او اعتبار څومره دئ، ولې د امام ابو حنيفه او امام مالک په څېر سترو سترو فقهاوو هغه ته يا اعتبار نه دئ ورکړی او يا ئې د ابتدائي دور مربوط ګڼلی او د دې پر ځای ئې هغه روايت معتبر ګڼلی چې د خفيه آمين سپارښتنه کوي، دې ته هم اعتناء نه لري چې امام ابو حنيفه ته له صحابه وو نه روايات رسېدلي او امام بخاري ته له پنځم نسل نه!! دوی ته تر ټولو مهم مسائل همدا آمين بالجهر، رفع اليدين، قرائت خلف امام، لاس پر سينه يا پر نامه اېښودل، په قيام کې پښې څومره لرې لرې اېښودل اساسي مسايل برېښي، تر فرايضو هم مهم، هغه هم نه د دې لپاره چې دا رأيه ئې پر بلې مضبوطه او مستدله موندلې بلکې د مادي اغراضو او له بداېو عربو هېوادو نه د زهر زقوم ترلاسه کولو لپاره!! مونږ له هغو خلکو څخه نه ګيله لرو او نه اعتراض پرې کوو چې يو روايت تر بل ورته غوره او ارجح معلوم شوی او عمل پرې کوي، خو له هغو خلکو کرکه لرو چې له دغو فرعي مسايلو نه د اختلاف وسيله جوړوي او په ډېرو حساسو شېبو کې د اختلاف راولاړولو په موخه دا فرعي قضايا عنوانوي!! له دوی نه به هيڅکله وانه ورئ چې د عربو د اوسنيو فرعونانو او ابوجهلانو په ضد څه ووايي، د دغو هيوادو د حکامو فساد، ظلم، عياشي د پرديو په وړاندې ذلت او د خپلو ولسونو په وړاندې بې رحمي او

ظلم ته گوته ونیسي، په عربو هېوادو کې د امریکایانو د نظامي اډو یادونه وکړي، پر افغانستان او عراق د صلیبي ځواکونو یرغلونه وغندي، خو د امام ابو حنیفه په ضد به په ډېر جسارت او سپین سترگتوب سره بد ورد وایي او د احنافو مذهب به د حدیث خلاف گڼي، دا په داسي حال کې چي د قرآن یو آیت به سم نشي ژباړلی، د یوه حدیث له سمي او دقیقي ترجمې نه به عاجز وي، د بخاري د روایاتو تر منځ توپیرونه او تعارضات به نشي درک کولی او د متعارضو روایاتو له منځ نه د یوه د انتخاب استعداد به نه لري، خو داسي به مغرور وي چي د امت فقهاءو او ائمه وو ته به په سپکه سترگه گوري، د کوم جومات په کنج کې به ئې ځو مظلوم طالب العلمان راغونډ کړي وي، د دوی په نامه به له خلکو پیسې راټولوي، همدا به ئې د معیشت د تأمین ذریعه وي، خو د همدغو مظلومانو له ایمان او عقل سره به لوبې کوي او د مذاهبو په ضد به ئې پاروي.

آیا له طاق رکعتونو وروسته لنډه ناسته ضروري ده؟

ځیني داسي گمان کوي چي دوهم او څلورم رکعت ته له پاڅېدا د مخه او د مخکني رکعت له وروستی سجدې وروسته باید لنډه ناسته وشي، دوی د دې ادعاء لپاره د بخاري په یوه داسي روایت استناد کوي چي د سند له مخي ډېر زیات غریب دئ، روایت داسي دئ:

عَنْ مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِث اللَّيْثِىُّ أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى، فَإِذَا كَانَ فِى وِتْرٍ مِنْ صَلَاتِه

لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِىَ قَاعِداً. (بخاری:۸۲۳)

له مالک بن حویرث رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دئ چي رسول الله ﷺ ئې پداسي حال کي په لمانځه ليدلی چي په طاق رکعت يعني اول او درېيم رکعت کي به تر هغه پوري له سجدې نه قيام ته نه لوړېدو چي ښه به نه وو ناست. يعني له کښېناستو وروسته به قيام ته پورته شو.

دا روايت د سند له مخي تر مطلق غريب اوښتی او په څلورو طبقو کي يو يو راوي لري، محققين غريب روايات د احکامو په اړه حجت نه ګڼي، مګر دا چي د تأييد لپاره ئې کوم شاهد وموندل شي، د متن له پلوه له هغو رواياتو سره تعارض لري چي وايي: له سجدې نه راپورته کېدا به په تکبير سره وي، که په طاق رکعتونو کي له وروستۍ سجدې وروسته ناسته وشي نو له ناستي وروسته ولاړېدا بل تکبير ايجابوي، دا ځکه چي د لمانځه هر حرکت له يوه ږغ او وينا سره توأم وي، دا حرکت به ولي په استثنائي توګه له کومي وينا او ږغ پرته ترسره کېږي؟!! ښايي مالک بن حويرث به د رسول الله ﷺ داسي ناسته په کوم استثنايي حالت کي ليدلې وي، لکه د بيمارۍ يا د زنګنو د درد په حالت کي. نه له بل صحابي نه داسي روايت شته او نه رسول الله ﷺ د داسي کولو امر کړی.

که تاسو د تشهد لپاره د کښېناستلو اړوند روايت ته ځير شئ درته جوته به شي چي کله کله راوي د بل چا له کوم حرکت نه ناسمه انتباه اخلي، هغه د بيمارۍ او کوم مشکل په وجه استثنايي حرکت کړی وي او دې راوي داسي انتباه ترې اخيستې وي چي ګواکي دا ئې دائمي عادت دئ!! روايت داسي دئ:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ يَرَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَتَرَبَّعُ فِى الصَّلاَةِ إِذَا جَلَسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَقَالَ إِنَّمَا سُنَّةُ

الصَّلَاةَ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَثْنِيَ الْيُسْرَى. فَقُلْتُ إِنَّكَ تَفْعَلُ ذَلِكَ. فَقَالَ إِنَّ رِجْلَيَّ لاَ تَحْمِلاَنِي. (بخاری:۸۲۷)

د عبدالله بن عمر ﵄ له زوی عبدالله ﵁ نه روايت دئ چي وايي: عبدالله بن عمر ﵄ ئې ليدو چي په لمانځه کي د کښېناستلو په وخت به ئې پلتۍ وهله، ما هم دا کار وکړ، زه دا مهال کم عمره وم، نو زه ئې له دې کاره منعه کړم او وئې ويل: د لمانځه سنت دا دئ چي په ناستي کي خپله ښۍ پښه ودروې او کينه پښه دي تاو کړې (او ورباندي کښېنې)، ما ورته ويل: ته خو داسي کوې!! وئې ويل: زما پښې (کمزورې دي او) زما دروندوالی نه شي زغملی.

له دې روايت نه دوه خبري معلومېږي: ۱- په تشهد کي د ناستي سنت دا دئ چي سړی ښۍ پښه ولاړه وساتي او کينه پښه څملوي او پرې کښېني، احنافو د نارينه وو لپاره دغه صورت ته ترجيح ورکړې، او د ښځينه وو لپاره هغه صورت ته چي پر کوناټي کښېني او پښې ښي لوري ته کږې کړي. ۲- ښايي مالک بن حوريث ﵁ هم رسول الله ﷺ په داسي کوم استثنايي حالت کي ليدلی.

د عبدالله بن عمر ﵄ له وينا دوه خبري په ډېر وضاحت سره معلومېږي: ۱- په دواړو جلسو کي به ناسته پر کيڼي پښې وي، که داسي نه وی نو هغه به ورته ويلي وو چي په يوې جلسې کي داسي او په بلي کي داسي کښېنه، ۲- ناسته به په کيڼي پښې وي ځکه هغه دا عذر وړاندي کړی چي زما پښه دا نشي تحمل کولی، که ناسته پر کوناټي وی نو د دې خبري کولو ته ضرورت نه وو.

جمع صلاتين

یوه بله اختلافي موضوع دا ده چي آيا په سفر کي جمع صلاتين (دوه لمونځونه په یو وخت اداء کول) جائز دي؟ آيا په قرآن کي د دې د جواز لپاره کوم شاهد او دليل مومو؟ راشئ وګورو چي په قرآن کي او د رسول الله ﷺ په احاديثو کي په دې اړه څه لارښوونه شوې. قرآن فرمايي:

b& Ĥøç Å þ] ó4 Á 9$ `Ï (rŽÇ)? b& îy $Zã ÐÇø æ § ðù Çj ó[$ ’Î ÈöZÏ #Œ]r

ÇÈ $Y î B #x ã B9 (qç . ûïÍ y» 3$b] (y ãy . ûï $Nä ZÏ ö/

او کله چي په زمکه سفر کوئ، نو په دې کي پر تاسو کومه ګناه نشته چي لمونځ رالنډ کړئ، که دا وېره مو وه چي کافران به مو په فتنه کي واچوي، بې شکه چي کافران ستاسو څرګند دښمنان دي.

د دې مبارک آيت لارښووني دا دي: د سفر په حالت کي او هغه وخت چي له دښمن نه مو څه وېره وي، نو کولی شئ خپل لمونځ رالنډ کړئ، څلور رکعته مو دوه رکعته، رکوع او سجده مو مختصر او قرائت او تسبيحات مو رالنډ کړئ. په قصر کي نوري آسانتياوي هم شاملي دي چي یوه برخه ئې د البقرې د سورې په ۲۳۹ آيت کي توضيح شوې، آيت دا دئ:

Ðîù ÇÌÑÈ ûüŸÏ»% Ⱡ (qÃqèr 4 ÜŏÑêäŠÍ¢Á 9$r ÏN°q=Á 9$ ’?ã #qÃÝÿ»m

Ñ9 $B Nà6 J=æ $J. ® $(rãà2 6$ÌŁàŸB& !Çîù $Ž7øâ ≠& w$_Ìù ÓËgþÅ

ÇÌÑÈ šc qÃè? (qàqã?

د ټولو لمونځونو او د هغه غوره ئې ښه حفاظت کوئ او الله لره قانت (غاړه اېښودونکي او منقاد) ودرېږئ. خو که وېرېدلئ نو بیا یا پلي او یا سپاره، خو کله چې د امنیت احساس وکړئ نو الله همغسې یاد کړئ لکه چې تاسو ته ئې درښودلی، همغه څه چې نه وربانډي پوهېدئ.

دلته له (الصلوة الوسطی) نه مراد هغه لمونځ دئ چې په ټولو شرائطو برابر وي او په قنوت، خشوع او خضوع او د زړه او حواسو په حضور تر سره شي، داسي لمونځ د خطر او سفر په وخت کي نشي ترسره کېدی، د همدې لپاره الله تعالی وفرمایل چې د خطر په وخت کي کولی شئ چې په تلو تلو کي، که پلی وئ یا سپاره، لمونځ اداء کړئ، په اشاره، د اصل لمونځ نیمايي او د قبلې په لوري له مخ کولو پرته، له لنډ قرائت او مختصرو تسبیحاتو سره. خو د امن په وخت کي به همغسې لمونځ کوئ چې الله درښودلی. دا مطلب هم باید واضح کړو چې دلته (وسطی) په هغه معنی راغلی چې د همدې سورې په ۱۴۳آیت کي راغلی: وَ كَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسطاً: لکه دلته چې له وسطی نه زماني او مکاني وسط مراد نه دئ همداراز له الصلوة الوسطی نه هغه لمونځ مراد نه دئ چې د وخت له پلوه د نورو لمونځونو په منځ کي وي، د آیت وروستۍ برخه په ډېر صراحت سره دا مطلب په ګوته کوي چې له الصلوة الوسطی نه غوره لمونځ مراد دئ، هغه چې د خطر او سفر په وخت کي ئې ترسره کول ګران

وي. له دې نه د مازديګر لمونځ اخيستل داسي توجيه ده چي له ټول آيت او مخصوصاً له وروستۍ برخي سره ئې هيڅ اړخ نه لګوي.

دلته څو پوښتنو ته بايد ځواب ومومو:

په سفر کي د قصر حکم له دغه آيت څخه اخيستل شوی که بله مرجع لري؟

دلته قصر د سفر په وجه جائز شوی که د خوف او خطر په وجه؟

له قصر نه مراد يوازي د رکعتونو په شمېر کي قصر دئ که د لمانځه په هيئت او کيفيت کي هم او مخکي، وروسته کول ئې هم؟

دغو پوښتنو ته د ځواب موندلو په کار کي لاندي خبري مرسته کوي:

له دې آيته وروسته چي کوم آيت راځي له هغه معلومېږي چي دلته د خوف او خطر په وجه د قصر اجازه ورکړی شوې.

له همدې وروستي آيته معلومېږي چي له قصر نه د لمانځه په کيفيت او هيئت کي قصر کول هم مراد دي، ځکه دلته په لمانځه کي له يوه ځايه بل ځای ته د خوځېدو ذکر او د هغه اجازه راغلې.

پيغمبر عليه السلام په سفر کي په لمونځونو کي قصر کړی، تل ئې څلور رکعته نيمايي کړي، په داسي حال کي هم چي د هيڅ خطر وېره نه وه.

د قصر په اړه له دې پرته بل آيت نه مومو.

له دغو خبرو په ډاګه معلومېږي چي د سفر قصر هم له دې آيته اخيستل شوی او د خوف قصر هم او په قصر کي هم د رکعتونو قصر شامل دئ او هم د هيئت او کيفيت قصر.

د احزابو په جنګ کي چي له سفر پرته د خوف او خطر حالت وو، د قصر دوه صورتونه ګورو: ۱- له جَمعي پرته يوازي يوازي لمونځ، ۲- او ځنډول ئې او قضائي

ئې اداء کول.

په مخکني آيت کي په دې اړه په ډېر صراحت سره ويل شوي وو چي د سفر او خوف په حالت کي قصر کولی شئ، خو دا نه وه واضح شوې چي په بې خوفه سفر کي به قصر کوئ که نه؟ خو د ۱۰۳ آيت له فحوی معلومېږي چي په سفر کي به هم قصر کوئ، دا ځکه چي د پوره لمانځه لپاره ئې د اطمئنان شرط وضع کړی، که يوازي د خوف منتفي کېدل مراد وی نو د (اطمئنان) پر ځای به ئې د (امن) لفظ راوړ، د خوف په مقابل کي د امن لفظ راځي، لکه د بقرې د سورې په ۱۹۶ آيت کي چي د خوف منتفي کېدو لپاره د امن لفظ راغلی. او ويل شوي: که په امن کي شوئ نو بيا تر حج مخکي د عمرې د اداء کولو حکم دا دئ. په سفر کي که هرڅومره آرام او بې تکليفه سفر وي خو انسان په کي لالهانده او پرېشانه وي او زړه ئې نامطمئن. آيت دا دئ:

[illegible]

[illegible]

النساء: ۱۰۳

خو کله چي لمونځ اداء کړئ، نو الله په ولاړه، ناسته او پر اړخ ملاسته کي يادوئ، بيا کله چي مطمئن شئ نو همغه لمونځ اداء کړئ، بې شکه چي دا لمونځ پر مؤمنانو له مهال وېش سره سم فرض شوی.

يعني د لمانځه لپاره اوقات ټاکل شوي، هر لمونځ په خپل خپل وخت اداء کول فرض دئ. مخکنی رخصت د يوه ضرورت له مخي موقت رخصت وو، په عادي حالاتو کي به هر لمونځ په خپل ټاکلي وخت ترسره کوئ. خو د سفر او خوف په حالت کي به دا له خپل ټاکلي وخت نه لمونځ مخکي يا وروسته کول څنګه وي؟ په

دې اړه دوه رأيي دي: د ماسپښين او مازديگر لمونځونه، يو ځای او په يوه وخت کي، يو په بل پسي، په يوه آذان او دوه اقامته اداء کول او د ماښام او ماخستن لمونځونه همداسي، لکه څنگه چي د حج په دوران کي، په عرفات کي د ماسپښين او مازديگر لمونځونه يو ځای او په مزدلفه کي د ماښام او ماخستن لمونځونه يو ځای اداء کېږي، دوهمه رأيه دا ده چي له حج پرته په نورو سفرونو کي د دوو لمونځونو يو ځای کول بايد داسي وي چي يو په خپل آخري وخت کي او بل په خپل لومړني وخت کي همداسي يو ځای اداء شي، دې ته صوري او شکلي جمع صلاتين وايي، دا د احنافو رأيه ده، له احنافو پرته نور ټول مخکنی صورت غوره گڼي او له دې لحاظه د حج او نورو سفرونو ترمنځ په توپير باور نلري، د دې لپاره څو دلائل وړاندي کوي: ۱- د لمونځونو صوري جمع تر دې ډېر گران کار دئ چي هر لمونځ په خپل خپل وخت او بېل بېل اداء شي، دوه لمونځونه په دې توگه يوه وخت ته رابرابرول او هغه هم په سفر کي گران کار دئ، قصر او جمع صلاتين خو د تخفيف لپاره دي، د هر لمانځه لپاره پراخ وخت ټاکل شوی، صوري جمع دا پراخوالی او سهولت له منځه وړي او په يوه محدود وخت کي ئې راخلاصه کوي. ۲- په سفر کي لمونځ رامخکي کول يا وروسته کول داسي دئ لکه چي د مسافر او مريض لپاره دا رخصت ورکړی شوی چي روژه بل وخت او د کال نورو ورځو ته وځنډوي، روژه د لمانځه په څېر ثابت وخت لري خو د مسافر او مريض لپاره ئې دا سهولت ورکړی. ۳- د حج په موسم کي دوه جمع صلاتين لرو، يو ئې په عرفات کي د ماسپښين او مازديگر لمونځ د ماسپښين په لومړي وخت کي او بل ئې په مزدلفه کي د ماښام او ماخستن لمونځ د ماخستن په وخت کي، که د حج په حالت کي او د عرفات او مزدلفې په مقام کي جائز وي نو په نورو وختونو کي خو په اولی درجه جائز دئ.

احناف هم جمع صلاتين جائز ګڼي خو داسي چي مخکنی لمونځ به په خپل آخري وخت کي او ورپسې لمونځ به په لومړي وخت کي يو په بل پسي اداء کېږي، دې ته جمع صوري وايي، نور مذاهب جمع حقيقي جائز ګڼي.

په داسي حال کي چي د لمانځه د توقيت په اړه دا آيت ډېره واضح لارښوونه کوي او په داسي حال کي چي د پيغمبر عليه السلام سنت زموږ مخي ته پروت دئ، هغه مبارک نږدې اتلس زره لمونځونه په مدينه منوره کي کړي، د مدينې په سلګونو او په زرګونو اوسېدونکو پنځه وخته آذان اورېدلی، د پيغمبر عليه السلام په امامت کي ئې د جماعت لمونځ ليدلی، د آذان او اقامت الفاظ ئې اورېدلي، د ده او اصحابو د لمانځه کيفيت ئې ليدلی او دا ټول د مدينې مسلمانانو يو په بل پسي له يوه نه بل نسل ته انتقال کړي، خو سره له دې ګورو چي ځيني ټول لمونځونه په يوه وخت کي کول هم جائز ګڼي، له سفر او خطر پرته په عادي حالت کي د ورځي پنځه لمونځونه په درې وختونو کي ترسره کول هم جائز ګڼي، ځان ته د آذان خاص الفاظ او د لمانځه خاص ترتيب او ترکيب لري او د خپل مسلک په اړه هومره تعصب لري چي په بل کيفيت او هيئت کي لمونځ ورته لمونځ نه ښکاري، د بل مسلک په امام پسي لمونځ کول جائز نه ګڼي، د هغه په آذان روژه نه ماتوي او حتی هغه مسلمان نه ګڼي. ای کاش ټول امت لږ تر لږه په دغسي واضح مسايلو کي له اختلافه لري پاته شوی وی، د قرآن صريح نص، د پيغمبر واضح سنت او د مدينې د مسلمانانو د لمانځه هيئت او کيفيت ئې د ملاک په توګه منلی وی. متأسفانه دا اختلاف هم له متعارضو رواياتو رولاړ شوی.

د جمع صلاتين په اړه د بخاري روايت دا دئ:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ

نَزَلَ فَبَالَ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ. فَقُلْتُ الصَّلَاةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ " الصَّلَاةُ أَمَامَكَ ". فَرَكِبَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنْزِلِهِ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا. (بخاری:۱۳۹)

له اسامه بن زيد ﵁ نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ له عرفاته راوګرځېد، کله چي يوې درې ته ورسېد، کوز شو او د اودس ماتي لپاره صحرا ته تېر شو، بيا ئې لاسونه ومينځل خو اودس ئې بشپړ نه کړ، ما وويل: يا رسول الله! د لمانځه وخت دئ! وئې فرمايل: (لمونځ دي وړاندي دئ)، بيا سپور شو او کله چي مزدلفې ته ورسېد، کوز شو، اودس ئې وکړ، خو اودس ئې بشپړ کړ، بيا د لمانځه لپاره اقامت وويل شو او د ماښام لمونځ ئې وکړ، بيا هر چا خپل اوښ په خپل خپل ځای کي چو کړ، ورپسې د ماخستن د لمانځه اقامت وويل شو او لمونځ ئې وکړ، د دواړو ترمنځ ئې بل لمونځ ونکړ.

دا روايت په بخاري کي څلور ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۱۸۱، ۱۶۶۷، ۱۶۶۹، ۱۶۷۲له دغو توپيرونو سره: په يوه کي دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ په بل کي لَمَّا أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ، په يوه کي حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ او په بل کي عَدَلَ إِلَى الشِّعْبِ، او په بل کي حَيْثُ أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ مَالَ إِلَى الشِّعْبِ، او په بل کي فَلَمَّا بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الشِّعْبَ الأَيْسَرَ الَّذِي دُونَ الْمُزْدَلِفَةِ أَنَاخَ، په يوه کي فَبَالَ او په بل کي فَقَضَى حَاجَتَهُ، په يوه کي ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ، په بل کي فَتَوَضَّأَ وُضُوءًا خَفِيفًا، په بل کي فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ الْوَضُوءَ او په بل کي فَجَعَلْتُ أَصُبُّ عَلَيْهِ وَيَتَوَضَّأُ، په يوه کي فَقُلْتُ الصَّلَاةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ او په بل کي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُصَلِّي په يوه کي الصَّلَاةُ أَمَامَکَ او په بل کي الْمُصَلَّى أَمَامَکَ راغلي.

له دې توپیرونو سره سره د روایاتو مطلب او مفهوم سره ورته دئ، مطلب ئې دا دئ چې: رسول الله ﷺ له عرفات نه د راګرځېدو پر مهال؛ په یوې درې کې له سورلۍ کوز شوی، اودس ماتي ته تېر شوی، لاسونه ئې مینځلي، بشپړ اودس ئې نه دئ کړی، د ماښام د لمانځه وخت وو، خو دلته ئې لمونځ نه دئ کړی، مزدلفې ته د ماخستن مهال رسېدلی، هلته ئې لومړی د ماښام لمونځ په بېل اقامت سره کړی او بیا ئې لږ دمه کړې او بیا ئې د ماخستن لمونځ په بېل اقامت کړی، د دې دواړو لمونځونو تر منځ ئې بل لمونځ نه دئ کړی.

دې ته مو باید پام وي چې رسول الله ﷺ د ماسپښین او مازدیګر لمونځ په عرفات کې په ګډه او د ماسپښین پر مهال یو په بل پسې په دوه اقامتونو کړی او د ماښام او ماخستن لمونځ ئې همداسې خو د ماخستن په وخت په مزدلفه کې کړي، لومړني ډول جمع صلاتین ته جمع تقدیم او دوهم ډول ته ئې جمع تأخیر ویل کېږي، له دې نه معلومېږي چې دا دواړه ډوله جمع په هر سفر کې جائز دي، د دې لپاره نه کوم نقلي دلیل موندلی شو او نه عقلي دلیل چې په حج کې دي جائز وي او په نورو سفرونو کې ناجائز، زموږ ځینو درنو فقهاوو چې ویلي په نورو سفرونو کې داسې جمع صلاتین جائز دئ چې یو ئې د خپل وخت په آخري برخې او بل ئې په لومړۍ برخې کې ترسره شي، په دې کې د رخصت او سهولت مصلحت فوت کېږي، دا تر دې هم ډېر ګران دئ چې هر هر لمونځ په خپل خپل وخت کې وشي، ځکه په خپل وخت لمونځ کولو کې ډېر پراخوالی شته، د هر لمانځه لپاره تر یوه ساعت زیات وخت لري، خو په داسې جمعې کې یوازې څو دقیقې فرصت لري. د قرآن هغه مبارک آیت چې وایي: (... إِنَّ الصَلَوٰةَ كَانَت عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَباً مَّوْقُوتاً * النساء: ۱۰۳):، بې شکه چې دا لمونځ پر مؤمنانو له مهال وېش سره سم فرض شوی. که په

دې کې د هیڅ استثناء مجال نه وی نو بیا خو به په عرفات او مزدلفه کې هم دوه دوه لمونځونه یو په بل پسې په دوو وختونو کې نه وو جائز، په سفر کې د قرآن د صریح آیت له مخې قصر جائز دئ، په قصر کې دا هم شامل دې چې لمونځ مخکې یا وروسته کړئ، دا ځکه چې ورپسې ویل شوي چې د قصر د حالت له ختمېدو وروسته او کله چې مطمئن شوئ نو بیا مکمل لمونځ په خپل خپل وخت کې اداء کړئ. له دې نه په ښکاره معلومېږي چې د جمع صلاتین رخصت (د دوو لمونځونو په یوه وخت اداء کولو جواز) هم له دې آیت نه اخیستل شوی.

په سفر کې لمونځ رامخکې کول یا وروسته کول داسې دئ لکه چې د مسافر او مریض لپاره دا رخصت ورکړی شوی چې روژه بل وخت او د کال نورو ورځو ته وځنډوي، روژه د لمانځه په څېر ثابت وخت لري خو د مسافر او مریض لپاره ئې دا سهولت ورکړی.

دلته یوه بل ټکي ته هم توجه په کار ده او هغه دا چې امام بخاري رحمه الله دا روایت د اودس د تخفیف او بشپړوالي تر عنوان لاندې راوړی، د لارې په اوږدو کې وضوء ئې د خفیف وضوء په معنی اخیستی، خو دا په دې معنی نه دئ چې رسول الله ﷺ هلته یو ډول اودس کړی او په مزدلفه کې بل ډول، بلکې هلته ئې یوازې لاسونه مینځلې، ځکه د راوي له وینا معلومېږي چې هلته ئې د لمانځه اړوند وضوء (اودس) نه دئ کړی، که داسې وی نو هغه به دا نه ورته ویل چې د لمانځه وخت دئ، یعنې تا خو بشپړ اودس ونه کړ حال دا چې د لمانځه وخت دئ!!

جومات ته د ښځو تګ

په دې اړه ټول مسلمانان متفق دي چې د رسول الله ﷺ په زماني کي او د هغه تر رحلت پوري ښځي جومات ته تلې او د جَماعت په لمونځونو کي ئې له نارينه وو سره يو ځای برخه اخيسته، داسي چې مخکي به نارينه، ورپسې ماشومان او د صفوفو په وروستۍ برخي کي به ښځي ودرېدېدې، د اختر په لمونځونو کي به ئې هم برخه اخيسته، او کله کله به رسول الله ﷺ د دوی لپاره بېله غونډه جوړوله او دوی ته به ئې ځانګړې موعظه اوروله. نه يوازي دا چې مسجد ته تلې او د جماعت په لمونځونو کي به ئې شرکت کولو بلکي ګڼ شمېر مېرمنو د امهات المؤمنين په شمول په غزواتو کي هم شرکت کړی. په دې اړه روايات دومره زيات او دومره صريح دي چې هيڅوک ترې انکار نشي کولی. راشئ وګورو چې قرآن په دې اړه څه حکم کړی، آيا په قرآن کي داسي لارښووني مومو چې جومات ته د ښځو د تلو جواز ترې استنباط شي؟ رسول الله ﷺ په دې اړه څه لارښووني کړې؟

که قرآن ته ځېر شو نو په دې خبري پوهېدا به راته ګرانه نه وي چې قرآن مؤمنانو ته په جماعت د لمونځ کولو سپارښتنه کوي.

وَ أَقِيمُوا الصلَوةَ وَ ءَاتُوا الزَّكَوةَ وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ * البقره: ۴۳

او لمونځ قائم کړئ او زکات ورکړئ او له رکوع کوونکو سره رکوع وکړئ.

په دې مبارک آيت کي د بې لارو او منحرفو دين پلورو يهودي علماوو څو نوري

ځانګړتیاوي بیانېږي: له الله سره ئې تعلق ضعیف او کمزوری وو، لمونځ ئې یا پر ښسی او یا له حقیقي روح نه عاري او په شکلیاتو لګیا ول، د دې پر ځای چې زکات ورکړي د زکات ترلاسه کول ئې عادت شوی وو، له عام ولس سره ئې هم اړیکي سستي شوې وې، له نورو سره ئې یو ځای عبادت هم پر ښسی وو، د همدې لپاره دوی ته د دغو څو خبرو امر شوی: لمونځ وکړئ، زکات ورکړئ او له نورو رکوع کوونکو سره یو ځای رکوع وکړئ، ستاسو د ټولو انحرافاتو علاج په همدې کي دئ. دا آیت ښیي چې له نورو لمونځ کونکو سره یو ځای لمونځ کول یوه الهي وجیبه ده.

قرآن د جنګ میدان ته څېرمه او د خطر په حالت کي هم د جماعت سپارښتنه کوي او فرمایي:

وَ إِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصلَوةَ فَلْتَقُمْ طائفَةٌ مِّنهُم مَّعَك وَ لْيَأْخُذُوا أَسلِحَتَهُمْ فَإِذَا سجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائكُمْ وَ لْتَأْتِ طائفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصلُّوا فَلْيُصلُّوا مَعَك وَ لْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَ أَسلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسلِحَتِكُمْ وَ أَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَاحِدَةً وَ لا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضى أَن تَضعُوا أَسلِحَتَكُمْ وَ خُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَفِرِينَ عَذَاباً مُّهِيناً * النساء: ۱۰۲

او که ته (اې پیغمبره!) له دوی سره وې او په لمانځه ورته ودرېدې، نو د دوی یوه ډله دې له تا سره ودرېږي او خپلې وسلې دې ورسره واخلي، نو کله چې ئې سجده وکړه بیا دې له تاسو نه تر شا شي او هغه بله ډله چې لا ئې لمونځ نه دئ کړی هغه دې راشي او له تا سره دې لمونځ وکړي او خپل احتیاطي تدابیر دې ونیسي او اسلحه دې ورسره واخلي، کافران دا خوښوي چې تاسو له خپلو وسلو او مال متاع غافل شئ نو په یوواري درباندي رامات شي، خو که له بارانه ځوریدئ یا بیمار وئ نو څه ګناه درباندي نشته چې خپله وسله کېږدئ، خو احتیاطي تدابیر مو ونیسئ،

بې شکه چې الله د کافرانو لپاره سپکوونکی عذاب تیار کړی.

په دې آیت کې د صلوة خوف په اړه لاندې لاربښوونې شوې.

- د لمانځه لپاره به خلک په دوو ډلو وېشل کېږي، یوه به په امام پسې اقتداء کوي او بله به پیره کوي.
- لومړۍ ډله به یو رکعت لمونځ وکړي او له سجدې وروسته به د پیرې لپاره تر شا شي. د لمانځه په وخت کې به خپله وسله له ځان سره لري.
- دوهمه ډله به راشي، اقتداء به وکړي او خپل لمونځ به پوره کړي. دوی ته ویل شوي چې هم به وسله له ځان سره لري او هم به احتیاطي تدابیر مراعاتوي، دا ځکه چې د پیرې کار بل ته حواله کول د احتیاط تقاضاء کوي، هلته باید لمانځه ته راشي چې نورو د پیرې کار پیل کړی وي.
- لومړۍ ډله به هغه وخت خپل پاته لمونځ تکمیل کړي چې دوهمه ډله له لمانځه فارغه شي او د دوی ځای ونیسي.
- لمونځ هم په دوو برخو وېشل شوی او یوازې یو رکعت ئې یوه برخه ګڼل شوې، له دې معلومېږي چې د سفر او خطر په وخت کې د قصر لمونځ څلور رکعته نه دئ، یا دوه رکعته دئ یا درې. پېغمبر علیه السلام هم په سفر کې یوازې د ماښام لمونځ درې رکعته او د نورو وختونو دوه دوه رکعته لمونځ کړی.

دلته د خوف متوسط او منځنی حالت بیان شوی، په کم خطر کې یو ځای جماعت کېدی شي او په زیات خطر کې جماعت پرېښودی شي، یوازې یوازې او حتی د قضاء کولو او وروسته اداء کولو اجازت شوی.

په دې حالت کې یوازې په هغه صورت کې له ځانه د وسلې لرې کولو اجازه شوې چې یا له ورښت نه په تکلیف وئ او یا دومره بیمار وئ چې د وسلې له حمل نه

عاجز وئ.

په جمع د لمانځه دا سپارښتنه عامه ده، ټولو مؤمنانو ته راجع ده، یوازي د نارینه وو لپاره نه ده، د قرآن بل آیت په دې گواهي ورکوي چي ښځې هم په دې سپارښتني کي شاملي دي، ځکه قرآن د مریم علیها السلام په اړه فرمایي:

یَمَرْیَمُ اقْنُتی لِرَبِّكِ وَ اسجُدِی وَ ارْکَعِی مَعَ الرَّکِعِینَ* آل عمران: ۴۳

اې مریمې! خپل رب لره تسلیم اوسه، سجده کوه او له رکوع کوونکو سره یو ځای رکوع کوه.

د مریمي علیها السلام یادونه د دې لپاره راغلې چي وښیي یوه مؤمنه مېرمن باید څنگه وي، مریم علیها السلام ته د عالم پر ټولو ښځو فضیلت ورکړی شوی، قرآن هغه د مؤمنو مېرمنو لپاره د غوره مثال او بېلگې په توگه معرفي کوي او فرمایي:

وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِّلَّذِینَ ءَامَنُوا امْرَأَت فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَت رَب ابْنِ لی عِندَكَ بَیْتاً فی الْجَنَّة وَ نجِّنی مِن فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نجِّنی مِنَ الْقَوْمِ الظلِمِینَ * وَ مَرْیَمَ ابْنَت عِمْرَانَ الَّتی أَحْصنَت فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِیهِ مِن رُّوحِنَا وَ صدَّقَت بِکلِمَتِ رَبهَا وَ کُتُبِهِ وَ کَانَت مِنَ الْقَنِتِینَ * التحریم: ۱۱-۱۲

او الله د مؤمنانو لپاره د فرعون د مېرمني مثال بیانوي چي وئې ویل: اې زما ربه! ما ته په خپلي خوا کي په جنت کي یو هستوگنځی جوړ کړه او له فرعون او د ده له عمله مي وژغوره او له دغو ظالمانو مي وژغوره. او د عمران لور مریمي (مثال) چي د خپل فرج ساتنه ئې وکړه، نو موږ له خپلي روح نه څه په کي پو کړل، د خپل رب ویناوي ئې رښتیني وگڼلې او د الله کتابونه ئې هم، او له غاړه اېښودونکو څخه وه.

د مریم علیها السلام روزنه په مدرسه او جومات کې شوې او هغه ستر شخصیت ترې جوړ شوی چې د انساني تاریخ له پیل تر پای پورې هیڅ ښځه د هغې مقام ته نشي رسېدی، دې ته له نورو لمونځ کوونکو سره د لمونځ کولو سپارښتنه نه ځانګړې او خصوصي سپارښتنه ده او نه منسوخ شوی سپارښتنه. البته ښځو ته دا لارښوونه د نارینه وو له اړوند سپارښتني نه یوازې دومره توپیر لري چې نارینه جومات ته پر تلو مکلف شوی او ښځو ته دا رخصت ورکړی شوی چې کولی شي جومات ته ولاړې نشي او په خپل کور کې لمونځ وکړي، خو که ئې وغوښتل جومات ته ولاړه شي هیڅوک ئې د مخنیوي حق نه لري. دا د رسول الله ﷺ داسې مکرره سپارښتنه ده چې د حجة الوداع په تاریخي او مهمې خطبې کې ئې هم د نورو سترو سترو او مهمو امورو تر څنګ یو ځل بیا تکرار کړه.

راشئ هغه روایات هم له نظره تېر کړو چې په دې اړه راغلي.

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ. قَالَتِ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ ﷺ غَلَبَنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ، فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ. فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، فَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ " مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلاَثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلاَّ كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ ". فَقَالَتِ امْرَأَةٌ وَاثْنَيْنِ فَقَالَ " وَاثْنَيْنِ ". (بخاري:۱۰۲)

له ابو سعید خدري رضی الله عنه نه روایت دئ چې وایي: ښځو؛ رسول الله ﷺ ته وویل: ستا په اړه نارینه پر موږ برلاسي شوي (ستا د ویناوو په اورېدو کې دوی پر موږ وړاندې دي)، نو له خپل لوري موږ ته یوه ورځ ځانګړې کړه، نو د دوی لپاره ئې د ملاقات یوه ورځ وټاکله، (په هغه ورځ ئې) دوی ته وعظ وکړ او په خاصو امورو ئې وګمارلې، د هغو خبرو په ضمن کې چې دوی ته ئې وکړې دا هم وه چې: (له تاسې نه چې د هرې ښځې درې اولادونه ترې ومري، دا به له اور نه ورته پرده شي.)

يوې ښځې وويل: که د چا دوه اولادونه ترې ومري؟ وئې فرمايل: که دوه ئې ومري هم.

دا روايت په بخاري کي دوه ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی: ۱۲۴۹، ۷۳۱۰ له دغو توپيرونو سره: په يوه کي غَلَبَنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ او په بل کي ذَهَبَ الرِّجَالُ بِحَدِيثِكَ، په يوه کي فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ، په بل کي فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ، يَوْمًا نَأْتِيكَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ، په يوه کي فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ او په بل کي فَاجْتَمَعْنَ، په يوه کي فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ او په بل کي فَعَلَّمَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَهُ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ، په يوه کي تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا او په بل کي تُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهَا مِنْ وَلَدِهَا ثَلَاثَةً او، په يوه کي دا الفاظ هم شته فَأَعَادَتْهَا مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ " وَاثْنَيْنِ وَاثْنَيْنِ وَاثْنَيْنِ " خو، په بل کي نشته. په دغو کي ۷۳۱۰ روايت تر نورو جامع دئ.

د ابوهريره رضي الله عنه په يوه روايت کي راغلی چي: (هغه مېره شوي اولادونه ئې لابالغ شوي نه وي).

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلَى الْمَنَاصِعِ - وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحُ - فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم احْجُبْ نِسَاءَكَ. فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَفْعَلُ، فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ زَوْجُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي عِشَاءً، وَكَانَتِ امْرَأَةً طَوِيلَةً، فَنَادَاهَا عُمَرُ أَلاَ قَدْ عَرَفْنَاكِ يَا سَوْدَةُ. حِرْصًا عَلَى أَنْ يَنْزِلَ الْحِجَابُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ. (بخاري:١٤٦)

له عائشې رضي الله عنها نه روايت دئ چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم مېرمني رضي الله عنهن به د شپې له مخي د ضرورت رفع کولو لپاره بيدياوو ته چي پراخ او ارت ميدان وو وتلې، عمر رضي الله عنه به رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ويل: مېرمني دي په حجاب وګماره، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم داسي نه کول، يوه شپه ماخستن د رسول الله صلى الله عليه وسلم مېرمن سودة

بنت زمعه رضی الله عنها چي يوه دنگه او لوړه مېرمن وه بهر ووتله، عمر رضی الله عنه پرې غږ کړ چي اې سوده! ومي پېژندلې، دا د هغي تلوسې له امله چي د حجاب د حکم نازلېدو په اړه ئې درلودو، نو الله تعالی د حجاب آيت نازل کړ.

دا روايت هم په بخاري کي په تکرار سره په دغو شمېرو۱۴۷، ۴۷۹۵، ۵۲۳۷، ۶۲۴۰ او له دغو توپيرونو سره راغلی: په يوه کي فَأَنْزَلَ اللّٰهُ آيَةَ الْحِجَابِ او په بل کي بَعْدَ مَا ضُرِبَ الْحِجَابُ، په يوه کي كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ او په بل کي قَدْ أُذِنَ أَنْ تَخْرُجْنَ فِي حَاجَتِكُنَّ، او په بل کي قَدْ أَذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ "راغلي.

لکه چي گورئ په دې رواياتو کي شديد تعارض دئ: يو وايي چي دا پېښه د حجاب د حکم له نازلېدو مخکي رامنځته شوې او د همدې لپاره د حجاب آيت نازل شو او بل ئې وايي چي د حجاب آيت لا د مخه نازل شوی وو او سوده رضی الله عنها په حجاب کي د وتلو په سبب پېژندل شوې وه، يو وايي چي د حجاب آيت دغه مهال نازل شو او بل وايي چي دغه مهال رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وحي وشوه او مېرمنو ته ئې د حاجت لپاره بهر ته د وتلو اجازه ورکړی شوه!!

امام بخاري رحمه الله له دغو متعارضو او متناقضو رواياتو نه د يوه د انتخاب په اړه هيڅ نه دي ويلي، خو که د قرآن په رڼا کي ئې وڅېړو نو په بشپړ يقين سره ويلی شو چي د حجاب اړوند آيت قطعاً په دې ارتباط نه دئ نازل شوی، قرآن په ډېر صراحت سره وايي چي د جلباب (پړوني) حکم په دې خاطر نازل شو چي منافقينو، مرجفينو او مفسدينو به هغه مېرمني ځورولې چي د لمانځه يا بل دې ته ورته ضروري کار لپاره به بهر ته وتلې، دوی ته ويل شوي چي پړونی پر ځان واچوي تر څو وپېژندل شي چي دا پاک لمني او پرهيزگاري مېرمني دي او لوچکان ئې ونه ځوروي.

حجاب د شپې لپاره نه دئ، بلکي د ورځې لپاره دئ، د شپې له لوري او هغه هم ماخستن مهال نه څوک بې حجابه پېژندل کېږي او نه له حجاب سره، يوازي د قد او ونې د لوړوالي له مخي د يو چا په اړه گمان کېدی شي، د عمر رضي الله عنه له شأن نه ډېره لري ده چي د شپې له لوري او هغه هم په دغه حالت کي د پيغمبر عليه السلام پر مېرمني غږ وکړي.

دې ته مو هم بايد پام وي چي په کليوال ژوند کي او هغه مهال چي د کورونو منځ کي بيت الخلاوي نه وې نو د سړو لپاره به بېل لوری او د ښځو لپاره بېل لوری غوره کېدو، نه به نارينه د ښځو لوري ته وتل او نه به ښځي د نارينه وو لوري ته، او معمولاً به ښځي په گډه سره وتلې.

څه چي ويل ئې ممکن دي يوازي دا دي چي ښايي عمر رضي الله عنه غوښتل چي د پيغمبر عليه السلام مېرمني هيڅکله له کوره بهر ونه وځي، خو الله تعالی هغوی ته له جلباب سره د وتلو اجازه ورکړه، ځکه نو په روايت کي ويل شوي چي الله تعالی دوی ته د ضرورت لپاره د وتلو اجازه ورکړه، په قرآن کي هم يوازي دغه د وتلو د اجازې آيت مومو، د نه وتلو حکم او آيت نشته، نه صراحتاً او نه اشارتاً، هغه آيت چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم مېرمنو ته وايي: (و قرن فِي بيوتكن و لا تبرجن تبرج الجاهلية الاولی: او په خپلو کورونو کي تم شئ او د مخکني جاهليت په څېر ځان له سينگار سره مه څرگندوئ). د دې آيت معنی هيڅکله دا نه ده چي له کوره هيڅ مه وځئ، که داسي وی نو امهات المؤمنين به جومات ته نه تللې، جهاد ته به نه وتلې، حج ته به نه تللې، د پيغمبر عليه السلام د موعظو اورېدو ته به نه ورتلې.

په دغو متعارضو رواياتو کي دا روايت غوره او ارجح برېښي:

عَنْ عَائِشَةَ- رضي الله عنها - قَالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بَعْدَ مَا ضُرِبَ الْحِجَابُ لِحَاجَتِهَا، وَكَانَتِ

امْرَأَةً جَسِيمَةً لاَ تَخْفِي عَلَى مَنْ يَعْرِفُهَا، فَرَآهَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا سَوْدَةُ أَمَا وَاللَّهِ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا، فَانْظُرِي كَيْفَ تَخْرُجِينَ، قَالَتْ فَانْكَفَأَتْ رَاجِعَةً، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْتِي، وَإِنَّهُ لَيَتَعَشَّى. وَفِي يَدِهِ عَرْقٌ فَدَخَلَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي فَقَالَ لِي عُمَرُ كَذَا وَكَذَا. قَالَتْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ ثُمَّ رُفِعَ عَنْهُ وَإِنَّ الْعَرْقَ فِي يَدِهِ مَا وَضَعَهُ فَقَالَ " إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ ". بخاري: ٤٧٩٥

له عائشې رضي الله عنها روايت دئ چې د حجاب له لازمېدو وروسته، سوده رضي الله عنها (په حجاب کې) د کوم ضرورت لپاره بهر ووتله، هغه دنگه مېرمن وه، چا چې پېژندله نو پرې پټه نه پاته کېده، عمر رضي الله عنه وليده او ورته وئې ويل: اې سوده! والله چې پر موږ پټه نه پاته کېږې، وگوره څنگه وځې! وايي: هغه بېرته راستنه شوه، په داسې حال کې چې رسول الله ﷺ زما په کور کې وو او ماښامنی ئې خوړلو او په لاس کې ئې غوښين هډوکی وو، هغه راغله او وئې ويل: يا رسول الله! زه د ځينو اړتياوو لپاره بهر ووتلم او (عمر رضي الله عنه) دا دا راته وويل، (عائشه رضي الله عنها) وايي: الله تعالى هغه ته وحې وکړه، بيا په داسې حال کې ترې لوړه شوه چې هغه غوښين هډوکی ئې لا په لاس کې وو او وئې فرمايل: يقيناً چې تاسو ته د خپلو حاجتونو او اړتياوو لپاره د وتلو اجازه درکړې شوې.

د دې روايت له مخې دوه خبرې کولی شو: لومړی دا چې مخکنی روايت ناقص دئ، د پېښې په اړه ئې وينا دقيقه نه ده او دوهم دا چې د توجيه وړ نه برېښې چې عمر رضي الله عنه به د رسول الله ﷺ د دې وينا له اورېدو وروسته هم په خپلې رأيې ټينگار کړی وي!! او ښځې به ئې جومات ته له تلو منعه کړې وي.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَيُّوبَ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً قَالَ سَمِعْتُ

ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ أَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ- أَوْ قَالَ عَطَاءٌ أَشْهَدُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ وَمَعَهُ بِلاَلٌ، فَظَنَّ أَنَّهُ لَمْ يُسْمِعِ النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ، وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ، فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِي الْقُرْطَ وَالْخَاتَمَ، وَبِلاَلٌ يَأْخُذُ فِي طَرَفِ ثَوْبِهِ. (بخاري: ۹۸)

له ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دئ چي: يو ځل رسول الله ﷺ په داسي حال کي (د نارينه وو له ليکو يا منځ نه) ووت چي بلال رضي الله عنه هم ورسره وو (ښځو ته ورغی) گمان ئې وکړ چي ښځو د ده وعظ او نصيحت نه دئ اورېدلی، نو هغوی ته ئې وعظ وکړ، د صدقې ورکولو امر ئې ورته وکړ، نو ښځو خپلي لښتۍ او گوتې د صدقې په توگه اچولې او بلال رضي الله عنه په خپلي لمن کي راټولولې.

دا روايت په تکرار سره په دغو شمېرو۹۶۲، ۹۶۴، ۹۷۵، ۹۷۷، ۹۷۹، ۹۸۹، ۱۴۳۱، ۱۴۴۹، ۴۸۹۵، ۵۲۴۹، ۵۸۸۰، ۵۸۸۱، ۵۸۸۳، ۷۳۲۵ او له دغو توپيرونو سره راغلی: په پورتني کي دا نه دي ويل شوي چي ښځو ته له وعظ نه مخکي لمونځ شوی، بيا خطبه ورکړی شوې، خو په ځينو نورو کي دا مطلب ويل شوی، په دې کي دا هم نه دي ويل شوي چي د بلال په څادر يا لمن کي به ئې خپلي گاڼې غورځولې خو په نورو کي دا مطلب هم راغلی، په يوه کي يوازي دومره ويل شوي چي د عيد لمونځ مي له رسول الله ﷺ، ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره کړی ټولو به له خطبې مخکي لمونځ کاوو.، په يوه کي دا هم ويل شوي چي رسول الله ﷺ د الممتحنه د سورې دا آيت ولوستو: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَکَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَکَ) الآيَةَ کله چي ترې فارغ شو نو وئې فرمايل: آيا تاسو همدا بيعت کوئ؟ يوې ځواب ورکړ چي هو؛، په يوه کي ويل شوي چي د کمکي اختر لمونځ ئې وکړ او په بل کي راوي شک کوي چي د کمکي اختر که د لوی اختر لمونځ.

د دې روايت په اړه څو خبري توجه غواړي: د دې روايت په اصلي مطلب هلته

سم پوهېدی شو چي نور روايات هم وګورو، د نورو رواياتو په رڼا کي راته جوته کېږي چي دا د اختر لمونځ وو، پيغمبر عليه السلام لومړی لمونځ کړی، بيا ئې خطبه ويلې، بيا د خلکو له منځه تېر شوی او د ښځو د لمانځه ځای ته ورغلی، هغوی ته ئې بيا وعظ کړی، د صدقې ورکولو ته ئې هڅولې او هغوی خپلي ګاڼې صدقه کړې.

دا او دې ته ورته ګڼ شمېر روايات ښيي چي د پيغمبر عليه السلام په دوران کي ښځو د جماعت په لمونځونو کي شرکت کولو، د ودرېدو ځای ئې بېل او د نارينه وو تر شا وو، پيغمبر عليه السلام د هغوی روزني ته خاصه توجه کوله، د اختر په لمانځه کي له عامي خطبې وروسته د ښځو خوا ته ورغلی او هغوی ته ئې بيا وعظ کړی. خو متأسفانه اوس حالت داسي دئ چي ښځې مېلو، ودونو، زيارتونو ته تلی شي، نه خاوندان او خپلوان پرې اعتراض کوي او نه واعظان، خو جومات ته ئې تګ ممنوع دئ!! څوک چي وايي اوس د فساد او فتنو دور دئ نو ځکه جومات ته د ښځو تګ ښه نه دئ!! هغوی ته وايو:

- له فساد او فتنو نه د ښځو د مخنيوي لار خو دا ده چي هغه جومات ته راشي او وعظ واوري.
- څوک وايي چي د پيغمبر عليه السلام په وخت کي تر نن نه فتنې لږې وې؟! دا خبره يوازي هغه څوک کولی شي چي له حقايقو بې خبر وي، په مدينه کي ښځې هغه مهال جومات ته تللې چي محدود شمېر کسانو ايمان راوړی وو، قرآن وايي چي ډېر ځلي به منافقينو، مرجفينو او د بيمارو زړونو خاوندانو هغه ښځې څورولې چي جومات ته به تلې، د دغو مفسدينو له امله ئې ښځې جومات ته له تلو منعه نه کړې بلکي امر ئې ورته وکړ چي له جلباب سره جومات ته ولاړې شي.
- آيا څوک دا حق لري چي ووايي: اوس د فتنې دور دئ نو ښځې دي حج نه

کوي، یا د حج په دوران کي دي مخ او لاسونه هم پټوي؟ که دا حق نه لرو نو له جومات نه ئې ښځګه منعه کوو؟ رسول الله ﷺ خو د خپل مبارک ژوند په وروستیو شپېو او په خپلو وروستنیو خطبو کي فرمایلي: که ستاسو ښځي غواړي چي په جومات کي لمونځ وکړي نو مخنیوی ئې مه کوئ!!!

• څوک چي وایي د عمر رضی الله عنه په وخت کي دا پرېکړه وشوه چي ښځي دي جومات ته نه ځي! هغوی ته وایو: دا نه د یوه حکم د تغییر په معنی اخیستی شو او نه د تعطیل په معنی، یوازي دومره ویلی شو چي که دا ادعاء صحیح وي نو دا پرېکړه هغه مهال د خاصو ظروفو او شرایطو په وجه شوې، داسي نه ده چي د دې پرېکړي مخالفت حرام او ناجائز وي او نن چي د اسلام او مسلمانانو مصلحت دا تقاضاء او غوښتنه کوي چي د ښځو دیني او اخلاقي روزني ته لازیاته توجه وشي او له نورو خواوو ئې مخ جومات ته واړوو نو دا کار حرام او ناروا وګڼو!! حرام هغه دي چي الله تعالی او د هغه رسول حرام کړي.

ځیني وایي: کاش اوس داسي جوماتونه او داسي واعظان وی چي د ښځو روزنه وکړی شي،... د کومي فتنې له مخي چي د ښځو لمونځ په کور کي غوره ګڼل شوی کېدی شي هغه په جومات کي د ننه احتمالي فتنه وي نه د لاري په اوږدو کي. د دوی په ځواب کي باید ووایو: که رسول الله ﷺ ښځو ته ویلي وی چي ستاسو لمونځ تر جومات نه په کور کي غوره دئ نو یوه ښځه به هم جومات ته نه وه تللې، د ښځو له عمل او د رسول الله ﷺ له وینااوو معلومېږي چي د پیغمبر علیه السلام تر رحلت پوري ښځي جومات ته راتلې، او رسول الله ﷺ په خپلي وروستۍ خطبې کي دا سپارښتنه کړې ده چي که ښځو غوښتل جومات ته ولاړي شي مخنیوی ئې مه کوئ، رسول الله ﷺ حتی د عمر رضی الله عنه دا مطالبه ونه منله چي ویل ئې: یا رسول الله! خپلي

مېرمني دي بهر ته له وتلو منعه کړه، رسول الله ﷺ له څه ځنډ نه وروسته وفرمایل: ما ته وحي شوې چي دوی منعه نه کړم. موږ یوازي د دومره څه ویلو حق لرو چي وواېو: جوماتونه باید داسي جوړ شي چي هم د ښځو د لمانځه ځای بېل وي او هم ئې د تګ راتګ لاره بېله وي، خو هغه حلال کار نشو حراملی چي رسول الله ﷺ نه دئ تحریم کړی. د عمر رضي الله عنه په اړه په روایاتو کي راځي چي هغه له کوره د ښځو له وتلو او د جومات ته تلو سره موافق نه وو، خو عملاً ئې حالت داسي وو چي دی به مخکي جومات ته روان وو او مېرمن به ئې ورپسې وه خو هغه ئې منعه کولی نشوی.

عن أُمُّ عَطِيَّةَ انها سَمِعت النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ " يَخرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُور، أَوِ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ، وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمنين، وَيَعتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى ". قَالَتْ حَفْصَةُ فَقُلْتُ الْحُيَّضُ فَقَالَتْ أَلَيسَ تَشْهَدُ عَرَفَةَ وَكَذَا وَكَذَا. (بخاري:٣٢٤)

له ام عطیه رضي الله عنها نه روایت دئ چي وايي: له رسول الله ﷺ نه مي اورېدلي چي وئې فرمایل: (نوې رسېدلې ښځې، او ستري یا په پرده کي ناستي ښځې، او حائضې ښځې دي وځي او د خیر په کارونو (د عید لمونځ) او د مسلمانانو په دعاء کي دي ګډون کوي، خو حائضې ښځې دي له مصلی نه ګوښه ودرېږي، حفصه وايي: ومي ویل: آیا حائضې ښځې هم؟ دې وویل: آیا حایضې ښځې عرفات او...او... ته نه حاضرېږي؟!

دا روایت هم شپږ ځلي نور په دغو شمېرو ٣٥١، ٩٧١، ٩٧٤، ٩٨٠، ٩٨١، ١٦٥٢او له دغو توپیر سره په بخاري کي راغلی: په یوه کي يَخْرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ، أَوِ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ، وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ، په بل کي أُمِرنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يومَ الْعِيدَيْنِ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ، فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ

وَدَعْوَتَهُمْ او په بل کې کُنَّا نُؤْمَرُ أَنْ نَخْرُجَ يَوْمَ الْعِيدِ، حَتَّى نُخْرِجَ الْبِكْرَ مِنْ خِدْرِهَا، حَتَّى نُخْرِجَ الْحُيَّضَ فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ، فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِکَ الْيَوْمِ وَطُهْرَتَهُ، په يوه کې دا هم راغلي قَالَتِ امْرَأَةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جِلْبَابٌ. قَالَ لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا، لکه چې ګورئ په دغو روايتونو کې ويل شوي چې مور، ته به امر کېدو چې د عيد د لمانځه لپاره ووځو، پيغلې، زړې او حتی حائضې به هم وتلې، په خپل ټاکلي ځای کې به ودرېدې، په لمانځه کې به ئې برخه اخيستله، حائضې به له مصلی بهر په يوه ګوښه کې وې او دا صحنه به ئې ليدله، يوې مېرمنې له رسول الله ﷺ نه پوښتنه کړې وه چې که څوک جلباب ونه لري او د همدې لپاره د عيد لمانځه ته ونه وځي څه ګناه پرې شته؟ ورته وئې فرمايل: خپلې خورلڼې دې جلباب ورواغوندي.

په دې کې ډېر لوی حکمت دئ، له داسې غونډو نه انسان ډېر زيات متأثره کېږي، د همدې لپاره رسول الله ﷺ مېرمنو ته امر کاوو چې په دغو غونډو کې برخه واخلي. ډېره عجيبه ده چې د داسې څرګندو نصوصو په شته والي کې ځينې خلک جوماټ ته د ښځو تلل ناروا ګڼي!! حفصه بنت سيرين وايي زما د خور مېړه له رسول الله ﷺ سره په دولسو غزواتو کې برخه اخيستې وه چې په شپږو کې ئې زما خور هم ورسره وه، هغوی به مريضان او زخميان تداوي کول.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الْفَجْرَ، فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ. (بخاري: ۳۷۲)

له عائشې رضي الله عنها نه روايت دئ چې وايي: رسول الله ﷺ به چې د سهار لمونځ کاوو يو شمېر مسلمانې مېرمنې به هم په داسې حال کې چې ځانونه به ئې پخپلو ټکريو

کي نغښتي وو لمانځه ته راتللې، له لمانځه وروسته به بېرته خپلو کورونو ته تللې او هیچا به نه پیژندلې چي څوک دي.

دا روایت هم درې ځلي نور په دغو شمېر ۵۷۸، ۸۶۷، ۸۷۲ او له دغو توپیرونو سره راغلی: په یوه کي مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ، په بل کي مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، په یوه کي ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ، په بل کي يُصَلِّي الصُّبْحَ بِغَلَسٍ فَيَنْصَرِفْنَ نِسَاءُ الْمُؤْمِنِينَ، لاَ يُعْرَفْنَ مِنَ الْغَلَسِ، أَوْ لاَ يَعْرِفُ بَعْضُهُنَّ بَعْضًا او په بل کي فَيَنْصَرِفُ النِّسَاءُ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، مَا يُعْرَفْنَ مِنَ الْغَلَسِ او په بل کي مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ، له دې توپیرونو سره سره د روایاتو مطلب یو دئ او هغه دا چي مسلماني مېرمني به جومات ته تللې، د سحر په لمانځه کي به ئې هم برخه اخیسته، رسول الله ﷺ به د سحر لمونځ په داسي وخت کي کاوو چي تر لمانځه وروسته به هم لا دومره تیاره وه چي مېرمني به نه پېژندل کېدې.

له دې روایت نه دوه تعبیرونه شوي: یو دا چي مېرمني به په ټکریو کي داسي پټي وې چي چا به نه پېژندلې او بل دا چي دومره تیاره به وه چي دوی به نه پېژندل کېدې، لومړی تعبیر په دې دلیل کمزوری او ناسم دئ چي خبره د سحر د تیارې (غلس) ده؛ نه په جامه کي د پټېدو څرنګوالی، له دې روایته نه یوازي دا مطلب نشي اخیستل کېدی چي د ښځو مخونه به پټ وو بلکي په خلاف د دې ښیي چي د دوی مخونه به لوڅ وو خو د تیارې په وجه به نه پېژندل کېدې. لومړی ادعاء به په هغه صورت کي صحیح ګڼل کېده چي د (غلس: تیاره) یادونه نه وی شوې یا د سحر له لمانځه پرته د ټولو لمونځونو یا د ورځي د کوم لمانځه یادونه شوې وی.

حجاب او شرعي لباس

له هر هغه مسلمان سره چي غواړي د ژوند په ټولو برخو کي د شريعت له حکم او غوښتنو سره سم عمل وکړي دا پوښتنه راولاړېږي چي د نارينه او ښځينه شرعي او ضروري لباس په اړه د اسلام حکم څه دئ؟ د نارينه لباس به څنګه او د ښځو جامه به څنګه وي؟ آيا هغه جامه چي ښځې او سړي ئې د حج په دوران کي پر اغوستو مکلف شوي، نه به څه ترې کموي او نه به څه پرې زياتوي، آيا په نورو حالاتو کي همدومره جامه کافي ده؟ متأسفانه د نارينه او ښځينه شرعي لباس او د حجاب په اړه هم په امت کي د اختلاف شاهد يو، ځيني خاص لباس ته د سنت په سترګه ګوري، د نارينه لپاره سر لوڅول او د ښځو لپاره مخ لوڅول هم ګناه ګڼي، د نارينه او ښځينه فرضي لباس په اړه بېل بېل حدود لري او بېل بېل معيارونه کاروي. راشئ وګورو چي قرآن په دې اړه څه حکم کوي او رسول الله ﷺ موږ ته څه لارښوونه کړې. قرآن فرمايي:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ﭑ Æ ûÿ9qãç ä$/#ä ﭑ Æ ûÿí$/#ä ﭑ Æ ûÿ9qãö ÿvÎ £ßF^ƒÎ šú ïÿ‰õã

ﭑ £ûÿºq z ﭑ Ôí_/ ﭑ Æ ûÿºq÷z Î Ôí_/ ﭑ £ûÿºq÷z Î ﭑ Æ ûÿ9qãç ä$Ÿô ﭑ Æ ûÿí$Ÿô

í ﭑ É% ` Ì9$ ` Ï ÿ/öÿ$ ’íré Îöî šú üèÎ»F9$ í ﭑ £ßã J ﭑ ôM3=B $B ﭑ £ûÿí$¡Î

$B N=èÿ £ûÿîã_öÎ ûúôÖ„ ÿvr ä$¡Ÿ9$Ñ°‘qã 4?ã {rãgâ ƒ Ó9 šú ïÿ‰$ÈÿÈ9$

ÇÌÈ šc qßsÎ=øè? ö/ä3ª=yès9 šc qãZÏB÷sßJø9$ çmƒ $èšÏd « $’<Î {þqç/qè? £ûÿF^ƒÎ ` Ï ûüÿãÿ

النور: ۳۰-۳۱

مؤمنانو ته ووایه چې د خپلو سترګو (کارول) راکم کړي او خپل عورت وساتي، دا ورته ډېر غوره دئ، یقیناً چې الله په هغه څه ښه خبر دئ چې دوی ئې کوي. او باایمانه ښځو ته ووایه چې د خپلو سترګو (کارول) راکم کړي، او خپل فروج وساتي او خپله ګاڼه ښکاره نه کړي، مګر هغه ئې چې ښکاره وي او خپل ټکري دې په خپل ګرېوان واچوي او خپله ګاڼه دې له خپلو مېړونو، خپلو پلرونو، د خپلو مېړونو له پلرونو، خپلو زامنو، د خپلو مېړونو له زامنو، خپلو ورونو، وربرونو، خوریيو، خپلو ښځو، خپلو وینځو، هغو ترلاس لاندې سړو چې بې شهوته دي او له هغو ماشومانو پرته چې د ښځو په عورت خبر نه دي بل چا ته نه ښکاروئ او خپلې پښې دې داسې (پر زمکه) نه وهي چې هغه ګاڼه ئې معلومه شي چې پټوي ئې او اې مؤمنانو! ټول د الله لوري ته رجوع او توبه وکړئ چې بریالي شئ.

په دغو دواړو آیتونو کې په لږ دقت سره دا نتایج ترلاسه کولی شو:

- که په حجاب کې مخ شامل وی نو په دېرشم آیت کې دې حکم مورد نه درلود

چي مؤمنانو ته ووايه: خپلي سترګي ټيټي واچوي، دا حکم خو په هغه صورت کي وارد دئ او مجال لري چي د ښځو مخ لوڅ وي.

- د سترګو ټيټ اچول غوره کار دئ؛ له ګناه نه د مخنيوي وسيله دئ، کټل خو پر ېږدئ حتی له زنا مخکي ټول ناروا کارونه په صغيره ګناهونو کي راځي.
- د ښځو لپاره د سترګو ټيټ اچول همغه حکم لري چي د نارينه وو لپاره ئې لري، په دې دواړو کي په تفکيک او امتياز باور درلودل د دې آيتونو د روحيې خلاف خبره ده.
- له ($g¥B •gß $B žvĵ £gF^ƒÎ šú ïY‰Ťã Ŵr) نه په څرګنده توګه معلومېږي چي له زينت نه مراد ګاڼه ده، ځکه د آيت په دغي فقرې کي (£ĝÎã öÎ ûáŐ„ Ŵr) او (£ĝF^ƒÎ `B ûüÿøa $B N=èã) په ډېر وضاحت سره همدا مطلب توضيح شوی، په مخکني کي ما ظهر منها او په دې کي ما يخفين من زينتهن ويل شوي، په زمکه د پښو په کلکو وهلو سره د ګاڼې غږ اورېدل کېږي، د نامحرم توجه جلبوي، که دلته زينت له ګاڼې پرته په بله معنی نه شو اخيستی نو په مخکنيو کي ئې هم په بله معنی اخيستل بې دليله خبره ده. دا داسي ده لکه د يوسف د سورې په ۴۲ آيت کي چي ويل شوي (فَأَنساهُ الشيْطنُ ذِكرَ رَبِّهِ) او ورپسې په ۴۵ آيت کي ويل شوي (وَ قَالَ الَّذِى نجَا مِنهُمَا وَ ادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ) وروستی (وادکر) ښيي چي (فانساه الشيطان) هم دغه غلام ته راجع دئ نه يوسف عليه السلام ته، دلته هم که له (ما يخفين) څخه مراد ګاڼه وي نو له (ما ظهر منها) څخه هم له ګاڼې پرته بل څه مرادول اشتباه ده. که څه هم زينت له ګاڼې علاوه په نورو معانيو هم راغلی.

موږ په هغه صورت کي ادعاء کولی شوی چي مخ هم په خمار سره پټول

ضروري دي چي تر (جيوبهن) نه مخکي د وجوههن ذکر راغلی وی، که مراد د مخ پټول وی نو دوه خبري ضروري وې: ۱- باید په صراحت سره د مخ (وجوههن) يادونه شوې وی، ۲- د مخ لپاره باید د غطاء لفظ راغلی وی نه د يضربن.

له ما ظهر منها څخه نه مراد مخ دئ او نه جامه، بلکي هغه ګاڼه ده چي ښځي ئې په مخ او لاسونو کي کاروي، لکه ګوتې یا ټيک. البته د ګاڼې له نه څرګندولو نه په اصل کي مراد د وجود هغه برخه نه څرګندول دي چي د تزئين لپاره ئې ګاڼه کارول کېږي، لکه غاړه، سینه، غوږونه. د آيت له دې برخي نه دا هم معلومېږي چي که ښځو خپل مخ سينګار کړی وي، سترګي ئې توري او شونډي ئې سرې کړې وي ورته روا نه دي چي لوڅ ئې کړي، ځکه چي د زينت له څرګندولو نه منعه کړی شوې دي. او زينت په اصل کي د دې لپاره وي چي د بل توجه ځان ته جلب کړي، هر هغه کار چي ښځي ئې د نامحرم د توجه راجلبولو لپاره وکړي ناروا دئ.

د مخ پټول په هغه صورت کي فرض ګڼلی شو چي: ۱- د پټولو په اړه ئې د نص الفاظ صراحت ولري، ۲- که دا فرض وی نو د حج په دوران کي به ښځي د يوه فرض په ترک کولو نه مکلف کېدې. ځوک چي حج ته د استثنايي حالت نوم ورکوي اشتباه کوي، په حقيقت کي حج معياري حالت دئ، څه چي په حج کي جايز وي په بل وخت کي په اولی درجه جايز دي.

که ځوک ډېره غلو کوي نو دومره دي ووايي چي مخ پټول مستحب دي، نه دا چي فرض او واجب ئې وګڼي، هغه هم محيط ته په پام سره.

د نارينه او ښځي لپاره د فرض حجاب حد همغه دئ چي په حج کي باید مراعات شي، تر دې زيات ئې په مستحباتو کي راځي.

دې ته باید متوجه وو چي د نارينه او ښځي لپاره د احرام لباس يو داسي معيار

دئ چي ښيي مسلمان نارينه او مسلمانه ښځه په همدومره لباس مکلف دي، تر دې زيات ئې نه فرض دي او نه واجب، بلکي مستحب دي او د دوی خوښي او ظروفو ته پرېښودل شوي، که د حج په څېر ستر عبادت کي، د بيت الله خوا ته، د لکونو خلکو په منځ کي دومره لباس کافي وي؛ نو په نورو وختونو کي خو په اولی درجه کافي دئ، څوک چي وايي نارينه د سر په پټولو او ښځه د مخ او لاس په پټولو مکلف دي په دين کي غلو او بې ځايه سختي کوي او خلک په هغه څه مکلف کوي چي الله تعالی نه دي پرې گمارلي، که د ښځي لپاره مخ او لاسونه پټول ضروري وی نو الله تعالی به د حج په دوران کي پرې مکلفه کړې وه او که د نارينه لپاره سر پټول ضروري وی نو الله تعالی به په حج کي پرې مکلف کړی وو. ښځي به په دې نه گمارل کېدې چي د حج په دوران کي به نه مخ پټوي او نه به دستکشونه په لاس کوي، نارينه به پر دې نه گمارل کېدل چي سر به نه پټوي او داسي بوټونه به نه پښو کوي چي تر پښو ئې زياتي پښې ورپټي کړي، په لوڅ سر، له پکول، خولۍ، پټکي او لونگۍ سره لمونځ کول يو برابر دي، او حتی ويلی شو چي که څوک د الله تعالی په وړاندي د خپل عجز او انکسار ښودلو لپاره لوڅ سر ودرېږي نه يوازي گناه ئې نه ده کړې بلکي د ثواب داسي کار ئې کړی چي د حج په دوران کي ئې کوي. د احنافو د فقهاوو رأيه همدا ده، متأسفانه داسي کسان هم شته چي ځان ته اهل حديث وايي خو عملاً د هغو احاديثو هم مخالفت کوي چي بخاري ئې صحيح گڼي، وايي: د حج په دوران کي ښځي بايد نقاب پر مخ راکش کړي خو داسي چي له مخ سره به ئې نه لگېږي!! گواکي په دې سره ئې هم پر حديث عمل کړی او هم ئې پر خپل مذهب!! ځيني ئې وايي چي په لوڅ سر لمونځ کول مکروه دي!! که پوښتنه وکړو چي د کوم نص په استناد؟ قرآن خو دا خبره نه ده کړې، په احاديثو کي خو دا خبره نه ده شوې،

رسول الله صلی الله علیه و سلم خو هم د حج په دوران کي لوڅ سر لمونځ کړی او هم په ځینو نورو وختونو کي، تاسو د څه په استناد دا خبره کوئ؟! داسي څه به ترې واورې چي حیران به شې، وایي: الله تعالی فرمایلي: خذوا زینتکم عند کل مسجد، د دې آیت ترجمه هم داسي کوي: هر جومات ته د تلو په وخت کي خپل زینتي لباس واغوندئ، خو نه د دې آیت ترجمه دغسي ده او نه ئې مطلب دا دئ چي پګړۍ یا خولۍ په سر کړئ، ځکه دلته مسجد د اسم زمان په توګه راغلی نه د اسم مکان، مراد ئې د سجدې او لمانځه وخت دئ نه جومات، او مقصد ئې دا دئ چي د هغو خلکو غلطه عقیده تردید کړي چي وایي په زړو، ځیږو، خیرنو، پینه شوو، وړینو، کرباسي او ملنګي جامو کي لمونځ کول ډېر ثواب لري!! الله تعالی فرمایي چي تر ټولو ښکلې جامې مو د لمانځه لپاره واغوندئ، الهي شریعت موږ ته وایي چي جومات ته د تلو په وخت کي ښې جامې واغوندئ، عطر ووهئ، که مو داسي څه خوړلي وو چي له خولې مو بد بوی تلو یا د ډېرو خولو په سبب بد بوی درنه تلو جومات ته له تللو ډډه وکړه، ځان پاکیزه او ستره کړه بیا جومات ته ولاړ شه. د خذوا زینتکم معنی او مراد دا دئ، نه د خولۍ او پګړۍ په سر کول.

د محرم (حج کوونکي) د لباس د څرنګوالي په اړه د بخاري روایت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. وَعَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَجُلاً سَأَلَهُ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ فَقَالَ " لاَ يَلْبَسِ الْقَمِيصَ وَلاَ الْعِمَامَةَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرْسُ أَوِ الزَّعْفَرَانُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ ". (بخاری: ١٣٤)

له ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دئ چي: یوه سړي له رسول الله ﷺ نه پوښتنه وکړه چي مُحرِم (چا چي احرام تړلی وي) به څه اغوندي؟ وئې فرمایل: نه به کمیس

اغوندي، نه پټکي، نه پرتوگ، نه چپنه، او نه داسي جامه چي عطر او زعفران پرې وهل شوي وي، او که پڼې (څپلکي) ونه مومي نو موزې دي واغوندي؛ خو داسي دې پرې کړي چي تر بښنگريو (بېړيو) لاندي شي.)

دا روايت په بخاري کي لس ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۶۶، ۱۵۴۲، ۱۸۳۸، ۱۸۴۲، ۵۷۹۴، ۵۸۰۳، ۵۸۰۵، ۵۸۰۶، ۵۸۴۷، ۵۸۵۲، په دوی کي دا توپيرونه تر سترگو کېږي: په ځينو کي د مفرد په صيغه راغلي لاَ يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ وَلاَ وَرْسٌ او په ځينو کي د جمع په صيغه لا يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ الْبَرَانِسَ وَلاَ الْخِفَافَ، إِلاَّ أَحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ په ځينو کي وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ او په ځينو کي أَنْ يَلْبَسَ الْمُحْرِمُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا بِوَرْسٍ أَوْ بِزَعْفَرَانٍ، په ځينو کي دا هم راغلي لاَ تَتَنَقَّبِ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسِ الْقُفَّازَيْنِ: ښځي دي نه پر مخ نقاب اچوي او نه دي دستکشي په لاس کوي، په ځينو کي حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ په ځينو کي حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ. د مفهوم او معنی له پلوه ټول سره ورته دي، خو ځيني ئې مختصر او ځيني ئې جامع دي. تر ټولو جامع ئې ۱۸۳۸ روايت دئ چي په هغه کي د ښځو په اړه هم لارښوونه شوې.

د جنازې په لمانځه کې فاتحه لوستل!!

په مسلمانانو کې يوه بله اختلافي مسئله دا ده چې ځيني د جنازې په لمانځه کې د فاتحې لوستل، هغه هم په لوړ غږ سره، نه يوازې سنت ګڼې بلکې د فرض په سترګه ورته ګورې. دوی د بخارې پر دې حديث استناد کوي:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. ح حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ قَالَ لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ. (بخارى:١٣٣٥)

له طلحه نه روايت دئ چې وايي: د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په اقتداء کې مې د يوې جنازې لمونځ وکړ چې فاتحه (الحمدالله) ئې پکې ولوستله بيا ئې وويل: لدې امله مې فاتحه ولوستله چې خلک پوه شي دا يو سنت دئ.

د دې روايت په اړه بايد څو خبرې په پام کې ولرو:

دا روايت د سند له مخې تر مطلق غريب اوښتی، په څلورو طبقو کې يو يو راوي لري، د متن له مخې له هغو رواياتو سره تعارض لري چې وايي د جنازې په لمانځه کې قرائت نشته.

له صحابه وو څخه عمر بن الخطاب، علي بن أبي طالب، ابن عمر او أبو هريرة

رضي الله عنهم او له تابعينو نه عطاء، طاؤس، سعید بن المسیب، ابن سیرین، سعید بن جبیر، الشعبي او الحکم په جنازې کې قرائت مکروه ګڼلو.

د بخاري په دې روایت کې دا نه دي ویل شوي چې قرائت په جهر سره وو که خفیه، لمونځ د شپې شوی که د ورځې، ځکه څوک چې په قرائت قائل دي هغوی هم وایي چې که د جنازې لمونځ په ورځ کې وشي باید قرائت په جهر سره نه وي، داسې لکه د ماسپښین او مازدیګر په لمونځونو کې چې قرائت په جهر سره نه وي.

د بخاري له دغه روایت نه هم معلومېږي چې ابن عباس رضي الله عنهما دا کار هسې د تعلیم لپاره کړی، خلک ترې خبر نه وو، معمول دا وو چې قرائت به نه کېدو، له دې نه هم د هغې وینا تأیید ترلاسه کېږي چې وایي په جنازه کې قرائت نشته. د جنازې په لمانځه کې نه قرائت شته، نه سجده شته، نه رکوع او نه ناسته، دا په اصل کې د مړي لپاره دعاء ده، د قرآن لارښوونه دا ده چې دعاء باید په ټیټ ږغ او زاریو سره وشي.

له دې روایت نه یوازې دا انتباه اخیستی شو چې کېدی شي فاتحه د دعاء په توګه ولوستل شي نه د تلاوت په توګه.

یادونه: د روسانو په ضد د جهاد په دوران کې د یوه مجاهد د جنازې لمانځه د امامت لپاره یو افغان ملا چې نوی سلفي شوی وو مخکې شو، په لمانځه کې ئې نه یوازې په جهر سره د فاتحې لوستل پیل کړل بلکې ډېر نور داسې څه ئې وکړل چې په افغانانو کې تر هغې ورځې چا نه وو لیدلي، ځینو لمونځ پرېښود، ځینو زړه نا زړه لمونځ ته دوام ورکړ، په پای کې لویه لانجه رامنځته شوه، چې ډېرې ورځې ئې دوام وکړ!! نه پوهېږم هغه ولې دا کار وکړ، آیا د بخاري دا روایت ئې لوستلی وو او ګمان ئې دا وو چې دا سنت دئ او غوښتل ئې پر یوه سنت عمل وکړي او که غوښتل ئې

عربي مرستندویه ټولنو ته وښيي چي دی یو زړه ور سلفي دئ!! خو دې ته ئې پام نه وو چي رسول الله ﷺ په امت کي اختلاف راولاړول نه خوښوي، په ځانګړې توګه په فرعي مسایلو باندي، رسول الله ﷺ خو په فرعي مسایلو د لانجو له راولاړولو نه حتی په داسي امورو کي هم اجتناب وکړ چي د کعبي په څرنګوالي پوري تړلي دي، هغه غوښتل چي کعبه ونړوي او بېرته ئې په ابراهیمي اساس جوړه کړي خو دا کار ئې له دې امله ونه کړ چي خلک لا د دین په حقیقت سم نه دي پوه شوي او حساسیت به وښيي!!

د شهید جنازه

ځینو له دې نه هم په افغانانو کي د اختلاف راولاړولو وسیله جوړه کړې چي آیا پر شهیدانو د جنازې لمونځ جائز دئ که ناجائز، رسول الله ﷺ د احد د شهیدانو لمونځ کړی که نه؟ دوی د بخاري پر دغه روایت استناد کوي او وایي چي رسول الله ﷺ د احد د شهداوو د جنازې لمونځ نه دئ کړی:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِى ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنهما قَالَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِى ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ « أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ ». فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِى اللَّحْدِ وَقَالَ « أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلاَءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ». وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِى دِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ. (بخاری:۱۳۴۳)

له جابر بن عبدالله رضي الله عنهما نه روایت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ د احد شهیدان دوه، دوه په یوه جامه (کفن) کي پټول، بیا به ئې فرمایل: د کوم یوه ئې قرآن ډېر زده وو؟ نو له دواړو نه چي هر یوه ته به گوته ونیول شوه هغه به ئې په لحد کي وړاندي اېښودو، او فرمایل به ئې: (زه به د قیامت په ورځ د دوی شاهد یم). او امر ئې وکړ چي له وینو سره دي دفن شي، نه غسل ورکړل شو او نه ئې د جنازې لمونځ ورباندي وکړ.

دا روایت په بخاري کي اوه ځلي راغلی په دغو شمېرو: ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۵۳، ۴۰۷۹

ټول د معنی او الفاظو له پلوه سره ورته دي، یوازي دومره توپیر سره لري چي په یوه کي فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ او په بل کي فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى رَجُلٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ قَبْلَ صَاحِبِهِ راغلي.

دا روایت د سند له پلوه داسي دئ چي په څلورو طبقو کي یو یو راوي لري او د متن له پلوه داسي دئ چي دوه ستونزي لري: لومړی دا چي له یوې خوا وايي کفن نه دئ ورکړی شوی او په خپلو جامو کي دفن شوي خو له بلي خوا وايي چي دوه دوه په یوه جامه کي کفن شوي، له بلي خوا وايي چي په دوو کي به ئې هغه تر بل وړاندي لحد ته کوزولو چي قرآن به ئې تر بل زیات حفظ کړی وو!! په یوه کفن کي د دوو کسانو له منځه یو کس تر بل څنگه لحد ته وړاندي کوزېدی شي؟ ځینو له روایت نه د دفاع په موخه ویلي چي له یوې جامې نه مراد یو قبر دئ، چي دا په هیڅ توگه د منلو وړ توجیه نه ده!! دوهمه ستونزه ئې دا ده چي دا روایت له هغو روایاتو سره تعارض لري چي وايي: د احد د شهیدانو د جنازې لمونځ شوی. روایات دا دي:

عن ابن عباس قال أتی بهم النبي یوم أحد فجعل یصلي علی عشرة عشرة وحمزة

وهو كما هو يرفعون وهو كما هو موضوع.

له ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دئ چي وايي: د احد شهيدان د رسول الله ﷺ مخي ته راوړل شول، د لسو لسو د جنازې لمونځ ئې كولو، د حمزه رضي الله عنه جنازه به همداسي پر خپل ځای پرته او نور به ترې پورته كېدل.

بل روايت وايي چي رسول الله ﷺ له رحلت نه لږ مخكي يو ځل بيا د احد د شهيدانو جنازه كړې ده، روايت دا دئ:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ « إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ، وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ، وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ، وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ - أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ - وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي، وَلَكِنْ أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا ». (بخاري: ١٣٤٤)

له عقبه بن عامر رضي الله عنه نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ يوه ورځ ووت او د احد پر شهيدانو ئې د مړي د جنازې لمونځ ته ورته لمونځ وكړ، بيا منبر ته را تاو شو او وئې فرمايل: زه ستاسو لپاره مخكي تلونكی يم، او زه پر تاسو گواه يم، او والله چي زه همدا اوس خپل حوض وينم، او ما ته د زمكي د خزانو كلي گاني يا د زمكي كلي گاني راكړی شوې، او والله چي زه له دې نه پر تاسو نه وېرېږم چي له ما نه وروسته به شرک وكړئ، خو له دې نه وېرېږم چي په دې كي (د دنيا مال متاع كي) به تنافس او سيالي وكړئ.

دا روايت هم په بخاري كي پنځه ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۵۹۶، ۴۰۴۲، ۴۰۸۵، ۶۴۲۶، ۶۵۹۰

لکه چي ګورئ بخاري د احد د شهیدانو د جنازې په اړه دوه متعارض روایات راوړي، یو ئې اوه ځلي او بل ئې شپږ ځلي، یو روایت ئې دا انتباه انسان ته ورکوي چي شهید به د جنازې له لمانځه پرته دفن کېږي او بل ئې وایي څو کاله وروسته هم پر شهید د جنازې لمونځ کېدی شي، خو بخاري دا نه دي ویلي چي په دغو متعارضو روایاتو کي کوم یو ئې صحیح او د عمل وړ دئ!!

دې ته مو پام وي چي په پورتني روایت کي له خزائن الارض نه مراد هغه د حجاز، عراق، شام، روم، فارس او هند خزائن دي چي د مسلمانانو په لاس کي پرېوتې، پیغمبر علیه السلام ته په رؤیاء کي ښودل شوي وو چي دا به د مسلمانانو په لاس کي پرېوځي، د همدې لپاره ئې دوی ته وویل: له دې وېره نه لرم چي تاسو به بېرته مخکني شرک ته واوړئ بلکي له دې وېرېږم چي دا خزائن ستاسو لاس ته درشي او بیا په خپلو کي تنافس وکړئ، ومو لیدل چي همداسي وشول، عیاش او ظالم اموي او عباسي واکمنان د دغو خزانو پر سر داسي په خپلو کي ونښتل چي د زرګونو مؤمنانو او د ډېرو صحابه وو او تابعینو وینې په کي توی شوې. دا خبره ځکه ضروري ده چي یوه خرافي او د شرک په ډنډ کي پرېوتې ډله وایي چي رسول الله ﷺ ته د زمکي د هر څه واک ورکړی شوی، د الله تعالی د ټولو خزانو کلیاني ده ته ورکړی شوې، د وېش واک ئې د ده په لاس کي دئ، او دا هغه څه چي د قرآن له ګڼ شمېر آیتونو سره په بشپړه توګه تضاد او تعارض لري، له هغو آیتونو سره چي وایي: پیغمبر علیه السلام نه یوازي نورو ته د ګټې او تاوان رسولو واک نه لري بلکي ځان ته د ګټې رسولو او ضرر دفع کولو اختیار هم نه دئ ورکړی شوی.

دغو روایاتو ته په پام سره ویلی شو د دې لپاره هیڅ نقلي او عقلي موجه دلیل نه مومو چي پر شهید د جنازې لمونځ کول دي ناجائز وي، دا ډېره کمزورې خبره ده

چي شهيد يا لمانځه او دعاء ته ضرورت نه لري يا هغه ژوندی دئ او پر ژوندي د جنازې لمونځ صحيح نه دئ!! که پر پيغمبر عليه السلام او پر ماشومانو د جنازې لمونځ کېږي نو پر شهيد به ولي نه کېږي؟!!

آيا الله تعالى د خدای په نامه يادولی شو؟

هجرت که له يوې خوا موږ ته ډېري گټي درلودې له بلي خوا ئې ډېري ستونزي راته زېږولې دي، له دغو ستونزو نه يوه ئې دا وه چي ځينو خپل مخکنی مذهب پرېښی او د هغه چا مذهب ئې خپل کړی چي له مجاهدينو او مهاجرينو سره د مرستو په نامه راغلي خو خپل مذهب او فرهنگ ئې هم له ځان سره راوړی او د هغه د خورولو هڅه ئې کړې، ځينو د دغو مرستو ترلاسه کولو لپاره او ځينو د ډېري کمعقلۍ او بې علمۍ په وجه خپل مخکنی مذهب او اخلاق پرېښي او د نورو په رنگ کي رنگ شوي، دغو دين او مذهب خرڅوونکو يوازي په دې کار اکتفاء نه ده کړې چي خپل مذهب ئې د نورو په پښو کي غورځولی بلکي ځينو د خپل پلار پر ږيري او د مور پر ټکري باندي خندلي او ځينو د خپل پلار نيکه پر دين او مذهب ملنډي وهلې، ځينو خپلي ژبي ته سپک کتلي او د پرديو په ژبه خبري کول ئې د ترقي او پرمختگ نښه گڼلې، له دغو نه يوه ډله ئې هغه ده چي وايي: الله د خدای په نامه يادول حرام دي!! د خپلي ادعاء لپاره د قرآن په دې آيت استناد کوي چي فرمايي:

$B b‡“ð ã™ ¾ïí»Jð& þî šc r%Åùãûï%$(râŒr $kí ççã$$ú 4_ó çø$ãtÿôF{$-r

ÇÑÈ bqèJè/ {qç.

او الله لره غوره نومونه دي نو په دغو نومونو سره ئې دروبلئ او هغه کسان پر پرېږدئ چې د ده په نومونو کې الحاد کوي (په کږه ځي)، حتماً به د خپلو کړنو له امله سزا ورکړی شي. الاعراف: ۱۸۰

مخکې له دې چې د دې آیت د تفسیر په اړه څه ووایو باید دا واضح کړو چې آیا الله تعالی د خدای په نامه یادول جائز دي؟ آیا له آدم علیه السلام نه تر نن پورې په ټولو الهي کتابونو کې خدای د الله په نامه یاد شوی؟ آیا له آدم علیه السلام نه تر عیسی علیه السلام پورې ټولو پیغمبرانو او د دوی امتونو خدای د الله په نامه یاد کړی؟ آیا د دوی ژبه عربي وه، او پر دوی نازل شوې کتابونه په عربي ژبې نازل او الله تعالی ئې په همغو نومونو یاد کړی چې په قرآن کې یاد شوی؟ دې پوښتنو ته د ځواب لپاره باید ووایو:

هر پیغمبر چې په کوم قوم کې مبعوث شوی نو پر هغه نازل شوی کتاب او صحیفه هم د ده د قوم په ژبه وو او الله تعالی په هغو نومونو یاد شوی چې دغو خلکو د الله تعالی لپاره د کتاب له نازلېدو مخکې وضع کړي وو او په دغو کتابونو کې الله تعالی په هغو صفاتو ستایل شوی چې دا قوم پرې پوهېدو او په دوی کې معمول ول، نه د الهي کتاب کوم لفظ ورته نامأنوس او پردی وو او نه د الله تعالی کوم نوم او صفت.

آدم علیه السلام او تر ده وروسته له ټولو پیغمبرانو لکه: نوح، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، یوسف، موسی، هارون، یونس، داؤد، سلیمان او عیسی علیهم

السلام نه هيڅ يوه خدای جل شأنه د الله په نامه نه دئ ياد کړی، او په هغو صفاتي نومونو ئې نه دئ ستايلی چي الله تعالی په قرآن کي پرې ستايل شوی. بلکي هم ئې الله تعالی د خپل خپل قوم د ژبي په نومونو ياد کړی او هم ئې د الله تعالی صفتونه او صفاتي نومونه د خپلي ژبي له قاموس نه غوره کړي.

که الله تعالی په پښتنو کي کوم پيغمبر مبعوث کړی وی او پر هغه ئې کتاب نازل کړی وی نو دا کتاب به پښتو وو او الله تعالی به د خدای په نامه يادېدو او صفتونه به ئې دې ته ورته ول: پالونکی، ساتونکی، څارونکی، بخښونکی، خاوند، څښتن، او ټول هغه نومونه به په پښتو کي وو چي اوس په عربي کي ورته راغلي. که دا کار شوی وی، هم پيغمبر پښتون وی او هم د الله له لوري لېږل شوی کتاب او هم د الله تعالی نومونه، او بيا چا ويلي وی چي خدای به يوازي د پښتو په نومونو يادوو او په پښتو صفتونو به ئې ستايو او خدای د الله په نامه يادول او په هغو صفاتو ئې ستايل چي اوس په عربي کي پرې ستايل کېږي حرام او ناروا کار دئ!! نو ووايئ چي د دې کس وينا به څومره صحيح وه؟! او ديني او علمي ارزښت به ئې څومره وو؟ په دې کي هيڅ شک نشته چي دا ادعاء خوشې، بې بنسټه او له خپله ځانه جوړه شوې ده، يوازي کمعقله او کمعلمه خلک به دا خبره کوي چي الله تعالی د خدای په نامه يادول حرام دي!! له عربو پرته هيڅ قوم، هيڅ پيغمبر او هيڅ الهي کتاب خدای د الله په نامه نه دئ ياد کړی. الله تعالی د خدای په نامه يادول نه يوازي جائز دي بلکي د الله تعالی ټول نومونه او صفات له عربي نه بلي ژبي ته ژباړل ضروري دي او له دې پرته بله چاره نشته، که دا کار ونه شي نو له عربو پرته به هيڅوک نه خدای پېژندی شي او نه د هغه صفات. څنګه به يوه چينايي، روسي، انګرېز او نورو ته ښيو چي الله يعني څه، د رب، مالک، غفار، قهار، رحمان، رحيم، کريم،... معنی څه ده؟ آيا له

ژباړي پرته بله چاره شته؟!

که څوک ووايي چي خدای د الله په نامه يادول غوره دي، په دې خبري هيڅ اعتراض نه لرو، خو که ووايي چي الله د خدای په نامه يادول حرام دي نو دا د هغه چا خبره ګڼو چي ډېر کمعقله او بې علمه وي او له ځانه حلال او حرام جوړوي، که څوک ووايي چي مأثوره دعاګاني غوره دي؛ ورسره موافق يو، خو که ووايي چي په پښتو او له عربي پرته په بله ژبه دعاء کول ناروا دي؛ خبره ئې واهي او چټي ده او هيڅ ارزښت نه لري. څوک چي په عربي نه پوهېږي نو په خپلي ژبي ئې دعاء کول تر دې ډېر غوره دي چي په هغو الفاظو دعاء وکړي چي په معنى ئې نه پوهېږي.

په کوم آيت چي دوی استناد کوي په هغه کي موږ ته لارښوونه شوې چي د دعاء په وخت کي بايد الله تعالى په خپلو غوره نومونو سره ياد کړو او د هغو کسانو په څېر نشو چي د الله تعالى په نوموني کي په کږو لارو درومي. دغه مطلب د الاسراء د سورې په ۱۱۰ آيت کي داسي راغلی:

öy ß Ÿr 4_óçø$ãJô™F{$# ã&s! (#qãã÷s? $B $wƒr& 3`»uH÷q§9$# (#qãã÷Š$# Írr& ©!$# (#qãã÷Š$# È@è%

ÇÊÊÉÈ Wxƒ Î6y™ 7Ï9ºsŒ šú÷üt/ Æ÷tGö/$#ur $ygÎ/ ôMÏù$sƒéB Ÿwur 7Ï?Ÿx|ÁÎ/

وايه! يا الله دروبولئ يا رحمن ته دعاء وکړئ، "له دغو نه ئې" چي په هر نوم دروبولئ "صحيح ده" ده لره ښايسته او غوره نومونه دي او مه دي دعاء په لوړ آواز کوه او مه ئې پټوه، (بلکي) د دواړو ترمنځ وسط لاره غوره کړه.

دغه آيتونه دا مطالب بيانوي:

- الله تعالى نېک او غوره نومونه لري، بايد په همدغو نومونو ئې ذکر وشي او دعاء ورته وشي، په هري دعاء کي ئې هغه نوم ياد شي چي له سوال سره مناسبت

ولري، د مثال په توگه یا رحمن ارحمني: اې مهربانه ربه پر ما رحم وکړې، یاحفیظ احفظني: اې ساتونکې ربه ما وساتې.

- بایدپه اسماء الله کي له انحراف او له ځانه د اسماوو او صفاتو له اینبسودلو نه ډډه وکړو.
- د الله تعالی په وړاندي دعاء کي باید هغه طریقه غوره کړو چي دین رابسودلې، لکه دا آیت چي امر کوي: نه به په ډېر لوړ غږ دعاء کوو او نه په ډېر ټیټ، بلکي د دواړو ترمنځ به متوسطه لاره غوره کوو.

رسول الله ﷺ فرمایي:

أيها الناس أربعوا على أنفسكم، فإنكم ما تدعون أصم ولا غائباً، إنما تدعون سميعاً بصيراً إن الذي تدعون أقرب إلى أحدكم من عنق راحلته. رواه احمد

اې خلکو! پرخپل ځان نرمي وکړئ "او په لوړ غږ د دعاء لپاره پر ځان زیاتی مه کوئ" ځکه تاسي نه کوڼ ته دعاء کوئ او نه غائب ته، بلکي هغه چا ته دعاء کوئ چي اورېدونکی او لیدونکی دئ، تاسي چي کوم ذات ته سوال کوئ هغه ستاسو هر یوه ته د خپلي سورلۍ تر غاړې نه ډېر درنږدې دئ.

قرآن موږ ته هغه نومونه رابسودلي چي باید خپل رب پرې یاد کړو، د الله تعالی هر نوم د یوه الهي صفت بسوونه کوي، موږ د الله تعالی نومونه او صفات د هغه کتاب له لاری پېژندلی شو چي الله تعالی نازل کړی او رسول ﷺ ته ئې د هغه علم ورکړی، له دې نه پرته د الله تعالی د نومونو او صفاتو د پېژندلو بله صحیح لاره نشته. خو تاسو پوهېږئ چي الهي کتابونه د مختلفو قومونو په ژبه نازل شوي او په هر یوه کي الله تعالی په بېلو بېلو نومونو یاد شوی، که څه هم په دغو الهي کتابونو کي د الله تعالی د نومونو الفاظ مختلف دي، خو معنی او مفهوم ئې یو دئ، دا نومونه

په قرآنکریم، تورات، انجیل او زبور کي په یوه ډول الفاظو ندي یاد شوي، لدې نه معلومېږي چي پدغو نومونو کي ترټولو د پام وړ خبره هغه صفات دي چي دا نومونه ئې په ګوته کوي.

په قرآنکریم کي له ذکر شوو نومونو نه علاوه، الله تعالی نور نومونه هم لري چي یا ئې په نورو آسماني کتابونو کي ذکر کړي دي او یا ئې له ځان سره ساتلي او هیڅ څوک ئې ندی پری خبر کړی، لکه چي رسول الله ﷺ فرمایي:... اَسْاُلکَ بِکُل اسم هوَ لک سمیُتَ به نفسک اوعلمُته احداً مِنُ خلقک اوانزلُته في کتابک اوٌ اسْتأثرتَ به في عِلمِ الغیُب عندک* رواه احمد

الهي! په هر هغه نوم دي سوال درته کوم چي ځان دي پرې نومولی، یا دي خپل کوم مخلوق ته ورښودلی او یا دي په خپل کتاب کي نازل کړی او یا دي په خپل علم غیب کي چي له تاسره دئ ځانته ځانګړی او خاص کړی.

لدې مبارک حدیث نه دا څرګندېږي چي د الله تعالی نومونه محدود ندی، یو شمېر ئې پدې کتاب کي ذکر شوي او نور ئې په نورو کتابو کي راغلي دي، ځیني ئې پیغمبرانو علیهم السلام ته ورښودلي او ځیني ئې الله تعالی له خپل ځان سره ساتلي او هیچا ته یی ندي ښودلي، دا ټول نېک او پاک نومونه داسي صفات په ګوته کوي چي الله تعالی وربانديي متصف دئ. د مثال په توګه السمیع، یعنی هغه ذات چي اورېدونکي دئ، البصیر: هغه ذات چي لیدونکي دئ، الرحمن: هغه ذات چي ډېر مهربان دئ. خو هغه نومونه چي د ده په علم غیب پوري منحصر بلل شوي دا نومونه د الله تعالی داسي صفات افاده کوي چي انسان پرې نه پوهېږي.

خو دا چي د الله تعالی په نوموني کي له کوږوالي نه مراد څه دئ؟ آیا په قرآن او حدیث کي له راغلو عربي نومونو نه پرته په بل نامه د الله تعالی یادول الحاد دئ؟

ځيني خلک په دې اړه زياته غلو کوي او الله تعالی له عربي نومونو پرته په بل نامه يادول او بلي ژبي ته د الله تعالی د نومونو ژباړه حرام او ناروا ګڼي!! حال دا چي الله تعالی په داسي نومونو يادول حرام دي چي له ده سره نه ښايي، د ده صفت نشي منعکس کولی، غلطه او ناقصه معنی ورکوي، په غلطو مواردو کي کارول کېږي لکه: معشوق، جانان، نګار، صنم، ساقي، پيرمغان او دې ته ورته نومونه، هغه نومونه چي مختلف قومونه ئې د الله تعالی لپاره کاروي لکه خدای او GOD، او له عربي نه نورو ژبو ته د الله تعالی د نومونو ژباړه لکه د مالک په ځای څښتن يا خاوند، د رب په ځای پالونکی، د حفيظ په ځای ساتونکی نه يوازي څه مانع نه لري بلکي د الله تعالی د نومونو او صفاتو په حقيقي معنی د ښه پوهېدو لپاره ضروري او ګټور دي، الله تعالی په خپله دا کار کړی، په تورات، زبور او انجيل کي چي کوم نومونه راغلي وو، په قرآن کي ئې هغه موږ ته په عربي ژبي کي بيان کړي. که قرآن په پښتو نازل شوی وی نو د الله تعالی ټول نومونه به په پښتو کي وو، بيا به پښتنو اهل ظاهرو ويل: له پښتو نه عربي ته د الله تعالی نومونه ژباړل او څښتن تعالی د الله او مالک په نامه يادول منعه دي!!

آيا الله تعالی انسان ته ورته صورت لري؟

د انسان يوه لويه ستونزه دا ده چي پر غيبي شيانو باور کول ورته ګران وي، هغه شی ژر مني چي په خپلو حواسو سره ئې احساس کړي، په خپلو سترګو ئې وګوري او په غوږونو ئې واوري، يوازي د عقل په مرسته د يوه حقيقت منل ورته

گران وي، غيبي شيانو ته هم داسي انځورونه په خپل ذهن کي جوړوي چي په سترگو ليدلو شيانو ته ورته وي، بني اسرائيلو موسی عليه السلام ته وويل: ستا بلنه يوازي هغه مهال منلی شو چي خدای په خپلو سترگو وگورو!! له مصر نه د وتلو په مهال له داسي سيمي تېرېدل چي بتان ئې لمانځل، موسی عليه السلام ته ئې وويل: مورږ ته هم داسي معبود جوړ کړه چي په سترگو ئې وينو او خوا ته ئې عبادت کوو، په بايبل کي ئې وليکل چي خدای آدم د ځان په څېر پيدا کړ، دواړه سره ورته دي؛ تفاوت ئې يوازي په دې کي دئ چي هغه خدای دئ او دا انسان، د خدای انځور ئې د آدم عليه السلام د انځور په څنگ کي جوړ کړ، دواړه يو رنگ، آدم پر زمکه پروت او خدای د فرشتو پر وزرونو سپور او آدم ته د خپلي گوتي له لاري روح ورکوي، دا انځور تر ننه د دوی په موزيم کي پروت دئ، په کليساوو کي ئې تر سترگو کېږي، ټولو مشرکو قومونو خپل معبودان د انسان په څېره کي جوړ کړي، کله ئې د کوم انسان په اړه ويلي چي همدا خدای وو چي له آسمانه زمکي ته راکوز شوی وو، څه موده زمورږ خوا ته پاته شو او بېرته خپل اصلي ځای آسمانونو ته ولاړ، کله ئې د کوم انسان په اړه ويلي: دی د خدای زوی، نازولی، د خدايي کورنۍ غړی او د خدای ځای ناستی دئ.

په مسلمانانو کي هم داسي کمعقله، شرک وهلې او جهل ځپلې ډله راپيدا شوه چي د اهل کتابو او مشرکينو تر اغېز لاندي ئې الله تعالی انسان ته ورته وگڼلو، همغه خبره ئې وکړه چي هغوی به کوله، وئې ويل: الله تعالی انسان د ځان په څېر پيدا کړی، الله تعالی په بشپړه توگه داسي دئ لکه انسان، دوه پښې لري، دوه لاسونه، شی او کيڼ، لاسونه او پښې ئې پنځه پنځه گوتي لري، پښې ئې پونډۍ لري، دوه سترگي لري، څادر او پرتوگ لري... هر څه ئې د انسان په څېر؛ تفاوت

ئې یوازي دومره دئ چي هغه خدای دئ او دا انسان!!! د دغه شیطاني او شرکي تصور او انګېرني لپاره ئې هڅه کړې چي داسي دلایل له قرآن او حدیث نه راپیدا کړي چي د دوی د جاهلانه دریځ ملاتړ وکړي!! دې ته څه اهمیت نه ورکوي چي قرآن په صریحو او پرېکنده الفاظو ورته وايي: په دې پراخ عالم کي هیڅ څه الله تعالی ته ورته نه دي، نه په ذات کي، نه په صفاتو کي او نه په افعالو کي، پام کوئ چي د الله تعالی لپاره مثالونه بیان نه کړئ، الله تعالی مثال نه لري، د هغه لپاره مثال نشئ موندلی، په دې عالم کي داسي څه نشته چي په کوم صفت کي له الله تعالی سره ورته والی ولري، پیغمبر علیه السلام ورته وايي: د الله تعالی د ذات په اړه فکر مه کوئ؛ د نعمتونو په اړه ئې فکر وکړئ، خو دا شرک وهلې ډله د دغو ټولو نصوصو مخالفت ته ملا تړلې او د الله تعالی په اړه داسي څه وايي چي له هغه نه انسان ته ورته خدای جوړوي!! د بحث مهمه موضوع ئې هم دا وي: د خدای لاسونه څنګه او څو دي، پښې ئې څنګه او څو دي، ګوتي ئې څو دي، سترګي ئې څو دي، پر عرش باندي ئې استوی څنګه ده، د اوسېدو ځای ئې چېري دئ!!! نعوذ بالله من ذالک!!

راشئ هغو دلایلو ته لږ ځیر شو چي دا ډله پرې استناد کوي: د دوی یو مستند دا روایت دئ:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ « إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ وَلاَ يَقُلْ قَبَّحَ اللَّهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ عَلَى صُورَتِهِ ». رواه احمد

له ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ فرمایلي: که چا بل څوک وهلو نو باید پر مخ ئې ونه وهي او داسي ونه وايي چي الله تعالی دي ستا او تا ته د ورته کس مخ تور کړي، ځکه الله تعالی؛ آدم علیه السلام د ده په بڼه او شکل کي

پیدا کړ.

پدې مبارک حدیث کې چې مفهوم ئې ډېر روښانه دئ او د صافو زړونو خاوندانو ته په هغه کې د هیڅ اشتباه او سوء تفاهم ځای او مجال نشته، خو اهل ظاهر او هغه کسان چې رنځور زړونه لري لدې حدیث نه داسې څه راباسي او داسې ترجمه او تفسیر ئې کوي چې په ډېرو خطرناکو نتائجو منتج کېږي، هغوی وایي: په (صورته) کې ضمیر الله تعالی ته راجع دئ، ګواکې الله تعالی آدم علیه السلام خپل ځانته ورته پیدا کړ!!! او وایي: دا هم د الله تعالی لپاره یو ثابت صفت دئ؛ خو لدې قید سره چې د الله تعالی له شأن سره مناسب صورت!!! بې شکه چې دا خلک د خطاء او اشتباه په ډېرې ژورې کندې کې پرېوتي، په خطرناکه فتنه کې لوېدلي، زړونه ئې رنځور دي، روښانه حقیقت سرچپه ویني او له څرګندو الفاظو نه داسې تعبیر اخلي چې د رنځورو زړونو له خاوندانو پرته بل چا ته د منلو نه دئ، هغوی که هر څه فکر کوي خو واقعیت دا دئ چې پدې ډول تصور سره الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي.

لږ پورتنې حدیث ته ځېر شئ، دلته د دوو کسانو ترمنځ شخړې ته اشاره شوې، رسول الله ﷺ دا حکیمانه لارښوونه کوي چې د جګړې په وخت کې یو بل په مخ مه وهئ، داسې مه وایئ چې الله تعالی دې ستا او تا ته ورته کس مخ تور او قبیح کړي، ځکه چې الله تعالی، آدم علیه السلام هغه ته په ورته شکل او صورت کې پیدا کړی. په دې پوهېږو چې د دښمنۍ او جګړې په وخت کې هر انسان د مقابل لوري له مخ او څېرې نه په خپل زړه کې د نفرت،کینې او کرکې احساس کوي، د مقابل طرف د نفرت او کرکې آثار هم د هغه په څېرې او مخ کې راڅرګند شي، په سترګو کې ئې د قهر او غصې نښې راښکاره شي، نو ځکه د ده غصه او کرکه د مقابل لوري او دښمن

مخ او سترګو ته متوجه کېږي، همدې برخي ته پام اړوي او خپل داخلي قهر داسي اظهاروي: سترګي دي راباسم، پزه دي پرې کوم، مخ دي تور، سترګی دي ړندی شه، دا مردار مخ دي داسي او داسي شه، پدې الفاظو هم اکتفا نه کوي بلکي لاس پورته کوي او غواړي په مخ ئې يوه کلکه څپېړه ورکړي، خوله ئې په سوک ورماته کړي. حکيم رسول الله ﷺ په جګړه د اخته وو افرادو روحي حالت ته په پام سره او د دوی د قهر او غضب د سړولو لپاره فرمايي: الله تعالی خپل بنده او ستاسو ټولو پلار آدم عليه السلام پداسي څېرې او شکل کي پيدا کړی وو لکه دا ستا مقابل لوری، دا له تاسره په جګړه او شخړه بوخت ستا ورور، خپل پلار ته د احترام په دود بايد هغه پر مخ ونه وهې او د مخ په اړه ئې سپکي خبري ونه کړې، داسي مه وايه چي ستا مخ دي تور وي او د هغه چا هم چي تا ته ورته مخ لري، په دې سره خو ته خپل پلار آدم عليه السلام ته هم بد و رد وايې!! که د رسول الله ﷺ دا حکيمانه لارښووني مراعات شي او د شخړو او مشاجرو په وخت کي په پام کي ونيول شي، نو د ډېرو فتنو او جګړو مخنيوی به وشي. نه پوهېږم اهل ظاهر ولي دا څرګند حقايق نه شي درک کولی؟ او ولي څرګند مفاهيم غلط تعبيروي؟ او ولي داسي توجيهات پکي کوي چي خبره تشبيه او تمثيل ته رسوي؟

امام ابن حبان د دې روايت په اړه د ابو حاتم وينا رااخلي او ليکي: قال أبو حاتم رضي الله عنه: « يريد به صورة المضروب، لأن الضارب إذا ضرب وجه أخيه المسلم ضرب وجها خلق الله آدم على صورته »: ابوحاتم وويل: له دې نه د وهل شوي کس صورت مراد دئ، ځکه کله چي وهونکی خپل مسلمان ورور پر مخ وهي نو په حقيقت کي ئې هغه مخ وهلی چي الله تعالی آدم عليه السلام ته دې ته ورته مخ ورکړی وو.

د دوی بل دليل دغه روايت دئ:

عَن أَبِي هُرَيْرَةَ عَن النَّبِيِّ ﷺ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أُولَئِكَ النَّفَرِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحَيُّونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدُ حَتَّى الْآنَ. صحيح البخاري: ۵۸۷۳

له ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دئ چي وایي: رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالی آدم (علیه السلام) په خپل صورت پیدا کړ، جګ والی ئې شپېته ګزه وو، کله چي ئې پیدا کړ ورته وئې ویل: ولاړ شه پر هغو فرشتو سلام واچوه چي هلته ناستي دي او واوره چي د سلام څه ځواب درکوي، همدا به ستا او ستا د اولاد سلام او ځواب ئې وي، نو وئې ویل: السلام علیکم، هغوی ورته وویل: السلام علیک و رحمة الله، رحمة الله ئې پرې اضافه کړ. هر څوک چي جنت ته ننوځي نو د آدم علیه السلام په څېر به وي، د هغه له پیدایښت نه تر نن پوري مخلوقات کمی مومي (لوړوالی ئې راکمېږي).

د دې روایت معنی هم کاملاً واضح ده، او هغه دا چي الله تعالی آدم علیه السلام داسي پیدا کړی وو چي صورت ئې همدا د ده د زامنو صورت وو خو لوړوالی ئې شپېته ګزه وو، دا لوړوالی ورو ورو کم شوی او اوسنی حالت ئې غوره کړی، د قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام ټول مسلمان اولاد په خپلي اصلي او لومړنۍ بڼي جنت ته ورومي. ډېر ناپوه او غرضي او مرضي انسان به له دې روایت نه بل مطلب اخلي. یوازې هغه څوک به له دې روایت نه بل تعبیر وړاندي کوي چي د کلام تحریفولو ته ئې ملا تړلې وي.

دغه ډله د خپلي غلطي ادعاء د اثبات لپاره دا دلیل وړاندي کوي او وایي: دا دئ

په قرآن کي الله تعالی ته سترګي، لاسونه، مخ او ساق منسوب شوي!! نو ځکه موږ وایو چي د الله تعالی صورت انسان ته ورته دئ!!!

دوی ته وایو: تاسو دروغ وایئ چي په قرآن کي الله تعالی ته ساق (پونډۍ) منسوب شوې، د قرآن په کوم آیت کي چي د ساق یادونه شوې هغه د کافرانو ساق دئ، نه د الله تعالی ساق، او مطلب ئې دا دئ چي د قیامت له هیبته به کافران داسي تښتي چي پیڅې به ئې بډوهلې وي، پونډۍ به ئې لوڅي او تښتي به، ډېر ناپوه او مرضي انسان به الله تعالی ته ساق منسوبوي، الله تعالی له دې نه منزه دئ چي غړي ولري، پونډۍ ولري، پونډۍ ئې په جامو پټي وي، او د قیامت په ورځ به د ده پونډۍ وربربنډي شي.

په قرآن کي خو الله تعالی ته نه خوله منسوب شوې، نه پښې، نه سر، نه وېښتان، نه سینه، نه غوږونه، نه پزه، او نه نور غړي، که له سترګو او لاسونو نه مراد غړي نیسئ نو بیا خو دا هم ووایئ چي: الله تعالی یو لاس لري که دوه که ډېر، ځکه دا ټول په قرآن کي راغلي، ولي د دوی له منځه دوه انتخابوئ، په قرآن کي عین، عینان او اعین (یوه سترګه، دوې سترګي او ډېري سترګي) راغلې، ولي یوازې دوې سترګي ورته منسوبوئ؟!! په کومو ځایونو کي چي د دغو غړو یادونه شوې هلته مراد دا نه دئ چي د الله تعالی د ذات څرنګوالی معرفي شي، بلکي د الله تعالی یوه صفت ته اشاره کوي، د مثال په توګه (بیده الملک)، له دې نه مراد دا نه دئ چي الله تعالی یو لاس لري او پاچایي د کوم توپ په څېر داسي کوم شی دئ چي الله تعالی په خپل لاس کي نیولی، بلکي مراد ئې دا دئ چي الله تعالی مالک الملک دئ، واکمني د ده په واک کي ده.

همداراز الله تعالی بصیر (لیدونکی) دئ خو الله تعالی د لیدو په صفت کي هیڅ

مخلوق ته ورته نه دئ، په مخلوقاتو کي ځيني يوه سترگه لري، ځيني دوه، ځيني په سلگونو سترگي (لکه د شاتو مچۍ) او ځيني داسي دي چي د خپل بدن په ټول پوستکي سره هر لوري ته ليدل کولی شي (لکه آميب)، قرآن موږ ته وايي چي الله تعالی په دې صفت کي هم هيڅ يوه ته ورته نه دئ. په مخلوقاتو کي ځيني په دوو پښو تگ کوي، ځيني په څلورو، ځيني پر سينه، ځيني پر وزرونو، د برق او نور تگ له دې ټولو توپير لري، په نغلو کي د سويچ له وهلو سره سم د کابل لري سيمي ته همغه شېبه برق ورسېږي، خو الله تعالی په دې صفت کي هيڅ يوه ته ورته نه دئ. همداسي په ټولو نورو صفاتو کي.

دا ډله دې ته هم پام نه کوي چي د قرآن ځيني آيتونه متشابه دي، په هغوی کي غير مرئي شيان له مرئي شيانو سره تشبيه شوي، هغه څه چي انسان نه ليدلي او نه په خپل قاموس کي ورته کوم نوم لري، په داسي الفاظو بيان شوي چي انسان د مرئي شيانو لپاره وضع کړي، په دې آيتونو کي راغلي دا الفاظ په متبادره معنی نشو اخيستی، قرآن موږ ته وايي چي په اصلي معنی ئې له الله تعالی پرته هيڅوک نه پوهېږي، عرش، استوی علی العرش، يد، عين، وجه، په هغه معنی نشو اخيستی چي موږ ئې د مخلوق لپاره کاروو، که دا غلطي مو وکړه نو الله تعالی مو له مخلوق سره تشبيه کړی، که څه هم له دې وينا وروسته سل ځله ووايو چي بلاتشبيه او بلاتکييف، دا د خولې بلاتشبيه موږ ته هيڅ گټه نه رسوي او موږ له هغي ډلي څخه نه باسي چي مشبهه نومېږي او الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي. سبحان الله عما يصفون.

آيا الله تعالی په هر ځای کي له موږ سره دئ؟

دا هم يوه بله اختلافي موضوع ده چي الله تعالی چېرې دئ؟ آيا په هر ځای کي له بندګانو سره دئ که له آسمانانونو نه بر پر عرش؟ صحابه وو او زموږ سلف صالح په دې اړه له بحث نه ډډه کوله، د قرآن هغه آيتونه ئې هم منل او هم لوستل چي وايي الله تعالی په هر ځای کي له خپلو بندګانو سره دئ او هغه هم چي وايي الله تعالی پر عرش استوی کړې، خو پرته له دې چي معيت (ملتيا) او استوی (برابرېدا) تأويل کړي او مزيد څه ووايي، خو وروسته په مسلمانانو کي داسي ډله راپيدا شوه چي وايي: الله تعالی له مخلوقاتو نه بېل او لري دئ او پر عرش ئې استوی کړې. کوم آيتونه چي له بندګانو سره د الله تعالی معيت او قرب ته اشاره کوي، هغه تأويلوي، او د ملتيا او نږدېوالي په معنی ئې نه اخلي. راشئ وګورو چي قرآن په دې اړه څه وايي او د يوه مؤمن او موحد انسان عقيده بايد څنګه وي. لاندي آيتونو ته ځير شئ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمَوَتِ وَ مَا فِى الأَرْضِ مَا يَكُونُ مِن نَجْوَى ثَلَثَةٍ إِلا هُوَ رَابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلا هُوَ سَادِسُهُمْ وَ لا أَدْنَى مِن ذَلِكَ وَ لا أَكْثَرَ إِلا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ * المجادله: ٧

آيا پام دي نه دئ چي الله تعالی په هر هغه څه پوهېږي چي په آسمانونو او په ځمکه کي دي، نه داسي نجوی شته چي د دريو ترمنځ وي او دی ئې څلورم نه وي

او نه د پنځو ترمنځ چي دی ئې شپږم نه وي او نه تر دې کم یا زیات مګر دا چي دی ورسره وي، هرچېري چي وي، بیا به ئې د قیامت په ورځ په خپلو اعمالو خبر کړي، بې شکه چي الله په هرڅه پوه دئ.

لکه چي ګورئ په دې آیت کي په ډېر صراحت او وضاحت سره ویل شوي چي که تاسو درې وئ نو څلورم مو خدای دئ او که پنځه وئ شپږم مو خدای دئ، که تر دې لږ یا ډېر وئ خدای درسره دئ په هر ځای کي چي وئ، څوک چي پر قرآن ایمان لري هیڅکه به د دې جسارت ونه کړي چي د الله تعالی د دې صریح کلام په خلاف کومه وینا په خوله راوړي او ووایي چي الله تعالی په هر ځای کي له موږ سره نه دئ!!

هُوَ الَّذِی خَلَقَ السمٰوٰتِ وَ الْأَرْض فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ثمَّ استَوَی عَلَی الْعَرْشِ یَعْلَمُ مَا یَلِجُ فِی الْأَرْضِ وَ مَا یخْرُجُ مِنهَا و مَا ینزِلُ مِنَ السمَاءِ وَ مَا یَعْرُجُ فِیهَا وَ هُوَ مَعَکمْ أَیْنَ مَا کُنتُمْ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِیرٌ * الحدید: ٤

الله تعالی هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پیدا کړل، بیا ئې پر عرش استواء وکړه، په څه چي په زمکه کي لاندي کوزېږي او څه چي ترې راوزي او څه چي له آسمانه راکوزېږي او څه چي ورته پورته کېږي، په ټولو پوهېږي، هرچېري چي وئ هغه له تاسو سره وي، الله تعالی ستاسو د کړو لیدونکي دئ.

په دې مبارک آیت کي هم په ډېر وضاحت سره ویل شوي چي الله تعالی له تاسو سره دئ په هر ځای کي چي وئ. دا په داسي حال کي چي د آیت په لومړۍ برخي کي ویل شوي چي الله تعالی د آسمانونو او زمکي له پیدا کولو وروسته پر عرش استوی وکړه، د دې معنی دا ده چي پر عرش استوی د دې منافي نه ده چي الله

تعالی په هر ځای کي له موږ سره هم دئ. په یوه آیت کي د دواړو خبرو یادونه همدا مطلب په ګوته کوي، یعني الله تعالی د مخلوق په څېر نه دئ چي په خاص مکان پوري محدود وي، یو ځای وي او بل ځای نه، دا د مخلوق ځانګړتیا ده چي په یوه وخت کي یوازي یو ځای کي وي.

څوک چه قدیر او عظیم خدای په مخلوق قیاس کړي او د خالق په هکله یی هم په خپل ذهن کي مخلوق ته ورته تصویر جوړ کړی وي، دا کسان مجبورېږي د قرآنکریم الفاظ تأویل کړي او له هر لفظ نه داسي معنی راوباسي چي د دوی له ذهن او تصور سره برابره وي، دلته هم د آیت یوه برخه مني او بله برخه ئې تأویلوي او داسي معنی ترې راباسي چي وښيي الله تعالی په هر ځای کي له موږ سره نه دئ، بلکي یوازي د عرش په محدوده کي محدود دئ.

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الانسنَ وَ نَعلَمُ مَا تُوَسوِس بِهِ نَفْسهُ وَ نحنُ أَقْرَب إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* ق: ١٦

او یقیناً چي انسان مو پیدا کړ او په هغو وسوسو پوهېږو چي د ده نفس ئې ورته کوي، او موږ ده ته د غاړي تر رګ ډېر ورنږدې یو.

فَلَوْ لا إِذَا بَلَغَتِ الحُلْقُومَ * وَ أَنتُمْ حِينَئذٍ تَنظرُونَ * وَ نحنُ أَقْرَب إِلَيْهِ مِنكُمْ وَ لَكِن لا تُبْصِرُونَ * الواقعه: ٨٣- ٨٥

او کله چي سا ستوني ته راورسېږي او هغه مهال تاسو ورته ګورئ، او موږ هغه ته تر تاسو ډېر ورلنډ وو خو تاسي نه وینئ. (نو ولي ئې بېرته نشئ ستنولئ).

په دې آیتونو کي هم ویل شوي چي الله تعالی ژوندي انسان ته هم او هغه بنده ته هم ډېر ورنږدې دئ چي سا ئې د ختلو په حال کي وي او تاسو ئې خوا ته راټول وئ.

لکه چي ګوري په دغو آيتونو کي د معيت او ملتيا پر ځای د اقرب: تر ټولو ډېر نږدې صيغه راغلې او په پرېکنده توګه وايي چي الله تعالی بنده ته ډېر ورنږدې وي خو تاسو ئې نه ګوري. خو اهل ظاهر دلته هم تأويل کوي او اقرب د اعلم په معنی اخلي، د دې ډلي يو تن ليکي: "ای نحن اعلم منه ما ظهر وما بطن" يعنی موږ د هغه په ظاهر او باطن پوره علم لرو!! موږ له دې جناب نه پوښتنه کوو:

- د "اقرب" لپاره دي د "اعلم" ترجمه په کوم کتاب او د عربي ژبي په کوم قاموس کي ليدلې ده؟
- آيا الله تعالی نه شوی کولی ووايی: "ونحن اعلم به منکم" موږ د هغه په رابطه تر تاسو ډېر علم لرو، ولي ئې د اعلم پر ځای د اقرب صيغه راوړې؟
- د آيت په پای کي د "لاتبصرون" جمله د اقرب له لفظ سره سمون خوري؛ او له اعلم سره قطعاً اړخ نه لګوي،که د اعلم لفظ راغلی وی نو بايد په پای کي يی "وانتم لاتعلمون" ويل شوي وی.
- نه پوهېږو څه شي له دې نه منعه کړي يئ چي له کوم تحريف او تأويل نه پرته ووايئ: الله تعالی له نورو نه زيات خپل بنده ته نږدې دئ، د دې نږدېوالي کيفيت الله تعالی ته وسپارئ او عقيده ولرئ چي دا تقرب نه د مخلوق له تقرب سره شباهت لري او نه د الله تعالی د علو له صفت سره منافات؟!

څوک چي رب العالمين له مخلوق سره تشبيه کړي، هغه داسي انګېري چي الله تعالی خو په خپل عرش استواء کړې ده، نو له بنده سره ئې تقرب محال دئ. دا ځکه چي ويني د يوه مخلوق له بل سره د تقرب تقاضا دا ده چي هغه خپل لومړی ځای هرومرو پرېږدي، مخکي درومي او هغه بل ته ورنږدې کېږي، دا شخص له مخلوق سره د الله تعالی تقرب هم د مخلوقاتو په تقرب قياسوي او دا ډول قياس بيا

په عرش د استواء منافی بولي، نو بناءً مجبورېږي د قرآنکریم الفاظ تأویل کړي. خو که دا شخص پدې عقیده وي چې په موجوداتو کي هیڅ شی له الله تعالی سره شباهت نه لري، د الله تعالی تقرب د مخلوقاتو له تقرب سره ورته والی نه لري او داسي نه دئ چې د حرکت، نقل او ترک مکان غوښتونکی وي،که دا ډول عقیده خپله کړي نو بیا به نه بې ځایه تأویل ته اړ وي او نه به له هغه څه نه انکار ته اړ کېږي چې الله تعالی په خپله په قرآن کي بیان کړي.

دی دوستانو ته وایو: که دا لمر، چې د الله تعالی له مخلوقاتو نه یو مخلوق دئ، پداسي حال کي چې له موږ نه په زرگونو میله فاصله لري، په خپل مسیر کي خوځي، کولی شي له همغي لري فاصلې نه، په خپلي رڼا او حرارت سره، له موږ سره او په هرحالت کي، د توقف یا حرکت په حالت کي زموږ ملگری وي او وینو چې په ځینو ځایونو کي راته رالنډ او تجلي او حرارت ئې زیات او په ځینو نورو سیمو کي رانه لري او اثرات ئې کم وي، د لمر چې دا حال وي نو په کوم دلیل له بندگانو سره د الله تعالی معیت او تقرب، د هغه تعالی له شأن سره برابر او لایق تقرب، محال اوناممکن شمېرئ؟ پداسي حال کي چې هغه د ټولو رب دئ، هغه عظیم دئ، په هرڅه محیط دئ، ټول عالم د ده د عظمت په وړاندي داسي دئ لکه د خردل یوه دانه.

باید په یاد ولرو چې له الله تعالی سره زموږ رابطه یوازي دا نده چې هغه موږ ویني او له لري نه زموږ غږ اوري او زموږ په هر څه علم لري، بلکي له دې نه علاوه هغه پر موږ او زموږ په ټولو حالاتو او افعالو احاطه لري، د هر کار د کولو قدرت هغه راکوي، توفیق د هغه له لوري دئ، زموږ اراده د ده د ارادې تابع ده، اراده ئې زموږ پر ارادې او افعالو حاکمه او مسلطه ده، هغه څه کېږي چې هغه ئې وغواړي او د کولو توفیق ئې راکړي او هغه څه نشي کېدی چې دی ئې ونه غواړي او د کېدو

توفيق ئې رانکړي. دغو مفاهيمو ته په پام سره بايد پر عرش د استواء، قرب او معيت تر منځ ځانګړې رابطه ولټوو، نه داسې چې په يوه ايمان ولرو او له بل نه انکار وکړو. د دې مفاهيمو تر منځ تلفيق د هغه چا لپاره ګران کار دئ چې الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي او استواء، تقرب او معيت په هغه معنی اخلي چې د انسانانو تر منځ متداوله ده.

د يوه مثال په ترڅ کې دا مطلب توضيح کوم: که ستاسو په رغوي کې د ړدنو څو وړې دانې وي، او تاسو ته څوک ووايي: تاسو د دې دانو کوم لوري ته يئ؟ لاندې، باندې، ښي او کيڼ لوري، شا يا مخې ته؟ ستا ځواب به څه وي؟ ستا صحيح ځواب به يوازې دا وي چې زه د ړدنو هرې خوا ته يم، زه پرې محيط يم، له دې پرته که بل څه ووايې نو اشتباه دې کړې. همدا راز دا عالم، آسمانونه او زمکه، ستوري او ستور ليکي ټول د الله تعالی په وړاندې داسې دي لکه د ړدنو څو دانې د يوه انسان په لاس کې. د همدې لپاره قرآن وايي: أين ما تولوا فثم وجه الله: هر لوري ته چې مخ واړوئ الله هملته دئ. څوک چې الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي ګمان ئې دا وي چې الله تعالی به د مخلوقاتو په څېر د مکان او زمان تابع وي، مخلوق داسې دئ چې په يو وخت کې يوازې يو ځای کې وي، يا د بام پر سر يا ترې لاندې، خو د الله تعالی په اړه دا خبره نشو کولی، الله تعالی په داسې حال کې چې پر عرش ئې استوی کړې له موږ هر يوه سره په هر ځای کې هم شته، د همدې لپاره ګورو چې پر عرش استوی او له خپلو بندګانو سره په هر ځای کې اوسېدا په يوه آيت کې راغلي. دوی د خپلو غلطو انګېرنو د اثبات لپاره هڅه کوي چې په نصوصو کې داسې الفاظ ولټوي چې د دوی مستمسک شي، کله وايي: دا دئ په فلان آيت کې د فوق کلمه راغلې، کله وايي: دا دئ په فلان روايت کې راغلي چې ګوته د آسمان لوري ته ونيول شوه!! دې جنابانو

ته وايو: د دواړو په اړه ستاسو انتباه غلطه او ناقصه او له نورو نصوصو سره متعارضه ده. لاندي آيت ته ځير شئ:

وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَ هُوَ الحَكِيمُ الخَبِيرُ * الانعام: ۱۸

او هغه پر خپلو بندگانو باندي برلاسی دئ او هغه ښه باخبره حکيم دئ.

دلته درې مهم مطالب بيان شوي:

- ټول بندگان ئې تر حکم او سلطې لاندي دي، مؤمنان هم او کافران هم، هيڅوک داسي څه نشي کولی چي ده ئې اجازه نه وي ورکړې، د زور او ځواک خاوندان دي دا گمان نه کوي چي د ټولواک رب د پرېکړو مخي ته ودرېدی شي، په هغه مهلت دي نه مغروره کېږي چي الله تعالی ئې د خپل خاص حکمت له مخي باغي بندگانو ته ورکوي.
- الله تعالی د خپلو بندگانو له هر حالته ښه خبر دئ، پوهېږي چي څوک د کومي معاملې مستحق دئ.
- له بندگانو سره ئې هره معامله په حکمت ولاړه ده.

اهل ظاهر د (فوق) لفظ په داسي توگه تعبيروي چي د دې آيت له اصلي مفهوم سره هيڅ تعلق نه لري، په داسي حال کي چي دلته بحث له قهر (سلطې او برلاسي) څخه دئ نه د الله تعالی له فوقيت او موقعيت څخه، خو دوی ئې د الله تعالی د مکاني موقعيت او فوقيت په معنی نيسي، دوی آيت داسي ژباړي: او هغه په خپلو بندگانو (قاهر: برلاسی) او (فوق: اوچت) دئ، حال دا چي دا ترجمه صحيح نه ده، ځکه د (او) لپاره په متن کي لفظ نشته، دقيقه ترجمه ئې دا ده: پر خپلو بندگانو (باندي) (برلاسی) دئ. دا هم بايد په پام کي ولرو چي فوق او تحت نسبي مفاهيم دي، يوازي د مخلوق په اړه صدق کوي، څه ته چي دا اوس زه تحت وايم د امريکا اوسېدونکي

ورته فوق وايي او څه ته چي همدا اوس دوی تحت وايي مور ورته فوق وايو، که زه په افغانستان کي او يو امريکايي په امريکا کي د آسمان په لوري گوته نيسو نو زما او د هغه د گوتو د استقامت تر منځ يو سل اتيا درجې توپير وي، فوق او تحت د الله تعالی په وړاندي مطرح نه دي، که څوک فوق د مکان په معنی ونيسي، دا تعبير به ئې د قرآن د گڼ شمېر هغو آيتونو او احاديثو تکذيب ته اړ کوي چي وايي الله تعالی خپلو يندگانو ته د غاړي تر رگ ورنږې دئ. که څوک له دې انکار وکړي چي الله تعالی په هر ځای کي له مور سره دئ، نو د قرآن له داسي څرگندو آيتونو څخه ئې انکار کړی چي د هيڅ ډول تأويل مجال په کي نشته. دوی په دې نه پوهېږي چي د الله تعالی په وړاندي مکان او زمان، فوق او تحت، ماضي او مستقبل، شاهد او غائب مطرح نه دي، دا ټول نسبي مفاهيم دي چي يوازي د مخلوق په اړه صدق کوي.

دا ډله په دغو آيتونو کي تأويل کوي او معيت او قرب د علمي معيت او قرب په معنی نيسي او وايي چي الله تعالی د خپلو مخلوقاتو له حاله داسي خبر دئ لکه چي له دوی سره وي!! وايي: هو علی العرش مباين عن خلقه!! الله تعالی پر عرش باندي او له خپلو مخلوقاتو بېل او جلا دئ!! حال دا چي دا خبره هيڅ علمي ارزښت نه لري، د يوه کس ذاتي خبره ده، له ځانه ئې جوړه کړې ده، نه ئې الفاظ د قرآن او حديث دي او نه ئې مفهوم، دقيقه خبره دا ده چي الله تعالی هم پر عرش استوی کړې او هم له خپلو بندگانو سره دئ.

دوی وايي چي په ذاتي معيت او قرب باندي باور درلودل د وحدت الوجود او حلول په عقيدې منتج کېږي، حال دا چي د حلول او وحدت الوجود خرافي عقايد د الله تعالی په اړه د غلطي انگېرني يوه انتهاء ده او الله تعالی د مخلوقاتو په څېر په مکان او زمان مقيد گڼل، او د همدې غلطي عقيدې په حکم له بندگانو سره د الله

تعالی له معیت او قرب نه انکار کول بله انتهاء ده. دوی ځکه دا خبره کوي چي مخلوق ئې داسي موندلی چي په یو ځای کي وي نو په بل ځای کي نه وي، که د بام پر سر وي نو تر بام لاندي نه وي، اول او آخر لري، د پیدایښت نېټه لري، له دې نېټې مخکي نه وو، د مرگ نېټه لري له هغې وروسته نشته، د زمان تابع دئ، الله تعالی په مخلوق قیاسوي او د همدې لپاره وایي: الله تعالی په آسمانونو کي او د عرش له پاسه دئ، په زمکي کي نشته!! دوی ته وایو: کوم منطق اجازه درکوي چي اقرب د اعلم په معنی ونیسئ؟ الله تعالی فرمایي چي زه له خپلو بندگانو سره یم، د غاړي تر رگ ورنږدې یم، ته وایي: نه؛ ورنږدې نه دئ بلکي په حال ئې پوه دئ!!! که د دې آیتونو مراد دا وئ چي الله تعالی د بندگانو له حاله خبر دئ، په هر حال او هر ځای کي پرې پوهېږي، نو د دې لپاره خو به حتماً د خبیر او علیم الفاظ راتلل نه د قرب او معیت، قرآن خو هیڅکله داسي الفاظ نه کاروي چي د شک او ریب باعث شي، یوازي یو متعصب انسان کولی شي اقرب د اعلم په معنی ونیسي.

عرش او پر عرش استوی

عرش څه دئ؟ پر عرش د الله تعالی د استوی معنی څه ده؟ الله تعالی تر عرش مخکي چېري وو؟ دا هغه پوښتني دي چي په صحابه وو کي نه چا له رسول الله ﷺ څخه داسي پوښتني کړې دي او نه ئې پر داسي قضایاوو د بحث ضرورت احساس کړی، هغوی په سترو سترو عملي چارو بوخت ول، د الله په لار کي او د مظلومانو او بې وزلو د ژغورني لپاره جهاد، د اسلامي نظام قائمول، د شر او فساد له ځواکونو

سره پر له پسې نښتي، په خپله، په خپلي کورنۍ کي، په خپلي ټولني کي او په ټولي نړۍ کي د شريعت حاکمول او نړۍ والو ته د قرآن پيغام رسول، د لفظي مناقشاتو، له بل او خپل سره په بې ګټي جدل کي د ځان مصروفولو لپاره ئې نه وخت درلود او نه ئې غوښتل چي په داسي خبرو خپل وخت ضايع کړي، خو هغه مهال چي مسلمانانو خپلو سترو سترو الهي مسئوليتونو ته شا کړه، جهاد ئې پرېښود، دښمن ئې هېر کړ، نه ئې د هغه څه کولو همت درلود چي صحابه وو کول، نه ئې د الله په لار کي د وخت، سر او مال قرباني کولو جذبه او شوق، نو خپلمنځيو مناقشاتو او جدلونو ته ئې مخه کړه، که پرون به هر مسلمان غوښتل چي د کفر، شرک، ظلم او فساد په ضد د جهاد اتل شي نن ئې غوښتل چي د خپلمنځيو بېهوده او بې فايده جدلونو او مناقشاتو د ميدان اتل شي، دغه مهال پر دغو قضاياوو د بحث او مناقشې بازار تود شو، که تاسو د دغو لفظي مناقشاتو تاريخ وڅېړۍ نو هرومرو به دې نتيجې ته ورسېږئ چي دا لړۍ هغه مهال پيل شوې چي مسلمانانو په سياسي، فکري او نظامي محاذونو کي د دښمن په وړاندي ماتي خوړلې، تېر برم او عظمت ئې له لاسه ورکړی، په کورنيو شخړو کي ښکېل شوي، د دښمن برلاسي ته تسليم شوي، ظالم، بې رحمه او مفسد واکمنان پرې مسلط شوي او کورني او بهرني دښمن غوښتي چي دوی په دغسي بحثونو او مناقشاتو کي مصروف وساتي.

صحابه وو له عرش او پر عرش له استوی نه يوازي دا تعبير درلود چي الله تعالی د عالم ټولواک دئ، د عالم د ټولو چارو واګي د ده په واک کي دي، دلته د ده حکم نافذ او اراده ئې حاکمه ده او هر څه د ده په حکم او اراده ترسره کېږي.الله تعالی هم د عالم خالق دئ او هم مالک، لکه څنګه چي د يوه چا د پاچا کېدو په اړه ويل کېږي چي د پاچايۍ پر تخت کښېناست؛ همدا راز د استوی علی العرش معنی

دا ده چې الله تعالی د ټولواک په توګه د دې عالم د ټولو چارو واګې په خپل واک کې ونیولې.

راشئ د قرآن ځینې هغه آیتونه له نظره تېر کړو دا موضوع په کې ځېړل شوې:

’?ã 3‘ qGŎ$ Sè 5$ƒ& þGÅ ’Î Ú óR$ Ñºq»J¡ 9$,={ “Ÿ%$ª! $ßä/‘ žc Î

Nº•¤; ¡ã Pqã Z9$ •J)$ § ð±9$ $ZŸm ¼çµç7è Ûƒ ‘$k]9$ Ÿ@ø‹$ ÓÅóã Ä ó©$

الاعراف: ٥٤ ÇÎÈ ûüÏ>»è9$ •> ‘ ª! $8 ‘$6? ãøF$ ßûø$ã Ÿw& ÿã!Ï

یقیناً چې ستاسو رب هغه ذات دئ چې آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کې پیدا کړل، بیا ئې پر عرش استوی وکړه، شپه پر ورځ راکاږي (پرې پټوي ئې)، داسې چې په تلوار ئې لټوي او لمر، سپوږمۍ او ستوري ئې امر ته منقاد دي، په دې پوه شه چې هم خلقت (یعني پیدایښت) ده لره دئ او هم امر (یعني چارې سمبالول)، د عالمونو پالونکی الله چې برکتناک دئ.

قرآن په دې مبارک آیت سره څو ډېرې مهمې او اساسي لارښوونې د خپل مخاطب په وړاندې ږدي:

- ستاسو رب هغه ذات دئ چې آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو (مرحلو) کې پیدا کړل.
- د دوی له پیدایښته وروسته ئې د ټول عالم د ادارې، ساتنې او پالنې چارې په خپل اختیار کې واخیستې او د مطلق ټولواک په توګه ئې د عالم د سلطنت پر عرش استوی وکړه.
- دا د ده د ټولواکۍ نښه او بېلګه ده چې شپه پر ورځ راکاږي، داسې چې په

تلوار ئې لېږوي.

- دا هم د ده د ټولواکۍ بله بېلګه ده چې لمر، سپوږمۍ او ستوري ئې امر ته منقاد دي، همغه کار کوي او په همغه لار درومي چې الله تعالی ئې امر ورته کړی.
- په دې پوه شه چې هم خلقت یعني پیدایښت ده لره مختص دئ، په دې کې بل شریک نه لري او هم امر یعني چارې سمبالول چې په دې کې هم هیڅ شریک نلري.
- الله تعالی مبارک او د عالمونو پالونکی او ساتونکی دئ.

د دې مبارک او ډېر مهم آیت په اړه څو خبرې په پام کې ولرئ:

- په دې مبارک آیت کې د یوم، استواء او عرش الفاظ ګورو چې په اصل کې انسانانو د ښکاره او څرګندو شیانو لپاره وضع کړي، خو په دې آیت کې د دې مطلب د افادې لپاره راغلي چې دا زمکه او آسمان په شپږو مرحلو کښې پیدا شوي، الله تعالی د هر څه مالک او ټولواک دئ او هر څه ئې تر واک او عرش لاندې دي، د استوی علی العرش معنی په خپله په دې آیت کې او له همدې فقرې نه وروسته راغلې او هغه دا چې: Pqã Z9$r •J)ãr § ô±9$r $Zïm ¼çµè=ôÜtƒ ‘$k]¨$# @ø‹©9$# ©Åóøóã ÿÏ¨Ï¨Î Å°•¤ ¡ä)، خو لکه څنګه چې دلته (یوم) د هغې ورځې په معنی نه شو اخیستی چې دولس ساعته کېږي، همداراز عرش او استوی هم په متبادره معنی نشو اخیستی، قرآن موږ ته لارښوونه کوي چې د الله تعالی په وړاندې کله ورځ له زرو کلونو سره برابره وي او کله له پنځوسو زرو کلونو سره، دا ئې هسې دوه مثالونه دي، هدف دا دئ چې د انسان واړه معیارونه د الله تعالی په اړه صدق نه کوي، دلته شپږ ورځې داسې شپږ مرحلې په ګوته کوي چې له الله تعالی سره ښايي.

د قرآن دا وینا په حقیقت کې د بایبل د هغې غلطې ادعاء تردید کوي چې وايي: الله تعالی په شپږو ورځو کې ټول مخلوقات پیدا کړل، په دې کار سره ستومانه شو او

په اومه ورځ ئې آرام وکړ، د بايبل د پيدايښت د باب دوهم فصل په دې خبري پيل کېږي: (په دې ترتيب آسمانونه، زمکه او څه چي په دوی کي دي تکميل شول، د اومي ورځي په رارسېدو سره خدای د پيدايښت کار تمام کړ او له کاره ئې لاس واخيست، خدای اومي ورځي ته برکت ورپه برخه کړ او هغه ئې مقدسه وبلله، دا ځکه چي دا هغه ورځ وه چي خدای د پيدايښت د کار له بشپړولو وروسته آرام وکړ. په دې توگه آسمانونه او زمکه پيدا شول)!!

بايبل په دې وينا سره له خدايه داسي څوک جوړ کړی چي په خپل ټول عمر کي ئې شپږ ورځي کار کړی، په همدغو شپږو ورځو کي ئې د پيدايښت کار بشپړ کړی او د اومي ورځي په رارسېدو سره له خپله کاره فارغ شوی، د زمکي او آسمانونو ټول کارونه ئې خپلي مخي ته پرېښي! او ده د خپلي ستړيا رفع کولو لپاره آرام کړی، بايبل دا هم نه وايي چي دا آرام يوازي د همدغي ورځي دولس ساعته وو که تر ننه دوام لري، د بيان له الفاظو خو داسي معلومېږي چي د خدای کار په شپږو ورځو کي بشپړ شوی، له کاره ئې لاس اخيستی، داسي کوم کار نه دئ پاته چي د بايبل خدای ئې د کولو لپاره راپورته شي او خپله رخصتي پای ته ورسوي!!

دوی خدای په انسان قياس کړی، لکه څنگه چي انسان د خپلي ستړيا رفع کولو لپاره په اونۍ کي يوې ورځي رخصتۍ ته ضرورت لري؛ همداراز د بايبل خدای هم بايد انسان ته ورته وي، شپږ ورځي ئې کار کړی او اومه ورځ آرام!! آيا کوم عقلمن انسان به هغه څوک د خدای په توگه ومني چي ستړی کېږي او آرام ته ضرورت لري؟!

موږ خو عملاً گورو چي د پيدايښت لړۍ په مسلسل او پر له پسې توگه روانه ده، يوه شېبه په کي توقف نه راځي، د دې عالم هري خوا ته چي مخ اړوو، گورو چي

هر څه له هيڅ پيل شي، ورو ورو ستر شي، د كمال په لوري وده وركړی شي، د خپلي ارتقاء او كمال آخري پوړي ته ورسول شي، يو ضروري او لازم كار درباندي ترسره شي، يو ضرورت ورباندي رفع كړی شي، يوه تشه او خلا پرې ډكه كړی شي، بيا ئې زوال پيل شي، په زړښت او مرگ محكوم شي او ځای ئې بل ته تش كړی شي، زوړ او كمزوری ختم شي او ځوان او ځواكمن ته خپل ځای پرېږدي، دا كار هره شېبه، هري خوا ته تكرارېږي، د دې مظاهرو تر شا خو موږ ته د خالق او پيدا كوونكي ذات د مسلسل تصرف، ربوبيت او پالني نښي او آثار په نظر راځي، د بايبل پلويان دي موږ ته ووايي چي دا كارونه څوك كوي؟ په خپله ترسره كېږي، كه ئې الله تعالی ترسره كوي؟

تاسو د بايبل دا كچه وينا د قرآن له دې وينا سره مقايسه كړئ چي د الله تعالی په اړه فرمايي:

* 5l© 'Îqè Bö¯ @ä Çj ö¯F$ Ï N°q»K¡ 9$'Î ` B ¼ã ó„ الرحمن:۲۹

د آسمانونو او زمكي هر څه ده ته خپلي غوښتني وړاندي كوي (له ده نه د خپلو غوښتنو ترسره كېدل غواړي)، دی هره ورځ په يوه كار كي لگيا دئ (يعني هغه هره شېبه په چارو كي د تصرف په حال كي دئ)

يعني الله تعالی د زمكي او آسمانونو د ټولو مخلوقاتو اړتياوو ته په خپله ځواب وايي، دی ئې ضرورتونه رفع كوي او اړتياوي ئې پوره كوي. د دې عالم هر كار، هره شېبه، په خپله مالك الملك خدای ترسره كوي، الله تعالی داسي نه دئ چي د دنيا كارونه ئې خپلي مخي ته پرېښي وي او دی هيڅ تصرف په كي نه كوي، بلكي هر كار، كه ستر وي او كه ووړ، د ده په اراده، إذن، حكم، قدرت او مخامخ تصرف سره ترسره كېږي، هغه يوه شيبه هم د عالم د چارو له اداري، پالني او ساتني څخه نه

غافله کېږي،

همدا راز د البقرې سورې په ۲۵۵ آیت کي فرمايي:

:* Ð§àè$'íè$qèr $Kö§Ÿöm ¼ç§qëj Ÿr Ú öR$r Ñºq»J¡¡ 9$qçÅöä ìÅr

(د قدرت او واکمنۍ) کرسۍ ئې پر آسمانونو او زمکې حاوي ده او د دوی دواړو (زمکي او آسمان) ساتنه ئې نه ستومانه کوي او هغه ستر لوړ ذات دئ

بايبل په بل ځای کي ليکي: د سبت ورځ په ياد لره او سپېڅلې ئې گڼه... په دې ورځ به هيڅ کار نه کوئ... دا ځکه چي خدای په شپږو ورځو کي آسمان، زمکه او... راپيدا کړل او په اومه ورځ ئې له کاره لاس واخيست... نو ده دا ورځ د استراحت ورځ ونوموله...

خو قرآن د بايبل د دې غلطې خبري په ځواب کي فرمايي چي الله تعالی د آسمانونو او زمکي له پيدا کولو وروسته د چارو واگي په خپل لاس کي ونيولې، د ټول کائنات د سلطنت پر عرش ئې استوی وکړه، هغه هم خالق دئ او هم ټولواک، لکه څنگه چي د مخلوقاتو پيدايښت د ده ځانگړتيا ده، همداراز واکمني او د عالم د چارو سمبالول د ده کار دئ، شپه او ورځ د ده په امر ځي راځي، لمر، سپوږمۍ او ستورې دی اداره کوي، الله تعالی هم خالق دئ او هم پالونکی او ساتونکی.

گورئ چي قرآن دا عالم داسي معرفي کوي چي د الله تعالی ملک دئ، دی ئې واکمن دئ، هر څه د ده په امر او حکم ترسره کېږي، که لمر راخېژي او لوېږي، که ورېځي په آسمان کي خوځي، باران او واوره ترې ورېږي، که ونه او بوټی له زمکي راټوکېږي او دانه او مېوه ورکوي، که ژوي پيدا کېږي، ستر کېږي او مري، هر څه او هرکار الله تعالی کوي، د ده په امر او توفيق ترسره کېږي. د بايبل دا خبره له بنسټه ردوي چي الله تعالی د عالم له پيدايښته وروسته د نوي پيدايښت لړۍ متوقف

کړه، ستومانه شو او آرام ئې وکړ!! گورئ چي د الله تعالی په اړه د بایبل وینا څومره ناقصه او د واقع خلاف ده او د قرآن وینا څومره جامع او د حقیقت مطابق، آیا یو عقلمن انسان به هغه خدای ومني چي ستومانه کېږي او آرام کولو ته اړ کېږي او د خپل ملک چاري او واگي خپلي مخي ته پرېږدي؟!!

الله تعالی په اونۍ کي یوه ورځ د دې لپاره د تعطیل او رخصتۍ ورځ نه ده گرځولې چي ده په خپله عالم په شپږو ورځو کي پیدا کړ او اومه ورځ ترې وزگار شو او آرام ئې وکړ!! الله تعالی عالم پیدا کړی او له پیدا کولو وروسته ئې د دې عالم چاري په خپل واک کي نیولې، د عالم تر پیدا کولو د دې عالم ساتل او پالل که گران کار نه وي نو آسان خو په هیڅ توگه نه دئ، قرآن فرمایي چي الله تعالی هم د دې عالم خالق دئ او هم ئې ټولواک، مالک او حاکم، په دې سره د بایبل د دغي غلطي وینا تردید شوی چي الله تعالی په انسان قیاسوي، ستومانه کېږي او استراحت ته ضرورت لري!! د انسان لپاره په اونۍ کي یوه ورځ د عبادت لپاره مختص شوې، د یهودانو لپاره هفته، د مسیحیانو لپاره یکشنبه او د مسلمانانو لپاره جمعه، پر مسلمانانو د جمعې لمونځ فرض شوی، په دې ورځ به ټول په جومات کي راغونډېږي، په جَماعت سره به لمونځ کوي او د جمعې د ورځې هغه خطبه به اوري چي د امام او د هغه د نائب له لوري ورکول کېږي او په هغې کي د تېري اونۍ ټولي مهمي او اساسي مسئلې څېړل کېږي. په دې ورځ به یوازي د لمانځه لپاره خپل کارونه متوقف کوي، له لمانځه وروسته خپل کارونه د نورو ورځو په څېر کولی شي!!

راشئ دا هم وگورئ چي بایبل د خدای، عرش او د عرش د حمله وو په اړه څه وایي؟ بایبل د حزقیال په کتاب کي او د حزقیال د رؤیا په ضمن کي لیکي: (... بیا د لوخړو له منځه څلور عجیب موجودات چي انسان ته ورته ول راڅرگند شول، خو

هر یوه څلور مخونه او دوه جوړې وزرونه درلودل، پښې ئې هم د انسان پښو ته ورته وې، خو ګوتي ئې د سخوندر نوک ته ورته وې او د ځلانده فلز په څېر ځلېدلې، د هر وزر لاندي مې انسان ته ورته لاسونه لیدل، د وزرونو پای ئې سره وصل وو، مخامخ به ئې تګ کاوو پرته له دې چي راوګرځي!! هر یوه څلور مخونه درلودل: مخکنی ئې د انسان د مخ په څېر، ښی ئې د زمري په څېر، کیڼ ئې د غوایي په څېر او شاتنی ئې د عقاب په څېر!! هر یوه دوه جوړې وزرونه درلودل، چي یوه جوړه ئې پرانستلې وه او د بل موجود د وزرونو څوکو ته به رسېدل او بلي جوړې د دوی بدن پوښلی وو، کوم ځای ته چي به د دوی روح تله په همغه لوري به تلل، له دې پرته چي بل لوري ته کاږه شي!! د دغو موجوداتو په منځ کي د بلو سکروټو په څېر شیان خوځېدل، چي له منځه ئې بریښنا راوته، دا ژوندي موجوات هم د برق په څېر تېز تېز مخکي شا ته خوځېدل،... څلور څرخونه مي ولیدل، تر هر یوه لاندي یو څرخ، د زبرجدو په څېر ځلېدل او یو بل ته ورته ول، د هر څرخ منځ کي بل څرخ وو، د همدې لپاره په دې توانېدل چي په هر لوري وخوځېږي، پرته له دې چي راوڅرخي، څرخونو داسي پرې درلودې چي له سترګو ډکي وې،... کله چي به دغه موجودات خوځېدل نو څرخونه به هم ورسره خوځېدل، چي له زمکي به پورته کېدل نو څرخونه به ورسره پورته کېدل او چي ودرېدل به نو څرخونه به هم ودرېدل، دا ځکه چي د دغو څلورو موجوداتو روح په څرخونو کي هم وه، نو دا موجوات او څرخونه د خپلي روح تر حکم لاندي ول،... د هر یوه د سر له پاسه صفحې ته ورته څه خور وو چي د شیشې په څېر به ځلېدو او انسان به ئې وېراوو، د دغي صفحې لاندي د دوی وزرونه داسي پرانیستي وو چي د یوه وزر به د بل وزر ته رسېدو،... کله چي به الوتل نو غږ به ئې داسي وو لکه د ساحل د څپو غږ، یا د خدای

غږ یا د یوه لوی لښکر چیغي، کله چي به ودرېدل نو وزرونه به ئې راټیټ کړل، له هر ودرېدو سره به د صفحې له سر نه یو غږ اورېدل کېدو، د صفحې په سر د یوه ښکلي پاچایي تخت په څېر یو شی تر سترګو کېدو، داسي لکه چي له شنو یاقوتو جوړ شوی وي او د دې تخت له پاسه داسي ذات ناست وو چي انسان ته ورته وو، له ملا پورته داسي برېښېدو لکه په اور کي سور شوی فلز او له ملا لاندي لکه د اور ځلاندي لمبې، شاوخوا ئې نور راتاو وو او په دې نور کي د بوډۍ د ټال (قوس قزح) ټول رنګونه تر سترګو کېدل، د خدای پرتمین حضور داسي ما ته راڅرګند شو، کله چي ما دا صحنه ولیده، په سجده پرېوتم،)

دلته بایبل د تل په څېر خدای له انسان سره تشبیه کړی، له انسان سره ئې توپیر یوازي په دې کي دئ چي (له ملا پورته داسي برېښېدو لکه په اور کي سور شوی فلز او له ملا لاندي لکه د اور ځلاندي لمبې، شاوخوا ئې نور راتاو وو...)، عرش ئې د پاچایانو ښکلي تخت ته ورته، د عرش حمله ئې داسي څلور فرشتې چي هر یو ئې څلور سرونه او څلور وزرونه لري، یو سر ئې انسان ته، بل ئې زمري ته، بل ئې غوایي ته او بل ئې عقاب ته ورته دئ!!! یو پیغمبر خو پرېږده هیڅ مؤمن انسان به د الله تعالی په هکله نه داسي خوب وګوري او نه به په خپل ذهن کي داسي غلط او ناقص انځور جوړ کړي!!

ما ته د بایبل دا وینا داسي برېښي لکه چي د انسان د سر په یوه وېښته باندي ناست یو ویروس بل ته ووایي: خدای زموږ په څېر دئ، همداسي ګرد مرد، نه سر لري نه پښې، ځان ته ئې کتلي او موږ ئې د خپل ځان په څېر جوړ کړي یو، تر موږ ښاېسته او ښکلی مخلوق به چېري وي چي خدای به هغه د ځان په څېر جوړ کړی وي؟! آیا خدای به د دغه لوی او بې عقله ځناور (انسان) په څېر وي چي موږ ئې د

وېښته په سر ناست يو، يوې خوا بلي خوا ته ځغلو او هغه پرې خبرېږي هم نه؟!!
سترګي ئې دومره کمزورې دي چي موږ نه ويني، غوږونه ئې دومره درانه دې چي زموږ غږ نه اوري!! دا به د ډايناسور په څېر له منځه ځي!! بې شکه چي خدای به زموږ په څېر وي او تخت به ئې هم زموږ د پاچا تخت ته ورته، چي وزر لرونکي بکتريا به ئې له يوه ځايه بل ځای ته په خپلو اوږو وړي!!! له موږ نه د خدای توپير يوازي په دې کي دی چي هغه خدای دئ او موږ ويروس، د هغه بدن ځلېږي او زموږ نه ځلېږي!!!

د کوم احمق انسان عقل به په دې قانع شي چي ستر خدای، د دې ستر عالم خالق، ټولواک، ساتونکی او پالونکی رب، د وړوکي انسان په څېر دئ، د پاچايانو په څېر تخت باندي ناست دئ، دا تخت ئې څلور، څلور سري فرشتې په اوږو وړي؟!!!

د بايبل ليکونکي اورېدلي چي خدای اورېدونکی او ليدونکی دئ، هر څه ويني او هر څه ګوري، خپلو پيغمبرانو ته ئې وحي لېږلې، دوی ته ئې لارښووني کړې، خپل احکام ئې ورته بيان کړي،... د تورات او انجيل له دغو اظهاراتو ئې دا انتباه اخيستې چي خدای حتماً د انسان په څېر دئ، همداسي دوه سترګي، دوه غوږونه، دوه لاسونه او دوه پښې لري، نو ځکه ئې مخکي هم ويلي چي خدای انسان د ځان په څېر پيدا کړ او دلته د حزقيال په رؤيا کي هم خدای انسان ته ورته ګڼي!! ده اورېدلي چي خدای د عرش خاوند دئ، نو ځکه ئې دلته د خدای عرش د زمکي د پاچايانو له تخت سره تشبيه کړی!! هغه په دې نه پوهېږي چي په اصلي تورات او انجيل کي د الله تعالی د عرش يادونه د دې مطلب د افادې او بيانولو لپاره شوې چي الله تعالی د عالم ټولواک دئ او هر څه د ده په حکم تر سره کېږي!! ده د تورات او انجيل دا خبره اورېدلې چي الله تعالی فرمايي: که تاسو ايمان او تقوی ولرئ زه به مو

یوازي نه پرېږدم، له تاسوه سره به وم او ستاسو مرسته او ملاتړ به کوم، هغه له دې وینا دا نظریه راایستلې چي خدای له اسرائیلیانو سره دئ، په دوی کي اوسېږي، چي چېري دوی ځي خدای ورسره ځي، نو کله چي دوی په بېدیا کي په خېمو کي اوسېدل خدای ته ئې هم د ځان په څېر خو ډېره ښکلې او قیمتي خېمه او په خېمې کي خاص ځای د قدس الاقداس په نامه جوړ کړ او کله چي په فلسطین کي ځای په ځای شول نو مجلل کور ئې، د پرېمانه سرو او سپینو زرو په کارولو سره ورته جوړ کړ، له دې وروسته خدای له آسمان نه راکوز شو او پرېکړه ئې وکړه چي د تل لپاره به په دغه کور کي د اسرائیلیانو خوا ته اوسېږي!!! په مجازي توګه کارول شوي الفاظ ئې په اصلي معنی ونیول او د الهي کتابونو آیتونه ئې غلط تعبیر او تفسیر کړل!! دا همغه کار وو چي زموږ کمعقلو هم د دوی تر اغېز لاندي وکړ، عرش ئې د پاچایانو له تخت سره او پر عرش د الله تعالی استوی ئې پر کوم تخت د انسان له کښېناستا سره تشبیه کړ.

د تورات او انجیل په شمول په ټولو الهي کتابونو کي د الله تعالی د صفاتو او د عرش په څېر د داسي شیانو په اړه هم بحث شوی چي د انسان له نظره پټ دي او انسان په خپل قاموس کي د هغه لپاره نوم نه لري، دا ځکه چي انسان په خپل قاموس کي یوازي د هغو شیانو لپاره نوم لري چي دی ئې پېژني او په خپلو سترګو ئې ګوري او د غیبي شیانو لپاره نومونه نه لري، که څوک وغواړي د انسان په ژبه دا غیبي شیان معرفي کړي نو له دې پرته بله لار نه لري چي د تشبیه له فن نه کار واخلي او د انسان د قاموس موجود الفاظ وکاروي، په الهي کتابونو کي دغه تشبیه او مجاز کارول شوی او په دې سره انسان ته د عالم غیب په اړه نسبي پوهه ورکړی شوې، کمعقلو او غرضي خلکو دغه تشبیه او په هغه کي کارول شوي الفاظ په اصلي معنی اخیستي!!

داسي لکه چي د بايبل ليکونکي د الله تعالی له عرش نه د پاچا ښکلی تخت جوړ کړی، خپل خدای ئې د يوه پاچا په څېرورباندي کښېنولی او له فرشتو ئې څلور سرې موجودات جوړ کړي، چي دا تخت پر اوږو وړي او خدای له يوه ځای بل ځای ته لېږدوي!! د بايبل ليکونکي هڅه کړې چي په دې بيان سره د مسيحيانو او يهودانو دې پوښتني ته ځواب ووايي چي خدای څنگه له يوه ځايه بل ځای ته ځان رسوي!! دا دئ هغه پياوړې فرشتې ئې له يوه ځايه بل ځای ته رسوي چي هم د انسان هوښيارتيا لري، هم د عقاب وزرونه، هم د غوايي زور، هم د زمري مضبوطي پښې او هم خدايي روح!!

له انسان سره د الله تعالی په اړه يوه پوښتنه دا ده چي خدای چېري دئ؟ څه کوي؟ له دې عالم سره ئې تعلق څنگه دئ؟ که څوک وغواړي چي دغه پوښتنه ځواب کړي او په دې ئې پوه کړي چي الله تعالی دا عالم اداره کوي، ساتنه او حفاظت ئې کوي، دلته هر څه د ده په حکم تر سره کېږي... د دغه مطلب د افادې تر ټولو غوره او يوازنۍ طريقه دا ده چي هغه ته ووېل شي: خدای د دې عالم ټولواک، پاچا او حاکم دئ، لکه څنگه چي د يوه چا د پاچا کېدو په اړه وايي: د پاچايۍ پر تخت کښېناستو، يعني د دې ملک او هېواد ټولواک او پاچا شو او له دې وروسته به ټول کارونه د ده په امر ترسره کېږي، په الهي کتابونو کي دغه استعاره (پر عرش استوی) د دغه مطلب د افادې لپاره کارول شوې، چي الله تعالی د دې عالم ټولواک دئ، امور ئې د ده په واک کي دي او د دې عالم د پاچايي پر عرش ئې استوی کړې!! عرش او پر عرش استوی هغه الفاظ دي چي انسان ئې د يوه پاچا د واکمنۍ او قدرت ته د رسېدو لپاره کاروي، په کومو آيتونو کي چي د الله تعالی لپاره داسي الفاظ راځي، دا متشابه آيتونه دي چي په هغه کي د تشبيه فن کارول شوی، د الله تعالی

عرش چي د انسان له درک او فهمه اوچت، فوق مشهود او غائب مفهوم دئ او انسان په خپل قاموس کي بل ځانگړی او خاص لفظ او نوم ورته نه لري، په داسي لفظ معرفي شوی چي په اصل کي د انسان له لوري د یوه مشهود او ملموس شي لپاره وضع شوی، د تشبیه له لاري د انسان ذهن او فهم ته نږدې کړی شوی، په دا ډول آیتونو کي راغلي الفاظ په متبادره او متداوله معنی نه شو اخیستی، داسي نه چي د الله تعالی له عرش نه هغه تصور او انگېرنه ولرو چي د زمکي پر سر د کوم تخت او عرش په هکله ئې لرو!! الله تعالی د مخلوق په څېر مکان ته اړ او محتاج نه دئ، د عالم هیڅ څه په ذات او افعالو کي الله تعالی ته ورته نه دي، نه ئې عرش د زمکي د کوم عرش او تخت په څېر دئ او نه پر عرش استوی ئې داسي لکه په کوم تخت د کوم مخلوق ناسته!! کله چي د عرش او په عرش باندي د الله تعالی د استوی خبره کوو باید دا مطلب مو په پام کي وي چي نه د عالم کوم څه الله تعالی ته ورته دئ او نه الله تعالی په کوم څه کي له مخلوق سره شباهت لري. پام کوه چي د فرشتو په ذریعه د الله تعالی د عرش حمل کېدا داسي ونه گڼئ لکه چي په دنیا کي څوک کوم تخت پر اوږو وړي، که داسي تصور دي په ذهن کي راولاړ شو، اشتباه دي کړې او الله تعالی دي له خپل مخلوق سره تشبیه کړی. دا هغه غلطي ده چي د بایبل لیکونکي او منونکو وکړه!!

پیغمبر علیه الصلاة و السلام دا مطلب د یوه حدیث په ترڅ کي څومره ښایسته او دقیق انځور کړی هلته چي فرمایي:

عن أبي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ: إن الله أذن لی اَن اُحَدّثَکُم عَن ملك قد مرقت رجلاه الارض السابعة السفلى و العرش على منكبه و هو يقول سبحانك انت أين كنت و أين تكون. مسند ابو یعلی

له ابوهريره رضی الله عنه روايت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: يقيناً چي الله اجازه راکړه له داسي يوې فرشتې مو خبر کړم چي پښې ئې له اومي ښکتنۍ زمکي تېري شوې او عرش ئې پر اوږو دئ او هغه وايي: پاکي تا لره ده اې ربه! چي چېري وې او چېري يې!!

گورئ چي هغه باعظمته فرشته چي قامت ئې له اوو آسمانونو او زمکي تېر شوی او د عرش حامل ده د الله تعالی د ذات له درکه عاجزه او په عرش ئې د استوی له څرنگوالي بې خبره ده!! او په دې هکله خپل کامل عجز په دې الفاظو بيانوي: پاکي تا لره ده چي هر ځای وې او يې!!

که د عرش په هکله د پيغمبر عليه الصلاة و السلام دا وينا د بايبل له وينا سره مقايسه کړو همدا کافي ده چي ووايو: د الله تعالی او د هغه د عرش په اړه د بايبل وينا د هغه چا وينا ده چي خدای نه پېژني او د هغه له عظمته خبر نه دئ او د زمکي پر سر له يوه پاچا سره ئې ورته گڼلی!!

متأسفانه په مسلمانانو کي هم يوه داسي کمعقله ډله راپيدا شوه چي د الله تعالی، عرش، د عرش حمله او پر عرش د الله تعالی د استوی په هکله بايبل ته ورته انگېرنه لري، هغوی هم وايي چي خدای انسان د ځان په څېر پيدا کړ، دوه سترگي، دوه غوږونه، دوه لاسونه، هر لاس ئې پنځه گوتي، دوه پښې، پنډۍ، ردا او پرتوگ لري!!! خو وايي: خدای دوه سترگي لري بلاتشبيه، دوه (ښی او کيڼ) لاسونه لري بلا تشبيه، هر لاس ئې پنځه گوتي لري بلا تشبيه، دوه پښې او پنډۍ لري بلا تشبيه، پر عرش ناست دئ بلاتشبيه، د قيامت په ورځ به خپلي پنډۍ لوڅي کړي بلاتشبيه.... يعني مُتَشٰبهاً وَ غَيرَ مُتَشٰبِهٍ!! هم سره ورته او هم نه ورته!! دوی هم له الله تعالی نه کټ مټ يو انسان جوړوي، د الله تعالی عرش همغسي گڼي لکه د کوم

پاچا تخت او پر عرش د الله تعالی استوی همغسي لکه پر تخت د یوه پاچا ناسته، له دې څرګندي او قبیح تشبیه وروسته د بلاتشبیه او بلاتکییف لفظ راوړل هیڅ ګټه او معنی نه لري،

همدا راز چېري چي په قرآن کي د استوی علی العرش ذکر راغلی، ورپسې متصل ویل شوي چي د چارو واګي د الله تعالی په واک کي دي، یدبر الامر، یغشي اللیل النهار، له الخلق و الامر او دې ته ورته مطالب راغلي او دا ښيي چي په استوی علی العرش سره قرآن موږ ته دا لارښوونه کوي چي الله تعالی د دې عالم ټولواک دئ، ډېر بې عقله انسان به له دې نه هغه انتباه اخلي چي د بایبل لیکونکي اخیستې او خپل خدای ئې د یوه داسي تخت په سر کښېنولی چي څلورسري فرشتې ئې حمل کوي!! د قرآن له نظره څوک چي له عرش نه د پاچایانو د تخت په څېر تخت جوړوي او له استوی نه په تخت کښېناستل، د ده په زړه کي کوږوالی دئ، مؤمن انسان به وایي: استوی علی العرش یوه استعاره ده چي انسانان ئې د چا د پاچایۍ لپاره کاروي، الله تعالی موږ ته په دغو الفاظو سره ښيي چي دی د عالم ټولواک دئ او ټولي واګي ئې د ده په واک کي دي، نه ئې عرش کوم تخت ته ورته شی دئ او نه ئې استوی د انسان استوی ته ورته کوم فعل!! د عرش او استوی په تأویل له الله تعالی پرته هیڅوک نه پوهېږي.

بایبل دا هم لیکي چي خدای وفرمایل: زه د انسان په لاس جوړ شوي کور کي نه اوسېږم، آسمان مي تخت او ځمکه مي ترپښو لاندي کرسۍ ده!! تاسو به څنګه ما ته کور جوړ کړی شئ؟ او څنګه به زه په دې کور کي اوسېږم؟ آیا دا آسمان او زمکه ما نه دي پیدا کړي؟ عجیبه ده چي څوک د دې وینا ترڅنګ هغه بله وینا هم کوي، د چا چي ټول آسمان تخت وي، څنګه به بل وړوکی تخت هم لري؟!

ښه به وي چي د دې رأيي لږ نور وضاحت وکړم، په داسي الفاظو سره چي ښايي د هر چا سر ژر پرې خلاص شي: که له ما څوک پوښتنه وکړي چي الله تعالی عرش لري؟ ورته وايم: هو؛ يقيناً چي الله تعالی عرش لري، که راته ووايي: الله تعالی پر عرش استوی کړې؟ ورته وايم: هو؛ يقيناً چي الله تعالی پر عرش استوی کړې، که راته ووايي: لږ مخکي ولاړ شه او مزيد وضاحت راته وکړه، ورته وايم: پر عرش د استوی مراد دا دئ چي الله تعالی د عالم ټولواک دئ، امور ئې د ده په واک کي دي، دا عالم د ده ملک او دی ئې ټولواک دئ، که مزيد وضاحت رانه وغواړي ورته وايم: که څه هم د عرش متبادره معنی تخت او د استوی برابرېدا ده خو دا الفاظ د مخلوق لپاره په حقيقي معنی راځي او د الله تعالی په اړه په مجازي معنی، د الله تعالی په اړه ئې په متبادره معنی نشو نيولی، د عرش او استوی په څرنگوالي له الله تعالی پرته هيڅوک نه پوهېږي، له دې آخوا زما او زما په څېر انسانان د څه ويلو توان نه لري، نه په دې پوهېدی شي چي عرش څه دئ او نه په دې چي پر عرش استوی څنگه ده؟ او دا همغه وينا ده چي قرآن ئې کوي: لايعلم تأويله الا الله، مزيد ورته وايم: څوک چي عرش داسي گڼي لکه کوم تخت او استوی داسي گڼي لکه څوک چي پر کرسۍ کښېني، هغه غلطي کړې، بې ځايه جسارت ئې کړی، د تأويل او تشبيه مرتکب شوی، د ټولو صحابه وو او سلف صالح مخالفت ئې کړی او په دې سره ئې په مسلمانانو کي فتنه راولاړه کړي، قرآن د دغو خلکو په اړه ويلي: فَأَمَّا الَّذِينَ فی قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشبهَ مِنهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَ ابْتِغَاء تَأْوِيلِهِ وَ مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلا اللَّهُ: نو هغه کسان چي په زړونو کي ئې کوږوالی دئ په متشابه پسي ئې درومي، د فتنې په لټه کي او د تأويل په لټه کي، په داسي حال کي چي په تأويل ئې له الله پرته هيڅوک نه پوهېږي.

د عرش په اړه د قرآن بل آیت دا دئ:

ä$J$$ ’ ?ã ½ç@ã šc %Ÿ2 r Q$ƒ& þ6Å ’Î Ú ó‡[$r Ñ'q»J¡¡ 9$,={ “ ï%$qèr

ÑöJ$$Ÿ‰è/ . `Ï šc q[èõãB Nä3Î Mù è ú È$r W¼Jã ß¡ ômr& Nä3ƒ& Nà2 qè3Ï

Ç Ð È ûüÎB Ós Å ž wÎ ! ‹ »d bÎ (#ÿrã Ÿ2 ûïÏ%$!£9qà‹9   هود: ۷

او دی هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پیدا کړل، او عرش ئې پر اوبو وو، تر څو تاسو وآزمويي چي کوم یو مو د عمل له مخي تر ټولو غوره دئ، او که ته ووایې چي تاسو به له خپلي مړيني وروسته هرومرو راپاڅئ نو هغه چي کفر ئې کړی حتماً به ووایي: دا له ښکاره جادو پرته بل څه نه دئ!!

په دې مبارک آیت کي ویل شوي چي الله تعالی آسمانونه او زمکه په شپږو ورځو کي پیدا کړل په داسي حال کي چي عرش ئې پر اوبو وو. د دې آیت په تفسیر کي د درنو مفسرینو تر منځ ژور اختلاف تر سترګو کېږي، هم په دې اړه چي آیا له شپږو ورځو همدا زموږ اوسنۍ ورځې مراد دي او که شپږ تکویني مرحلې؟ او هم په دې اړه چي د دې فقرې معنی څه ده چي د آسمانونو او زمکي د پیدایښت پر مهال د الله عرش پر اوبو وو؟ آیا عرش او اوبه د زمکي او آسمانونو له پیدایښته مخکي پیدا شوي؟ آیا عرش داسي شی دئ چي د بل څه پر سر ولاړ وي همغسي لکه د زمکي کوم تخت؟ او که معنی ئې دا ده چي هغه مهال یوازي اوبه د الله تعالی تر واکمنۍ لاندي وې او نور څه نه وو؟ آیا له اوبو نه مراد همدا زموږ اوسنۍ د څښلو اوبه دي که دا چي هغه مهال آسمانونه او زمکه د اوبو په څېر (ویلي او مایع) وو؟

د دې مبارک آیت په اړه څو خبري په پام کي ولرئ:

دلته د الله تعالی په اړه د (عرش) او (ورځې) یادونه شوې، انسانانو دا دوه

نومونه د خاصو شیانو لپاره وضع کړي، کله چي دې ته ورته نومونه د الله تعالی په اړه راځي نو موږ ئې په هغه معنی نشو اخیستی چي انسانان ئې ورته کاروي، نه عرش داسي شی دئ چي د زمکي کوم تخت ته ورته وي او نه دا ورځ هغه موده ده چي زموږ له دولسو ساعتونو سره برابره وي، په کومو آیتونو کي چي داسي الفاظ د غیبي امورو لپاره راشي هغوی ته متشابه آیتونه ویل کېږي، په هغوی کي داسي غیبي شیان چي انسان ورته نوم نه لري په داسي الفاظو یاد شوي چي انسان د لیدل کېدونکو شیانو لپاره وضع کړي، په دې سره موږ ته د غیبي شیانو په اړه نسبي معلومات راکول کېږي، د دې یو مثال همدا د (ورځ) اصطلاح ده چي قرآن ئې یو ځای د داسي مودې لپاره راوړي چي زموږ له زرو کلونو سره برابره ده، او بل ځای ئې د پنځوسو زرو کلونو اوږدې مودې لپاره کارولې، نو دا شپږ ورځي هم دا زموږ شپږ ورځي نه دي چي نږدې دو اویا ساعتونه کېږي بلکي شپږ تکویني مراحل دي چي اوږدوالی ئې یوازي الله تعالی ته معلوم دئ. د دې تفصیل د قرآن پلوشې په تفسیر کي د الاعراف د سورې د ۵۴ آیت په تفسیر کي ولولئ.

د آیت د دې فقرې (وکان عرشه علی الماء) په اړه درنو مفسرینو بېل بېل آراء وړاندي کړي، د ځینو له تعبیر نه داسي معلومېږي چي ګواکي د الله تعالی عرش د زمکي د سر کوم تخت ته ورته شی وي او پر اوبو باندي ئې اوسېدا همغسي وه لکه د اوبو پر سر د کوم تخت ودرېدا!! په داسي حال کي چي نه د الله تعالی عرش د زمکي کوم تخت ته ورته دئ او نه ئې پر اوبو اوسېدا داسي ده لکه پر اوبو د زمکي د کوم تخت ودرېدا، نه عرش ازلي شی دئ او نه اوبه، نه د دغو الفاظو مراد او معنی دا ده چي د الله تعالی عرش د اوبو له پاسه وو او نه د الله تعالی عرش داسي شی دئ چي د ودرېدو لپاره کومي آواري سطحي ته ضرورت لري، الله تعالی دا آسمانونه له کومي

ستني پرته ودرولي نو عرش به ئې څنګه داسي څه ته اړ وي؟! دا غلطي انګېرني او ناسم تصورات د هغه چا د تنګ او تياره ذهن زېږنده دي چي الله تعالی او عرش ئې د زمکي د سر له مخلوقاتو سره تشبيه کوي، د آيت معنی دا نه ده چي د آسمانونو او زمکي د پيدايښت پر مهال د الله تعالی عرش د اوبو پر سر داسي ولاړ وو لکه د زمکي کوم تخت چي پر اوبو ولاړ وي!! څوک چي د دې آيت په تعبير کي دغه غلط اسلوب غوره کوي له داسي پوښتنو سره مخامخ کېږي چي هيڅ ځواب ورته نشي موندلی، لکه دا چي: عرش له اوبو نه مخکي چېري وو او پر څه ولاړ وو؟ الله تعالی له عرش نه مخکي چېري وو او پر څه ئې استوی کړې وه؟

د يوه آيت په اصلي مطلب هغه مهال ښه پوهېدی شو چي وګورو په کوم مناسبت راغلی؟ د بحث اصلي موضوع ئې څه ده؟ تر هغه مخکي او وروسته څه ويل شوي؟ که دلته لږ ځير شو نو راته جوته کېږي چي دا آيت له مخکني آيت سره ژور ارتباط لري، په مخکني کي ويل شوي چي د ټولو ژوو او ساکښو روزي د الله تعالی پر ذمه ده، همغه الله چي د دوی د پيدايښت او مړيني له نېټې خبر دئ، وروسته وېل شوي چي الله همغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې پيدا کړي، تاسو پوهېږئ چي د رزق او روزي اصلي اسباب آسمان او زمکه دي چي له يوه باران راورېږي او زمکي ته رڼا او تودوخه ورکوي او بله ئې دانه او مېوه راشنه کوي، او بيا په آسمان او زمکي کي د رزق تر ټولو مهم او اساسي توکی اوبه دي چي ورېدا، ذخيره کيدا، د زمکي پر سر روانېدا ئې د الله تعالی په حکم دي، چي خبره داسي ده نو بايد پوه شې چي واقعاً الله تعالی د ټولو ژوو د رزق او روزي ذمه وار دئ، او دا همغه مطلب دئ چي په همدې توګه د العنکبوت په سوره کي په دې بڼه راغلی:

ûÈr ÇïÈ ãîè$B‹Ü¡ 9$qèr Nä$ƒÎ)r $gßöç ª!$$g%é @ÜtB ŵ p7!Š `ÎiB ûÉi2 r

4T̄ù ª! $£ãqà)‹9 •J)ãã § ôªt±9$•q ™r Ú óOF$ Ñ°q»J¡¡ 9$,-{ ôB NğFø™

ãó« èã3Î ©$b) ÿã ä‰)r ¼ÍŠ$7ã ôB ä$±„ `Jï - éh$ã Ýó ª! $ÇÏÈ bqãù$ã

Ÿ‰è/ .`B Ú óOF$ïÎ $Šôn'ù ã$B ä$J¡¡ 9$ŠÆE B A"R `B OğFø™ ûÍ!r ÇÏÈ ÒŠÎæ

ÇÏÈ bqãÈé/ ŸwO öèçò2 &ó/ ‡ ‰ó s$è© ª! $£ãqà)‹9 $gïB

العنکبوت: ۶۰-۶۳

او څومره ژوي داسي دي چي خپله روزي نه وړي، الله هغوی ته روزي ورکوي او تاسو ته هم، او هغه پوه اورېدونکی دئ، او که ئې وپوښتې چي آسمانونه او زمکه چا پیدا کړي او لمر او سپوږمۍ چا مسخر کړي؟ حتماً به ووايي: الله؛ نو څنګه دوکه کېږئ، دا خو الله دئ چي له خپلو بندګانو نه ئې چا ته چي ئې وغواړي روزي ورته پراخه کړي او يا ئې ورته محدوده او تنګه کړي، يقيناً چي هغه پر هر څه ښه پوه دئ، او که ئې وپوښتې چي له آسمانه څوك اوبه راكوزوي او په همدې سره زمكه له خپلي مړيني وروسته راژوندۍ کوي؟ حتماً به ووايي: الله؛ ووايه: ستايني ټولي الله لره دي خو د دوی ډېری نه پوهېږي.

په دې آيتونو کي هم ګورئ چي لومړی ژوو ته د رزق او روزي ورکولو خبره شوې او بيا د آسمانونو او زمکي د پيدايښت، د لمر سپوږمۍ د تسخير (چي شپه او ورځ په ګوته کوي او دا دواړه د رزق او روزي مهم اسباب دي)، بيا له آسمانه د اوبو راورېدا او بيا په زمکي کي د ژوندون پيلېدا ته اشاره شوې او په دې توګه موږ ته ويل شوي چي رزق او وسايل او اسباب ئې د الله له لوري پيدا شوي او ذمه وار ئې الله تعالی دئ، هغه دا پرېکړه کوي چي چا ته څومره رزق او روزي ورکړي. که لږ ځير

شئ نو درته جوته به شي چي د دغو دواړو سورتونو په دغو آيتونو کي بشپړ ورته والي او يو د بل شرح او تفسير دئ.

دې ته مو هم بايد پام وي چي لکه په (على الله رزقها) کي (على) د فوقيت او بروالي په معنى نشو اخيستى او داسي نه شو ويلى چي رزق ئې د الله د پاسه دئ بلکي وايو رزق ئې د الله پر (ذمه) دئ، همداسي په (کان عرشه على الماء) کي نه شو ويلي چي عرش ئې د اوبو له پاسه ولاړ وو، بلکي بايد ووايو: اوبه د الله تعالى د واکمنۍ تر عرش لاندي وې. ځکه دلته د بحث اصلي موضوع همدا ده چي د رزق او روزي وسايل د الله تعالى په واک کي دي.

دې ته مو هم بايد پام وي چي که دا آيت په بل ځاى کي راغلى وى او هلته د بحث موضوع د عرش څرنگوالى وى نو قرآن موږ ته وايي چي د متشابه آيتونو د الفاظو داسي تأويل چي د مجازي معنى په ځاى ئې په حقيقي معنى د پوهېدا هڅي او لټي ته ورته وي د هغه چا کار دئ چي زړونه ئې بيمار وي، د ايمان او علم خاوندان د دغو آيتونو د الفاظو له تأويل نه ډډه کوي او وايي چي په تأويل ئې له الله تعالى پرته هيڅوک نه پوهېږي، هيڅوک نه پوهېږي چي د عرش او پر اوبو ئې د ودرېدا کيفيت څنگه دئ، خو دلته په حقيقت کي په دې الفاظو سره موږ ته د هغه حالت کيفيت نه دئ انځور شوى بلکي دا مطلب ويل شوى چي د آسمانونو او زمکي له پيداينښته وروسته د الله تعالى په ملک کي او د ده د واکمنۍ تر عرش لاندي لومړۍ پيدا شوې ماده هغه اوبه دي چي انسانان او نور ژوي ترې پيدا شوي (ځکه قرآن وايي چي هر ژوى مو له اوبو پيدا کړى: و جعلنا من الماء کل شىء حى)، تر دې مخکنى آيت هم د ژوو د پيداينښت او مرگ او رزق په اړه بحث کوي او دا آيت هم د ټول عالم پيداينښت ته اشاره کوي، او تاسو پوهېږئ چي اوبه د ژوو د رزق تر ټولو مهمه

برخه ده، دانه، مېوه او وابنه هم په اوبو راټوکېږي، په دې آيت سره موږ ته لارښوونه شوې چې الله تعالی د ژوو له پيداښته مخکي د دوی روزي پيدا کړې، داسي لکه د ماشوم له پيدا کېدو مخکي چې د مور په تي کي شيدې ورته پيدا کوي.

ځينو درنو مفسرينو ويلي چې دا عالم د آسمانونو او زمکي له پيداښته مخکي د مايع (اوبو) په څېر وو، که څه هم دا تعبير تر يوه حده د پام وړ دئ، خو دا تعبير به يوازي په هغه صورت کي د منلو وړ وو چې د بحث اصلي موضوع د عرش د څرنګوالي بيانول وی، نه ژوو ته روزي ورکول.

دا يو له هغو آيتونو څخه دئ چې اهل ظاهر او هغه خلک ئې له فهم، تفسير او واضح تعبير نه عاجز دي چې په متشابه نصوصو کي راغلي الفاظ د مجازي معنی پر ځای په حقيقي معنی نيسي، د دوی د مسلک له مخي بايد د دې آيت دا فقره (و کان عرشه علی الماء) داسي تعبير کړي چې ګواکي د آسمانونو او زمکي له پيدا کېدو مخکي د الله تعالی عرش (تخت) د اوبو پر سر پروت وو!! که پوښتنه وشي چې آيا عرش او اوبه ازلي دي؟ دا عرش د اوبو تر پيداښت د مخه چېري او د څه د پاسه وو؟ آيا دلته له اوبو نه همدغه زموږ د څښلو اوبه دي چې دا خو د آسمانونو او زمکي له پيداښته ډېر وروسته پيدا شوې او که مراد ترې دا دئ چې دا عالم د مايع او اوبو په څېر ويلي وو؟ د دې الفاظو معنی څه ده چې عرش ئې پر اوبو وو؟!! دغو پوښتنو ته هيڅ ځواب نشي ويلی.

دا آيت موږ ته دا خبره هم کوي چې د ټول عالم د خلقت او پيداښت اصلي او تر ټولو ستره موخه د انسان آزموينه او د دې آزمېښت له لاري د هغه انسان راڅرګندېدا ده چې د عمل له مخي تر ټولو مخلوقاتو غوره دئ. دا ښيي چې په الهي معيارونو کي د صالح انسان ارزښت څومره لوړ دئ، دا ټول عالم، آسمانونه او زمکه

د همدې انسان د راځرګندېدو لپاره پيدا شوي.

د آيت په پای کي ويل شوي چي له دې ستر حقيقت نه منکر انسان داسي دئ چي کله ورته ووايې: له خپلي مړيني وروسته به هرومرو راپاځئ نو حتماً به ووايي: دا له ځرګند جادو پرته بل څه نه دئ!! هغه په دې حقيقت له پوهېدو عاجز دئ او ځوک چي دا خبره کوي يا ئې مني نو هغه ته داسي برېښي لکه چي کوډي پرې شوې وي.

آيا صحيح ده چي الله تعالی د ځمکي آسمان ته راکوزېږي؟

د مسلمانانو تر منځ د اختلاف يوه بله موضوع د هغه روايت له بېلو بېلو تعبيرونو نه راولاړ شوی چي وايي: الله تعالی د شپې په وروستۍ درېيمي کي د دنيا آسمان ته راکوزېږي او وايي: ځوک شته چي دعاء راته وکړي او زه ئې دعاء قبوله کړم، ځوک شته چي څه رانه وغواړي او زه ئې ورکړم، ځوک شته چي بخښنه رانه وغواړي او زه ئې وبخښم). روايت دا دئ:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ يَقُولُ مَنْ يَدْعُونِى فَأَسْتَجِيبَ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِى فَأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِى فَأَغْفِرَ لَهُ ». (بخاری:۱۱۴۵)

له ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي: (زموږ رب الله تعالی هره شپه د شپې په وروستۍ درېيمي کي د دنيا آسمان ته راکوزېږي او

وايي: څوک شته چي دعاء راته وکړي او زه ئې دعاء قبوله کړم، څوک شته چي څه رانه وغواړي او زه ئې ورکړم، څوک شته چي بخښنه رانه وغواړي او زه ئې وبخښم).

دا روايت په بخاري کي درې ځلي راغلی، د سند له پلوه غريب دئ، په صحابه وو کي يو، په تابعينو کي دوه او په تبع تابعيو کي يو راوي لري، د تابعينو دوه راويان د ابوهريره دوه دوستان دي، چي په ځينو کي د يوه نوم او په ځينو کي د دواړو نوم راغلی، د متن له پلوه داسي دئ چي نه يوازي په قرآن کي کوم شاهد ورته نه مومو، بلکي د قرآن له هغو آيتونو سره تعارض لري چي وايي: الله تعالی بنده ته ډېر نږدې دئ، د غاړي تر رگ هم ورنږدې دئ، په هر ځای کي ورسره دئ، که يوازي وي او که له نورو سره يو ځای، همداراز په قرآن کي د الله تعالی د نزول او راکوزېدو انگېرنه مشرکينو ته منسوب شوې لکه چي فرمايي:

هَلْ يَنظُرُونَ إِلا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِى ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَ الْمَلَئكَةُ وَ قُضىَ الأَمْرُ وَ إِلى اللَّهِ تُرْجَعُ الأُمُورُ * البقره: ٢١٠

آيا دوی له دې پرته د بل څه انتظار نه لري چي الله تعالی او فرشتې د ورېځو په سيوري کي ورته راشي او کار پای ته ورسېږي؟ حال دا چي کارونه ټول الله ته محول کېږي.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَئكَةُ أَوْ يَأْتىَ رَبُّك.... الانعام: ١٥٨

آيا له دې پرته بل انتظار نه لري چي فرشتې او ستا رب ورته راشي؟

دا او دې ته ورته آيتونه د بايبل هغه وينا ردوي چي وايي: الله تعالی د ورېځو په لړو کي راغی او موسی عليه السلام ته ئې ځان وروښود!!

په نورو رواياتو کي هم دې ته ورته مطلب نه تر سترگو کېږي، که څه هم

عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنهُ ته داسي یو روایت منسوب شوی خو په سند کي ئې ضعف دئ.

دې ته مو پام وي چي الله تعالی نه په زمان مقید دئ او نه په مکان محدود، دا د مخلوق ځانګړتیا ده چي د زمان او مکان تابع وي، نه د زمان له قید نه وتلی شي او نه د مکان له محدودیت نه، په یوه وخت کي یوازي په یوه ځای کي وي، نه په دوو ځایونو کي او نه په هر ځای کي، که په بل ځای کي راڅرګندېږي نو مخکنی ځای باید پرېږدي، خو الله تعالی د مخلوق په څېر نه دئ، نه ئې نزول د مخلوق په څېر دئ چي له لوړ نه لاندي راکوزېږي، نه په خاص مکان مقید او محدود دئ چي یو ځای وي او بل ځای نه، نه لري والی او نږدې والي د هغه په اړه مطرح دئ، داسي چي نږدې او لري ليدل او اوړېدل ورته توپير ولري.

متأسفانه ځيني خلک دلته هم د دې پر ځای چي د نزول کلمه د نورو مواردو په څېر په مجازي معنی ونيسي هغه په حقيقي معنی نيسي او ګمان کوي چي الله تعالی له عرش نه د دنيا آسمان ته راکوزېږي، داسي لکه کوم مخلوق چي له کومي لوړې نه لاندي ځای ته راکوزېږي!! دوی ته وایو: ۱- الله تعالی خو په هر ځای کي له بنده سره دئ، د غاړې تر رګ ورنږدې دئ، ټيټ او جګ ږغ ئې يو شان اوري، هره دعاء ئې قبلوي، نو د دنيا آسمان ته راکوزېدل يعني څه؟ په دې دواړو کي به کومه خبره منو؟ له موږ سره يو ځای دئ که له لومړي آسمان نه زموږ ږغ اوري؟ ۲- د شپې دريمه خو تل د زمکي پر سر موجوده وي، دا ګړۍ دلته، بله ګړۍ په ايران کي، بله ګړۍ په سعودي کي... همداسي تر هغه د نړۍ په ګوټ ګوټ کي پاته وي چي څلرويشت ساعته وروسته بيا پر موږ راشي، نو ستاسو د تعبير له مخي خو د دې معنی دا شوه چي الله تعالی څلرويشت ګنټې له عرش نه لري په لومړي آسمان کي وي!! نو د نزول مصداق به څه وي؟ ۳- د الله تعالی په اړه متشابه الفاظ په هيڅ مورد

کي په متبادره معنی نشو اخیستی، که دا غلطي مو وکړه نو الله تعالی به مو له مخلوق سره تشبیه کړی وي او له داسي پوښتنو سره به مخامخ کېږو چي ځواب ئې نشو ويلی.

که ومنو چي ښايي رسول الله ﷺ به دا خبره کړې وي نو معنی او مراد ئې دا دئ چي الله تعالی د هغه بنده دعاء ژر قبلوي چي د شپې په درېيمي برخي کي الله تعالی ته دعاء کوي.

ما له تحقیق نه مخکي پر دې روایت ډېر ځلي استناد کړی، خو اوس او له تحقیق نه وروسته دې نتیجي ته رسېدلی يم چي له دې وروسته به هیڅکله پرې استناد نه کوم، له دې وېري چي مبادا رسول الله ﷺ ته داسي څه منسوب نه کړم چي هغه نه دي ويلي!!

دې ته مو پام وي چي اسلامي امت يو مهال له دې خطرناکي فتنې سره مخامخ شو چي قرآن شا ته وغورځول شو، د جعلي او موضوعي احاديثو بازار تود شو، کله به يوې ډلي د خپل دريځ په ګټه احاديث جوړول او کله به بلي ډلي د دغو موضوعي احاديثو په ځواب کي متضاد احاديث راپيدا کول، له علي رضي الله عنه نه په روايت شوي يوه حديث کي دې فتنې ته داسي اشاره شوې:

عن الحارث الأعور قال: مررت فی المسجد فإذا الناس يخوضون فی الأحاديث فدخلت على علي فقلت يا أمير المؤمنين ألا ترى الناس قد خاضوا فی الأحاديث قال أو قد فعلوها قلت نعم قال أما إنی سمعت رسول الله ﷺ يقول ألا إنها ستكون فتنة فقلت ما المخرج منها يا رسول الله قال كتاب الله فيه نبأ ما قبلكم وخبر ما بعدكم وحكم ما بينكم هو الفصل ليس بالهزل من تركه من جبار قصمه الله ومن ابتغى الهدى فی غيره أضله الله وهو حبل الله المتين وهو الذكر الحكيم وهو الصراط

المستقيم هو الذی لا تزيغ به الأهواء ولا تلتبس به الألسنة ولا تشبع منه العلماء ولا يخلق عن كثرة الرد ولا تنقضی عجائبه هو الذی لم تنته الجن إذ سمعته حتى قالوا {إنا سمعنا قرآنا عجبا يهدی إلى الرشد فآمنا به} من قال به صدق ومن عمل به أجر ومن حكم به عدل ومن دعا إليه هدی إلى صراط مستقيم خذها إليك يا أعور رواه ابن أبی شيبة، والدارمی، والترمذی

له حارث الاعور نه روايت دئ چي وايي: په يوه جومات تېر شوم، خلک مي وليدل چي د احاديثو په اړه لگيا دي، نو علي بن ابي طالب ﷛ ته ورغلم او ورته مي وويل: اې امير المؤمنينه! آيا نه گورې چي خلک په احاديثو کي په بحثونو لگيا دي؟ وئې ويل: آيا همداسي ئې کړي؟ ومي ويل: هو؛ وئې ويل: خو ما له رسول الله ﷺ نه اورېدلي چي فرمايل ئې: دا به يوه فتنه وي (په بل روايت کي داسي راغلي: له ما نه وروسته به داسي احاديث راڅرگند شي چي ويونکي به ئې وايي: رسول الله ﷺ وفرمايل، له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل، دا ټول به زما په اړه تور او افتراء وي، قسم په هغه ذات چي زه ئې په حقه سره رالېږلی يم زما امت به د خپل اصلي دين او جماعت په اړه په دوه اويا فرقو ووېشل شي، ټول به هم په خپله بې لاري وي او هم به د نورو بې لاري کوونکي وي، چي د دوزخ لوري ته به بلنه ورکوي، که داسي وشول نو پر تاسو لازمه ده چي د الله تعالی پر کتاب منگولي ولگوئ.) علي ﷛ وايي: ما ورته وويل چي له دې فتنې د وتلو لار کومه ده؟ وئې فرمايل: د الله کتاب، چي په هغه کي د مخکنيو قومونو قصې دي او د راتلونکو قومونو په اړه خبر، ستاسو تر منځ (د شخړو او منازعاتو په اړه) حکم او پرېکړه، هغه فيصله کوونکی دئ (د حق او باطل تر منځ پرېکنده حکم)، هسي

بېهوده وينا نه ده، هر جابر چي هغه پرېږدي الله تعالى به ئې مات کړي، څوک چي له ده پرته په بل څه کي هدايت ولټوي الله تعالى به ئې بې لاري کړي، همدا د الله تعالى مضبوطه رسۍ ده، همدا له حکمته ډک پند او ذکر دئ، همدا مستقيمه لار ده، همدا هغه څه دئ چي نه ئې هوى او هوس کږولى شي او نه ئې ژبي گډوډولى شي، نه علما پرې مړېدلى شي او نه په ډېرو لوستلو سره زوړوالى مومي، نه ئې عجايب پاى ته رسي، دا همغه کتاب دئ چي کله پېريانو واورېدو نو له دې ئې ډډه ونه کړه چي ووايي: موږ عجيب قرآن واوريد، د کمال لوري ته بلنه ورکوي نو ايمان مو پرې راوړ، څوک چي د قرآن له مخي څه ووايي نو رښتيا ئې ويلي، چا چي عمل پرې وکړ نو اجر ئې په برخه شو، چا چي حکم پرې وکړ عدالت ئې وکړ، او چا چي (نورو ته) د ده لوري ته بلنه ورکړه په خپله مستقيمي لاري ته هدايت شو...

که څه هم ترمذي د دې روايت د سند په اړه څه ملاحظات لري خو د روايت متن ډېر ښکلى او دقيق دئ او په هغه کي چي د قرآن په اړه څه ويل شوي ټول ئې د قرآن له آيتونو نه اخيستل شوي مطالب دي. حقيقت دا دئ چي ډېر خلک په دې فتنې اخته شوي، قرآن ته ئې شا کړې او په ضعيفو او د قرآن خلاف رواياتو باندي نښتي.

معراج

د معراج د ځرنګوالي په اړه هم په امت کي د شدید اختلاف شاهد یو، دا اختلاف هم له متعارضو روایاتو راولاړ شوی، قرآن د معراج په اړه څو مختصر آیتونه لري، غوره دا ده چي د بحث په پیل کي دغه آیتونه په دقت سره له نظره تېر کړو. قرآن فرمایي:

سُبْحَنَ الَّذِی أَسرَی بِعَبْدِه لَیْلاً مِّنَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ إِلی الْمَسجِدِ الأَقْصا الَّذِی بَرَکْنَا حَوْلَهُ لِنرِیَهُ مِنْ ءَایَتِنَا إِنَّهُ هُوَ السمِیعُ الْبَصِیرُ * الإسراء: ١

پاکي ده هغه ذات ته چي یوه شپه ئې خپل بنده له مسجدالحرام نه تر هغه مسجد الاقصی پوري بوت چي موږ ئې شاو خوا ور برکتي کړې، تر څو ځیني خپل آیتونه وروښیو، یقیناً چي هغه ښه لیدونکی اورېدونکی دئ.

وَ إِذْ قُلْنَا لَك إِنَّ رَبَّك أَحَاط بِالنَّاسِ وَ مَا جَعَلْنَا الرُّءْیَا الَّتی أَرَیْنَك إِلا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَ الشجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فی الْقُرْءَانِ وَ نخَوِّفُهُمْ فَمَا یَزِیدُهُمْ إِلا طغْیَناً کَبِیراً * الإسراء: ٦٠

او کله چي مو درته وویل: یقیناً چي ستا رب پر دغو خلکو احاطه کړې، او هغه رؤیا (خوب) چي تا ته مو دروښود؛ هغه مو فقط د خلکو لپاره یوه آزموینه ګرځولې، او په قرآن کي (یاده شوې) هغه لعنت شوې ونه او وېروو ئې، نو (دغو خبرو) یوازي د دوی ستر طغیان لازیات کړ.

په دغو دواړو آيتونو کي د معراج اړوند دا لاربښووني زموږ مخي ته ايښودل شوې:

- دا سفر په شپه کي ترسره شوی.
- له مسجدالحرام نه تر مسجد الاقصی پوري بېول شوی.
- د سفر موخه دا وه چي الله تعالی خپل آيتونه وروښيي.
- په دې اړه چي خلکو څه ويلي الله تعالی اورېدلي.
- په دې سفر کي چي پر رسول الله ﷺ څه تېر شوي الله تعالی ليدلي.
- دا هر څه فقط يوه رؤيا وه چي رسول الله ﷺ ته په خوب کي ښودل شوې.
- خلکو ته دا رؤيا يوه آزموينه وه، ځينو ته ئې منل گران وو، ځينو هغه له ځانه جوړه شوې قصه وگڼله، ځينو د تبليغاتو لپاره وکاروله او ويل به ئې دا دئ دا پيغمبر اوس ادعاء کوي چي په يوه شپه کي تر مسجدالاقصی پوری تللی، د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام امامت ئې کړی، تر اوم آسمان پوري رسېدلی، په هر آسمان کي ئې يو يو پيغمبر ليدلی، جنت او دوزخ ئې په خپلو سترگو ليدلي او... دا رؤيا د دوی لپاره داسي فتنه وه لکه په قرآن کي چي د دوزخيانو په اړه يادونه وشوه چي خوراک به ئې د زقوم هغه تريخ بوټی وي چي د دوزخ په تل کي به راټوکېږي، يا د قرآن هغه وينا چي الله تعالی کافران احاطه کړي، داسي څه نشي کولی چي الله تعالی ئې د کولو توان او توفيق ورنه کړي، او يا د قرآن دا وينا چي الله تعالی به داسي څه وکړي چي ستا دښمنان به پرې ووېروي، لکه چي قريشو د قرآن پر دغو خبرو ملنډې وهلې او هغه ئې د منلو وړ نه گڼلې ستا د دغه رؤيا په اړه هم همدا کار کوي!!

د النجم په سوره کي په دې اړه مزيد وضاحت کوي او فرمايي:

أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ * وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ * عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ * عِندَهَا جَنَّةُ

الْمَأْوَى * إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ ءَايَتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى * النجم: ۱۲ - ۱۸

نو آیا د هغه څه په اړه ورسره شخړه کوئ چې دی ئېویني؟!! په داسي حال کي چي هغه ئې یو ځل بل هم لیدلی وو، د سدرة المنتهی (وروستۍ بېري) خوا ته، چي هغې ته څېرمه جنت المأوی (د جنت هستوګنځی) دئ، هغه مهال چي سدرة المنتهی ځانګړي شي پوښلې وه، نه سترګي کاږه لیدل کړي او نه تېروتې، یقیناً د خپل رب ځیني ستر ستر آیتونه ئې ولیدل.

دا آیتونه ښیي چي:

- قریشو د دغي رؤیا له امله له رسول الله ﷺ سره سخته شخړه او مجادله پیل کړې. هغه څه ئې نه منل چي رسول الله ﷺ په دې رؤیا کي لیدلي وو.
- رسول الله ﷺ په دې رؤیا کي جبرئیل علیه السلام په خپل اصلي بڼه کي لیدلی او دا د ده دوهم ځل لیدل وو.
- دا لیدنه په سدرة المنتهی کي شوې، د سدرة المنتهی له نامه نه معلومېږي چي دا د آسمانونو پای او انتهاء ده، له دې آخوا نه لوړه شته او نه مخلوق شته، دا داسي وګڼئ لکه چي د یوه جګ غره په ډډه کي د ونو ځنګل وي، دا وني تر هغه ځایه راټوکېدلې وي چي تر هغه لوړ د هوا د سوړوالي او د آکسیجن د کموالي له امله نه بوټي راشنه کېږي او نه وني، د دې ځنګله د وروستۍ وني په یادولو سره همدا مطلب افاده کېږي چي تر دې آخوا نوري وني نشته، سدرة المنتهی همداسي ده.
- د قرآن د وینا له مخي جنت المأوی هم دلته دئ، نو رسول الله ﷺ هم اوه آسمانونه لیدلي او هم جنت المأوی. رسول الله ﷺ تر دغه ځایه تللی او همدلته ئې دا روحاني سفر پای ته رسېدلی.

- سدرة المنتهی داسي څه پوښلې وه چي د انسان په قاموس کي د هغه د تشريح لپاره الفاظ نشته.
- په دې رؤيا کي ئې د الله تعالی نور ستر ستر آيتونه هم ليدلي.

د قرآن صريح آيتونه موږ ته لارښوونه کوي چي پيغمبر عليه السلام دوه ځلي جبرئيل عليه السلام په خپلي اصلي څېرې کي ليدلی، يو ځل داسي چي د آسمان افق پرې ډک وو، خو ده ته ډېر (د قاب قوسين په اندازه) ورنږدې شوی او د الله تعالی وحي ئې وررسولې، او بل ځل په سدرة المنتهی کي او د معراج په شپه.

د مفسرينو تر منځ په دې اړه اختلاف دئ چي له جنت المأوی نه مراد همغه جنتونه دي چي په آخرت کي به د مؤمنانو په برخه کېږي که هغه جنت چي اوس او تر آخرت مخکي د شهداوو ارواح په کي اوسي، په سلف کي هم ځيني يوه رأيه لري او ځيني بله، قتاده رحمه الله په دوهمي رأيي دئ او ابن عباس رضي الله عنهما هم دغه رأيه لري او دا پرې اضافه کوي چي د آخرت جنت به په زمکي کي وي نه په آسمان کي، حسن بصري رحمه الله وايي چي جنت المأوی همغه جنت دئ چي مؤمنان به په آخرت کي ورننوځي.

راشئ وګورو چي د معراج په اړه په رواياتو کي څه راغلي، د معراج په اړه روايات متعدد او تر ډېره حده متعارض دي، د بخاري ځيني روايات وايي چي دا سفر په خوب کي تر سره شوی او د سفر په پای کي رسول الله ﷺ له خوبه راويښ شوی، خو له نورو رواياتو ئې داسي معلومېږي چي دا سفر په ويښه کي ترسره شوی!! امام بخاري رحمه الله نه دي ويلي چي کوم روايت ئې تر نورو غوره، دقيق او صحيح دئ، هغه له بېلو بېلو راويانو چي څه اورېدلي په امانت سره ئې رانقل کړي، له دې پرته بله چاره نه لرو چي له دغو متعارضو رواياتو به يو غوره کوو.

د بخاري يو روايت دا دئ:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ " فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِى وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ فَفَرَجَ صَدْرِى، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِى ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِى فَعَرَجَ بِى إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ افْتَحْ. قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا جِبْرِيلُ. قَالَ هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ قَالَ نَعَمْ مَعِى مُحَمَّدٌ ﷺ. فَقَالَ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ. فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا، فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسَارِهِ بَكَى، فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالاِبْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ لِجِبْرِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا آدَمُ. وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ، فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَالأَسْوِدَةُ الَّتِى عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى، حَتَّى عَرَجَ بِى إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَالَ لِخَازِنِهَا افْتَحْ. فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ مَا قَالَ الأَوَّلُ فَفَتَحَ ". قَالَ أَنَسٌ فَذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ آدَمَ وَإِدْرِيسَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَإِبْرَاهِيمَ- صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ- وَلَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ، غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا، وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ. قَالَ أَنَسٌ فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ ﷺ بِإِدْرِيسَ قَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِدْرِيسُ. ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مُوسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا عِيسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالاِبْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِبْرَاهِيمُ ﷺ ". قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَبَّةَ الأَنْصَارِىَّ كَانَا يَقُولاَنِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ

" ثُمَّ عُرِجَ بِی حَتَّی ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًی أَسْمَعُ فِیهِ صَرِیفَ الأَقْلاَمِ ". قَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَأَنَسُ بْنُ مَالِك قَالَ النَّبِيُّ ﷺ " فَفَرَضَ اللَّهُ عَلَى أُمَّتِی خَمْسِینَ صَلاَةً، فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى فَقَالَ مَا فَرَضَ اللَّهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِینَ صَلاَةً. قَالَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِیقُ ذَلِكَ. فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا. فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِیقُ، فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِیقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُهُ. فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهْىَ خَمْسُونَ، لاَ یُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ. فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ. فَقُلْتُ اسْتَحْیَیْتُ مِنْ رَبِّي. ثُمَّ انْطَلَقَ بِی حَتَّى انْتَهَى بِی إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى، وَغَشِیَهَا أَلْوَانٌ لاَ أَدْرِی مَا هِيَ، ثُمَّ أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ، فَإِذَا فِیهَا حَبَایِلُ اللُّؤْلُؤِ، وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ ". (بخاري:۳٤۹)

له انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دئ چي وایي: ابوذر رضي الله عنه به ویل چي رسول الله ﷺ وفرمایل: (په داسي حال کي چي زه په مکه کي وم؛ د کور چت مي پرانیستل شو، جبریل (علیه السلام) راکوز شو، زما سینه ئې پرانیسته، او د زمزم په اوبو ئې ومینځله، بیا ئې د سرو زرو طشت راوړ چي له حکمت او ایمان نه ډک وو او زما په سینه کي ئې تش کړ، بیا ئې سینه راته بنده کړه، بیا ئې له لاسه ونیولم او لومړي آسمان ته ئې وخېژولم، کله چي لومړي آسمان ته ورسېدم، جبریل (علیه السلام) د آسمان خازن (ساتونکي) ته وویل: دروازه پرانېزه، هغه وویل: څوک یې؟ وئې ویل: زه جبریل یم، هغه وویل: آیا بل څوک درسره شته؟ جبریل (علیه السلام) وویل: هو، محمد ﷺ راسره دئ. هغه (خازن) وویل: آیا په هغه پسي څوک لیږل شوی (بلل شوی)؟ جبریل (علیه السلام) وویل: هو، او کله چي ئې

دروازه پرانیستله نو لومړي آسمان ته پورته شوو، ګورو چي یو سړی ناست دئ، ښي اړخ ته ئې سړي دي او کیڼ اړخ ته ئې هم سړي دي، کله چي ښی خوا ته وګوري وخاندي او چي کیڼ اړخ ته وګوري نو وژاړي، ما ته ئې وویل: صالح پیغمبر او صالح زوی ته هرکلی وایم، ما جبریل (علیه السلام) ته وویل: دا څوک دئ؟ هغه وویل: دا آدم (علیه السلام) دئ او دا چي ښي او کیڼ اړخ ته ئې ګورې دا ئې د اولاد ارواح دي، هغه چي ښي اړخ ته ئې دي هغوی جنتیان دي او هغه چي کیڼ اړخ ته ئې دي هغوی دوزخیان دي، نو کله چي ښی خوا ته ګوري خاندي او چي کیڼې خوا ته ګوري ژاړي، بیا ئې دوهم آسمان ته پورته کړم، خازن ته ئې وویل: پرانېزه! دې خازن هم د لومړي خازن په څېر خبره وکړه، بیا ئې دروازه پرانیستله. انس ﷺ وایي چي ابوذر ﷺ وویل: رسول الله ﷺ په آسمانونو کي آدم، ادریس، موسی، عیسی او ابراهیم (علیهم السلام) لیدلي، خو د هغوی ځایونه ئې نشوی تثبیتولی، یوازي دومره ئې په یاد وو چي رسول الله ﷺ په لومړي آسمان کي آدم (علیه السلام) او په شپږم آسمان کي ابراهیم (علیه السلام) ولید. انس ﷺ وایي: کله چي محمد ﷺ له جبریل (علیه السلام) سره ادریس (علیه السلام) ته ورسېد، هغه ورته وویل: صالح پیغمبر او صالح ورور ته هرکلی وایم. محمد ﷺ وایي: (ما وویل: دا څوک دئ؟) جبریل (علیه السلام) وویل: دا ادریس (علیه السلام) دئ بیا موسی (علیه السلام) ته ورغلم، هغه وویل: صالح نبي او صالح ورور ته هرکلی وایم، ما وویل: (دا څوک دئ؟) جبریل (علیه السلام) وویل: دا موسی (علیه السلام) دئ. بیا عیسی (علیه السلام) ته ورسېدم، هغه وویل: صالح ورور او صالح نبي ته هرکلی وایم. ما وویل: (داڅوک دئ؟) جبریل (علیه السلام) وویل: دا عیسی (علیه السلام) دئ. بیا ابراهیم (علیه السلام) ته

ورغلم هغه وویل: صالح نبي او صالح زوی ته هرکلی وایم. ما وویل: (دا څوک دئ؟) جبریل (علیه السلام) وویل: دا ابراهیم (علیه السلام) دئ.

ابن شهاب وایي چي ابن حزم راته ویلي: ابن عباس ﵄ او ابو حبة انصاري ﵁ به ویل: رسول الله ﷺ وفرمایل: (بیا لوړ بېولی شوم او هغه ځای ته پورته شوم چي د (ملائکو) د قلمونو آواز مي اورېدو). انس بن مالک ﵁ وایي: رسول الله ﷺ وفرمایل: (بیا الله تعالی زما پر امت (هره ورځ) پنځوس لمونځونه فرض کړل، زه له همدې حکم سره راوگرځېدم، ترهغه چي موسی (علیه السلام) ته ورسېدم، هغه راته وویل: الله تعالی ستا پر امت څه فرض کړل؟ ما وویل: پنځوس لمونځونه ئې فرض کړل. موسی (علیه السلام) وویل: بېرته خپل رب ته ورشه، ستا امت د دې توان نلري، زه بېرته وروگرځېدم، نو یوه برخه ئې ترې کم کړل، بېرته چي موسی (علیه السلام) ته ورغلم، ورته ومي ویل: الله تعالی یوه برخه ترې ساقطه کړه، موسی (علیه السلام) وویل: بېرته خپل رب ته ورشه، ستا امت د دې توان نلری، زه بېرته وروگرځېدم، الله تعالی ئې یوه برخه راته ساقطه کړه، بیا موسی (علیه السلام) ته ورغلم، هغه راته وویل: بېرته خپل رب ته رجوع وکړه، ستا امت د دې توان او وس نلري، ما بیا الله تعالی ته مراجعه وکړه، هغه راته وفرمایل: دا پنځه دي خو پنځوس شمېرل کېږي، (په شمېر پنځه او ثواب ئې د پنځوسو)، لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ: زما خوا ته وینا بدلېدونکې نه ده، زه بیا موسی (علیه السلام) ته ورغلم هغه راته وویل: بېرته خپل رب ته ورشه، ما وویل: زه له خپل رب نه حیاء کوم، بیا جبریل (علیه السلام) روان کړم تر هغه چي (سدرة المنتهی) ته ئې بوتلم، او دا ځای داسي رنگونو پوښلی وو چي توصیف ئې نه شم کولی، بیا جنت ته داخل کړی شوم، په جنت کي د ملغلرو مزي ول او

خاوره ئې له مشکو نه وه).

دا روایت په بخاري کي په دغو شمېرو اوه ځلي نور په تکرار سره راغلی: ۱۶۳۶، ۳۳۴۲، ۳۵۷۰، ۴۹۶۴، ۵۶۱۰، ۶۵۸۱، ۷۵۱۷، چي په هغوی کي دا توپیرونه تر سترګو کېږي: دوه روایتونه وایي چي دا عروج په خوب کي وو، په ۳۵۷۰ روایت کي راغلي حَتَّى جَاءُوا لَيْلَةً أُخْرَى، فِيمَا يَرَى قَلْبُهُ، وَالنَّبِيُّ ﷺ نَائِمَةٌ عَيْنَاهُ وَلاَ يَنَامُ قَلْبُهُ وَكَذَلِكَ الأَنْبِيَاءُ تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَلاَ تَنَامُ قُلُوبُهُمْ، فَتَوَلاَّهُ جِبْرِيلُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ او په ۷۵۱۷ روایت کي راغلي وَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ فِي مَسْجِدِ الْحَرَامِ په نورو کي ئې دا برخه نه ده راغلي او پر ځای ئې د دې خلاف دوه خبري شوې: یوه دا چي د مسجد الحرام پر ځای په مکه کي د رسول الله ﷺ د کور یادونه شوې ګواکي له خپل کور نه بېول شوی او بل دا چي دا د ویښي بېول وو!!

د احادیثو په نورو کتابونو کي هم په دې اړه ګڼ شمېر روایات راغلي، ټول پنځه ویشت روایات دي، خو تر منځ ئې ډېر توپیرونه او ژور تعارض تر سترګو کېږي، د دغو متعارضو روایاتو له لیدو سره به تاسو ته دغه پوښتني راولاړېږي: آیا معراج په ویښه وو که په خوب کي؟ پر براق که بې له براقه؟ د رسول الله ﷺ له کور نه که له مسجدالحرام نه؟ مستقیماً د آسمان په لور که لومړی بیت المقدس ته او بیا له هغه ځایه آسمان ته؟ آیا لمونځ تر دې د مخه فرض شوی وو که له دې وروسته؟ په آسمانونو کي د رسول الله ﷺ لیدنه له پیغمبرانو علیهم السلام سره په کوم ترتیب ترسره شوې، په لومړي، دوهم، دریم، څلورم، پنځم، شپږم او اوم آسمان کي ئې څوک لیدلي؟ په لومړي آسمان کي ئې آدم علیه السلام لیدلی که عیسی علیه السلام؟ ابراهیم علیه السلام ئې په شپږم آسمان کي لیدلی که په اوم کي؟ موسی علیه السلام ئې په اوم کي لیدلی که ابراهیم علیه السلام؟ هارون علیه

السلام ئې ليدلی که نه؟ په دغو متعارضو رواياتو کي کوم يو صحيح دئ؟ سدرة المنتهی چېري ده؟ هلته ئې جبريل عليه السلام ليدلی که الله تعالی؟ الله تعالی ئې په خپلو سترگو ليدلی که نه؟ په هري مراجعې کي پنځه پنځه لمونځونه کم شوي که لس لس او که ځيني؟ د دې معنی څه ده چي هر ځل د الله تعالی په پرېکړي کي بدلون راغلی خو سره له دې ويل شوي: ما يبدل القول لدی؟ آيا دا آيت په قرآن کي په همدې ارتباط راغلی؟ قرآن د معراج په اړه څه وايي؟ آيا په قرآن کي د دې رواياتو لپاره څه شاهد موندلی شو؟ د معراج په اړه د متعارضو رواياتو له منځ نه به يو څنگه انتخابوو؟ کوم يوه ته به په کوم دليل صحيح وايو او بل به يوې خوا ته ږدو؟ دا هغه پوښتني دي چي نه امام بخاري رحمه الله ځواب ورته ويلی، نه ئې د بخاري په رواياتو کي ځواب موندلی شو او نه په نورو رواياتو کي. له دې پرته بله چاره نه لرو چي دا روايات به د قرآن په تله تلو او هغه به ئې صحيح گڼو چي له قرآن سره تطابق ولري يا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري. په دې اړه څو خبري په پام کي ولرئ:

قرآن د الاسراء په سوره کي وايي چي دا سفر د شپې له لوري ترسره شوی:

سبْحَنَ الَّذِى أَسرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ إِلى الْمَسجِدِ الأَقْصا...)

او د همدې سورې په ۶۰ آيت کي وايي چي دا يوه رؤيا او خوب وو:

(وَ مَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتى أَرَيْنَك إِلا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ...)،

يعني دا يو روحاني سفر وو نه جسماني سفر، نو هغه روايت د قرآن له دې آيت سره اړخ نه لگوي چي وايي دا سفر په ويښه ترسره شوی او جسماني سفر وو. څوک چي رؤيا له خوب نه پرته په بله معنی تعبيروي او د ويښي ليدنه ئې گڼي لويه اشتباه حتی د قرآن په اړه جسارت کوي، ځکه قرآن اوه ځله دا کلمه (رءيا) راوړې چي په

ټولو کې ئې معنی د خوب رؤیا ده، دا به ډېر جسارت او حتی د قرآن آیتونه د یوه ناسم تصور لپاره تحریفول وي چې څوک د دې کلمې اصلي معنی پرېږدي او د ویښې رؤیا ئې وګڼي. دا په داسې حال کې چې له روایاتو نه هم ځینې وایې چې دا یو خوب وو او د دغو روایاتو په پای کې راغلي چې رسول الله ﷺ له خوبه راویښ شو. د بخاري دوه روایتونه همدا خبره کوي. انسان داسې دئ چې په ویښه په تیاره کې او د شپې له لوري څه نشي لیدلی خو په خوب کې ئې لیدی شي، کله کله ئې په خوب کې لیدنه دومره دقیقه، جامع او وسیع وي چې د ویښې لیدا ئې ورسره مقایسه کېدی نشي، په خوب کې په داسې اسرارو پوهېدی شي چې په ویښه ورته ممکنه نه وي، د خوب لیدا ډېره سریع وي، په لنډ وخت کې دومره څه لیدلی شي چې په ویښه ئې په اوږدې مودې کې هم نشي لیدلی، هغه خلک چې د رؤیا لیدنې ته په ټیټه سترګه ګوري او خاص اهمیت نه ورکوي په دې خبرې باور کول ورته ګران برېښي چې د رسول الله ﷺ د معراج سفر د رؤیا سفر وګڼي، خو څوک چې رؤیا ته د قرآن له مخې ګوري هغه پوهېږي چې داسې سفر یوه انسان ته یوازې په رؤیا کې ممکن دئ نه په ویښه. که دا د ویښې سفر وي نو حتماً به د ورځې له لوري وو، ځکه انسان په ویښه د شپې له لوري او په تیاره کې څه نشي لیدلی، کله چې د انسان روح د کالبد په قید کې وي نو د سترګو لرې لید ئې دومره کمزوری وي چې څو کیلو متره لرې لوی لوی شیان هم نشي لیدی، د نرۍ پردې له شا څه نشي لیدی، له رڼا پرته څه نشي لیدی، د شپې په تیاره کې څه نه ویني، خو کله چې د کالبد له قید او محدودې نه آزاده شي نو له پرېړو پرېړو حجابونو واوړي هم د ماضي له پېښنو خبرېږي او هم د مستقبل له اسرارو، نه ئې تیاره مخه نیولی شي او نه حجابونه، هم د زمان له محدودې ووځي او هم د مکان، د شپې په تیاره کې داسې ویني لکه د ورځې په رڼا

کي.

قرآن وايي چي دا روحاني سفر له مسجدالحرام نه تر مسجد الاقصی پوري وو، قرآن په دې سوره کي په دې اړه مزيد څه نه دي ويلي چي له مسجد الاقصی نه وروسته څه شوي، خو د النجم په سوره کي د دې سفر نوري برخي هم بيان شوې، د دې معنی دا ده چي هغه روايات د منلو وړ نه دي چي وايي: د معراج سفر د رسول الله ﷺ له کور نه مخامخ د آسمان په لور پيل شوی.

څوک چي وايي د الاسراء په سوره کي له ياده شوې رؤيا نه مراد د حديبيې د سفر اړوند رؤيا ده سخته اشتباه کوي، دا ځکه چي د الاسراء سوره په مکه کي او د بعثت يولسم کال شاوخوا نازله شوې او د حديبيې پېښه له دې نه نږدې اته کاله وروسته وه او اړوند خوب ئې د حديبيې له پېښي لږ د مخه ليدل شوی، او هغه خوب ته د الفتح په سورې کي اشاره شوې. په الاسراء کي ياد شوی خوب د معراج اړوند خوب دئ، دا قطعاً غلطه خبره ده چي دا د حديبيې اړوند خوب گڼي.

قرآن وايي چي په دې روحاني سفر کي رسول الله ﷺ ته ستر ستر آيتونه ښودل شوي، جبريل عليه السلام ئې يو ځل بيا په خپلي اصلي بڼي کي ليدلی، سدرة المنتهی ته رسېدلی، د سدرة المنتهی له نامه نه معلومېږي چي دا د آسمانونو پای او انتهاء ده، له دې آخوا نه لوړه شته او نه مخلوق شته، د قرآن د وينا له مخي جنتونه هم دلته دي، نو رسول الله ﷺ هم اوه آسمانونه ليدلي او هم جنت. هغه روايات صحيح نه دي چي وايي: رسول الله ﷺ دلته الله تعالی په خپلو سترگو ليدلی، دا خبره هم له قرآن سره په بشپړه توگه تعارض لري او هم له گڼ شمېر هغو رواياتو سره چي وايي: انسان نشي کولی په دنيا کي او په دغو سترگو الله تعالی وگوري، پيغمبر عليه السلام د يو چا په ځواب کي فرمايي چي الله تعالی نور دئ نو څنگه به

لیدل کېږي؟! جبریل علیه السلام د رسول الله ﷺ د دې پوښتنې چې آیا الله تعالی دي لیدلی؟ په ځواب کې وایي: زما او الله تعالی تر منځ د نور اویا زره حجابونه دي، که لاندني حجاب ته ورنږدې شم وزرونه مې سوزي!! قرآن دلته وایي چې هغه ئې یو ځل مخکې هم لیدلی وو، له دې نه په صراحت سره معلومېږي چې دا جبریل علیه السلام وو چې تر دې د مخه ئې هم لیدلی وو چې دې لیدني ته د التکویر د سورې په۲۳ آیت کې داسې اشاره شوې: [illegible] او بې شکه چې هغه ئې په افق کې په څرګنده توګه لیدلی. دې دوهم ځل لیدني ته په احادیثو کې هم اشاره شوې چې په خپل ځای کې به ئې وګورئ. عائشه رضی الله عنها وایي: که چا درته وویل: رسول الله ﷺ خپل رب لیدلی نو پوه شه چې هغه دروغ وایي.

د قرآن کوم آیت چې وایي: ما یبدل القول لدي... دا د (ق) د سورې د ۲۹ آیت یوه فقره ده، چې د قیامت په ورځ د دوزخیانو تر منځ د شخړې په اړه راغلې او مطلب ئې دا دئ چې د الله تعالی پرېکړې پرېکنده او تغییر نه منونکې دي او هغه پر خپلو بندګانو ظلم نه کوي، هر چا ته به عادلانه سزا ورکوي، دا آیت له یوې خوا د معراج له سفر سره هیڅ تړاو نه لري له بلې خوا د روایت له هغې برخې سره په بشپړه توګه تعارض لري چې وایي الله تعالی د لمانځه په اړه خپله پرېکړه څو څو ځلې بدله کړې ده!!

د الاسراء سوره له ډېرو هغو سورتونو نه وروسته نازله شوې چې په هغوی کې هم د لمانځه امر راغلی او هم د لمانځه وختونو ته اشاره شوې، خو له دې روایاتو داسې معلومېږي چې ګواکې لمونځونه د معراج په سفر کې فرض شوي!! دا خبره له قرآن سره قطعاً اړخ نه لګوي، په ډېر یقین سره ویلی شو چې د معراج له سفر نه مخکې هم لمونځونه فرض شوي وو او هم ئې اوقات ټاکل شوي وو. د کوثر، المدثر،

المزمل، هود، طه، العنکبوت، الانعام، الحجر، الحج، الروم، په سورتونو کي د لمانځه امر شوی، د هود په سوره کي داسي راغلي:

7 ÏºŒ ÏN$«Å¡ 9$ûüÏdõã ÏM»Z¡ tø:$# bÎ) 4 È@ø9$# z`ÏiB $Zs9ã r ͑$k]9$# Ç:sÛ on4qn=¢Á9$# ÉOÏ%r&r

ÇÊÊÍÈ šúï̍Ï.º©%#Ï9 3“ •ø.ÏŒ: او د ورځي په دواړو خواوو کي او (ورپسي نږدي) د شپې ځيني برخي کي لمونځ کوه، يقيناً چي ښېګڼي بدي له منځه وړي، دا د پند اخستونکو لپاره پند دئ.

د آيت له الفاظو داسي معلومېږي چي له (طرفي النهار) څخه مراد د ورځي دواړه خواوي دي، له غرمې مخکي او وروسته برخي ئې، چي په دې سره د ګهيځ، ماسپښين او مازديګر لمونځونو ته اشاره شوې او له (زلفا من الليل) نه مراد د شپې هغه لومړنۍ برخه مراد ده چي ورځي ته نږدې وي، چي په دې سره د ماښام او ماخستن لمونځونو ته اشاره شوې.

د الاسراء په سوره کي هم د لمانځه او اوقاتو په اړه ئې لارښوونه شوې او وايي:

أَقِمِ الصلَوةَ لِدُلُوكِ الشمْسِ إِلى غَسقِ الَّيْلِ وَ قُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كانَ مَشهُوداً * وَ مِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّك عَسى أَن يَبْعَثَك رَبُّك مَقَاماً محْمُوداً *

الاسراء: ۷۸- ۷۹

په دغو مبارکو آيتونو کي رسول الله ﷺ ته د پنځه وخته فرض لمونځ او د تهجد د لمونځ سپارښتنه شوې، که د الاسراء له سورې نه مخکي د لمانځه او د هغه د وختونو هيڅ يادونه نه وی شوې نو ويلی مو شوی چي لمونځ د معراج د روايت له مخي فرض شوی، خو خبره د دې عکس ده، تر معراج نه ډېر د مخه هم لمونځ

فرض شوی وو او هم ئې اوقات ټاکل شوي وو.

ام هاني رضي الله عنها وايي چې رسول الله ﷺ د معراج په شپه زما په کور کې وو، د ماخستن لمونځ ئې وکړ، ویده شو، سحر پاڅېد او له لمانځه وروسته ئې د دې سفر په اړه موږ ته وینا وکړه... له دې روایت نه څو خبري معلومېږي:

- لمونځونه د معراج له سفر نه مخکې فرض شوي وو، ځکه په دې روایت کې د ماخستن او سحر د لمانځه یادونه شوې.
- د معراج روحاني سفر په هغه شپه تر سره شوی چې رسول الله ﷺ د ام هاني رضي الله عنها په کور کې ویده شوی، په همدې شپه ئې دا خوب لیدلی چې له مسجدالحرام نه مسجدالاقصی ته او له هغه ځایه د آسمانونو په لور بېول شوی. په دې توجیه سره هغه تعارض هم له منځه ځي چې آیت وایي د معراج سفر له مسجد الحرام نه د مسجد الاقصي په لوري وو او روایت وایي چې دا د رسول الله ﷺ له کور څخه پیل شوی.

که د پیغمبرانو علیهم السلام مقام او منزلت ته د قرآن په رڼا کې ځیر شو نو ویلی شو چې په دوی کې پنځه پیغمبران علیهم السلام تر ټولو لوړ مقام لري: محمد علیه السلام، ابراهیم علیه السلام، موسی علیه السلام، عیسی علیه السلام او نوح علیه السلام، د یوسف علیه السلام او ادریس علیه السلام مقام او منزلت تر دوی رالاندې دئ، نو ویلي شو چې په آسمانونو کې د پیغمبرانو علیهم السلام د لیدو ترتیب به داسې وو چې په لومړي آسمان کې آدم علیه السلام، بیا ادریس، یوسف، نوح، عیسی، موسی او ابراهیم علیهم السلام، هغه روایت دقیق ګڼلی شو چې دا ترتیب په کې مراعات شوی.

شیعه هم د معراج په اړه ځانته روایات لري، د روایاتو څرنګوالی ئې له دې

قیاس کولی شئ چي وايي: فاطمه رضي الله عنها د هغي جنتي مېوې له نطفې څخه پیدا شوې چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د معراج په سفر کي جبرئیل علیه السلام ورکړه، هغه څلوېښت ورځي له ځان سره وساتله، په دې موده کي ئې له خدیجې رضي الله عنها سره نږدېکت ونه کړ، او په څلوېښتمه شپه ئې دا مېوه وخوړه او بیا ئې له هغې سره نږدېکت وکړ او په همدې سره او همغه شپه د فاطمې رضي الله عنها نطفه خلق شوه!! دا په داسي حال کي چي د معراج واقعه له هجرت نه یو کال مخکي او هغه مهال شوې چي خدیجه رضي الله عنها لا څو کاله د مخه وفات شوې وه او فاطمه رضي الله عنها پېغلتوب ته رسېدلې وه!! دغسي مسخره روایاتو په امت کي د خرافي افکارو او غلطو مذاهبو راولاړېدو ته لار آواره کړې او امت ئې ټوټې ټوټې کړی.

د قبر عذاب

د مسلمانانو د مختلفو مذهبي فرقو تر منځ په دې اړه هم اختلاف دئ چي د قبر عذاب څنګه دئ؟ آیا مړی د برزخ د ژوند راحت او عذاب په قبر کي ګوري که په علیین او سجین کي؟ آیا له بدن نه د روح له وتلو وروسته د انسان بدن احساس لري او راحت او عذاب احساسوي؟ آیا روح له بدن نه بهر عذاب او راحت احساسولی شي؟ راشئ دا موضوع د قرآن او حدیث په رڼا کي وڅېړو.

په قرآن کي یوازي یو آیت داسي دئ چي د برزخ د ژوند عذاب ته په کي اشاره شوې ده، آیت دا دئ:

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيهَا غُدُوًّا وَ عَشِيًّا وَ يَوْمَ تَقُومُ الساعَةُ أَدْخِلُوا ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ

الْعَذَابِ* غافر:٤٦

هغه اور چي سبا او ماښام به پرې وړاندي کېږي او د قيامت په ورځ به وويل شي: فرعونيان تر ټولو سخت عذاب ته ننباسئ.

دا آيت ښيي چي تر قيامت نه مخکي به فرعونيان په پر له پسې توګه له عذاب سره مخامخ کېږي.

که څه هم بخاري دوه نور آيتونه هم په دې اړه ګڼي خو له هغوی نه د قبر عذاب نه ثابتېږي، آيتونه دا دي:

... وَ لَوْ تَرَى إِذِ الظلمُونَ فِى غَمَرَتِ المُوْتِ وَ الْمَلَئكَةُ بَاسطوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسكمُ الْيَوْمَ تجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلى اللَّهِ غَيرَ الحَقِّ وَ كُنتُمْ عَنْ ءَايَتِهِ تَستَكْبرُونَ * الانعام: ٩٣

دا د روح قبضېدو حالت ته اشاره لري نه د قبر عذاب ته، له هيڅ برخي ئې د قبر عذاب نه ثابتېږي.

وَ مِمَّنْ حَوْلَكم مِّنَ الأَعْرَابِ مُنَفِقُونَ وَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَة مَرَدُوا عَلى النِّفَاقِ لا تَعْلَمُهُمْ نحْنُ نَعْلَمُهُمْ سنُعَذِّبهُم مَّرَّتَينِ ثمَّ يُرَدُّونَ إِلى عَذَابٍ عَظِيمٍ* التوبه:١٠١

دا په دنيا کي د منافقينو مکرر عذاب او په آخرت کي د دوی ستر عذاب ته اشاره کوي نه د قبر عذاب ته.

دا مطلب په لاندي روايت کي داسي راغلی:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ « إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ». (بخاری:١٣٧٩)

له عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه روايت دئ چي وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي: (له تاسو

نه چي څوک مړ شي هستوګنځی ئې سهار او ماښام ورښودل کېږي، که جنتي وي د جنتیانو ځای او که دوزخي وي د دوزخیانو ځای او ورته ویل کېږي: دا ستا ځای دئ، تر هغه چي الله تعالی دي د قیامت په ورځ راژوندي کوي.

دا روایت په بشپړ وضاحت سره ښیي چي د برزخ راحت او عذاب یو حقیقت دئ. خو په دې اړه د محققینو تر منځ اختلاف شته چي له سبا او ماښام نه مراد زموږ د شپې ورځې سبا او ماښام دئ، که بل څه، مړو ته خپل هستوګنځی یو ځل ورښودل کېږي که مکرر، د مړی جسد ئې ګوري او که د ده روح؟، دلته څو خبري باید په پام کي ولرو:

د قبر عذاب حق دئ، هم د قرآن له وینا معلومېږي او هم ګڼ شمېر روایات دا خبره کوي.

دا خبره یقیني ده چي احساس د روح کار دئ نه د جسد، که په جسد کي روح نه وي د درد او عذاب احساس نشي کولی، حتی هغه مهال هم درد نه احساسوي چي د بدن د دردمني برخي رابطه له دماغ سره قطع شي، نه یوازي په دې حالت کي هیڅ څه نشي درک کولی بلکي ګورئ چي د عصبي مزو په بې حسه کېدو سره درد نه احساسوي، پښه ترې اره کېږي خو دی پرې نه پوهېږي، نس ئې څیري کېږي د درد احساس هم نه کوي، د عملیاتو په دوران کي نه پوهېږي چي جراح له ده سره څه کوي!!

کله چي روح له کالبوته ووځي نو یا علیین ته وړل کېږي یا سجین ته، نو پوښتنه دا ده چي مړی د قبر راحت او عذاب څنګه احساسوي؟ آیا دا معامله د ده له روح سره کېږي که د ده له بدن سره که له دواړو سره؟ له دواړو سره خو یوازي په هغه صورت کي ممکنه ده چي د روح رابطه له بدن سره پاته وي، که د عصب د یوه

مزي په قطعه کېدو یا بې حسه کېدو سره زموږ روح د اړوند غړي درد او عذاب نشي احساسولی نو له ټول بدنه د روح د وتلو په صورت کي به عذاب څنګه درک کوي؟ اما روح له بدنه پرته هم درد او خوشحالي احساسوي، د انسان خوب ئې یوه بېلګه ده، په خوب کي د انسان روح لري لري سفرونه کوي، له ښکلو منظرو نه خوند اخلي او له بدو څوربږي، هیبتناکي او وېرونکې منظرې ئې دومره وارخطا کړي چي زړه ئې په چاودېدو شي، او خوشحالوونکي منظرې ئې دومره ښاد کړي چي په جامو کي نه ځائېږي او زړه ئې غواړي والوزي، خو بدن ئې په خپلي خوا کي او د بړستني څنګ ته ډېر جریانات نه احساسوي. د دې معنی دا ده چي روح له بدن نه لري او بېل هم احساس لري خو بدن له روح پرته له احساس نه محروم شي.

د انسان بدن د روح لپاره فقط یو کالبوت دئ، له مرګ نه وروسته بدن وروست شي، په خاورو کي تجزیه شي، د بدن برخي ئې د نورو ژوو، حیواناتو او نباتاتو خوراک شي، خو روح ئې سالمه او روغه پاته وي، رسول الله ﷺ فرمایي چي د شهید روح ته د شنو مرغانو په څیر کالبوت ورکړی شي، جنت ته درومي او مېوې ئې خوري، له دې نه معلومېږي چي د مؤمنانو او کافرانو روح ته هم داسي مناسب کالبوت ورکول کېږي چي د قبر راحت او عذاب احساس کړي.

قرآن په دغو آیتونو کي موږ ته دا حقیقت داسي انځور کړی:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْماً فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ البقره:۲۵۹

او يا لکه هغه چي په يوه داسي کلي تېر شو چي په خپلو بامونو راپرېوتی وو، وئې ويل: الله به دا له خپلي داسي مړيني نه وروسته څنګه بياراژوندي کوي، نو الله هغه په سل کلن مرګ مړ کړ، بيا ئې بېرته راژوندی کړ، ورته وئې ويل: څومره وځنډېدې، وئې ويل: يوه ورځ ځنډېدلی يم او يا خو د يوې ورځي يوه برخه، وئې فرمايل: داسي نه ده، بلکي سل کاله ځنډېدلی يې، نو خوراک او څښاک ته دي وګوره چي نه دي ګنده شوي او خره ته دي وګوره او دا د دې لپاره چي تا د خلکو لپاره يوه نښه وګرځوو او هډوکو ته ځير شه چي څنګه ئې خوځوو او بيا ئې په غوښي پټوو، نو کله چي ورته څرګنده شوه، وئې ويل: (اوس) ښه پوهېږم چي الله په هر څه ښه قادر دئ.

دا د الله يو مؤمن بنده وو، (که څه هم په يوه روايت کي عزير ګڼل شوی، هغه چي يهودانو د الله زوی ګڼلو) په سفر روان وو، د خوراک او څښاک لپاره څه توښه ورسره، په يوه وران او نسکور شوي زاړه کلي تېرېدو، هرې خوا ته ئې د کليوالو وراسته هډوکي تر سترګو شول، ناڅاپه ئې دا خبره په زړه کي ورتېره شوه چي الله تعالی به دا وراسته هډوکي څنګه بيا راژوندي کوي، الله تعالی غوښتل هم د ده دا پوښتنه ځواب کړي او هم د ده په واسطه هغه خلک قانع کړي چي بياژوندون ئې نه منلو، د همدې لپاره ئې هغه په سل کلن مرګ محکوم کړ، سل کاله وروسته ئې بيا راژوندی کړ، پوښتنه ئې ترې وکړه، دلته څومره وځنډېدې؟ ځواب ئې ورکړ: نه پوهېږم، ښايي يوه ورځ يا خو د يوې ورځي يوه برخه، الله تعالی ورته وفرمايل: نه دلته سل کاله ځنډېدلی يې، د سورلۍ ورستو هډوکو ته وګوره، خو خوراک او څښاک ته دي سترګي واړوه چي روغ رمټ پاته دي، وګوره چي څنګه دا وراسته هډوکي خوځوم، غوښه ورباندي راټوکوم او بيا ئې راژوندی کوم، دغه مؤمن بنده د

دې صحنې په ليدو سره د خپلې پوښتنې ځواب ترلاسه کړ او وئې ويل: اوس ښه پوه شوم چې الله په هر څه قادر دئ.

په دې قصې کې د بياژوندون او برزخ په اړه څو بنيادي او اساسي خبرو ته ځواب ويل شوی دئ:

يوه له هغو خبرو نه چې د بيا ژوندون په اړه د انسان ذهن تر خپل سيوري لاندې نيسي او باور کول ورته ګرانوي، د اوږدې زمانې تېرېدل دي، که په يوه مړي يوه دوه ورځې تېرې شوې وي بياژوندی کېدل ئې ورته دومره ګران نه برېښي لکه د هغه چې اوږده موده ورباندې تېره شوې وي، د دغې قصې په ترڅ کې ويل شوي چې زمانه نسبي امر دئ، له يوه نه تر بل او له يوه حالت نه تر بل ئې وضع بدلېږي، ويښ او ويده، مړ او ژوندی، لټ او تېز ته يو شان نه وي، هغه زمانه چې يوه ته په يوه حالت کې بې انتهاء برېښي بل ته د څو ثانيو او دقيقو وي، کومه فاصله چې مېږي ته بې انتهاء برېښي د يوې مرغۍ لپاره د څو ثانيو وي، که په يوه اطاق کې له يوه ويده او ويښ نه چې ټوله شپه ئې په خوب او ويښه تېره کړې، پوښتنه وکړئ، ويښ به درته وايي: ډېره اوږده شپه وه، لټ په لټ اوښتم، سخته راباندې تېره شوه او ويده به درته وايي زه نه يم پوهېدلی چې شپه څنګه تېره شوه او څومره خوب مې کړی، دې مؤمن بنده ته عملاً وښودی شو چې سل کاله ورته يوه ورځ او حتی تر هغه هم کم، د يوې ورځې څو ګنټې معلوم شول، قرآن همدغه حقيقت ته په څو نورو مواردو کې هم اشاره کړې او فرمايي: د الله لپاره يوه ورځ هومره ده لکه ستاسو پنځوس زره کاله، دا تاسو يئ چې کلونه او پېړۍ درته اوږده زمانه برېښي او په واړه ذهن مو د دې سيوری پروت دئ چې په مړو باندې د اوږدې مودې له تېرېدو وروسته به څنګه بيا راژوندي کېږي. د نسبيت په هکله د قرآن دغه خبره دولس

پېړۍ وروسته، د المان یوه ساینس پوه انشټین، د ساینس په ژبه وکړه او په دې سره ئې د فزیک د پلار نوم وګاټو.

دوهم څه چي په دې اړه د انسان ذهن ته راځي هغه دا دئ چي په مرګ سره د انسان ټول بدن په خاورو بدل شي، د اوږدې زمانې په تېرېدو سره ئې له غوښې او هډوکو نه هیڅ اثر پاته نشي، دا به څنګه بېرته راژوندی کېږي؟ په دې قصې کي هغه مؤمن بنده ته وښودی شو چي د انسان وجود دوه برخي لري، جسد او روح، په مرګ سره ئې یوه برخه له منځه ځي خو بله برخه ئې روغه رمټه پاته کېږي، دا داسي وګڼه لکه (ستا سورلۍ) او (خوراک څښاک) یو ختم شوی وو خو بل روغ رمټ پاته وو، ستا جسد د روح لپاره داسي دئ لکه ستا دغه سورلۍ او ستا روح داسي لکه دا خوراک څښاک او ستا د قوت او ځواک منبع، په مرګ سره ستا هر څه له منځه نه ځي، یوه برخه روغه رمټه پاته کېږي، روح له منځه نه ځي، یوازي د روح سورلۍ خپل حالت بدل کړي، غوښه او هډوکي ئې په خاوره کي تجزیه شي، دا بیاژوندون داسي وګڼئ لکه چي په مني کي ټول نباتات ومري، وراسته او په خاوره بدل شي، په خاوره کي مونږ ته د دوی هیڅ اثر په نظر نه راځي، ټول ژمی ورباندي تېر شي، خو په پسرلي کي په یوه باران سره له زمکي سر رااوچت کړي.

د قبرونو زيارت

د قبرونو د زيارت په اړه هم په مسلمانانو کي د اختلاف شاهد يو، ځيني وايي رسول الله ﷺ په لومړي سر کي د قبرونو له زيارت نه ممانعت کړی وو خو وروسته ئې اجازه ورکړه، ګواکي لومړی حکم په دوهم حکم سره منسوخ شوی!! ځيني وايي نارينه وو ته اجازه شته او ښځو ته نه، ځيني د قبرونو زيارت شرک ګڼي خو د قصرونو عبادت او طواف ته نه د شرک خطاب کوي او نه ئې په اړه د څه ويلو جسارت کوي، مړه بُتان غندي خو د ژونديو بُتانو په ضد هيڅ نه وايي!! دا په داسي حال کي چي په ټول قرآن کي د قبرونو د زيارت او نه زيارت په اړه هيڅ نه دي ويل شوي خو طاغوت ته د تحاکم لپاره تګ او ظالمو حکامو ته خپلي شخړي او منازعات راجع کول د ايمان منافي عمل ګڼل شوی او د داسي کس په اړه وايي چي نه يوازي ايمان ئې هيڅ اعتبار او وزن نه لري بلکي شيطان سخت بې لاري کړی. ځيني داسي هم شته چي وايي: ښځې د دې لپاره هدېرو ته له تلو منعه شوې دي چي د مړو سترګي ډېري تيزي وي او د جامو تر شا د انسان بدن هم ګوري!! حال دا چي قرآن پيغمبر عليه السلام ته فرمايي چي ته مړو ته هيڅ څه اورولی نشې، دا څکه چي مړي څه نه اوري!! راشئ وګورو چي په دې اړه صحيح عقيده کومه يوه ده؟ بخاري په دې روايت استناد کوي او وايي قبر ته تګ نه د ښځو لپاره څه مانع لري او نه د نارينه وو لپاره:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِك رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ النَّبِىُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِامْرَأَةٍ تَبْكِى عِنْدَ قَبْرٍ فَقَالَ « اتَّقِى اللَّهَ وَاصْبِرِى ». قَالَتْ إِلَيْكَ عَنِّى، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبْ بِمُصِيبَتِى، وَلَمْ تَعْرِفْهُ. فَقِيلَ لَهَا إِنَّهُ النَّبِىُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَتَتْ بَابَ النَّبِىِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَّابِينَ فَقَالَتْ لَمْ أَعْرِفْكَ. فَقَالَ « إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى ». (بخاری:۱۲۸۳)

له انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دئ چي وايي: رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه ښځه ولیده چي په یوه قبر باندي ژاړي نو وئې فرمایل: له الله تعالی نه ووېرېږه او صبر کوه، هغې ښځې چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ئې نه پېژاندو وویل: له ما درتم شه (پرې مي ږده)، ته زما په مصیبت نه یې اخته شوی، ورته وویل شول چي دا خو نبي صلی الله علیه وسلم وو، نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم دروازې ته راغله او هلته ئې پیره داران او ساتونکي ونه لیدل، وئې ویل: ما ونه پېژندې، وئې فرمایل: صبر هغه دئ چي د مصیبت په لومړي سر کي وي.

دا روایت په بخاري کي درې ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی: ۱۲۵۲، ۱۳۰۲، ۷۱۵۴

مطلب ئې دا دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم یوې ښځې ته چي د قبر خوا ته ئې ژړل وفرمایل: له الله تعالی نه ووېرېږه او صبر کوه، هغې نه پېژندو او ورته وئې ویل: ته له هغه مصیبته فارغ یې چي زما په برخه شوی، پیغمبر علیه السلام ترې ولاړ او چا دې ښځې ته وویل چي دا خو رسول الله صلی الله علیه وسلم وو، نو دا ئې کور ته ورغله او وئې لیدل چي د کور په دروازه کي ئې ساتونکي نشته، رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ئې وویل چي ما ونه پېژندې، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صبر هغه دئ چي د مصیبت په لومړي سر کي وي. وروسته خو غم په خپله ورو ورو هېر شي، د صبر ثواب هغه مهال د انسان په برخه کېږي چي د مصیبت په پیل کي له بې صبرۍ ځان وساتي.

د دې روایت په اړه څو خبرو ته پام کوئ:

بخاري دا روایت د دې لپاره راوړی چې ونښيي د قبر لیدو ته د ښځو ورتګ جائز دئ، ځکه رسول الله ﷺ د دغي ښځي په دې کار اعتراض ونکړ.

رسول الله ﷺ د دعوت په لومړیو کي د قبرونو له زیارت نه مسلمانان منعه کړي وو، د رسالت په وروستیو کلونو کي ئې اجازه ورکړه، ځیني وروستی حکم د لومړي حکم ناسخ ګڼي، چې دا یوه اشتباه ده، حقیقت دا دئ چې لومړی حکم په یوې مرحلې پوري تړلی دئ او دوهم حکم په بلي مرحلې پوري، هغه مهال چې پر قبرونو ګنبدي ولاړي وې، مجاورین ئې درلودل، خلک به د خپلو حاجتونو لپاره قبرونو ته تلل، شرک او خرافاتو پر ټولني تور وزر خور کړی وو نو رسول الله ﷺ قبرونو ته له تلو نهي او ممانعت وکړ، خو هغه مهال چې دا حالت ختم شو، نه نور پر قبرونو ګنبدي وې، نه زیارتونه، نه ئې خوا ته مجاورین، د شرک او خرافاتو ټغر ټول شوی وو، اسلامي نظام حاکم وو، خلک د توحید په مدرسه کي ښه روزل شوي وو، نو قبرونو ته په دې موخه د ورتلو اجازه ورکړی شوه چې مرګ ورپه یاد کړي، پند ترې واخلي او مړو ته د مغفرت او بخښني دعاء وکړي. د اسلامي امت اوسنی حالت داسي دئ لکه د رسالت د لومړیو کلونو حالت، اوس باید هر مفتي او عالم خلکو ته همغه څه ووایي چې رسول الله ﷺ د رسالت په لومړیو کلنو کي ویلي وو، زیارت ته له تلو نه هم نارینه منعه کړي او هم ښځي، یوازي هغه مهال اجازه ورکړي چې ډاډه وي د قبر خوا ته د ګناه او شرک ارتکاب نه کوي. عجیبه ده چې ځیني جومات ته د ښځو تګ حرام ګڼي خو زیارتونو، مېلو، ودونو او بازارونو ته ئې پر تګ اعتراض نه لري او پر داسي روایاتو استناد کوي او وایي چې د نه تګ مخکني حکم منسوخ شوی!!!

د کافرانو ماشومان به دوزخ ته ځي که جنت ته؟!

په مسلمانانو کي یوه بله اختلافي مسئله دا ده چي د مؤمنانو او کافرانو ماشومان به جنت ته درومي که دوزخ ته، دوی خو نه ښه عمل کړی او نه بد، او نه پر ایمان مکلف شوي، له بلوغ نه مخکي د مړیني په حالت کي به ولي دوی مکافات یا مجازات کېږي؟! د مؤمنانانو د ماشومانو په اړه خو زیات اختلاف نشته، خو په دې اړه اختلاف زیات دئ چي د کافرانو ماشومان به دوزخ ته درومي، که به جنت ته او که د جنت او دوزخ تر منځ درېیم ځای ته؟! راشئ په دې اړه روایاتو ته ځیر شو او وګورو چي سمه او د قرآن او حدیث مطابق عقیده کومه یوه ده. د بخاري دې روایت ته ځیر شئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ- رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُم - قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلاَدِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ « اللَّهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ ». (بخاری:۱۳۸۳)

له ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا نه روایت دئ چي وايي: له رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د مشرکینو د اولادونو په اړه پوښتنه وشوه، نو وئې فرمایل: (کله چي الله تعالی هغوی پیدا کول په هغه څه ښه پوه وو چي دوی به ئې کوونکي وي).

دا روایت چي په بخاري کي له ځینو توپیرونو سره دوه ځلي راغلی، د سند له مخي داسي دئ چي په دریو طبقو کي یو یو راوي لري، د متن له پلوه له هغو روایاتو سره توپیر لري چي په همدې اړه راغلي، له ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه هم دې ته ورته روایت

راغلی، ځيني روايات وايي چي د مشرکينو اولاد به له دوی سره په دوزخ کي وي، ځيني وايي چي الله تعالی ښه پوهېږي چي دوی به د ژوندي پاته کېدو په صورت کي څه کول. ځيني روايات داسي دي چي وايي دوی به په جنت کي وي، هغه محققين چي دغو رواياتو ته ترجيح ورکوي، د پورتني روايت په اړه وايي چي له (اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ) څخه دا نه معلومېږي چي دوی به دوزخ ته ځي. د مقابل لوري په ځواب کي څو دلايل وړاندي کوي:

د دې مطلب لپاره چي د مشرکينو اولاد به دوزخ ته ځي نه يوازي په قرآن کي کوم شاهد نشو موندلی بلکي د قرآن له ډېرو صريحو لارښوونو سره تعارض لري. په هيڅ آيت کي نه دي راغلي چي د مشرکانو کمعمره اولاد به دوزخ ته ځي. قرآن وايي چي هر چا ته به د هغه د عمل له مخي بدله ورکول کېږي، ماشوم که ئې والدين مؤمن وي يا کافر داسي عمل ئې نه وي کړی چي د عذاب مستحق وګڼل شي، نو ولي به دوزخ ته ځي؟!

قرآن فرمايي چي د هر بني آدم (که کافر وي که مسلمان) اولاد له داسي فطري جوړښت سره پيدا کېږي چي پر الله تعالی ايمان ئې په خټه کي اېښودل شوی وي، له دې پلوه د مؤمن او کافر اولاد سره ورته دي، ولي به د مؤمن اولاد جنت ته درومي او د مشرک اولاد دوزخ ته؟!

رسول الله ﷺ فرمايلي چي هر ماشوم له روغ فطرت سره دنيا ته راځي، وروسته ئې والدين بې لاري کړي، د روغ فطرت خاوند به ولي دوزخ ته ځي؟!

همداراز په بل روايت کي راغلي:

عن خنساء بنت معاوية بن صريم عن عمتها قالت قلت يا رسول الله من في الجنة قال النبي في الجنة والشهيد في الجنة والمولود في الجنة والوئيد في الجنة رواه احمد

إسناده حسن

خنساء بنت معاويه له خپلي ترور نه روايت کوي چي وايي: رسول الله ﷺ ته مي وويل: يا رسول الله! څوک به په جنت کي وي؟ وئې فرمايل: نبي به په جنت کي وي، شهيد به په جنت کي وي، ماشوم به په جنت کي وي، ژوندۍ ښخه شوې ماشومه به په جنت کي وي.

بل روايت وايي:

عن أنس مرفوعا سألت ربي اللاهين من ذرية البشر أن لا يعذبهم فأعطانيهم. رواه أبو يعلى إسناده حسن.

له انس رضي الله عنه نه مرفوع حديث دئ چي وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي: له خپل رب نه مي وغوښتل چي د بشر ماشومان تعذيب نه کړي نو دا ئې راپه برخه کړل (زما دا دعاء ئې قبوله کړه).

د يوه بل روايت په ترڅ کي داسي راغلي:

فنهى رسول الله ﷺ، عن قتل الأطفال، ثم قال: « الله أعلم بما كانوا عاملين. معجم الاوسط للطبراني

نو رسول الله ﷺ د ماشومانو له وژلو نه ممانعت وکړ او وئې فرمايل: الله تعالى په هغه څه ښه پوهېږي چي دوی به ئې کوي.

د دې معنی دا ده چي د مشرکينو ماشومان له دې امله مه وژنئ چي گواکي دوی به د خپلو پلرونو په څېر مشرک ستر شي، الله تعالى ښه پوهېږي چي دوی به څه کوي، له دې نه معلومېږي چي د دې وينا موخه د دوی نه وژل دي نه دا چي په دوزخ کي د دوی د پرېوتو وجه او توجيه وي.

په بل روايت کي ويل شوي چي رسول الله ﷺ په خپل خوب کي ابراهيم عليه

السلام له بې شمېره ماشومانو سره په جنت کي ليدلی، بيا ئې وفرمايل چي دا د مؤمنانو او کافرانو ماشومان ول.

دغو خبرو ته په پام سره په قاطع توګه ويلی شو چي ټول ماشومان به جنت ته ځي.

آيا پېريان ليدل کېږي؟

په اسلامي امت کي په دې اړه هم جدي اختلاف تر سترګو کېږي چي آيا انسان کولی شي پيريان په خپلو سترګو وګوري؟ آيا پيريان کولی شي خپل شکل او بڼه بدله کړي او د بل مخلوق په بڼه کي څرګند شي؟ راشئ وګورو چي قرآن په دې اړه څه وايي او په دې اړه کومه عقيده صحيح ګڼي.

د الاعراف په سوره کي لولو:

يَبَنِى ءَادَمَ لا يَفْتِنَنَّكُمُ الشيْطنُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنهُمَا لِبَاسهُمَا لِيرِيَهُمَا سوْءَتهِمَا إِنَّهُ يرَاكُمْ هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْث لا تَرَوْنهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشيَطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ * الاعراف:۲۷

اې د آدم اولاده! پام چي شيطان تاسو ونه غولوي، همغسي لکه چي ستاسو مور پلار ئې له جنته وايستل، جامه ئې ترې ايستله چي بدن ئې وروښيي (بدن ئې ورته ښکاره او لوڅ کړي)، دی او قبيله ئې تاسو په داسي توګهويني چي تاسو ئې نشئ ليدلی، موږ شيطانان د هغو دوستان ګرځولي چي ايمان نه راوړي.

په دې مبارک آیت کې څو اساسي خبرې تر سترګو کېږي:

- انسانانو ته ویل شوي چې د شیطان وسوسو ته تسلیم نشي.
- شیطان د دې باعث شو چې د انسانانو لومړني پلار مور له جنته ووځي.
- دوی لومړی له جنته ایستل شوي بیا جامه ترې ایستل شوې.
- دا جامه یو ځلي نه ده ترې ایستل شوې بلکې ورو ورو ترې ایستل شوې، د ینزع صیغه همدا مطلب افاده کوي.
- د شیطان هدف دا وو چې انسان لوڅ او بربنډ کړي، دی پوهېدو چې د دې کار پایلې انسان ته څومره خطرناکې دي، له ده سره د خپلو شیطاني منصوبو په عملي کولو کې څومره مر سته کوي، څومره فتنې ورباندې راولاړولی شي، د انسان د بې لارې کولو لپاره له دې څومره استفادې کولی شي!!
- هغه مو داسې خطرناک دښمن دئ چې په هر ګام کې ئې تاسو ته کمین نیولی، تاسو ئې نه ګورئ او هغه مو ویني.
- هغه کسان له شیطان سره دوستي کوي او د وسوسو تر اغېز لاندې ئې ځي چې ایمان نه راوړي، مؤمنان له شیطان سره دوستي نه پالي او نه غواړي د وسوسو تر اغېز لاندې ئې راشي.

د دې آیت له دغې فقرې (إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لا تَرَوْنَهُمْ) نه د محققو علماوو انتباه دا ده چې انسانان نشي کولی شیطان او د ده قبیله په خپلو سترګو وګوري، دوی هغه آراء او روایات ضعیف او بې اعتباره ګڼي چې د شیطان په لیدل کېدو ترکیز کوي. د دې آیت الفاظ هومره صریح او واضح دي چې نه شک ته کوم مجال پرېږدي او نه بلې توجیه ته. په قاطع او پرېکنده توګه وايي چې تاسو شیطان او د ده قبیله نشئ لیدی.

د الجن په سوره کي لولو:

’<Ĵ ü Ÿ‰ö ÇĖ $Ÿg” $R#äœè $Yèjœ $RĴ (þ$) ù Çÿå$ `Ë öy R ì JGŎ$çR& ¥<Ĵ ÓÇréÓè

ÇĖ #‰n& $ZĥĴ 8Îô $ `9r ¾ÏĥĴ ZB«ù Ÿ‰ö™9$ الجن: ۱-۲

ووایه: راته وحي شوې چې د پېریانو یوه ډله ورته غوږ شول او وئې ویل: بې شکه چې مونږ عجیب قرآن واورېدو. ۲ـ د رشد او کمال په لوري لارښوونه کوي، ایمان مو پرې راووړ، او هیڅکله به څوک له خپل رب سره شریک نه کړو.

په دې آیتونو کي څو ظریف ټکي زمونږ توجه جلبوي:

الف: د وحي له لاري پیغمبر علیه السلام ته ویل شوي چې د پېریانو یوې ډلي د قرآن تلاوت ته غوږ ایښی او دومره ئې تر اغېز لاندي راغلي چې نورو ته ئې ویلي: عجیب قرآن مو واوریدو، د کمال لوري ته لارښود، ایمان مو پرې راوړ او دا پریکړه مو وکړه چي له دې وروسته به هیڅکله د شرک مرتکب نه شو او د الله تعالی په څنګ کي به د بل چا او بل څه عبادت ونکړو، پیغمبر علیه السلام دا ډله نه ده لیدلې او د دې سورې تر نازلېدو له دې خبر نه وو چي دوی قرآن اورېدلی او غبرګون ئې دا وو او خپل قوم ته ئې دا وینا کړې. له ټول جریان نه د دې سورې په رڼا کي پوه شو. دا آیتونه هم په دغي خبري شهادت ورکوي او د احقاف د سورې دا آیت هم چي فرمایي:

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَراً مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ * الاحقاف: ۲۹

او هغه وخت چي د پېریانو یوه ډله مو ستا لوري ته راوګرځوله چي قرآن ته غوږ شي چي کله ورته حاضر شول وئې ویل: خاموش شئ، نو کله چي پای ته ورسېدو،

خپل قوم ته بېرته وګرځېدل، خبرداری ورکونکي.

دا دواړه آیتونه په ډېر صراحت سره وایي چي رسول الله ﷺ په تلاوت لګیا وو چي دا ډله راغلې، قرآن ئې اورېدلی، پرته له دې چي پیغمبر علیه السلام پرې پوه شي.

د قرآن دغه درې څرګند او محکم آیتونه په ډېر وضاحت سره وایي چي نه موږ پیریان لیدلی شو او نه رسول الله صلی الله علیه و سلم هغوی لیدلي. څوک چې پر قرآن ایمان لري نو هغه ته په کار ده چي که د نړۍ ټول خلک راغونډ شي او د قرآن د دغو صریحو آیتونو خلاف خبره وکړي نو هغه به نه د قرآن د وینا په اړه شک کوي او نه به د خلکو خبرو ته څه اهمیت ورکوي.

- خو په دې هکله څو روایته زمونږ مخي ته راځي: یو ئې عبدالله بن عباس رضی الله عنه ته منسوب دئ او دوه ئې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته، د دغو دواړو جلیل القدره صحابه وو د روایاتو تر منځ تعارض دئ، یو ئې د نه لیدو او بل ئې د لیدو خبره کوي، او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته منسوب روایتونه هم په خپلو کي تعارض لري، په یوه کي داسي راغلي چې مونږ یوه شپه پیغمبر علیه السلام ونه موند، ډېر پرېشانه شوو، دا وېره راسره پیدا شوه چي څه نه وي پرې شوي، سهار هغه رامعلوم شو او پوښتنه مو ترې وکړه چې چېرې تللی وې، هغه وفرمایل چي د پېریانو یوې ډلې ته مي قرآن اوراوو، په بل کي راغلي چي عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وایي: زه ئې په یوه ځای کي ودرولم او راته وئې ویل چي له دې ځایه مه خوځېږه او هغه لاړ او د پېریانو یوې ډلي ته ئې قرآن واوراوو. که څه هم ځینو د دې تعارض په اړه څه توجیهات کړي، خو په ډېر تکلف سره، د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دوه روایات او د عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت ټول د یوې پېښي په اړه دي، خو دا دئ ګورئ چي تر منځ ئې څومره ژور

تعارض او تضاد تر سترګو کېږي!! ځوک چي وايي د عبدالله بن مسعود روايات د دوو بېلو بېلو پېښو په اړه دي هغوی د تعارض رفعه کولو لپاره دا خبره کوي.

عجيبه ده چي ځوک عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته منسوب دوه متعارض روايات په داسي حال کي صحيح ګڼي چي له قرآن سره هم جدي او ژور تعارض لري او په خپلو کي هم، خو بل لوري ته د عبد الله بن عباس رضي الله عنه دا قول ضعيف بولي چې وايي:

عن ابن عباس قال: ما قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم على الجن وما رآهم. رواه مسلم و الترمذي

له عبدالله بن عباس رضي الله عنه روايت دئ چې وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پيريانو ته د قرآن قرائت کړی او نه ئې دوی ليدلي.

حال دا چي دا وينا د قرآن له صريح آيت سره مطابقت لري!! په ټول قرآن کي صريحاً يا تلويحاً داسي څه نه ګورو چي وښيي پيغمبر عليه السلام پيريان په خپلو سترګو ليدلي، يا ئې بل ځوک ليدی شي، اما دا چې سليمان عليه السلام ته پېريان مسخر وو، دا د سليمان عليه السلام ځانګړې معجزه وه، خو قرآن د دغي معجزې د بيان په لړ کي هم دا نه وايي چي هغه يا نورو پيريان په خپلو سترګو ليدل.

ځوک چي وايي پيريان کولی شي خپله بڼه او شکل بدل کړي ادعاء ئې بې بنسټه او بې دليله ده، هيڅ مخلوق نشي کولی خپل شکل او خلقت بدل کړي، الله تعالی دا توان هيڅ مخلوق ته نه دئ ورکړی. د قرآن دا آيت په قاطع او پرېکنده توګه فرمايي چي د مخلوق فطرت او خلقت نشي بدلېدی:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطرَتَ اللَّهِ الَّتِى فَطرَ النَّاس عَلَيهَا لا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكثرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ * الروم: ٣٠

نو خپل مخ دي په بشپړه توګه د دين لوري ته سم مخامخ کړه، همغه الهي فطرت ته چي خلک ئې پرې پيدا کړي، د الله په خلقت کي تبديلي نشي راتلی، همدا قيم

دین دئ خو ډېری خلک نه پوهېږي.

- که انسان نشي کولی له ځانه پېری او فرشته جوړ کړي، په داسي حال کي چي هغه اشرف المخلوقات دئ نو پېریان به څنګه دا کار وکړی شي، پیریان له اوره پیدا شوي، په داسي مخلوق نشي بدلېدی چي هغه له خاوري پیدا شوی. هغه فرشتې چي د انسان په بڼه کي ځینو پیغمبرانو علیهم السلام ته لېږل شوې، یا مریمي علیها السلام ته د انسان په بڼه کي متمثل شوې، دا د دوی ذاتي کار نه وو، هره فرشته دا کار نشي کولی، همدغه خاصي فرشتې د الله تعالی په حکم او د دې لپاره د انسان په بڼه کي لېږل شوې چي انسان یوازي د انسان په وینا او خبري پوهېدی شي.
- څوک چي وایي آدم علیه السلام ته شیطان په داسي بڼي کي ورغلی چي لیدل کېدو؛ ادعاء ئې بې بنسټه او غلطه ده، آدم علیه السلام ته شیطان په داسي کیفیت کي ورغلی چي نن ئې اولاد ته ورځي، که هغه شیطان په خپلو سترګو لیدلی وی نو نن به موږ هم لیدلو، هغه زموږ جد دئ، هر څه ئې داسي وو لکه زموږ، شیطان چي څنګه د ده اولاد غولوي، ګناه ته ئې هڅوي، ګناه ورته ښایسته کوي، له ده سره ئې دې ته ورته معامله کړې، نه ئې د شیطان څېره لیدلې او نه ئې د هغه غږ اورېدلی، هغه ئې وسوسه کړی: فوسوس لهم الشیطان، همغسي ئې وسوسه کړی چي نن د ده اولاد وسوسه کوي!!
- دا هم ډېره عجیبه ده چي څوک د قرآن صریح وینا او د هغه مؤید صحیح روایات نه مني او په اوهامو او افسانو پسي درومو او وایي: ډېرو خلکو پېریان په خپلو سترګو لیدلي، که ورته واویې له دغو کسانو نه یو زموږ مخي ته ودروه چي پوښتنه ترې وکړو: پېری دې کله او چېري ولیدو؟ په کومي بڼي کي؟ څوک درسره وو؟ داسي څوک نشي راوستی، که احیاناً څوک په خپله په دې اړه څه وایي نو وبه

ګورئ چي هر يوه ئې يوازي يوازي او د بل له ملګرتيا پرته، په شپه کي، په يوه تياره ځای کي، هلته چي سترګي سم ليدل نشي کولی، د ونو تر سيوري لاندي، په يوې کنډوالې کي او د ډېران خوا ته، يا د توري پشۍ په بڼه کي يا د تور سپي په شکل کي پېريان ليدلي!!! نه کوم شاهد لري او نه کوم عاقل او بالغ انسان ته قناعت ورکولی شي!! هيڅ يوه ئې دې پوښتني ته ځواب نه دئ ويلی چي: څنګه پوه شوې چي دا تور سپی، توره پشۍ او جګ سيوری پېری وو نه ستا واهمه؟ ځيني بيا وايي: دا د عقل خبري نه دي، دلته به د عقل نيلۍ نه ځغلوو، د خلکو رواياتو ته به اعتبار ورکوو!! هغوی ته وايو: که موږ د پېريانو په اړه د خپل عقل له مخي قضاوت کولی نو هغه قصې به مو هرو مرو منلې وې چي په هر کور کي د ووړ او زوړ په خوله تکرارېږي، انا خپل لمسيان پرې وېروي او د شپې له لوري، په تياره کي له کوره بهر وتلو ته ئې نه پرېږدي او ورته وايي چي پام کوه په ايرو پل کښېنږدې چي پېريان به دي ونيسي!! هر ناآشنا درب د پيريانو د پښو ترپا ګڼي!! خو موږ د قرآن او سنت تابع يو او همغه خبره کوو چي د صريح نص له مخي ثابته وي.

راشئ وګورو چي روايات په دې اړه څه وايي:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ وَكَّلَنِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ، فَأَتَانِى آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ، وَقُلْتُ وَاللَّهِ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ إِنِّى مُحْتَاجٌ، وَعَلَىَّ عِيَالٌ، وَلِى حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ. قَالَ فَخَلَّيْتُ عَنْهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ ». قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالاً فَرَحِمْتُهُ، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ ». فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِنَّهُ سَيَعُودُ. فَرَصَدْتُهُ فَجَاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ دَعْنِى فَإِنِّى مُحْتَاجٌ، وَعَلَىَّ عِيَالٌ لاَ أَعُودُ، فَرَحِمْتُهُ،

فَخَلَّيْتُ سبيلَهُ فَأَصْبَحْتُ، فقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، مَا فعلَ أَسِيرُكَ ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وعِيالاً، فَرَحِمتُهُ فَخَلَّيْتُ سبِيلَهُ. قَالَ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ ». فَرصَدْتُهُ الثَّالِثَةَ فَجاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَهَذَا آخِرُ ثَلاَثِ مَرَّاتٍ أَنَّكَ تَزْعُمُ لاَ تَعُودُ ثُمَّ تَعُودُ. قَالَ دَعْنِي أُعَلِّمْكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهَا. قُلْتُ مَا هُوَ قَالَ إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ) حَتَّى تَخْتِمَ الآيَةَ، فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلاَ يَقْرَبَنَّكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ. فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ، يَنْفَعُنِي اللَّهُ بِهَا، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ « مَا هِيَ ». قُلْتُ قَالَ لِي إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ) وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلاَ يَقْرَبَكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ، وَكَانُوا أَحْرَصَ شَيْءٍ عَلَى الْخَيْرِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ، تَعْلَمُ مَنْ تُخَاطِبُ مُنْذُ ثَلاَثِ لَيَالٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ». قَالَ لاَ. قَالَ « ذَاكَ شَيْطَانٌ » بخاري: ۲۱۸۷

ابوهريره رضي الله عنه وايي: رسول الله ﷺ د روژې د صدقاتو په ساتني وگمارلم، يو راتلونكى راته راغى او هغه خوراكي توكي ئې سپړل، نو ومي نيوى او ورته ومي ويل: قسم دئ چي حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي كوم، وئې ويل: زه محتاج يم او بچيان راپه غاړه دي، او سخت اړ شوى يم، (ابوهريره رضي الله عنه) وايي: نو هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وويل: اې ابوهريره! تېره شپه ستا اسير څه وكړل؟ وايي ورته ومي ويل: يا رسول الله! د شديد حاجت او بچيانو شكايت ئې راته وكړ، زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، وئې فرمايل: يقيناً چي هغه

درواغ درته ویلي او حتماً به بیا راشي، نو د رسول الله ﷺ وینا ته په پام سره پوه شوم چي هغه به حتماً بیا راشي، نو څارنه مې کوله، نو راغی او او هغه خوراکي توکي ئې سپړل، نو ومي نیوی او ورته ومي ویل: قسم دئ چي حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي کوم، وئې ویل: ما پرېږده، زه محتاج یم او بچیان راپه غاړه دي بیا نه راځم، نو زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وویل: اې ابوهریره! تېره شپه ستا اسیر څه وکړل؟ وایي ورته ومي ویل: یا رسول الله! د شدید حاجت او بچیانو شکایت ئې راته وکړ، زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، وئې فرمایل: یقیناً چي هغه درواغ درته ویلي او حتماً به بیا راشي، نو درېم ځل ورته په څار کي شوم، نو راغی او هغه خوراکي توکي ئې سپړل، نو ومي نیوی او ورته ومي ویل: قسم دئ چي حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي کوم، او دا درېیم ځل دئ چي ته د بیا نه راتلو ژمنه کوې خو بیا راځې، وئې ویل: ما پرېږده، داسي کلمات به دروښیم چي الله تعالی ګټه پرې درورسوي، ورته ومي ویل: هغه څه دي؟ وئې ویل: کله چي څملې نو آیة الکرسي (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ...) د آیت تر پایه لوله، چي په دې سره به تر سحره پر تا د الله تعالی له لوري یو ساتونکی ګمارل شوی وي او شیطان به نشي درنږدې کېدی، نو هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وویل: اې ابوهریره! تېره شپه ستا اسیر څه وکړل؟ ومي ویل: یا رسول الله! ژمنه ئې وکړه چي داسي کلمات به دروښیم چي الله تعالی ګټه پرې درورسوي، نو پرې مي ښود، وئې فرمایل: دا څه دي؟ ومي ویل: راته وئې ویل: کله چي څملې نو آیة الکرسي (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ...) د آیت تر پایه لوله، چي په دې سره به تر سحره پر تا د الله تعالی له لوري یو ساتونکی ګمارل شوی وي او شیطان به نشي درنږدې کېدی، او دوی د

خیر په چارو کي ډېر حریص ول، نو رسول الله ﷺ وفرمایل: خو هغه یقیناً رښتیا درته ویلي په داسي حال کي چي ډېر دروغجن دئ. اې ابوهریره! آیا پوهېږې په دغو دریو شپو کي له چا سره مخاطب وې؟ وئې ویل نه؛ وئې فرمایل: دا شیطان وو.

دا روایت په بخاري کي دوه ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی:. ۳۲۷۵، ۵۰۱۰، په لنډه توگه او له دې توپیر سره چي په دې کي وَاللَّهِ لَأَرْفَعَنَّکَ راغلي او په هغوی کي یوازي لَأَرْفَعَنَّکَ.

دا روایت د سند له مخي داسي دئ چي په څلورو طبقو کي یو یو راوي لري او د متن له پلوه داسي دئ چي په څو برخو کي له قرآن سره تعارض لري:

- قرآن وایي چي پېریان نه لیدل کېږي او دا روایت وایي چي ابوهریره درې شپې سر په سر شیطان ولید او ټینگ ئې ونیولو!
- قرآن وایي چي رسول الله ﷺ په غیب نه پوهېدو او دا روایت وایي چي رسول الله ﷺ درې شپې سر په سر په غیاب کي لیدل چي د ابوهریره رضي الله عنه او شیطان تر منځ څه تېرېدل!
- قرآن وایي چي شیطان انسان ته د فحشاء او منکر سپارښتنه کوي او غلطو کارونو ته ئې هڅوي خو دا روایت وایي چي شیطان ابوهریره رضي الله عنه ته د آیة الکرسي فضایل وروښودل! دا په داسي حال کي چي قرآن په ټول تأکید او د حصر په صیغه وایي چي شیطان ستاسو دښمن دئ او یوازي په دغو دریو کارونو تاسو گماري: سوء، فحشاء او د الله په اړه هغه څه ویل چي نه پرې پوهېږئ.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسوءِ وَ الْفَحْشاءِ وَ أَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لا تَعْلَمُونَ * البقره:۱۶۹

یقیني خبره دا ده بله نه ده چي هغه تاسو په کړکجنو او قبیح کارونو گماري او په

دي چي د الله په اړه هغه څه ووايئ چي نه ورباندي پوهېږئ.

- قرآن وايي چي د پيريانو خوراک اوبه دي، (وَ أَلَّوِ اسۡتَقَمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسۡقَيۡنَٰهُم مَّآءً غَدَقًا * الجن: ١٦خو دا روايت وايي چي شيطان د کجورو د غلا لپاره راغلی وو!!
- د دې روايت لپاره په قرآن کي هيڅ شاهد نه مومو.
- عقل وايي چي غل د غلا په وخت کي ځان پټوي او دا روايت وايي چي شيطان د غلا په وخت کي خپل اصلي شکل بدل کړی وو او د انسان په بڼه کي په څرګنده توګه د ابوهريره خوا ته ورغلی وو او هغه هم د غلا لپاره!
- عقل وايي چي هيڅ مخلوق نشي کولی خپل اصلي شکل بدل کړي او د بل مخلوق بڼه غوره کړي خو دا روايت وايي چي شيطان ابو هريره ته د انسان په بڼي کي څرګند شوی وو!
- دا روايت وايي چي ابوهريره رضي الله عنه درې ځلي په ډېر تأکيد سره لوړه کړې وه چي شيطان به ترلاس نيولی رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورولي خو هر ځل ئې خپله لوړه ماته کړې!!
- په دې روايت کي چي کومي خبري راغلې دي دا له ځينو جدي توپيرونو سره په نورو کتابونو کي بريدة او أبو أيوب الأنصاري ته منسوب شوې دي. خو هلته ويل شوي چي دوی به ناڅاپي توګه متوجه شوي چي له خوراکي توکو څخه څه کم شوي، رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ئې دا خبره کړې او ګواکي هغه ورته فرمايلي چي دا کار شيطان کوي او بيا د شيطان راتلو ته مترصد پاته شوي...
- د نسائي سنن الکبری کي د ابوهريره دغه روايت په بل سند سره داسي راغلی چي له دې سره ژور توپيرونه او تعارضونه لري، هغه وايي چي ابوهريره په خپله د

تېري شپې جريان رسول الله ﷺ ته بيان کړی، نه دا چي رسول الله ﷺ هغه ته ويلي چي تېره شپه دي اسير څه وکړل!!

دغو خبرو ته په پام سره په بشپړ ډاډ او يقين سره ويلی شو چي نه انسان کولی شي پېريان وګوري او نه پېريان کولی شي خپل شکل بدل کړي

د پېريانو په اړه دغه ليکنه په شهادت کي خپره شوه، يوه محترم ورور په خپل ليک کي د دغي ليکني په اړه څو ملاحظات او پوښتني رالېږلې وې چي دوی ته په ځواب کي لاندي مطلب وليکل شو:

- ما د قرآن په دريو څرګندو او محکمو آيتونو استناد کړی چي وايي نه موږ پيريان ليدلی شو او نه رسول الله صلی الله عليه و سلم هغوی ليدلي. پر قرآن د ايمان تقاضاء دا ده چي که د نړۍ ټول خلک راغونډ شي او د قرآن د دغو صريحو آيتونو خلاف خبره وکړي نو د يوه مؤمن په توګه به د قرآن د وينا په اړه شک نه کوو او د خلکو خبرو ته به اهميت نه ورکوو.
- ما د قرآن د صريح آيت په استناد ليکلي وو چي هيڅ مخلوق نشي کولی په بل مخلوق ځان بدل کړي، الهي فطرت او د خلقت په اړه د الله تعالی سنن تغيير نه منونکي دي. دا د قرآن قاطع وينا ده، که انسان نشي کولی له ځانه پېری او فرشته جوړ کړي، په داسي حال کي چي هغه اشرف المخلوقات دئ؛ نو پېريان به څنګه دا کار وکړی شي، پيريان له اوره پيدا شوي، په داسي مخلوق نشي بدلېدی چي هغه له خاوري پيدا شوی. هغه فرشتې چي د انسان په بڼه کي ځينو پيغمبرانو عليهم السلام ته لېږل شوې، دا د دوی ذاتي کار نه وو، هره فرشته دا کار نشي کولی، همدغه خاصي فرشتې د الله تعالی په حکم او د دې لپاره د انسان په بڼه کي لېږل شوې چي انسان يوازي د انسان په وينا او خبري پوهېدی شي.

- په دې اړه روايات متعارض دي، تر منځ ئې شديد تعارض او حتى تضاد تر سترګو کېږي، د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دوه روايات او د عبدالله بن عباس رضي الله عنه روايت ټول د يوې پېښې په اړه دي، خو تر منځ ئې شديد تعارض دئ، څوک چې وايي د عبدالله بن مسعود روايات د دوو بېلو پېښو په اړه دي هغوی د تعارض رفعه کولو لپاره دا خبره کوي.
- د ابو هريره رضي الله عنه بل روايت د همدې پېښې په اړه داسې دئ چې سحر ده په خپله رسول الله صلى الله عليه و سلم ته پېښه بيان کړې او هغه ورته ويلي چې دا شيطان وو!! هغه روايت دا خبره نه کوي چې رسول الله صلى الله عليه و سلم ورته ويلي: اسير دې تېره شپه څه وکړل؟! دوه نور روايات چې نورو ته منسوب شوي داسې دي چې وايي له غلې څه کمېدل، پرته له دې چې کموونکی ئې ليدلی وي، پېښه رسول الله صلى الله عليه و سلم ته ويل شوې او ګواکې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي چې دا کار شيطان کوي!! دا ټول روايات د سند له مخې غريب دي او په څو طبقو کې يو يو راوي لري. په داسې مهمې اعتقادي موضوع کې داسې غريب روايات منل او هغه هم په داسې حال کې چې له قرآن سره تعارض لري، ډېره عجيبه ده!!

دې ته مو پام وي چې جن هغه څه ته ويل کېږي چې د انسان له سترګو پټ وي او نه ليدل کېږي، طبري ليکي: وكل ما توارى عن أبصار الناس، فإن العرب تقول فيه:"قد جَنّ"، و"الجن" من ذلك لأنهم استجنُّوا عن أعين بني آدم فلا يرون. هر هغه څه چې د خلکو له سترګو پټ وي نو عرب د هغه په اړه وايي: "قد جَنّ"، او جن (پېری) له همدې څخه دئ د دې لپاره چې د انسانانو له سترګو پټ شوي او نه ليدل کېږي.

خضر علیه السلام

یوه له جدي اختلافي مسائلو څخه له خضر علیه السلام سره د موسی علیه السلام د ملګرتیا قصه ده چي متصوفینو خپل ټول عقاید د همدغي قصې له ځینو برخو اخیستي دي، دین په شریعت او طریقت وېشل، علم په اکتسابي او لدني، ظاهري او باطني وېشل، اولیاء الله ته علم غیب ثابتول، او ځیني نور عقاید ئې له همدغي قصې مستنبط کړي!!

راشئ وګورو چي د دې قصې حقیقت څنګه دئ او الله تعالی د دې قصې په ترڅ کي موږ ته څه لارښووني کړې دي.

په قرآن کي د موسی علیه السلام او خضر علیه السلام په اړه دا آیتونه پر له پسې راغلي چي لومړی برخه ئې دا ده:

وَ إِذْ قَالَ مُوسی لِفَتَاهُ لا أَبْرَحُ حتی أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَیْنِ أَوْ أَمْضیَ حُقُباً * فَلَمَّا بلَغَا مجْمَعَ بَیْنِهِمَا نَسِیَا حُوتَهُمَا فَاتخَذَ سبِیلَهُ فی الْبَحْرِ سرَباً * فَلَمَّا جاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ ءَاتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِینَا مِن سفَرِنَا هَذَا نَصباً * قَالَ أَ رَءَیْت إِذْ أَوَیْنَا إِلی الصخْرَةِ فَإِنی نَسِیت الحُوت وَ مَا أَنسانِیهُ إِلا الشیْطنُ أَنْ أَذْکُرَهُ وَ اتخَذَ سبِیلَهُ فی الْبَحْرِ عجَباً * قَالَ ذَلِك مَا کُنَّا نَبْغ فَارْتَدَّا عَلی ءَاثَارِهِمَا قَصصاً * فَوَجَدَا عَبْداً مِّنْ عِبَادِنَا ءَاتَیْنَهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَ عَلَّمْنَهُ مِن لَّدُنَّا عِلْماً *

او کله چي موسی خپل زلمکي ته وویل: تر هغه به له تلو تم نشم چي مجمع البحرين (د دوو سيندونو يو ځای کېدو سيمي) ته ورسېږم يا به تر اوږدې مودې (کالونه کالونه) دروځم. نو کله چي د دواړو یوځای کېدو سيمي ته ورسېدل نو دواړو خپل کب هېر کړ، چي په عجيبه توګه ئې په سيند کي خپله لار ونيوله او ولاړ. نو کله چي تېر شول خپل زلمکي ته ئي وویل: غرمنی (خوراک) مو راته راوړه؛ په رښتيا چي له دې سفره مو ستړيا په برخه شوه (دې سفر ډېر ستومانه کړو)، وئې ويل: په ياد دي دي کله چي هغي لويي ډبري ته مو پنا يووړه؛ نو ما کب هېر کړ، هسي شيطان رانه هېر کړ چي يادونه ئې (درته) وکړم، او په عجيبه توګه ئې په سيند کي خپله لار ونيوله. وئې ويل: همدا هغه څه دئ چي موږ ئې غواړو، پر خپلو پلونو ګام په ګام په شا وګرځېدل، نو زما له بندګانو ئې داسي يو بنده وموند چي له خپل لوري مو پېرزوينه ورپه برخه کړې وه او له خپل لوري مو ځانګړی علم ورزده کړی وو.

له دې آيتونو څو خبري معلومېږي:

- موسی عليه السلام ته د يوه پوه او عالم شخصيت يادونه شوې، د اوسېدو ځای ئې مجمع البحرين ښودل شوی، ده اراده کړې چي دا کس حتماً وګوري، څه وخت ورسره پاته شي او څه ترې زده کړي. په همدې موخه خوځېدلی، يو کس ئې د خادم او ساتونکي په توګه له ځان سره کړی.
- دا سفر اوږد او ستونزمن وو، د ده دا وينا چي يا به مجمع البحرين ته رسم او يا خو به همداسي تر اوږدې مودې دروځم، همدا مطلب افاده کوي. د هغو خلکو انتباه صحيح نه ده چي وايي: موسی عليه السلام سحر خوځېدلی، د غرمې شاوخوا مهال داسي ځای ته رسېدلی چي ستړی او وږی شوی، هملته ئې ماهي ترې ورک شوی او

خضر علیه السلام ئې هملته موندلی!! دا انګېرنه د قرآن له وینا سره په بشپړه توګه تعارض لري.

- دا سفر د دوبي په ګرمیو کي ترسره شوی، د تودوخي له امله ئې د غرمې مهال د یوې لویي ډبري سیوري ته پنا وړې وه.
- د موسی علیه السلام د سفر ملګری د (فتا: غلام او خادم) په نامه یاد شوی او له دې معلومېږي چي دا د هغه وخت قصه ده؛ او دا سفر هغه مهال ترسره شوی چي موسی علیه السلام د فرعون په کور کي او د شاهي کورنۍ د یوه غړي په توګه اوسېدو او ساتونکي او غلامان ئې په خدمت کي ول، دا ځکه چي قرآن د یوسف علیه السلام ساتونکي او خدمتګاران هم په دغه نامه یادکړي.
- موسی علیه السلام ته کب د نښي په توګه ټاکل شوی، د قرآن له وینا معلومېږي چي په سیند کي روان کب د ده لپاره د داسي نښي په توګه ټاکل شوی وو چي هر ځای ترې ورک شي او خپله لاره بدله کړي نو همله به مجمع البحرین وي او همله به هغه نېک سړی مومي.
- موسی علیه السلام خپل ملګری په دې ګمارلی وو چي په سیند کي روان کب به ترنظر لاندي نیسي، که ترې ورک شو نو ده ته به اطلاع ورکوي، خو کله چي دې کب خپل مسیر بدل کړی او په بل لوري تللی نو له ملګري ئې دا خبره هېره شوې او هغه مهال ئې موسی علیه السلام ته کړې چي هغه د خوراک غوښتنه ترې کړې.

که د مصر حالت ته ځیر شو نو په ټول مصر کي مجمع البحرین نشو موندلی، نیل له دوو سترو سیندونو (نیل الابیض او نیل الازرق) څخه جوړ شوی، دا دواړه د سودان په مرکز خرطوم کي سره یو ځای شوي، له مصر نه تر خرطوم پوري بل مجمع البحرین نه ترسترګو کېږي، او دا تر دوو میاشتو زیات پلي مزل غواړي، د

موسی علیه السلام له وینا هم معلومېږي چي دی په اوږده سفر وتلی وو، د ده له دې وینا نه چي یا به د دوو سیندونو د یوځای کېدو ځای ته رسېږم او یا خو به تر اوږدې مودې همداسي درومم، په ښکاره توګه معلومېږي چي موسی علیه السلام په اوږده سفر وتلی وو، په لنډ سفر کي هیڅوک دا خبره نه کوي چي یا به آخري مزل ته رسېږم او یا خو به همداسي تر اوږدې مودي روان یم. د هغو مفسرینو رأیه دقیقه ده چي له مجمع البحرین څخه د نیل د دوو څانګو د یوځای کېدا محل اخلي، دلته له بحرین نه مراد دوه روان سیندونه اخلي نه دوه ولاړي اوبه، هغه رأیه کمزورې ده چي وايي له بحرونو نه مراد خلیج عقبه او خلیج سویس یا بحرالروم او بحر القلزم دي، دا ځکه چي د ولاړو اوبو لپاره د (مجمع بینهما) الفاظ کارول مناسب نه برېښي. همداراز که له دې نه دغه بحرونه او د دوی یو ځای کیدو سیمه مراد وی نو دا ځایونه نه کومي نښي ته ضرورت لري او نه ئې له موسی علیه السلام نه دومره اوږد سفر غوښتو چي ووايي: یا به مجمع البحرین ته رسېږم یا به کلونه کلونه (حقبا) مزل کوم. د خضر علیه السلام له وینا معلومېږي دا سیمه د فرعون له واکمنۍ بهر وه او بېل پاچا ئې درلود، ځکه هغه وايي: وړاندي ئې داسي پاچا دئ چي هره کښتۍ غصبوي، همداراز د قرآن له نورو آیتونو معلومېږي چي موسی علیه السلام له بعثت نه وروسته یوازي ځلوېښت ورځې له بني اسرائیلو بېل شوی چي په همدې لنډي مودې کي سامري وغلول او د الله تعالی په ځای ئې د سخوندر عبادت ته تیار کړل.

په خپله مخه د کب تلل ښيي چي مجمع البحرین همدلته وو، کب خپله لاره بدله کړې او په هغه لوري تللی چي له بل اړخ نه بل سیند له نیل سره یو ځای شوی، نو ځکه موسی علیه السلام خپل ملګري ته وویل: موږ د همدغه ځای (مجمع البحرین) په لټه کي وو. دې ته مو هم باید پام وي چي هغه پلي نابلد مسافر ته چي د

لوی سیند په ژۍ بري خوا ته روان وي، دا ډېره گرانه وي چي د دوو سیندونو د یو ځای کېدو ځای په دقیقه توگه تشخیص کړي، دا ځکه چي ډېر ځلي لوی سیندونه په یوه ځای کي ووېشل شي او په بل ځای کي ئې وېشل شوې څانگي بېرته سره یو ځای شي، دې ته مو هم باید پام وي چي الله تعالی کبان داسي پیدا کړي چي په ژمي کي تودو سیمو ته کوزېږي او په دوبي کي بېرته خپلو اصلي سړو سیمو ته درومي، کله کله د دوی دا ژمنی او دوبنی سفر سلگونه کیلومتره اوږد وي، د نیل کبان د دوبي (اوړي) په موسم کي له مصر نه د سودان او بیا په یوگندا او ایتوپیا کي د نیل د سرچینو په لوري درومي.

د قصې دوهمه برخه د موسی علیه السلام او خضر علیه السلام تر منځ د ملاقات څرنگوالی زموږ مخي ته ږدي او فرمایي:

قَالَ لَهُ مُوسى هَلْ أَتَّبِعُك عَلى أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْت رُشداً * قَالَ إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِىَ صبراً * وَ كَيْف تَصبرُ عَلى مَا لَمْ تحِط بِهِ خُبراً * قَالَ ستَجِدُنى إِن شاءَ اللَّهُ صابِراً وَ لا أَعْصى لَك أَمْراً * قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنى فَلا تَسئَلْنى عَن شىْءٍ حَتى أُحْدِث لَك مِنْهُ ذِكْراً *

موسی ورته وویل: آیا کېدی شي د دي لپاره ستا متابعت او ملگرتیا وکړم چي د هغه رشد او پوهي څه رازده کړې چي تا ته ئې علم درکړی شوی؟ هغه ورته وویل: ته زما په ملگرتیا کي صبر نشې کولی، څنگه به په هغه څه صبر وکړې چي پرې خبر نه یې؟ وئې ویل: إن شاء الله ما به صابر ومومې او په هیڅ کار کي به له تا سرغړاوی ونه کړم. وئې ویل: نو که زما متابعت کوې نو د هیڅ څه په اړه تر هغه ما مه پوښته چي په خپله ئې یادونه درته وکړم.

له دې آیتونو څو خبري په ډېر وضاحت سره معلومېږي:

موسی علیه السلام د دې لپاره د خضر علیه السلام خوا ته ورغلی وو چې څه ترې زده کړي، او دا ښيي چې دا ملاقات هغه مهال ترسره شوی چې لا موسی علیه السلام په پیغمبرۍ نه وو مبعوث شوی، ځکه له بعثت نه وروسته دی په خپله د نورو معلم او مرشد شو، دا ضرورت ئې نه وو چې له خضر علیه السلام یا له بل چا څه زده کړي. له دې وروسته نه په ټولي نړۍ کي تر ده ستر عالم وو او نه ستر مرشد، هیڅ عقلمن انسان دا خبره نشي منلی چې د موسی علیه السلام په څېر ستر او اولوالعزم پیغمبر به له بعثت نه وروسته له داسي چا د څه زده کولو لپاره دومره اوږد سفر کړی وي چې نه ئې تر ده مقام لوړ وو، نه دا معلومه ده چې هغه پیغمبر وو او حتی قرآن د ده نوم هم نه دئ یاد کړی!! دې خبري ته په پام سره په بشپړ یقین او اطمئنان سره ویلی شو چې دا سفر د موسی علیه السلام په ځوانۍ کي او له بعثت نه ډېر مخکي شوی!

کله چې موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره مخامخ شوی له هغه ئې غوښتي چې څه موده ئې له ځان سره د ملګري په توګه ومني او هغه څه وروښيي چې الله تعالی ده ته ورښودلي. هغه په ځواب کي دوه خبري ورته کړې: ۱- ته زما په ملګرتیا کي صبر نشې کولی، ښایي د ده حالت ته په پام سره ئې دا خبره ورته کړې، هغه ئې په سوکالۍ او رفاه کي ستر شوی زلمی موندلی او د ځان د ستونزمنو او خطرناکو سفرونو د ملګرتیا جوګه ئې نه دی ګڼلی؛ نو ځکه ئې دا خبره ورته کړې. او بیا ئې ورته ویلي: څنګه به په هغه څه صبر وکړې چې پرې خبر نه یې؟ ۲- او که سره له دې زما متابعت کوې نو د هیڅ څه په اړه تر هغه ما مه پوښته چې په خپله ئې یادونه درته وکړم. له دې نه معلومېږي چې خضر علیه السلام ډېر محتاط شخصیت وو، خپل نږدې د سفر ملګری ئې هم له خپلو اسرارو نه خبراوو، پر موسی علیه

السلام ئې دا شرط ومنلو چي د اسرارو پوښتنه به نه ترې کوي، مګر هغه مهال چي دی ئې په خپله یادونه وکړي. له دې نه دا هم معلومېږي چي خضر علیه السلام په سري مبارزې بوخت وو، د دې خبري حقیقت هغه مهال موږ. ته لاښه جوت کېږي چي د دوی دواړو د ملګرتیا درې پېښي په دقت سره له نظره تېري کړو. د موسی علیه السلام مخکنی د سفر ملګري له ځان سره نه بېول هم دغه مطلب په ګوته کوي. موسی علیه السلام شرط مني او د صبر او اطاعت ژمنه کوي.

د قصې درېیمه برخه داسي ده:

فَانطلَقَا حتَى إِذَا رَكِبَا فى السفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَ خرَقْتها لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْت شيْئاً إِمْراً * قَالَ أَ لَمْ أَقُلْ إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِىَ صبراً * قَالَ لا تُؤَاخِذْنى بِمَا نَسِيت وَ لا تُرْهِقْنى مِنْ أَمْرِى عُسراً * فَانطلَقَا حتى إِذَا لَقِيَا غُلَماً فَقَتَلَهُ قَالَ أَ قَتَلْت نَفْساً زَكِيَّةَ بِغَيرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْت شيْئاً نُّكْراً * قَالَ أَ لَمْ أَقُل لَّك إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِىَ صبراً * قَالَ إِن سأَلْتُك عَن شىْءِ بَعْدَهَا فَلا تُصحِبْنى قَدْ بَلَغْت مِن لَّدُنى عُذْراً * فَانطلَقَا حتى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ استَطعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَن يُضيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَاراً يُرِيدُ أَن يَنقَض فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْت لَتَّخَذْت عَلَيْهِ أَجْراً * قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنى وَ بَيْنِك سأُنَبِّئُك بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَستَطِع عَّلَيْهِ صبراً * أَمَّا السفِينَةُ فَكانَت لِمَسكِينَ يَعْمَلُونَ فى الْبَحْرِ فَأَرَدت أَنْ أَعِيبهَا وَ كانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كلَّ سفِينَةٍ غَصباً * وَ أَمَّا الْغُلَمُ فَكانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَينِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طغْيَناً وَ كُفْراً * فَأَرَدْنَا أَن يُبْدِلَهُمَا رَبهُمَا خَيراً مِّنْهُ زَكَوةً وَ أَقْرَب رُحماً * وَ أَمَّا الجِْدَارُ فَكانَ لِغُلَمَينِ يَتِيمَينِ فى الْمَدِينَةِ وَ كانَ تحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَ كانَ أَبُوهُمَا صلِحاً فَأَرَادَ رَبُّك أَن يَبْلُغَا أَشدَّهُمَا وَ يَستَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّك وَ مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِى ذَلِك تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسطِع عَّلَيْهِ صبراً * الكهف: ۶۰-۸۲

نو دواړه وخوزېدل، حتی چي په هغي کښتۍ کي سپاره شول چي سوری ئې کړه، وئې ویل: آیا د دې لپاره دي سوری کړه چي سپرلۍ ئې غرق کړې، یقیناً چي په ستر (نادر) کار دي لاس پوري کړ، وئې ویل: آیا نه مي وو ویلي چي ته زما په ملګرتیا کي صبر نشې کولی؟ وئې ویل: ما پر خپلي هېرېدا مه نیسه، او زما په کار کي سختي مه راسره کوه، نو وخوزېدل، تر هغه چي له یوه ځوانکي سره مخامخ شول، نو هغه ئې ووژلو، وئې ویل: آیا یو بې ګناه کس دي ووژلو، پرته له دې چي د کوم کس په بدل کي وژل شوی وي، یقیناً چي ډېر ناآشنا کار دي وکړ، وئې ویل: آیا نه مي وو درته ویلي چي ته زما په ملګرتیا کي صبر نشې کولی؟ وئې ویل: که مي له دې وروسته د کوم څه پوښتنه درنه وکړه نو بیا مي په ملګرتیا او مصاحبت کي مه درسره نیسه، یقیناً چي (په دې صورت کي به) زما له لوري د معذورتیا پړاو ته رسېدلی یې، نو وخوزېدل، تر هغه چي د یوه کلي اوسېدونکو ته ورغلل، له کلیوالو ئې د خوراک غوښتنه وکړه، هغوی له دې ډډه وکړه چي مېلمانه ئې کړي، بیا دواړو هلته یو داسي دېوال وموند چي غوښتل ئې نسکور شي، نو هغه ئې ټینګ ودراوو، وئې ویل: که دي غوښتي وی نو پر دې کار به دي اجوره ترلاسه کړې وه، وئې ویل: همدا زما او ستا تر منځ د بېلتون سبب دئ، ژر به د هغو کارونو په حقیقت تا پوه کړم چي صبر دي پرې ونه کړی شو. اما هغه کښتۍ چي وه نو هغه د ځینو مسکینانو وه چي په سیند کي به ئې کار کولو، نو ما وغوښتل چي چي عیبجنه ئې کړم، او (دا ځکه چي) ترې وړاندي داسي پاچا وو چي هره کښتۍ ئې غصبوله، او هغه ځوانکی داسي وو چي پلار مور ئې مؤمنان ول، نو موږ (خضر او د هلک پلار او مور) ووېرېدو چي داسي نه چي په خپل کفر او طغیان سره دوی دواړه تنګ کړي، نو اراده مو وکړه چي د دوی دواړو رب تر ده

د پاکوالي له پلوه غوره او د پېرزويني له پلوه نږدې په عوض کي ورکړي. او هغه دېوال چي وو نو هغه په ښار کي د دوو يتيمو هلکانو وو او ترې لاندي د دوی خزانه وه، پلار ئې صالح انسان وو، ستا رب وغوښتل چي دواړه ستر شي او خپله خزانه راوباسي، دا ستا د رب له لوري يوه پېرزوينه وه، ما دا کار د ځان له پلوه نه دئ کړی، دا د هغه څه حقيقت وو چي تا پرې صبر ونشو کړی.

د قصې دا برخه موږ ته څو مهمي لارښووني کوي:

که د قصې دې برخي ته لږ ځير شو نو ډېر ژر په دې حقيقت پوهېدی شو چي الله تعالی خضر عليه السلام ته کوم علم ورکړی وو او ده موسی عليه السلام ته د ملګرتيا په دوران کي څه ورزده کړل، قرآن فرمايي چي هغه موسی عليه السلام ته درې لارښووني وکړې:

- د يوه ظالم پاچا له منګولو د مسکينو او بې وزلو جاله والو ژغورل؛ هغه هم په داسي بڼي کي چي جاله وال ترې خبر نشول، د لږ ضرر په مقابل کي ئې دوی له ستر تاوانه وژغورل.
- د يوه مفسد، کافر او بې رحمه زلمي وژل او مؤمن مور پلار ئې له شره ژغورل،
- تر نړېدونکي دېوال لاندي د دوو يتيمانو لپاره ښخه شوې خزانه له غارت کېدو خوندي کول،

موسی عليه السلام له خپل عالم او مجاهد استاد نه همدا لارښووني زده کړې وې، د همدې لارښوونو په رڼا کي هغه دغو دريو کارونو ته ورته کارونه وکړل: ۱- له يوه مظلوم بني اسرائيلي نه د دفاع په موخه ئې يوه ظالم قبطي ته داسي ګوزار ورکړ چي پرې مړ شو، ۲- د مدين د کوهي غاړې کي ئې په داسي حال کي د دوو بې وزلو نجونو رمه خړوبه کړه چي د اوږده سفر له امله ډېر ستړی او ستومانه وو، ۳- د

بني اسرائيلو د نجات لپاره له مدين نه مصر ته لاړ او د فرعون مقابلې ته ئې ملا وتړله.

که د القصص سورې د دغه ۱۴ آيت نه وروسته آيت ته ځير شو گورو چي په هغه کي د يوه قبطي او بني اسرائيلي تر منځ نښتي او له مظلوم بني اسرائيلي نه د موسى عليه السلام دفاع ته اشاره شوې او ورپسې د موسى عليه السلام هغه تاريخي او انقلابي پرېکړه په گوته شوې چي د ظالمانو له ملگرتيا او ملاتړ نه ئې خپل قطعي او دائمي برائت اعلان کړ:

Ç⃞È ûüBÌó ßÿ #Žĝß šc qä ô‑ù ¥?ã Môè₨ $JÎ É ‘ A$% القصص: ۱۷

وئې ويل: اې زما ربه! د هغي پرزويني په وجه چي پر ما دي وکړه هيڅکله به (له دې وروسته) د مجرمينو ملاتړی نشم.

دا په حقيقت کي له فرعوني نظام سره د موسى عليه السلام د بشپړي مقاطعې اعلان وو. د علم او حکمت له ورکړي وروسته د دغو پېښو يادونه ښيي چي همدا د ده د علم او حکمت آثار او نتايج وو، يو داسي کس چي د فرعون په کور کي په ناز او نعمت کي ستر شوی وي، د فرعون مېرمني د خپل نازولي او گران زوی په توگه روزلی وي؛ ډېره بعيده ده چي هغه دي يوازي او له ساتونکو پرته ښار ته ننوځي او بيا دي د دوو عادي سړو تر منځ نښتي کي مداخله وکړي او هغه هم داسي مداخله چي په ترڅ کي ئې تېری کوونکی ووژل شي، خو الله تعالى د ده د روزني بېل انتظام کړی وو، له خضر عليه السلام سره ملگرتيا هغه ته ښودلي وو چي د مظلوم ملگرتيا به کوې. خضر عليه السلام د ملگرتيا په دوران کي د دريو پېښو په ترڅ کي هغه ده ته دا درس ورکړی وو چي تل به د مظلوم ملگرتيا کوي او د ظالم له منگولو نه د هغه د ژغورني لپاره به ملاتړي.

دا خبري په ډېر وضاحت سره ښيي چي:

خضر علیه السلام نه کوم لاهوتي او ناسوتي علم موسی علیه السلام ته ورښودلي، نه کوم لدني علم، نه کوم باطني علم او نه د طریقت مسلک، درې جهادي لارښوني ئې ورته کړې او په عملي توگه ئې ورښودلې. د ظالمانو په ضد د مظلومانو ملگرتیا، د بې رحمه مفسد وژل او د یتیمانو مرسته.

له هغه پوه او عالم سړي سره د موسی علیه السلام د ملگرتیا په قصه کي څو په زړه پوري او د زیاتي توجه وړ ټکي زمونږ مخي ته ایښودل شوي:

موسی علیه السلام له خپل پوه او عالم ملگري نه داسي څه ویني چي د ده لپاره د توجیه او منلو وړ ندي، په ظاهر کي داسي بد او قبیح ورته ښکاري چي په وړاندي ئې چوپ نشي پاته کېدی، فوراً اعتراض کوي. که څه هم ژمنه ئې کړې وه چي ترڅو پوري ده نه وي پرې خبر کړی او قضیه ئې نه وي ورته بیان کړې، تر هغې پوري به د هیڅ کار په اړه پوښتنه نه کوي، خو گورو چي موسی علیه السلام هرځل خپل تعهد هېروي، سکوت ماتوي او له خپل ملگری سوال کوي، اعتراض ورباندي کوي او ورته وایي: دا څه عجیب کار!! دا څومره ناوړه عمل!! او ملگری ئې هرځل ورته وایي: تا ته مي ویلي وو چي زما ملگرتیا نه شې کولی، زما پرکارونو صبرنه شې کولی، ځکه چي په راز ئې نه پوهېږې، د کارونو له اسرارو بې خبري د دې سبب کېږي چي بې صبره شې. دا کار درې ځلي تکرارېږي، بالآخره موسی علیه السلام اعتراف کوي چي لدې شخص سره د ملگرتیا توان نه لري او د هغه د عجیبو کارونو په وړاندي صبر نه شي کولی. که موسی علیه السلام علم غیب لرلی نو داسي به نه کېدل، نه به ئې په خپل ملگري اعتراض کاوو او نه به ئې له ملگرتیا پاته شوی وو، که موسی علیه السلام چي له اولوالعزم رسولانو څخه دئ، علم غیب نه لري نو بل به څوک وي چي

د علم غیب خاوند وي؟!

موسی علیه السلام پدې اعتراض وکړ چې د مسکینانو کښتۍ ولې تخریب شي او ولې له سفره پاتې شي، خو له دې خبر نه وو چې څو قدمه وړاندې دې کښتۍ او مالکانو ته ئې خطر متوجه دئ، هلته د یوه ظالم پاچا پلویانو کمین نیولی، هره کښتۍ چې مومي غصبوي ئې! د موسی علیه السلام ملګری پدې خبر وو، د دې لپاره چې دا کښتۍ او غریب مالکان ئې له خطر سره مخ نه شي یو تدبیر ئې وسنجاوو، کښتۍ ئې سوری کړه، ترڅو له سفره پاتې شي، دا کار چې د موسی علیه السلام لپاره د توجیه وړ نه وو په حقیقت کې د کښتۍ د مالکانو لپاره لوی خدمت وو او په همدې کې د موسی علیه السلام لپاره یو لوی درس پروت وو او هغه دا چې یوه چا ته د ډېرې ګټې لپاره لږ ضرر رسول د ستاینې وړ دئ نه د اعتراض وړ.

په دوهم ځل ئې هم د خپل پوه او عالم ملګري په کړو صبر ونشو کړی، بیا ئې اعتراض وکړ چې دا ځوان دې ولې بې موجبه ووژلو؟! له دې خبر نه وو چې دا ځوان یو شریر، سخت زړی، فاسد او کافر انسان دئ، مور او پلار ئې مسلمانان دې او د ده خطر دومره لوی شوی چې کورنۍ ئې تهدیدوي، دا په اصطلاح یو فاسد غړی دئ، جراحې ته ضرورت لري، د دې فاسد او خطرناک غړي قطع کول په واقع کې لدې مؤمنې کورنۍ سره مرسته ده. د موسی پوه او عالم ملګري دې مؤمنې کورنۍ ته لوی خدمت وکړ، د یوه شریر انسان له شره ئې وژغورله او موسی علیه السلام ته ئې دا درس وروښود چې: په سالم بدن کې د فاسد غړی جراحې ممانعت نه لري، له سالم بدن نه د هغه غړي قطع کول ضروري دې چې د اصلاح او جوړېدو امکان ئې نه وي. که اسلامي ټولنې ته د یوه شریر او فاسد انسان له خوا ګواښ او تهدید متوجه شي او تر خطر لاندې راشي چې له تصفیې او منځه وړلو پرته بله چاره ونلري، نو د دا ډول

غږي له منځه وړل د اعتراض نه بلکه د توجيه او ستايني وړ عمل دئ.

دې ته مو پام وي چي د قرآن له وينا په ډېر وضاحت سره معلومېږي چي خضر عليه السلام دا کار د دې ځوانکي د پلار او مور په خوښه او موافقه تر سره کړی دا ځکه چي اړوند آيتونه داسي وايي:

$RŠ‘'ù ÇÊÈ #•yàã2 r $Y‹øóèÛ $JgŠ)Ïdöãƒb& $ZŠÏ± , ù ÈûüZÏB÷sãB çnq/& b%3ù Ð»=äóø9$B&r

ÇÊÈ $H÷qâ‘ >•tø%r& ur Zo4.–y ç÷ZÏiB #Zöz $Jkš‘ $JgsÏ‰ö7ãƒb& الكهف: ٨٠-٨١

او هغه ځوانکی داسي وو چي پلار مور ئې مؤمنان ول، نو موږ (خضر، او د ځوانکي مور او پلار) ووېرېدو چي داسي نه چي په خپل کفر او طغيان سره دوی دواړه تنګ کړي، نو موږ (درې واړو) اراده وکړه چي د دوی دواړو رب تر ده د پاکوالي له پلوه غوره او د پېرزويني له پلوه نږدې په عوض کي ورکړي.

که په دې آيتونو کي لږ غور وکړو نو په وضاحت سره راته جوته کېږي چي د هغه هلک مور پلار خضر عليه السلام ته شکايت کړی، درې سره په دې صلاح شوي چي هغه ووژل شي، لکه چي ګورئ دلته د (فخشينا) او ورپسې د (اردنا) صيغې راغلې، په دواړو کي د (نا) ضمير د هلک مور، پلار او خضر عليه السلام ته راجع دئ، دوی د هلک په اړه وېرېدلي او د هغه د وژلو پرېکړه ئې کړې، په دې کي اصلاً د الله نوم نشو شاملولی. هم له دې امله چي الله تعالی ته د وېرېدو نسبت کول صحيح نه دي، په قرآن کي د دې شاهد نه مومو، او هم له دې امله چي په (خشينا) کي ضمير يوازي خضر عليه السلام او د ماشوم مور او پلار ته راجع کېدی شي نه بل چا ته، دا ځکه چي تر دې د مخه د الله تعالی نوم نه دئ ياد شوی. اصولاً بايد ضمير نږدي اسم ته راجع شي، دلته د (نا) لپاره نږدې نومونه دوی درې دي، په خشينا او اردنا کي نه له

ادبي پلوه او نه له اعتقادي پلوه؛ ضمیر الله تعالی ته راجع کولی شو، همداراز که په (اردنا) کي ضمیر الله تعالی او خضر علیه السلام ته راجع شي د دې معنی داسي راوځي چي دوی دواړو په ګډه د هغه هلک د وژلو پرېکړه وکړه، حال دا چي الله تعالی د پرېکړو په صادرولو کي له هیچا سره مشوره نه کوي او څوک له ځان سره نه شریکوي!! څوک چي په اردنا کي (الله او خضر) مرادوي دې ته ئې پام نه دئ کړی چي په دې صورت کي باید په (خشینا) کي هم دوی دواړه مراد کړي!! چي دا کاملاً غلطه خبره ده، الله تعالی په ټول قرآن کي هیڅ ځای د خشي صیغه ځان ته نه ده منسوب کړې، وېره الله تعالی ته منسوبول صحیح نه ده، دلته هم د (خشینا) یعني ووېرېدو صیغه د هلک مور پلار او خضر علیه السلام ته راجع ده او هم د اردنا یعني اراده مو وکړه صیغه، له دې پرته بل تعبیر ته هیڅ مجال نه پاته کېږي؟

له دې آیتونو نه دا هم جوته کېږي چي دا خبره صحیح نه ده چي ووایو خضر علیه السلام یو معصوم ماشوم وژلی، د هغه ځوانکي په اړه د موسی علیه السلام وینا په دې معنی نه ده چي هغه وژل شوی ځوان یو معصوم ماشوم وو، موسی علیه السلام هغه نه پېژاندو، د اعتراض مقصد ئې دا وو چي هغه داسي جرم نه دئ کړی چي د وژلو مستحق وي، د دې ځوانکي په اړه د خضر علیه السلام وینا معیار ده، د ده له وینا معلومېږي چي هغه په داسي کفر، طغیان، فساد او بې رحمۍ کي غرق وو چي نږدې وه خپله کورنۍ تباه کړي.

موسی علیه السلام درېیم ځل پدې اعتراض وکړ چي ولي له هغه بخیل قوم سره د کارېه دېوال په جوړولو او له غورځېدا مخنیوی کي مرسته کوي، له داسي قوم سره ولي مرسته کوي چي دومره بخیل او بې احساسه دئ چي اړ او مجبور انسان ته یوه مړۍ ډوډۍ هم نه ورکوي او ولي ئې دې خلکو ته مفت او مجاني کار وکړ؟

موسی علیه السلام د خپل ملګري پدې عمل انتقاد وکړ، ځکه هغه پدې نه وو خبر چي تردې دېوال لاندي د هغو دوو یتیمانو خزانه ده چي له مؤمنو والدینو په میراث ورته پاتې ده، د موسی علیه السلام ملګري په خپل دې مفت او بې اجورې کار سره هغو یتیمانو ته غټ خدمت وکړ او په عین وخت کي ئې موسی علیه السلام ته دا لاربنوونه وکړه چي انسان ته نه ښايي تل بالمثله معامله وکړي، مناسبه نده چي د ټولني د اکثریت بدکړه او ناسمه معامله تا له کمزوري اقلیت سره له نېکي کولو منع کړي. که لږ غور وکړو نو دا خبره راته جوته کېږي چي د هغو یتیمانو پلار خضر علیه السلام یو امین او صالح کس ګڼلی، ورته ویلي ئې وو چي د زامنو لپاره مي تر دېوال لاندي سکې ښخوم، کله چي ستر شي نو ترې خبر ئې کړه، ده ورسره ژمنه کړې، د همدې ژمني په وجه دې کلي ته راغلی چي د دېوال حالت وګوري، هغه ئې د ړنګېدو په حال کي موندلی نو ځکه ئې رغولی. هیڅ عقلمن انسان دا خبره نشي منلی چي د یتیمانو پلار دي په داسي حال کي د دوی لپاره تر دېوال لاندي سکې ښخي کړې وي چي هیڅوک ئې نه وو پرې خبر کړی، له داسي نامعقول کار نه به د ده زامنو ته څه ګټه رسېده؟ زامن به ئې څنګه خبرېدل چي پلار ئې دلته د دوی لپاره سکې ښخي کړې دي؟ طبیعي او معقوله خبره دا ده چي د دوی پلار خضر علیه السلام ته دا خبره کړې وه.

پدې قصې کي هیڅ داسي دلیل نشته چي د موسی علیه السلام ملګري ته علم غیب ترې ثابت شي، قرآن ندي ویلي چي دی په غیب پوهېدو، نه پوهېږو څوک چي هڅه کوي د دې قصې له کومي برخي خضر علیه السلام ته علم غیب ثابت څنګه دا جسارت کوي؟! د قصې له کومي برخي او د اړوند آیتونو له کوم لفظ نه ئې دا انتباه اخیستې ده؟! د ظالم او غاصب پاچا په اړه د ده علم، د هغه ځوان له نېک عمله مور

او پلار او د ده له کفر او طغیان نه د ده خبرتیا او تر نړیدونکي دېوال لاندي د هغو یتیمانو خزانه چي صالح مور پلار ئې له لاسه ورکړي وو، دا معلومات ولي په علم غیب حمل شي؟ دا ولي د هغه د پراخو معلوماتو او د سیمي له حالت نه د ده د خبرتیا نښه ونه ګڼو؟

صحیح نه ده چي د ظالم واکمن په اړه علم، د صالح پلار د طاغي او عاصي زوی په اړه علم او تر دېوال لاندي د یتیمانو د خزانې په اړه علم داسي توجیه او تعبیر کړو چي له قرآن سره تعارض ولري او په غیب د انسان د پوهېدا غلطه خبره ترې راووځي، دا آیتونه باید د قرآن د نورو آیتونو په رڼا کي تفسیر کړو، خضر علیه السلام په دې خبرو پوهېدو؛ دا ځکه چي دی په همدې سیمي کي اوسېدو، موسی علیه السلام ترې خبر نه وو ځکه چي هغه له بلي سیمي هلته تللی وو.

په دې قصې کي دوه شخصیتونه انځور شوي: یو ئې اولوالعزمه پیغمبر موسی علیه السلام او بل ئې د خدای یو نېک بنده، موسی علیه السلام د هغه لیدو ته ورغلی، د ده د سیمي له حالته معلومات نه لري، هغه په خپلي سیمي کي بلد دئ، ښه او بد پېژني، موسی علیه السلام د ملګرتیا او سفر په دوران کي له خپل ملګري درې داسي کارونه ګوري چي د علم غیب نه درلودو په وجه نه پوهېږي چي ولي ئې دا کارونه وکړل، له هغه وروسته پرې پوه شو چي ملګري ئې تفصیلات ورته بیان کړل، دا قصه په ډېر وضاحت سره دا حقیقت زموږ مخي ته ږدي چي پیغمبران علیهم السلام په غیب نه پوهېږي، عجیبه دا ده چي د کږو زړونو خاوندان له دغي قصې معکوسه نتیجه اخلي او د موسی علیه السلام ملګري ته علم غیب ثابتوي!!

د کږو او خیرنو زړونو خاوندانو او په خرافاتو کي تر ستوني غرق ډلو د دغي قصې له څو برخو خپل عقاید په دې توګه اخیستي دي او وايي:

- موسی علیه السلام پیغمبر وو او خضر یو ولي، پیغمبر ته شریعت ورکړی شوی او ولي ته طریقت، د شریعت علم پر ظواهرو ولاړ دئ او د طریقت علم پر باطن، ولي ته د باطن علم ورکړی شوی او پیغمبر ته د ظاهر علم!!
- خضر په غیب پوهېدو، د غاصب پاچا، وژل شوي ماشوم او دېوال لاندي خزانې په اړه د ده علم د علم غیب بېلګي دي!!
- د طریقت لاروي د شریعت په احکامو ملزم نه وي، کولی شي د شریعت خلاف عمل وکړي!! د ماشوم وژل د شریعت له مخي حرام دئ خو خضر همدا کار وکړ. پر اولیاء الله به دا اعتراض نه کوئ چي ولي ئې د شریعت خلاف عمل وکړ.

راشئ وګورو چي دا خبري څومره وزن لري او څومره د حقیقت مطابق یا خلاف دي؟ آیا له دې قصې دا مطالب راایستل او د خپلو عقایدو بنسټ ئې ګرځول صحیح دي که نه؟

که څوک له شفاف ذهن سره، پرته له دې چي کوم خاص مخکنی فکر ورسره وي، د موسی علیه السلام او خضر علیه السلام د قصې اړوند آیتونو باندي غور وکړي نو په بشپړ یقین او ډاډ سره ویلی شي چي په دغو آیتونو کي هیڅ داسي څه صراحتاً او اشارتا نه تر سترګو کېږي چي د دغې بې لاري ډلي د انګېرنو او غلطو تصوراتو لپاره کوم مستمسک ترې جوړ شي. یوازي هغه به دا غلطه انتباه ترې اخلي چي په غرض او مرض مبتلا وي او د دې پروا نه لري چي د الله تعالی په کلام کي تحریف وکړي. که تاسو د دغي ډلي افکارو او دلایلو ته ځیر شئ نو وبه ګورئ چي د قرآن په کوم آیت یا د کوم آیت په کوم لفظ د استناد پر ځای پر داسي کمزورو روایاتو استناد کوي چي هم له قرآن سره په څرګنده توګه تعارض او هم په خپلو منځونو کي!! راشئ هغه روایات هم وڅېړو چي د دې قصې په اړه ئې د روایاتو په کتابونو کي

مومو. یو روایت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بْنُ قَيْسِ بْنِ حِصْنٍ الْفَزَارِيُّ فِي صَاحِبِ مُوسَى قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ خَضِرٌ. فَمَرَّ بِهِمَا أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، فَدَعَاهُ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ إِنِّي تَمَارَيْتُ أَنَا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَى لُقِيِّهِ، هَلْ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ قَالَ نَعَمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ " بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلَإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لاَ. فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى بَلَى، عَبْدُنَا خَضِرٌ، فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ، فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْحُوتَ آيَةً، وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ، فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ، وَكَانَ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ، فَقَالَ لِمُوسَى فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ، وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلاَّ الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ. قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا، فَوَجَدَا خَضِرًا. فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الَّذِي قَصَّ اللَّهُ- عَزَّ وَجَلَّ- فِي كِتَابِهِ ". بخاري: ٧٤

عبدالله بن عباس رضی الله عنهما نه روایت دئ چي وايي: د ده او حر بن قيس تر منځ د موسی علیه السلام د ملګري په اړه مناقشه رامنځته شوه، ابن عباس وويل چي دا خضر وو، أبی بن کعب د دوی دواړو خوا ته تېر شو، نو ابن عباس ورغږ کړ او وئې ويل: زما او دغه ملګري تر منځ د موسی علیه السلام د هغه ملګري په اړه مناقشه راغله چي موسی له هغه سره د ملاقات د لاري موندو پوښتنه کړې وه، آيا له رسول الله ﷺ نه دي د ده په اړه څه اورېدلي؟ وئې ويل: هو؛ له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل چي ويل ئې: کله چي موسی علیه السلام د بني اسرائيلو په يوې غونډي کي وو يو سړی ورته راغی او وئې ويل: آيا داسي څوک پېژني چي تر تا زيات پوه وي؟ موسی علیه السلام وويل: نه، نو الله تعالی موسی علیه السلام ته

وحي وکړه چي ولي نه، زموږ بنده خضر (عليه السلام)، نو موسی له هغه سره د ملاقات د لاري په اړه پوښتنه وکړه، نو الله تعالی کب ورته د نښي په توګه وټاکو او ورته وويل شو: کله چي دي کب ورک کړ نو راوګرځه او هملته به ئې وګورې، او هغه به په نهر کي د روان کب تر شا (په استقامت) تلو، نو موسی ته خپل ځوانکي وويل: آيا پام دي وو چي کله مو هغه لوی کمر ته پنا يووړه نو ما کب هېر کړ، فقط شيطان رانه هېر کړ چي يادونه ئې وکړم، موسی عليه السلام وويل: دا همغه څه دئ چي لټولو مو، نو پر خپلو پلونو بېرته راستانه شول، نو خضر ئې وموند، او بيا د دوی دواړو خبره همغسي ده چي الله تعالی ئې قصه په خپل کتاب کي راوړې.

دا روايت څو خبري زموږ مخي ته ږدي: دا عالم او پوه شخص خضر عليه السلام وو. موسی عليه السلام ته ويل شوي وو چي په ژوندي ماهي پسي روان شي، په هر ځای کي چي ترې ورک شو هملته به خضر ومومي. موسی عليه السلام د سفر ملګری په دې ګمارلی وو چي په سيند کي روان کب به تر نظر لاندي نيسي، کله چي ترې ورک شي نو ده ته به خبر ورکوي، دوی د سفر په دوران کي د تودوخي په وجه د کوم کمر سيوري ته پنا وړې، په همدې وخت کي کب خپله لار بدله کړې او د هغه ځوانکي له سترګو غايب شوی، کله چي بيا خوځېدلي، له څه مزل وروسته موسی عليه السلام له هغه نه غرمنی خوراک غوښتی، په همدې وخت کي هغه ته د کب د غايبېدو خبره ورپه ياد شوې او موسی عليه السلام ته ئې يادونه کړې، موسی عليه السلام ورته ويلي چي موږ د همدې ځای په لټه کي وو، بېرته راستانه شوي او خضر عليه السلام ئې هملته موندلی.

دا روايت په بخاري کي دولس ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۷۸، ۱۲۲،

۲۲۶۷، ۲۷۲۸، ۳۲۷۸، ۳۴۰۰، ۳۴۰۱، ۴۷۲۵، ۴۷۲۶، ۴۷۲۷، ۶۶۷۲، ۷۴۷۸، له دې نه درې ځلي نور د پورتني روايت په څېر دئ، له عادي توپيرونو سره او په دې شمېرو: ۷۸، ۳۴۰۰، ۷۴۷۸، او پنځه ځلي په دغو شمېرو ۱۲۲، ۳۴۰۱، ۴۷۲۵، ۴۷۲۶، ۴۷۲۷ کي داسي راغلی چي له پورتني سره ژور تعارض لري، او په کي راغلي چي موسی عليه السلام ته ويل شوي وو چي وريت شوی کب په ټوکری کي ورسره واخلي، په دغو پنځو کي هم ژور توپيرونه تر سترګو کېږي، دا په داسي حال کي چي د ټولو ديارلسو روايتونو راوي يو دئ! امام بخاري رحمه الله نه دي ويلي چي کوم روايت ئې تر نورو غوره، دقيق او صحيح دئ، هغه له بېلو بېلو راويانو چي څه اورېدلي په امانت سره ئې رانقل کړي، له دغو متعارضو رواياتو به يو غوره کوو، يا هغه چي وايي موسی عليه السلام ته په سيند کي روان کب د نښي په توګه ټاکل شوی وو يا هغه چي وريت شوی کب نښه ګڼي، د اسنادو له مخي دا پرېکړه نشي کېدی، ځکه که دا کار ممکن وی نو امام بخاري رحمه الله به هرومرو ويلي وو چي کوم ئې ضعيف دئ او کوم ئې صحيح. مجبور يو د قرآن په رڼا کي او د درايت له مخي ارجح روايت تشخيص کړو، راشئ د وريت شوي کب اړوند روايت ته ځير شو، روايت داسي دئ:

عن سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ نَوْفًا الْبِكَالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى لَيْسَ بِمُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، إِنَّمَا هُوَ مُوسَى آخَرُ. فَقَالَ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أبي بْنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ " قَامَ مُوسَى النَّبِيُّ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَسُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ فَقَالَ أَنَا أَعْلَمُ. فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِي بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ. قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ بِهِ فَقِيلَ لَهُ احْمِلْ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ فَإِذَا فَقَدْتَهُ فَهْوَ ثَمَّ، فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقَ بِفَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ، وَحَمَلاَ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ، حَتَّى

كَانَا عِنْدَ الصَّخْرَةِ وَضَعَا رُءُوسَهُمَا وَنَامَا فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا، وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا، فَانْطَلَقَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيَوْمِهِمَا فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا، لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى مَسًّا مِنَ النَّصَبِ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أُمِرَ بِهِ. فَقَالَ لَهُ فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ، قَالَ مُوسَى ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا، فَلَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ إِذَا رَجُلٌ مُسَجًّى بِثَوْبٍ- أَوْ قَالَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ- فَسَلَّمَ مُوسَى. فَقَالَ الْخَضِرُ وَأَنَّى بِأَرْضِكَ السَّلَامُ فَقَالَ أَنَا مُوسَى. فَقَالَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ نَعَمْ. قَالَ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَنِيهِ لاَ تَعْلَمُهُ أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ عَلَّمَكَهُ لاَ أَعْلَمُهُ. قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا، وَلاَ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ لَيْسَ لَهُمَا سَفِينَةٌ، فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ، فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمَا، فَعُرِفَ الْخَضِرُ، فَحَمَلُوهُمَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، فَجَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ، فَنَقَرَ نَقْرَةً أَوْ نَقْرَتَيْنِ فِي الْبَحْرِ. فَقَالَ الْخَضِرُ يَا مُوسَى، مَا نَقَصَ عِلْمِي وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إِلاَّ كَنَقْرَةِ هَذَا الْعُصْفُورِ فِي الْبَحْرِ. فَعَمَدَ الْخَضِرُ إِلَى لَوْحٍ مِنْ أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ. فَقَالَ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ لاَ تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ. فَكَانَتِ الأُولَى مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا. فَانْطَلَقَا فَإِذَا غُلاَمٌ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ، فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلاَهُ فَاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ. فَقَالَ مُوسَى أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا- قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَهَذَا أَوْكَدُ- فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا، فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا، فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقَامَهُ. قَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ.

فَقَالَ لَهُ مُوسَى لَوْ شِئْتَ لاَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا. قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ". قَالَ النَّبِيُّ ﷺ " يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَى، لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا ". بخاري: ۱۲۲

د دې روايت په اړه ډېري داسي پوښتني راولاړېږي چي ځواب ئې نشي ويل کېدی، پوښتني دا دي:

- د روايت په سر کي راغلي چي عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وويل: كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ: د خدای دې دښمن دروغ ويلي! د عبدالله بن عباس غوندي له شخصيت نه لري خبره ده چي د يوه کس د ادعاء له مخي د بل چا په اړه داسي وينا وکړي. شريعت داسي قضاوت جائز نه گڼي چي د يوې لانجې د دواړو خواوو د ويناوو له اورېدو مخکي وي.
- دا روايت وايي چي موسى عليه السلام د بعثت نه وروسته دا سفر کړی، حال دا چي له بعثت نه وروسته هغه د ټول عالم لپاره لارښود وو، تر ده بل پوه او عالم کس په نړۍ کي نه وو، ولي به الله تعالى د دې خبري په کولو تر عتاب لاندي نيولو چي د يو چا په ځواب کي ئې ويلي وو: تر ما بل پوه کس نشته؟! پيغمبر عليه السلام په وار وار صحابه وو ته ويلي چي تر تاسو ټولو ښه پوه يم، او صحابه وو هم ويلي چي الله او د هغه رسول تر ټولو زيات پوه دي.
- قرآن وايي چي موسى عليه السلام د بعثت نه وروسته يوازي څلوېښت ورځي له خپل قوم نه لري شوی چي د ده په غياب کي سامري وغولول، که دا سفر له بعثت نه وروسته وی نو حتماً به ئې قرآن وضاحت کړی وو.
- د قرآن له وينا معلومېږي چي دا سفر هغه مهال شوی چي موسى عليه السلام لا مدين ته هجرت نه وو کړی او د فرعون په کور کي اوسېدو، ځکه قرآن وايي چي په همدغي مودې کي الله تعالى هغه ته علم او حکمت ورپه برخه کړ، د علم ترلاسه

کولو یوه مرجع ئې همدا له خضر علیه السلام سره څو ورځنی سفر وو، په همدې سفر کي هغه له خضر علیه السلام نه څو خبري زده کړې، د یوه ظالم پاچا له شر نه د بې وزلو جاله والو ژغورل، د یوه کافر، مفسد او بې رحمه زلمي وژل او با ایمانه مور پلار ئې د ده له شر نه ژغورل، له هغو یتیمانو سره مرسته چي پلار ئې تر دېوال لاندي خزانه ورته ښخه کړې وه، او موسی علیه السلام دغو دریو کارونو ته ورته کارونه وکړل: د یوه ظالم قبطي په وړاندي د یوه مظلوم بني اسرائیلي داسي مرسته چي ظالم قبطي ته ئې کلکه څپېړه ورکړه او په همدې سره هغه ومړ، د مدین د کوهي په غاړه ئې د دوو مېرمنو مرسته وکړه او په داسي حال کي ئې په یوازي تن له کوهي اوبه راوایستې او د دوی رمه ئې خړوبه کړه چي د اوږده سفر له امله سخت ستړی او ستومانه وو، د بني اسرائیلو د ژغورني لپاره مصر ته ولاړ او د فرعون مقابله ئې پیل کړه، د خضر علیه السلام له هغو دریو کارونو سره د موسی علیه السلام د دغو دریو کارونو شباهت په ډېر وضاحت سره ښیي چي دا سفر له بعثت نه مخکي ترسره شوی. له بعثت نه وروسته هغه د سینا په صحرا کي وو، هلته نه سیندونه وو او نه مجمع البحرین، که احیاناً څوک دا دوه بحرونه ګڼي او وایي چي له مجمع البحرین نه مراد د خلیج عقبه او خلیج سویس یا د بحرالروم او بحر القلزم یوځای کېدا ده نو دا ځایونه هیڅ نبني ته ضرورت نه لري او له موسی علیه السلام نه ئې دومره اوږد سفر هم نه غوښتو چي ووایي: یا به مجمع البحرین ته رسېږم یا به کلونه کلونه (حقبا) مزل کوم. په دې کي هیڅ شک نشته چي معقوله او ارجح رأیه دا ده چي له مجمع البحرین نه د نیل د دوو څانګو؛ نیل الابیض او نیل الازرق د یوځای کېدا محل مراد دئ.

- که وریت شوی او پوخ ماهي د دوی لپاره نبنبه وو نو موسی علیه السلام به

څنګه خپل خادم ته ویل چې هغه د خوراک لپاره راوړه؟!! په دې صورت کې خو به ئې تل له ځان سره ساتو او له خوړلو به ئې ډډه کوله.

- نه قرآن ویلي چې د موسی علیه السلام د سفر ملګری یُوشَعَ بْنِ نُونٍ وو او نه نورو روایاتو دا خبره کړې او نه دا ضروري ده چې نوم ئې په ګوته شي، که ضروري وی قرآن به حتماً د ده نوم اخیستی وو! یوشع بن نون د سینا په سفر کې د موسی علیه السلام ملګری شوی نه په مصر کې د هغه بل سفر په دوران کې.
- دا روایت وایي چې وریت شوی کب ژوندی شو او سیند ته ئې ټوپ کړل او دا موسی علیه السلام او ملګري ته ئې د حیرانتیا سبب شو، حال دا چې قرآن وایي چې په سیند کې د کب ورکېدا یوازې د موسی علیه السلام ملګري لیدلي او موسی علیه السلام دا صحنه نه وه لیدلې نو ځکه ئې له خپل ملګري نه د دغې خبرې په اورېدو سره وویل: موږ د همدې ځای په لټه کې وو چې کب به په خپله مخه درومي او له موږ نه به غایب کېږي. د روایت الفاظ دا دي: فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا، وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا او دا د قرآن له وینا سره په بشپړه توګه تعارض لري، ځکه قرآن د موسی علیه السلام د ملګري له خولې وایي:... وَ مَا أَنسانِيهُ إِلا الشيْطنُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَ اتخَذَ سبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عجَباً.
- همداراز دا روایت وایي چې موسی علیه السلام او ملګري ئې د کمر خوا ته سرونه کېښودل او ویده شول، که داسې وو نو د کب ژوندي کېدا او سیند ته لوېدا ئې څنګه ولیده؟! دا پوښتنه ډېره پر ځای پوښتنه ده، ځکه قرآن د ډبرې خوا ته د ویده کېدو خبره نه کوي بلکې د پناه وړلو خبره کوي او ښیي چې د تودوخې له امله ئې د کمر سیورې ته پناه وړې او څو شېبې ئې هلته دمه کړې ده، خو دا روایت وایي چې هلته دواړه ویده شوي!!

• دا روایت وایي چې خضر علیه السلام د موسی د سلام په اورېدو سره حیران شو او وئې پوښتل چې ستا په سیمي کي سلام له کومه شو، هغه ورته وویل: زه موسی یم، پوښتنه ئې ترې وکړه چې د بني اسرائیلو موسی؟ وئې ویل: هو؛ د دې معنی دا ده چې هغه په غیب نه پوهېدو او موسی ئې ونه پېژندو، خو د دې روایت له ځینو الفاظو داسي معلومېږي چې گواکي هغه په غیب پوهېدو، حال دا چې قرآن وایي له الله تعالی پرته هیڅوک په غیب نه پوهېږي. پوښتنه دا ده چې خضر علیه السلام څنگه د موسی علیه السلام په څېر یوه پیغمبر ته وایي: ما ته داسي علم راکړی شوی چې تا ته نه دئ درکړی شوی یا په بل روایت له تا سره نه ښایي، او تا ته داسي علم درکړی شوی چې ما ته نه دئ راکړی شوی او په بل روایت کي له ما سره نه ښایي؟! کوم علم ده ته ورکړی شوی وو؟ علم غیب خو نشي کېدی!! څکه چي هغه د ملاقات پر مهال موسی علیه السلام ونه پېژندو، پوښتنه ئې ترې وکړه چي څوک یې؟ چي ورته وئې ویل موسی، نو پوښتنه ئې وکړه چي د بني اسرائیلو موسی؟! له دې نه خو معلومېږي چي هغه په غیب نه پوهېدو، نو ده کوم علم درلودو چي موسی علیه السلام له بعثت نه وروسته نه درلودو؟ څوک چي دا روایت صحیح گڼي څنگه خضر علیه السلام ته علم غیب هم منسوبوي؟!! له دې روایته خو معلومېږي چي په هغو دریو مواردو کي هم د ده علم؛ خاص علم او په غیب پوهېدا نشو گڼلی. دې ته مو باید پام وي چي د قرآن له وینا په ډېر وضاحت سره معلومېږي چي خضر علیه السلام هغه مفسد ځوانکی د ده د مور او پلار په مشوره وژلی،

• همداراز د قرآن له وینا معلومېږي چي خضر علیه السلام د هغه یتیمانو دېوال د هغي ژمني له مخه رغولی چي د دوی له پلار سره ئې کړې وه، دا څکه چي هیڅوک د اولاد لپاره په داسي حال کي خزانه نه ښخوي چي هیڅوک پرې خبر نه

کړي، له داسي کار نه به د ده اولاد ته څه گټه ورسېږي؟!! کېدی شي دېوال ړنگ شي او خزانه د بل چا په لاس کي پرېوزي.

- په دې روایت کي د خضر علیه السلام په لاس د کافر او مفسد ځوانکي د وژل کېدو په اړه دا الفاظ راغلي چي منل ئې گران دي: فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلاَهُ فَاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ: نو خضر د سر له لوړي نه ونیو او په خپل لاس سره ئې سر ترې وایست!!

ځیني خلک د خضر علیه السلام دا وینا چي وئې ویل: (و ما فعلته عن امري: ما (د خپل زړه) په حکم دا کار نه دئ کړی) داسي تعبیروي چي گواکي ده ته د الله تعالی له لوري په مشخصه توگه د دغه ځوانکي د وژلو امر شوی وو، خو په آیتونو کي په لږ دقت سره پوهېدی شو چي دا غلط تعبیر دئ، د دې وینا معنی دا ده: ما دا کار د خپل نفسي غوښتنو په حکم نه دئ کړی، کوم ذاتي غرض مي په کي نه وو، د الله دین د داسي څه کولو اجازه راکړې، په الهي دین کي د هغه چا وژل مانع نه لري چي صالح ټولنه په کفر او طغیان گواښي، یوازي دغسي تعبیر موسی علیه السلام ته یو مهم درس گڼل کېدی شي، نه دا چي گواکي د الله تعالی له لوري خضر علیه السلام ته په مشخصه توگه د دغه ځوانکي د وژلو حکم شوی وو!!

دغو خبرو ته په پام سره په یقیني توگه ویلی شو چي دا روایت ډېر اشکالات لري او قطعاً د منلو وړ نه دئ، هغه بل له هره پلوه ارجح او غوره دئ او د قرآن له وینا سره اړخ لگوي.

د دې قصې په اړه مزید تفصیلات د القصص او الکهف د سورو په تفسیر (د قرآن پلوشې) کي ولولئ.

څوک چي د الکهف د سورې د ۶۵ آیت له دې فقرې $Vü $Rà©`Ë B pYK-ær د

لدني علم اصطلاح راباسي او هغه د داسي علم په توګه معرفي کوې چي له تعليم او تدريس پرته ترلاسه کېږي او مرشد ئې په يوه نظر مريد ته القاء کوي، هغه ته وايو:

لومړی بايد د دغه آيت په معنی ځان پوه کړو، او وګورو چي الله تعالی هغه عالم بنده ته کوم علم ورکړی وو، هغه علم چي ته ئې ادعاء کوې که بل علم؟! قرآن په خپله د دې پوښتني ځواب موږ ته راکوي او د هغو دريو پېښو په ترڅ کي ئې موږ ته راښيي چي له موسی عليه السلام سره د سفر په دوران کي رامنځته شوې. قرآن موږ ته وايي چي موسی عليه السلام له خپل استاد نه جهادي درسونه زده کړي نه (لدني علم).

د قرآن له آيتونو نه خو دا حقيقت جوتېږي چي خضر عليه السلام يو مجاهد وو، د بې وزلو او مظلومانو ملګرتيا ئې کوله، موسی عليه السلام ته ئې د جهاد درس ورکړ، اوس ته موږ ته ووايه چي تا د دغوځرګندو او واضحو آيتونو له کومي برخي او له کوم لفظ نه د (لدني علم) اصطلاح راايستلې؟!! او غواړي له قرآن نه بې خبرو مريدانو ته ووايي چي که ستاسو پير او مرشد نه قرآن لوستلی شي، نه د پيغمبر عليه السلام له احاديثو خبر دئ، نه په ليک پوهېږي او نه لوست کولی شي، د هغه په اړه شک مه کوه او لمن ئې کلکه ونيسه، دا خبري بايد ستا اخلاص کم نکړي، هغه ته د مخکني مرشد له لوري (لدني علم) ورکړی شوی او د دين په ټولو رموزو او پټو اسرارو د مرشد د يوې دعا له امله پوه شوی!! هغه په يوې مراقبې سره کولی شي د اسرارو دروازې پرانېزي او په پټو حقايقو پوه شي!!

ډېره عجيبه ده، د قرآن له داسي قصې او مضمون نه چي هر مخاطب ته د سري مبارزې درس ورکوي، غرضي او مرضي خلکو داسي افسانه جوړه کړې چي د

مخاطب ذهن تخديروي او له سره تر پايه غلط افكار القاء كوي، چېري د خضر عليه السلام هغه درې جهادي كارونه او چېري دې ته د لدني علم نوم وركول او دا ادعاء كول چې هغه په غيب پوهېدو او كارونه ئې غيرعادي ول.

دوى دې ته هم متوجه نه دي چې د همدغي (و أتينه من لدنا علما) فقرې ته ورته الفاظ د قرآن په گڼ شمېر آيتونو كي راغلي، او په ترخ كي ئې قرآن مونږ ته لارښوونه كوي چې د انسان هر څه د الله تعالى پېرزوينه ده، ژوند ئې، استعدادونه ئې، رزق ئې، علم او معرفت ئې، قرآن دا ټول الله تعالى ته منسوبوي او د الله تعالى پېرزوينه ئې گڼي، په ټولو هغو آيتونو كي چې دا حقيقت په كي بيان شوى همدا د (لدن) لفظ راغلى؛ لكه دا آيتونه:

ÇÏÈ ÅOŠîæ ÅŠÅm ÞãÈ©`Ï šc #äŒøO‘ )r`ç 7 Rîr النمل: ۶

$ZÏB#ä $B•m ÓGŠ©`ÅJç U9r& $ZÅÊä ôÏB #Ö , Gç 7 èB 3 %ç$ÎÉ® bÎ) (þq9$%r

ÇÎÈ šc qß=èŸ w Nèd ŽYò2 & £Å»9r $RÈ©`Ï $]ø%Í«È ãä Ñ•J0 ïøÎ) ö‹ø

القصص: ۵۷

Ï‹Ïœ š• RÎ) þÎ7ÍÛ pŸíh š• RÈ©`Ï ’Í ó=d Ÿ‘ A$% ½çþ‘ $fìŸ2 – $ãŠ š• 9$Zd

ÇÌÑÈ äî$ã$!$ آل عمران: ۳۸

È$Ïµ$Ïœ ä$¡Ï9$r É%`ìÏ$šE Ï ûüÿèÒ ó Î9$r «! $È‹Î™ ’Î bqè=»)è Ÿw ö/ä9 $Br

š• RÈ©`Ï $Z9©@èô $r $gèd& ÉÎ$©9$ Ïp/ö)ø9$ ÏÉd ôÏB $Yô Ì÷z & $Y/‘ bqä9q)ƒ ûïÏ%©!$

ÇÎÈ #Ž•ÅÁR š• RÈ©`Ï $Y9©@èô $r $[Ïr النساء: ۷۵

ÇÎÈ $Wr š• Ràã©`Ï ’Î ó gù #•Ÿ‰æ ’Î•ÐÈ$MR$Ÿ2 r “ äi‘r `Ï ’Îºq Jø$M‰ŸÂ ’Î Ûr

مریم: ۵

د دغو آیتونو الفاظو ته لږ ځیر شئ، او له هغه آیت سره ئې مقایسه کړئ چې تاسو او ستاسو ملګرو د (لدني علم) اصطلاح ترې راایستلې، تاسو د خپل اسلوب مطابق باید له دغو آیتونو نه هم (لدني رزق)، (لدني ولي و نصیر)، (لدني اولاد) (لدني قرآن) راوباسئ، خو هر عاقل انسان پوهېږي چې دا بې بنسټه او غلط اسلوب او کرکجن استباط دئ.

موږ ته ووایه چې له (لدني علم) نه ستاسو مراد څه دئ؟ مراد مو (ذاتي علم) دئ، که د (الله تعالی له لوري ورکړی شوی علم)؟ که آناً او له تعلیم او لیک لوست نه پرته ترلاسه شوی علم؟ ذاتي علم خو له الله تعالی پرته هیڅوک نه لري، د انسان علم خو اکتسابي دئ، انسان د وحي، تعلیم، تدریس، لیک او لوست له لاري علم ترلاسه کوي، قرآن د پیغمبر علیه السلام په اړه فرمایي چې له بعثت نه مخکې لار ترې ورکه وه، سمه لار ئې نه پېژندله:

ÇÑÈ Ó_ô'ù Wà!æ 8‰ `rr ÇÐÈ 3“ ‰gù w$Ê 8‰ `rr ÇÏÈ 3“ r$«ù $VŠÏ/ 8ô‰Ét ö9&

مګر نه ئې وموندلې یو یتیم او د تېکي ځای ئې درکړ؟ مګر نه ئې وموندلې یو لارورکی او لار ئې وښودله؟ او نیازمند ئې وموندلې، خو غنا ئې کړه په برخه.

همدا راز فرمایي چې له بعثت نه مخکې نه په کتاب پوهېدو او نه د ایمان په حقیقت او معنی:

ß»Jƒ}M$Ÿwr Ü »GÅ3$B “ í‘6? MZä $B $RÌB& ôÏB [nrâ 7øŠ} $Z©m÷r& 7Ï9ºx‹ .r

Þ’ŽÂ 4‹Ĵ ü Ÿ‰ö9 7R$r $RŠ$6Ïã ôÏB â$±®`B ¾ÏnÎ “ Ÿ‰öT #Yqç ç»Yùè_ `Å9r

ÇÎÈ 5ŠÉĢóB الشوری:۵۲

همداسي مو تا ته له خپل لوري د يوه خاص امر وحي وکړه، ته نه پوهېدې چې کتاب څه دئ او نه د ايمان (په معنی او حقيقت) پوهېدې، خو موږ داسي نور وګرځاوو چي له خپلو بندګانو نه هغه څوک پرې هدايتوو چي غواړو ئې، او بې شکه چي ته د مستقيمي لاري خوا ته لاربښوونه کوې.

قرآن موږ ته لاربښوونه کوي چي د هر انسان علم په حقيقت کي د الله تعالی له لوري ورکړی شوی علم دئ، د پوهي او معرفت وسايل او استعدادونه هم الله تعالی ورکړي او په يوه څه د پوهېدو مجال او شرايط هم الله تعالی ورته برابروي. قرآن په دې اړه فرمايي:

ä$© $Jĺ ÿvĵ ÿįhÜÜä ôÏ ãó´ Ĭ bqäŠÅãŕr NŠÿùz $Br Ôûƒl‰# šú ü/ $B ä-è/

البقرة:۲۵۵

په داسې حال کې چې دی په هر هغه څه پوهېږي چې د دوی مخې ته دي يا ئې شاته دي او دوی د ده له علم څخه يوازې په دومره څه احاطه کولی شي چې دی ئې وغواړي،

يعني دا الله تعالی دئ چي هر چا ته علم او پوهه ورکوي، سترګې، زړه، غوږونه، دماغ او اعصاب ئې د ده په اراده ورته کار کوي، لار ورته ښيي او د ښه او بد، مفيد او مضر په پېژندلو کي ئې مرسته کوي، په هر څه چې انسان علماً احاطه کوي او په کوم څه د پوهېدو توفيق ترلاسه کوي نو دا ټول د الله په خوښه او اذن او په همغه حد کي وي چي الله ئې وغواړي. د انسان پر مخ چي د معرفت هره دروازه پرانيستل کېږي او په هرې نوې خبرې چي د پوهېدو توفيق ترلاسه کوي، د ده هر

(کشف) او په هر سِر او راز پوهېدل ئې په حقیقت کي د الله تعالی یوه پېرزوینه ده، دا دروازه د ده له لوري ورته پرانستل کېږي، په دغو حقایقو د پوهېدو توفیق دی ورکوي او د دغو اسرارو د کشف توان دی ورکوي، چي حقیقت همداسي دئ نو ته ما ته ووایه چي ولي د خضر علیه السلام علم استثنایي علم گڼې او د (لدني علم) نوم ورکوې؟!!

او د درېیم تعبیر په صورت کي باید پوه شې چي له عیسی او یحیی علیهما السلام نه پرته نه الله تعالی چا ته په وړوکتوب کي فوق العاده علم ورکړی او نه ئې په پیغمبری مبعوث کړی، عیسی علیه السلام ته په ماشومتوب کي یوازې څو خبري ښودل شوې، جامع علم ئې هغه مهال په برخه شو چي انجیل پرې نازل شو.

پیغمبرانو علیهم السلام ته چي د وحي له لاري کوم علم ورکړی شوی دا هم په تدریجي توگه او د کتاب او صحیفې په بڼه کي ورکړی شوی، نه دا چي په یو ځل او په بشپړه توگه ټول علوم د هغوی زړه او دماغ ته القاء شوي، قرآن پر پیغمبر علیه السلام په تدریجي توگه نازل شوی، دا د ټولو فقهاوو او علماوو متفقه قول او د قرآن د صریحوآیتونو مطابق نظر دئ، یوازي غلات شیعه ورسره مخالفت لري، پیغمبر علیه السلام د هرې قضیې او پېښې په اړه د وحي نزول ته انتظار کړی، د وحي له راتلو مخکي نه پوهېدو چي څه حکم وکړي.

اوس مورِ ته ووایئ چي تاسو د کوم منطق له مخي د (لدن) له لفظ نه (لدني علم) اخلئ او ادعاء کوئ چي دا علم له تعلیم او تدریس، لیک او لوست نه پرته ترلاسه کېږي؟ آیا له دې حقیقته خبر نه یې چي دا د محرف بایبل غلطه او بې بنسټه ادعاء ده چي قرآن ئې په کلکه ردوي او د قرآن لومړی نازل شوی آیت د بایبل د دغي ادعاء خلاف وایي چي د انسان علم اکتسابي دئ، د قرائت او لیک لوست له

لاري ترلاسه کېدی شي او الله تعالی د قلم له لاري انسان ته هغه څه ښيي چې نه پرې پوهېږي: قرآن فرمايي:

ÇÌÈ Ä•øŠ{$ 7 Š“r ÙÏ%$ ÇÌÈ @ã ôÏB ` »¡ SM}$,={ ÇÌÈ ,={ “Ï%$ 7În Éö™$$ ù&ÏÉ%$

العلق: ۱-۵ ÇÎÈ Ls>ès† óOs9 $B ` »¡ SM}$ O=æ ÇÍÈ É=)n=É9$$ Î/ O=æ “Ï%$

ولوله په نوم د خپل رب، هغه چې پيدا ئې کړ. انسان ئې له ځوړندو پيدا کړ. ولوله چې رب دې ډېر کريم دئ. آ چې په قلم ئې پوهه ورکړه. انسان ته ئې ورزده کړل څه چې نه پرې پوهېدو.

په دې مبارکو آيتونو کې څو مطالب خاصه توجه غواړي:

- د الله تعالی له لوري وحي د اقرأ (ولوله) په امر پيل شوې او دا ښيي چې د اسلام له نظره د (لوست) مقام او منزلت څومره لوړ دی او څومره اهميت لري، دا د الله تعالی لومړی امر دئ، په دغه امر سره ئې د وحي لېږل پيل کړي.
- دا د الله تعالی د کرم او پېرزويني څرګنده نښه ښودل شوې چې انسان د يوه (ځوړند توکي) له حالته هغه ځای ته رسوي چې (کامل انسان) ترې جوړ شي، ليک او لوست ورښيي، انسان يوازينی مخلوق دی چې کولی شي د (لوستلو) له لاري د بل په خبره پوه شي او د (ليکلو) له لاري خپل معلومات خوندي کړي او خپل پيغام نورو ته ورسوي او په دې سره د خپل سلف له قيمتي تجاربو ګټه واخلي، د معلوماتو د ضايع کېدو مخه ونيسي او راتلونکي نسل ته ئې انتقال کړي، له انسانه پرته دا وړتيا او امتياز په هيڅ ذيروح کې نه ګورو، الله تعالی په انسان کې دا استعداد او وړتيا ايښې ده چې له (قلم) نه د تعليم او تعلم وسيله جوړه کړي، له دې اړخه ئې انسان ته پر ټولو نورو مخلوقاتو فضيلت ورکړی.

- په (قرائت)، (علم) او (قلم) سره هم انسان ته پر نورو مخلوقاتو فضیلت ورکړی شوی او هم په خپله د انسانانو تر منځ یوه ته پر بل فضیلت.
- (قلم) د زده کړې او پوهي ډېره اغېزمنه وسیله ده، په دې سره انسان د دې مجال ترلاسه کوي چي په ډېرو هغو حقایقو پوه شي چي له بلي لاري پرې پوهېدل ورته ممکن نه وو.
- په اصل کي انسان (بې علمه) دئ، په تدریج سره زده کړه کوي او علم ترلاسه کوي. د انسان د پوهي او علم تفاوت د نورو ژوو له شعور او پوهي سره په دې کي دی چي نور ژوي ثابت او محدود علم لري، له مخکي د دوی په خټه او دماغ کي اېښودل شوی، په فطري او الهامي توګه ورته تفهیم شوې چي څنګه ژوند وکړي، کوم کوم کارونه وکړي، څه وخوري او د څه له خوراکه ډډه وکړي، څنګه مفید او مضر سره بېل کړي، خو انسان کولی شي چي تر هغه څه زیات هم زده کړي چي په فطري او الهامي توګه ورښودل شوي او په ضمیر کي ئې اېښودل شوي. دی کولی شي زده کړه وکړي، د خپلي پوهي سطحه لوړه کړي، اسرار کشف کړي او پټ حقایق ځان ته معلوم کړي، په (لوستلو)، (لیکلو) او له (قلم) نه په استفادې سره د خپلي حافظې ظرفیت لوړ او پراخ کړي او په هغه څه هم پوه شي چي نور پرې پوهېدلي او دی ترې غافل وو او له پېژندو ئې عاجز. که انسان ته له (قلم) نه د استفادې استعداد نه وی ورکړی شوی او په لیک او لوست نه پوهېدی نو د هر چا علم او پوهه به له ده سره پاتې کېده، نه به په دې توانېدو چي د نورو له پوهي او تجربو ګټه واخلي او نه به ئې خپل تجارب او علم نورو ته انتقالولی شو.

انسان یوازینی مخلوق دئ چي کولی شي د (لوستلو) له لارې د بل په خبره پوه شي او د (لیکلو) له لارې خپل معلومات خوندي کړي او خپل پیغام نورو ته ورسوي

او په دې سره د خپل سلف له قيمتي تجاربو ګټه واخلي، د معلوماتو د ضايع کېدو مخه ونيسي او راتلونکي نسل ته ئې انتقال کړي، له انسانه پرته دا وړتيا او امتياز په هيڅ ذيروح کي نه ګورو، الله تعالی په انسان کي دا استعداد او وړتيا ايښې ده چي له (قلم) نه د تعليم او تعلم وسيله جوړه کړي، له دې اړخه ئې انسان ته پر ټولو نورو مخلوقاتو فضيلت ورکړی.

سره له دې چي قرآن (قلم)، (ليک) او (لوست) ته دومره اهميت ورکړی او سره له دې چي پيغمبر عليه السلام ته د وحي په پيل کي لومړی لارښوونه د قرائت او قلم په هکله ده او ورته ويل شوي چي قلم د تعليم او تعلم ستره وسيله ده، خو متأسفانه دا منحرفه ډله دا ستر او څرګند حقيقت له پامه غورځوي او ادعاء کوي چي له قرائت، تعليم، تدريس، ليک او لوست پرته هم (علم) ترلاسه کېدی شي، نو د علم د زده کړي لپاره مدرسې ته مه ځه، د عالم مخي ته مه کښېنه، کتاب او قلم پرېږده، خانقاه ته ولاړ شه، د مرشد لمن ونيسه، د کوم قبر خوا ته دېره شه، (لدني علم) به دي په برخه شي، سترګي به دي پرانيستل شي او په غيبي حقايقو به پوه شې!! دا همغه خبره ده چي محرف بايبل ئې کوي؛

تاسو د قرآن دا علمي، دقيقه او په حقيقت او واقعيت ولاړه وينا د بايبل او د بايبل تر اغېز لاندي د تللو متصوفينو له دغي بې بنسټه ادعا سره مقايسه کړئ چي وايي: انسان د معرفت د وني مېوه وخوړه، سترګي ئې پرانستل شوې، د ځان او خپل ماحول په حال پوه شو.

د بايبل په درېيم فصل کي، د انسان سقوط تر عنوان لاندي په لومړيو ۱۹ جملو کي دا مطالب لولو:

(مار تر ټولو هغو حيواناتو ډېر زيرک وو چي خدای پيدا کړي وو، يوه ورځ مار د

ښځې خوا ته راغی او هغې ته ئې وویل: آیا رښتیا ده چې خدای تاسو د باغ د ټولو ونو د مېوو له خوړلو منع کړي يئ؟ ښځې په ځواب کې ورته وویل: موږ ته اجازه راکړی شوې چې د ټولو ونو مېوه وخورو پرته د یوې ونې چې د باغ په منځ کې ده، خدای امر کړی چې د دې ونې مېوه ونه خورو او حتی لاس ورنه وړو که نه نو مرو. مار ورته وویل: "مطمئن اوسه چې نه مرئ، بلکې خدای ښه پوهېږي چې کله تاسو دا مېوه وخورئ سترګې مو پرانستل کېږي، د خدای په څېر کېږئ او ښه له بده بېلولی شئ"، هغه ونه ښځې ته ښایسته وبرېښېده او له ځان سره ئې فکر وکړ چې "کېدی شي د دې ښایسته ونې مېوه خوندوره وي او پوهه مې په برخه کړي، نو د دې ونې مېوې ئې راوشکولې، وئې خوړلې او خپل خاوند ته ئې هم ورکړې او هغه هم وخوړلې" په همدې سره د دوی دواړو سترګې پرانستلې شوې، په خپلې بربنډتیا پوه شول، نو د انځر له پاڼو ئې د ځان پټولو جامه جوړه کړه، د همدې ورځې په مازدیګر کې، آدم علیه السلام او ښځې ئې د خدای غږ واورېدو چې په باغ کې ګرځېدو، نو په ونو کې پټ شول، خدای آدم ته غږ کړ: اې آدمه! چیرې يې، ولې پټیږې؟ آدم ځواب ورکړ: ستا غږ مې په باغ کې واورېدو، ووېرېدم، دا ځکه چې لوڅ وم، نو ځکه پټ شوم، خدای وفرمایل: چا درته وویل چې لوڅ يې؟ آیا د هغې ونې مېوه دې خوړلې ده چې ترې منع کړی مې وې؟ آدم ځواب ورکړ: دغې ښځې چې زما ملګرې دې ګرځولې، ما ته ئې دا مېوه راکړه او ما هم وخوړه، دلته نو خدای له ښځې وپوښتل: دا څه کار وو چې تا وکړ؟ ښځې وویل: مار وغولولم!! نو خدای مار ته وویل: د دغه کار د کولو په سبب به د زمکې تر ټولو وحشي او اهلي حیواناتو زیات ملعون وې، تر څو چې ژوندی وې په خپلې سینې به خوځې، خاورې به خورې، ستا او د ښځې او ستا د نسل او د ښځې د نسل تر منځ به تلپاتې دښمني اچوم، د ښځې نسل به ستا سر ځپي

او ته به د ده پنډۍ چیچي، دغه وخت خدای ښځې ته وفرمایل: ستا د زېږولو د وخت درد به درته زیات کړم، ته به په درد او کړاوو سره خپل اولاد زېږوې، د خپل مېړه مشتاقه به وې او هغه به پرتا برلاسی وي، بیا خدای آدم ته وفرمایل: له دې کبله چي د خپلي ښځې خبره دې ومنله او د هغي وني مېوه دې وخوړله چي درته ویلي مي وو مېوه ئې مه خوره، زمکه به تر لعنت لاندي راشي او ته به په خپل ټول عمر کي په زحمت او کړاو سره خپل معاش ترې ترلاسه کوې، له زمکي به اغزي او خاشاک درته راټوکېږي او د بېدیا بوټي به خورې، د عمر تر پایه به د تندي په خولو سره ډوډۍ خورې او په پای کي به همغې خاوري ته بېرته ورګرځې چي ترې واخیستی شوې، دا ځکه چي ته له خاورو جوړ شوی یې او خاورو ته به بېرته ورګرځې، آدم خپله ښځه حوی (یعني ژوندون) ونوموله، ځکه چي دا باید د ټولو ژوندیو مور شي)!!!

په دې برخي کي دومره بېهوده او د خندا وړ خبري دي چي انسان ورته حیران شي، نه پوهېږو یهودان او مسیحیان څنګه دا خبري د الله تعالی له لوري او د یوه مقدس آسماني کتاب خبري ګڼي!! لاندي څو خبرو ته ئې متوجه شئ:

- وایي مار تر ټولو حیواناتو زیات زیرک دئ، حال دا چي د مار زیرکتیا تر ډېرو ډېرو حیواناتو لږ ده.
- وایي مار د ښځې د غولولو لپاره باغ ته ورغی!! نه پوهېږو د مار ئې د ښځې له غولولو سره څه؟ کوم عاقل انسان به دا خبره ومني چي مار کولی شي ښځه وغولوي!!
- وایي: مار ښځې ته وویل: خدای تاسو ته حقیقت نه دئ ویلی، دا سمه نه ده چي د دې مېوې په خوړلو سره تاسو مرئ، حقیقت دا دئ چي د دې مېوې په خوړلو سره تاسو په ښه او بد پوهېږئ، خدای په دې خاطر نه غواړي چي تاسو دا مېوه وخورئ

چي په دې سره تاسو د خدای په څېر معرفت ترلاسه کوئ او په ښه او بد پوهېږئ او د ده رقيبان درنه جوړيږي، هغه نه غواړي چي رقيب ولري!! د همدې لپاره ئې تاسو د دغي مېوې له خوړلو منع کړي يئ!! بايبل وايي چي د مار خبره سمه وخته او د خدای خبره ناسمه او د حقيقت خلاف، دوی دواړو دا مېوه وخوړه، مړه نه شول، برعکس په ښه او بد پوه شول!!

قرآن دا موضوع د يوې ډېري ژوري علمي موضوع په توګه څېړلې او يوه ستر علمي حقيقت ته ئې اشاره کړې او هغه دا چي د عالم په ټولو ژوو کي يوازي انسان داسي پيدا شوی چي مجبور دی د مفيد او مضر خوراک په هکله له بله معلومات ترلاسه کړي، نور ژوي داسي پيدا شوي چي د پيدايښت له لومړيو شېبو په دې پوهېږي چي کوم څه وخوري او کوم څه نه، په دماغ کي ئې د مضر او ګټور بوټي او دانې د تشخيص استعداد اېښودل شوی، د دغه استعداد په مرسته د پيدايښت له لومړۍ ورځي سم او ناسم خوراک معلومولی شي، د آهو بچی، وری، سېرلی، وزګوړی، سخوندر، جونګی او ټول نور ژوي او بچيان ئې هغه بوټي نه په خوله کوي چي ورته مضر وي، خو د انسان بچی ډېره، خاوره، سکروټه او هر څه په خوله کوي، تر اوږدې مودې ئې بايد مور سمبال کړي او د تاواني شيانو له خوړلو ئې وساتي، قرآن په جنت کي د آدم عليه السلام د ځای په ځای کېدو او د ممنوعه شجرې په يادولو سره دغي اساسي او مهمي خبري ته اشاره کړې، خو د بايبل ليکوال له دې نه يوه خندونکې بې بنسټه قصه جوړه کړې!!

دا ډېره ډېره مسخره خبره ده چي د دغي مېوې له خوړلو مخکي دوی خپل بربنډتوب نه احساساوو او له خوړلو وروسته پوه شول چي بربنډ دي!! او دا څکه چي مخکي بې معرفته ول او د معرفت د مېوې له خوړلو وروسته ئې سترګي پرانستلې

شوې او خپل لوڅوالی ئې احساس کړ!! حقیقت د دې خبرې کاملاً عکس او دا دئ چې: الله تعالی د ځمکې په سر هر ژوي ته داسې لباس ورکړی چې هم ښایسته دئ، هم ئې په ځان برابر دئ، نه ګنډل غواړي او نه اوبدل، نه زړېږي او نه شړېږي، هم ئې په ژمي کې له یخنۍ ساتي او هم په دوبي کې له تودوخې. د ځینو لباس خو دومره ښایسته دی چې که د نړۍ ټول انسانان راغونډ شي نو نه په دې ظرافت، لطافت، ښایست او رنګ کې داسې لباس اوبدلی شي او نه ئې ګنډلی. په ټولو ژوو کې یوازې انسان هغه مخلوق دی چې بربنډ دئ، د نورو په څېر جامه نه لري، دې ته اړ دی چې ځان ته به جامه جوړوي، د ژمي لپاره بېله او د دوبي لپاره بېله، د قرآن له وینا معلومېږي چې انسان په سر کې داسې نه وو، وروسته بربنډ شوی، له لوڅېدو مخکې ئې داسې جامه وه چې هیڅکله به نه بربنډ کېدو، تل ئې دې پټ ساتو، نه د جامو اوبدلو ته اړ وو او نه ګنډلو ته، له دې جامو نه د یوې اشتباه په نتیجه کې محروم شو، د ممنوعه شجرې مېوه ئې وخوړه او په دې سره هغه جامه ترې وایستی شوه او بربنډ شو، لومړی ئې د ونو له پاڼو ځان ته جامه جوړه کړه او وروسته ئې نورې جامې، ځینې ئې یوازې د ځان پټولو لپاره، ځینې ئې د ښایست او سینګار لپاره او ځینې ئې د تقوی لباس، سنګین، باوقاره له ګناه نه مانع لباس. د بایبل لیکونکې د آدم علیه السلام بربنډېدا هغسې توجیه کړې، له سره لوڅ ول، خو نه پرې پوهېدل، د معرفت د مېوې په خوړلو سره پرې پوه شول!! په مسلمانانو کې د بایبل تر اغېز لاندې راغلې خلک د آدم علیه السلام له لومړني لباس نه داسې تعبیر لري چې ګواکې دا به له وړیو، وربښمو، سنډو او یا مالوچو نه اوبدل شوې کومه جامه وه، چې د ده په قد قامت برابره ګنډل شوې وه، حال دا چې اوبدلې او ګنډل شوې جامه بني آدم جوړه کړې، الله چې کومه جامه ورکوي هغه اوبدل او ګنډل نه غواړي. دوی نه د

قرآن الفاظو ته پام کړی او نه هغه څه ته چي هره شېبه ئې په خپلو سترګو ګوري، يوې خوا ته په مليونهاوو هغه ژوي ګوري چي په ښايسته الهي جامو پټ دي او بلي خوا ته يوازي بني آدم چي له دې جامې محروم او دې ته اړ شوی چي له وړيو، ورېښمو، سنډو، نيلون او يا مالوچو نه ځان ته جامه جوړه کړي، قرآن په دې سره يو ستر علمي حقيقت بيان کړی خو د اسرائيلي رواياتو په دام کي پرېوتو کسانو له دې نه افسانه جوړه کړې.

له کومي ورځي چي انسان له لومړنۍ الهي جامې محروم شوی او په خپل لاس د جامو جوړولو ته اړ شوی، نو همدا جامه د انسانانو ترمنځ د تفريق، تبعيض او يو په بل د لويي او تېري وسيله ګرځېدلې، نه ګورئ چي په دغه جامه کي څومره ظلمونه کېږي، په عسکري او پوليسي جامو کي هره ورځ څومره بې ګناه انسانان ځورول کېږي، څومره شريف انسانان د خړو جامو په سبب تحقير کېږي، څومره ذليل انسانان په فاخره جامو کي تر نورو ځان لوړ ګڼي، نه ګورئ چي يوه له خپلي جامې د ګيدړې پوستکی جوړ کړی خلک پرې غولوي، بل له جامو نه د پسه په څېر بې آزاره برېښي خو په سينه کي ئې د لېوه زړه او هغه بل به په خپلو جامو سره ځان داسي ښيي چي زمری دی خو تر ګيدړ به زيات بې زړه او جبون وي. الله تعالی انسان ته د جامو جوړول ورښودلي، د دې لپاره چي ځان له تودوخې او يخنۍ پرې وژغوري او د هغه لباس ئې په درېو ډولونو وېشلی: د ځان پټولو لباس، د ښايست لباس او د تقوی لباس، خو انسان له خپلي جامې نه يا د غولولو وسيله جوړه کړې، يا د ظلم او تېري وسيله، يا يو په بل د لويي او تکبر ذريعه!!

د بايبل دا خبره تر ټولو حيرانوونکې ده چي وايي: د همدې ورځي په مازديګر کي، آدم عليه السلام او ښځي ئې د خدای غږ واورېدو چي په باغ کي ګرځېدو، نو په

ونو کي پټ شول، خدای آدم ته غږ کړ: اې آدمه! چیري یې، ولي پټیږې؟ آدم ځواب ورکړ: ستا غږ مي په باغ کي واورېدو، ووېرېدم، دا ځکه چي لوڅ وم، نو ځکه پټ شوم، خدای وفرمایل: چا درته وویل چي لوڅ یې؟ آیا د هغي وني مېوه دې خوړلې ده چي ترې منع کړی مي وې؟ آدم ځواب ورکړ: دغي ښځي چي زما ملګرې دې ګرځولې، ما ته ئې دا مېوه راکړه او ما هم وخوړه، دلته نو خدای له ښځي وپوښتل: دا څه کار وو چي تا وکړ؟ ښځي وویل: مار وغولولم!!

دلته څو خبري د پام وړ دي:

بایبل الله تعالی داسي معرفي کوي: په یوه وړوکي باغ کي ګرځي، د ګامونو غږ ئې آدم علیه السلام واورېدو، ترې پټ شو، خدای نه پوهېدو چي آدم چېري دئ، غږ ئې ورته وکړ: اې آدمه چېري یې؟ له دې هم خبر نه وو چي دوی دواړو هغه ممنوعه مېوه خوړلې ده!!! له آدم علیه السلام نه پوښتنه کوي: څنګه پوه شوې چي لوڅ یې؟ آیا هغه مېوه مو خوړلې چي ترې منع کړي مي وئ؟!! له دې هم نه وو خبر چي ښځي دا کار کړی!! او له دې هم چي مار غولولې وه!!

په دې سزا هم لږ غور وکړئ چي مار ته د دغه غولولو په وجه ورکړی شوه: تل دې په سینه خوځېږې، خاوري دي خوراک شه!! پوښتنه کوو: آیا مار له دې د مخه په سینه نه په پښو خوځېدو؟ دا نور ډېر حیوانات او خزندې چي په سینه خوځېږي هغوی ته د کومي ګناه سزا ورکړی شوې؟! دا څومره نامعقوله او غلطه خبره ده چي د مار خوراک خاوره ده!! هیڅ مار خاوره نه خوري، د مار خوراک خاوره نه بلکي د مرغانو، موږکانو او چنګښو په څېر حیوانات دي!!

ښځي ته چي کومه سزا ورکړی شوې په دې هم لږ غور وکړئ: د زېږولو د وخت درد دې زیات شه!! د خاوند د اشتیاق په اور وسوزې، هغه دې پر تا برلاسی

وي!! پوښتنه کوو: دغو بې شمېره حيواناتو ته چې د اولاد زېږولو په وخت کې همداسي د درد احساس کوي، د کومې گناه سزا ورکول کېږي؟! د مېږه اشتياق خپلې مېرمني ته زيات دی که د مېرمنې خپل مېږه ته؟ مگر دا اشتياق سزا ده؟ په ټولو ژوو کې دا اشتياق شته، دوی ته د کومې گناه په وجه دا د اشتياق سزا ورکړی شوې؟ دا اشتياق خو سزا نه بلکې د الله تعالی يوه لويه پيرزوينه ده، د انسان او حيوان د نسل د دوام يوه ستره وسيله ده، تاسو ولې دې اشتياق ته د سزا په سترگه گورئ؟ قرآن خو د ښځې او مېږه ترمنځ دا الفت، مينه او اشتياق د الهي رحمت او پيرزويني يوه ستره بېلگه گڼي!! آيا دا سمه ده چې د نارينه سلطه او برلاسی پر خپلې مېرمنې ښځې ته سزا وگڼو؟! دا برلاسی يوه طبيعي مسئله ده، په اکثرو حيواناتو کې هم د دې شاهد يو، داسې چې نارينه د ښځې ساتنه او څارنه کوي، ترې دفاع کوي، بل ئې خوا ته نه پرېږدي، اداره کوي ئې،... دا برلاسي نه يوازې ښځې ته سزا نه شو گڼلی بلکې د ښځې لپاره يوه ستره الهي پېرزوينه ده، چرگ له خپلو چرگو دومره دفاع کوي چې پرې زخمي زخمي شي، همداسي بې شمېره نور مرغان او حيوانات، هيڅ عاقل انسان به د بايبل دا وينا د منلو وړ ونه گڼي.

د بايبل ليکوال خدای داسې معرفي کوي چې نه غواړي د ده په مخلوقاتو کې داسې څوک وي چې په ښه او بد پوهېږي، غوښتل ئې چې آدم عليه السلام د معرفت د ونې مېوه ونه خوري، خو د ده د ارادې خلاف آدم عليه السلام د هغې مېوې په خوړلو موفق شو!! اوس نو دا تدابير سنجوي چې څنگه د دې مخه ونيسي چې آدم عليه السلام د حيات د ونې مېوه هم ونه خوري او د ده لپاره يو تلپاتې حريف او رقيب نه شي!! نو ځکه ئې له يوې خوا آدم عليه السلام د عدن له باغه وايست او له بلې خوا ئې دغې ونې ته د رسېدو په لار کې داسې فرشتې وگمارلې چې په تورو

سمبال وي او دا توري هم د اور توري چي هري خوا ته څرخي او نه پرېږدي څوک ترې تېر شي!! پوښتنه کوو: که دا باغ آسمان کي وي طبيعي ده چي له آسمانه د آدم له راکوزېدو وروسته هغه باغ ته د ده ننوتل ممکن نه وو، نو په سرو تورو سمبال فرشتې د څه لپاره گمارل کېدې؟ او که دا په زمکي کي وو نو موږ ته ووايئ چي چېري دی اوس خو له داسي پهره دارانو تېرېدل آسانه شوي، که آدم عليه السلام نه شو تېرېدی اولاد ئې اوس کولی شي د حيات وني ته د رسېدو لپاره په هليکوپټرو سره هلته ځان ورسوي. که عادي خلک دا کار نه شي کولی پاپ ته خو ډېره آسانه ده!!

له دغو بېهوده او چټي خبرو نه هر څوک په دې پوهېدی شي چي د بايبل ليکوال څوک او د څنگه شخصيت خاوند دی او د الله تعالی په اړه د ده انگېرنې څومره بې بنسټه دي!!

قرآن د بايبل د دغو غلطو خبرو د ترديد او تصحيح لپاره فرمايي چي الله تعالی آدم عليه السلام د داسي مخلوق په څېر پيدا کړ چي معرفت ئې تر فرشتو ډېر لوړ وو، په هر څه د پوهېدو توان او استعداد ئې ورکړ، په هغه څه ئې د پوهېدو توفيق ورکړ چي فرشتې پرې نه پوهېدې او د همدې معرفت او پوهي په سبب ئې د زمکي خلافت ده ته وسپارو، د معرفت په وجه ئې دی رټلی نه دئ، د ځان رقيب او حريف ئې نه دئ گڼلی بلکي د زمکي خلافت ئې ورسپارلی او فرشتو ته ئې امر کړی چي ده ته سجده وکړي، بايبل وايي چي فرشتې په سرو تورو د آدم مقابله کوي او قرآن وايي چي فرشتو آدم عليه السلام ته سجده وکړه او الله تعالی د زمکي او آسمان هر څه آدم عليه السلام ته مسخر کړل.

دا په داسي حال کي چي د حيات ونه، د معرفت ونه، د حيات اوبه او دې ته

ورته نوري خبري بې بنسټه او د خيال په عالم کي جوړي شوې خبري دي، انسان داسي پيدا شوی چي خامخا به مري، الله تعالی داسي اوبه او مېوه نه ده پيدا کړې چي د هغې په خوړو سره انسان دايمي او ابدي ژوند ترلاسه کړي، د انسان معرفت اکتسابي دئ، ورو ورو زياتېږي، د تعليم، تعلم، زده کړې او تجربې په نتيجه کي ئې د معرفت او د ښه او بد د پېژندا سطحه لوړېږي، الله تعالی داسي مېوه نه ده پيدا کړې چي د هغې په خوراک سره انسان ته د ښه او بد د پېژندو معرفت ورپه برخه شي!! قرآن د بايبل دغه وينا رد کړې او په هغو آيتونو کي چي تر ټولو د مخه پر پيغمبر عليه السلام نازل شوي او په همدې آيتونو سره د قرآن د نزول لړۍ پيل شوې فرمايي چي د انسان علم اکتسابي دئ او په ليک لوست سره ترلاسه کېږي.

د بايبل له منونکو پوښتنه کوو: آدم عليه السلام ته د کومي مېوې د نه خوړلو توصيه شوې وه او ګواښل شوی وو چي که دا مېوه وخوري حتماً مرې؟ د حيات د وني که د معرفت د وني؟ طبيعي ده چي دا د حيات د وني مېوه نه شي کېدی دا ځکه چي هغه خو په مرګ نه بلکي په دائمي ژوند منتج کېږي!! او د دوهمي خبري معنی خو دا ده چي که ته د معرفت ترلاسه کولو هڅه وکړې او (د ښه او بد پېژندو د وني) مېوه وخوري نو هرو مرو مرې، يعني په پټو سترګو ژوند کوه، د معرفت د وني مېوه مه خوره، دا مېوه ستا د مرګ باعث کېږي!! په دې هکله څو پوښتني لرو:

- آدم عليه السلام خو دا مېوه وخوړه، ولي مړ نه شو؟ ولي د بايبل د خدای خبره غلطه وخته؟ هغه خو ورته ويلي وو چي که دا مېوه وخوري مطمئن اوسه چي حتماً مرې!!
- د انسان د مرګ يو ستر عامل خو د بايبل د خبري برعکس د ده عدم معرفت دئ، هغه که له بيمارۍ مري وجه ئې دا ده چي د دې بيمارۍ د علاج دوا نه پېژني،

هغه که د کوم دښمن په لاس مغلوبېږي او په قتل رسېږي سبب ئې دا دئ چي معرفت ئې ناقص دئ، د دښمن د پرځولو او د ده له شره د ځان ژغورلو په چل او چم نه پوهېږي، معرفت خو د ده د ژوند د اوږدوالي باعث دئ نه د مرگ باعث، الله تعالی به څنگه ده ته وايي چي د معرفت د وني مېوه ستا د مرگ باعث کېږي؟!!

او د موسی او خضر علیهما السلام د قصې په ارتباط باید ووایو: آیا دې ته مو پام کړی چي دا قصه اصلاً د دې لپاره راغلې چي وښيي موسی علیه السلام په غیب نه پوهېدو؟! له یوه ملگري سره روان دئ خو د هغه د څو کارونو په وجه او موخه نه پوهېدو!! هیڅوک دا ادعاء نشي کولی چي د دې کس مقام تر موسی علیه السلام لوړ وو؟ قرآن خو موسی علیه السلام د هغو پنځو پیغمبرانو له ډلي گڼي چي هیڅ انسان او هیڅ پیغمبر د هغوی مقام ته نشي رسېدی. تا د قرآن له کوم لفظ نه دا معنی اخیستې ده چي دا کس په غیب پوهېدو؟ قرآن خو وايي چي له الله تعالی پرته هیڅوک په زمکه او آسمان کي په غیب نه پوهېږي. قرآن خو د ابراهیم، موسی، ذکریا، لوط، نوح، یعقوب، محمد،... علیهم السلام قصې زموږ مخي ته ږدي چي ښيي دوی په غیب نه پوهېدل، فرشتې ئې په خوا کي ولاړې وې خو دوی د ظلمو او مېلمنو گمان پرې کاوو، د اولاد زېری ورکړی شوي، پوښتنه ئې کوله چي دا زوی به څنگه او څه وخت ورکول کېږي، څو متره آخوا ئې زوی په څا کي لوېدلی خو له حاله ئې خبر نه دئ او له غمه ئې سترگي ړندې شوې، د خپل ملگري د کارونو په کنه او حقیقت خبر نه وو... خضر علیه السلام خو معلومه نه دئ پیغمبر دئ که نه، ځکه په قرآن کي ئې نوم د پیغمبر په توگه نه دئ راغلی، په یوه روایت کي د موسی علیه السلام دا ملگری د خضر په نامه یاد شوی، تاسو څنگه هغه تر موسی علیه السلام لوړ گڼئ او علم غیب ورته ثابتوئ؟!!

عجیبه ده؛ هغه کسان چي زړونه ئې بیمار دي، لدې ښوونکې او له پندونو نه ډکي قصې نه سرچپه او غلطه انتباه اخلي او د داسي یوه تصور د اثبات لپاره پرې استدلال کوي چي په حقیقت کي دا قصه د هغه د تردید او نفی لپاره راغلې. دوی هڅه کوي لدې قصې نه د پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب د اثبات لپاره د دلیل په توگه کار واخلي، پداسي حال کي چي دا قصه په واقع کي له موسی علیه السلام نه د علم غیب نفی کوي.

د نبوي احادیثو په اړه صحیح عقیده

د شهادت په درنې ورځپاڼي کي مي د یوه لیکوونکي هغه لیکنه ولوسته چي د تنویر په درنې مجلې کي د یوې خپرې شوې لیکني په اړه ئې لیکلې او ځیني ملاحظات ئې پرې وړاندي کړي. ما غوښتل چي دغسي ملاحظات او د هغوی ځوابونه د هغو خلکو په وړاندي کېښودی شي چي د حق په لټه کي دي، غواړي د دین په حقیقت، د قرآن په صحیح تفسیر او د نبوي احادیثو په سم او حقیقي معنی او تعبیر پوه شي او هغه خلک وپېژني چي د نبوي احادیثو په اړه په کږه لار درومي او رسول الله ﷺ ته نامناسبي او د عقل او دین خلاف ویناوي او کړني منسوبوي. ښه شو چي دې ښاغلي دا بحث د شهادت ورځپاڼي ته راوایست، د ده په ځواب کي څو عرایض لرم:

د ده لومړۍ ملاحظه پر دې خبري ده چي ویل شوي: حدیث به هغه وخت قبلېږي چي کله د قرآن کریم سره ټکر نه وي!! ورپسې خپل تعلیق په دې توگه

وړاندي کوي: دا خبره په عام ډول هغه خلک کوي څوک چي له احاديثو منکر دي...

وروسته ليکي: دوی استدلال په دې روايت کوي: إذا روي لکم الحديث فاعرضوه علی کتاب الله فان وافقه فاقبلوه و إن خالفه فردوه. وروسته ئې د دې روايت ناقصه او ناسمه ژباړه وړاندي کړې او بيا ئې د دې روايت په رد کي د داسي خلکو اقوال رااخيستي چي ويلي ئې دي: دا روايت زنادقه وو له ځانه جوړ کړی!! په داسي حال کي چي گمان نه کوو هيڅ په دين پوه او له خدايه وېرېدونکی انسان به د داسي گنده او غلطي فتوی ورکولو جسارت وکړي، په دې روايت کي هيڅ داسي خبره نشته چي ويونکی ئې زنديق وگڼل شي!! هر مؤمن انسان به دا خبره کوي چي قرآن وروستی ملاک او معيار دئ، هغه وينا به مني چي له قرآن سره موافق وي او هغه وينا به ردوي چي له قرآن سره مخالف وي، ليکونکی په خپله څو سطره وروسته همدغه خبره کوي چي په دې روايت کي راغلې، او دلته ئې د هغه راوي ته د زنديق خطاب کړی!! زنديق هغه دئ چي د قرآن خلاف خبره مني او رسول الله ﷺ ته د قرآن خلاف خبري منسوبوي. دا د تکفيري ډلو کار دئ چي د خپل غلط مسلک هر مخالف په ضد د تکفير فتواگاني صادروي، دوی هم په خپلو فتواگانو سره خلک تکفيروي او هم له دين، قرآن او حديث نه په خپلو غلطو تعبيرونو او تفسيرونو سره خلک له اسلام نه متنفر کوي. دوی ته په ځواب کي وايو:

تا د ليکني مطلب په امانت سره نه دئ نقل کړی، د سالم او صحيح نقد تقاضاء دا وي چي تر نقد لاندي مطلب په احتياط او امانت سره نقل شي، دا روايت تا له خپله ځانه راوړی، په ليکني کي په دې روايت استناد نه دئ شوی. په ليکني کي راغلي چي د متن له پلوه هغه حديث صحيح گڼل کېدی شي چي:

- په قرآن کي د هغه لپاره کوم شاهد وي، د قرآن له کوم آيت سره په واضح

توګه توافق ولري، یا لږ تر لږه د کوم آیت له الفاظو اشارتاً داسي معلومه شي چي د روایت متن ورسره اړخ لګوي.

- له قرآن سره تعارض ونه لري. دا د کبار صحابه او د ابوحنیفه رحمه الله په شمول د ټولو فقهاوو مسلک دئ چي حدیث قرآن ته راجع کوي او په هغه صورت کي ئې د استناد وړ ګڼي چي په قرآن کي د هغه لپاره شاهد ومومي او یا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري.
- له بل صحیح حدیث سره تعارض ونه لري.
- د متواتره سنت مخالف نه وي.
- په داسي قضیې او واقعې بحث نه کوي چي په ډېرو پوري تړلې وي خو یوازي یوه کس پرې څه ویلي او بل داسي څوک ونه موندل شي چي د همدې قضیې په اړه ئې همدا خبره کړې وي.
- په حدیث کي داسي څه نه وي ویل شوي چي صحابه وو عملاً د هغي وینا مخالفت کړی وي.
- داسي څه په کي نه وي ویل شوي چي یا د عام الهي سنت خلاف وي او یا د عقل خلاف وي. الهي سنن ثابت او تغییر نه منونکي دي، عقل په حقیقت د پوهېدو وسیله ده، قرآن د کافرانو په اړه فرمایي چي هغوی له دې امله په حقایقو نه پوهېږي او ایمان پرې نه راوړي چي تعقل نه کوي، د دې معنی دا ده چي نه قرآن د عقل خلاف دئ او نه عقل د قرآن خلاف، نه نقل (نصوص) د عقل له پرېکړو سره تصادم کوي او نه عقل د نقل له پرېکړو سره، هیڅ نقلي دلیل د عقلي دلیل خلاف نه وي او هیڅ عقلي دلیل د نقلي دلیل خلاف نه وي، نه په صحیح نصوصو کي داسي څه شته چي عقل ئې نه مني، او نه عقل داسي خبره کولی شي چي نصوص ئې نه مني، موږ هم د

قرآن حقيقت په خپل عقل سره درک کوو او هم د احاديثو صحت او ضعف، څوک چي عقل نه لري نه د قرآن په تفسير پوهېدی شي او نه د حديث په صحت او ضعف.

دا د جليل القدر امام ابوحنيفه په شمول د ټولو فقهاوو رأيه ده چي روايت يوازي هغه مهال د اعتبار وړ ګڼلی شو چي له قرآن سره تعارض ونه لري، له دې خبري سره يوازي هغه غرضي او مرضي خلک مخالفت کوي چي له قرآن نه منکر وي، د الله تعالی کلام وروستی معيار او ملاک نه ګڼي، رسول الله ﷺ ته داسي څه منسوبوي چي د قرآن خلاف وي، غواړي هره غلطه خبره او وچ او لانده د حديث په نامه پر خلکو ومني!! دې ته نه ګوري چي محدثينو د امام بخاري په شمول روايات د قرآن په رڼا کي چڼلي او په زرګونو هغه روايات ئې لري غورځولي چي له قرآن سره ئې تعارض درلود. امام بخاري له شپږو لکو رواياتو نه دوه زره دوه سوه غوره کړل او نږدې پنځه لکه اته نوي زره ئې ونه منل او په خپل کتاب کي ئې د هغوی له راوړلو ډډه وکړه. آيا دا له حديث نه د انکار په معنی ده؟ که رسول الله ﷺ ته د غلطي وينا له انتساب نه ځان لري ساتل؟!! آيا ته امام بخاري هم د حديثو منکر ګڼې؟

د امام ابوحنيفه د مسند په شرحي کي ملا علي القاري د امام ابو حنيفه په اړه ليکي: ومن أصوله: عرض أخبار الآحاد على عمومات الکتاب وظواهره فإذا خالف الخبر عاما أو ظاهرا في الکتاب أخذ بالکتاب وترک الخبر، عملا بأقوى الدليلين، لأن الکتاب قطعي الثبوت وظواهره وعموماته قطعية الدلالة عنده: د امام ابوحنيفه له اصولو څخه يو دا وو چي أخبار الآحاد (هغه روايات چي يو راوي لري) د الله تعالی د کتاب عامي او څرګندي وينا ته راجع کوي که دا روايت د قرآن له عمومي او څرګندي لارښووني سره مخالفت ولري نو پر کتاب استناد کوي او دا روايت پرېږدي، په دې توګه هغه پر قوي دليل استناد کوي، دا ځکه چي د قرآن حقانيت

ثابت دئ او عموميات او ظواهر ئې د ده له نظره پرېکنده دليل دئ.

سند له هغه وروسته د اعتناء او اعتبار وړ ګڼلی شو چي د روايت متن له قرآن سره تعارض ونه لري. که ئې له قرآن سره تعارض نه درلود، له نورو صحيح رواياتو سره متعارض نه وو، د عقل او عدل خلاف خبره په کي نه وه، نو که ئې په سند کي څه ضعف هم وي رواړل ئې هيڅ اشکال نه لري، مګر محدثينو په خپلو کتابونو کي ګڼ شمېر ضعيف احاديث نه دي راوړي؟!! دغه روايت چي تا د ځينو په وينا ضعيف ګڼلی د متن له پلوه نه يوازي صحيح دئ بلکي بايد هر مسلمان ئې د لارښود په توګه ومني، هغه به کوم مسلمان وي او څنګه به مسلمان وي چي د قرآن خلاف خبره مني او رسول الله ﷺ ته ئې منسوبوي؟!!

دا ډېره کمزورې خبره ده چي که حديث له قرآن سره د موافقت په شرط منلی شو نو بيا خو حديث ته څه ضرورت دئ؟!! دا خبره هيڅ هوښيار انسان نه کوي، حديث د قرآن شرح او تفصيل دئ، د قرآن شرحي او تفصيل ته همدومره ضرورت لرو لکه د قرآن راتلو او د پيغمبر بعثت ته، رسول الله ﷺ ته هم قرآن ورکړی شوی او هم د قرآن فهم، رسول الله ﷺ هم قرآن موږ ته رارسولی، هم ئې په خپل عملي ژوند کي موږ ته عملاً انځور کړی، هم ئې شرحه او تفصيل موږ ته راښودلی. د ايمان تقاضاء دا ده چي له قرآن سره موافقه خبره ومنو، مخالفه رد کړو، که مخالفه نه وي، سند او متن ته ئې له پام نه وروسته د هغې د منلو او نه منلو پرېکړه وکړو. جناب ليکوال ليکي چي: دا صورت موږ هم منو چي حديث هله دليل دی چي د قرآن کريم مخالف به نه وي!! پوښتنه کوم: که دا خبره منې نو بيا ستا اعتراض په څه دئ؟ ولي دي د هغه روايت راوي ته د زنديق خطاب وکړ؟ هغه خو همدا خبره کوي، ته ولي دا روايت زنادقه وو ته منسوبوې؟ موږ خو همدغه خبره

کړې او تل به ئې کوو چې روایت په هغه صورت کې د منلو دئ چې له قرآن سره تعارض ونه لري!! ائمه وو همدا خبره کړې، نه پوهېږو تا ته هسې اختلاف خوند درکوي که څنګه؟ ته له دې خبرې سره توافق کوې خو دا پرې زیاتوې چې: خو دا مخالفت معلومول د هر چا کار نه دئ!! علماء کرامو ته چې د آیت او حدیث تر منځ تعارض په نظر ورغلی دوی د دې تعارض لپاره د تطبیق یا نسخې لار اختیاروي، داسې نه وایي چې دا حدیث نه منو... بیا لیکې: په احادیثو کې د تضاد او تعارض په هکله ادعاء یوه بې بنسټه او بې دلیله ادعاء ده!!! عجیبه ده!! څو سطره وړاندې لیکې علماء کرامو ته چې د آیت او حدیث تر منځ تعارض په نظر ورغلی دوی د دې تعارض د تطبیق یا نسخې لار اختیاروي!! خو دلته د تعارض له شته والي په بشپړه توګه انکار کوې او دا بې بنسټه ادعاء ګڼې!! دا خبره یوازې هغه څوک کولی شي چې نه ئې د احادیثو کتابونه لوستلي وي او نه ئې د احادیثو د شرحې کتابونه، په دې خبر نه وي چې د احادیثو د شرحې کتابونه د دې لپاره لیکل شوي چې دغو تعارضونو ته توجیه پیدا کړي او هغو پوښتنو ته ځواب ووایي چې په دې اړه راولاړېږي، ځینو ته ئې توجیه وړاندې کړې، د ځینو په پای کې ئې خپل عجز څرګند کړی او ویلي ئې دي والله اعلم او په ځینو مواردو کې ئې اعتراف کړی چې توجیه مې ونه موندله. زه حاضر یم د بخاري دومره متعارض راوایات ستا مخې ته کېږدم چې یو کتاب ترې جوړېږي، داسې متعارض روایات چې هیڅ شارح ئې په توجیه او تلفیق نه دئ توانېدلی، د عمدة القاري معروف او منلي مؤلف علامه عیني د بخاري په لسګونو هغه روایات په ګوته کړي چې په خپلو کې تعارض لري. راشه چې دلته ئې څو بېلګې ستا مخې ته کېږدم، په دې طمعه چې د حقیقت په موندلو کې ستا مرسته وکړي، د پېښور له نمک منډيي نه د ریاض تر مسجد کبیر پورې ولاړ شه او د دغو

متعارضو او متضادو روایاتو توجیه او تلفیق راوړه، هغه کتاب په ګوته کړه چې د دغو متعارضو او متضادو روایاتو په توجیه او تلفیق توانېدلی!!

بخاري د ابو طالب او ابن ابی په اړه دوه متعارض روایات راوړي، دواړه ئې هم له قرآن سره تعارض لري او هم د بخاري له نورو روایاتو سره، نه ئې له قرآن سره تلفیق ممکن دئ او نه په خپلو منځونو کې، یو ئې وایي چې رسول الله ﷺ د ابوطالب د مړیني او ساختو په وخت کې د هغه لیدو ته ورغی او د شهادت د کلمې لوستو بلنه ئې ورکړه، هغه ونه منله، ده ورسره وعده وکړه چې تر هغه به د مغفرت غوښتنه درته کوم چې الله تعالی مې ترې منعه کړي، او په همدې اړه دا آیت نازل شو: إنک لا تهدي من احببت... بل ئې وائي دا آیت نازل شو: ما کان للنبي... ته به ښایي پوهېږې چې یو ئې د القصص د سورې ۵۶ آیت دئ او بل ئې د التوبه د سورې ۱۱۳، ته ما ته ووایه چې کوم روایت صحیح دئ؟ کوم آیت نازل شوی؟ بخاري دواړه صحیح ګڼي!! خو ته ښایي په دې پوهېږې چې له دوو متعارضو او متضادو خبرو نه یوازې یوه ئې احتمالاً صحیح ختی شي نه دواړه ئې، له دغو دواړو متعارضو روایاتو نه یوازې یو به ئې احتمالاً صحیح وي نه دواړه!! که قرآن ته رجوع وکړو نو له شکه پرته راته جوته کېږي چې د القصص د سورې آیت د ابوطالب له مرګه ډېر مخکې نازل شوی او د التوبې د سورې آیت د هغه له مرګه نږدې دولس کاله وروسته او د تبوک له جګړې وروسته او له تبوک نه د راستنېدو پر مهال نازل شوی. که څوک ادعاء وکړي چې ښایي دا آیتونه به دوه ځلي نازل شوي وي دا ادعاء د منلو وړ نه ده، ځکه داسې روایت نشته چې وښیي دا آیتونه دې دوه ځلي نازل شوي وي. هیڅ عقلمن انسان به دا خبره ونه کړي چې جبریل علیه السلام به د ابی ابن سلول او ابوطالب لپاره دوه ځلي له اومه آسمانه زمکې ته راغلی وي او د دوی په اړه به ئې یو یو آیت له

ځان سره راوړی وي!! زه به ستا ځواب ته انتظار کوم چي ووايي: په دغو دواړو روایاتو کي کوم یو صحیح دئ؟ همداراز د ابن ابی په اړه درې سخت متعارض او متضاد روایات زموږ مخي ته راځي، دوه ئې په بخاري کي راغلي او درېیم ئې واقدي راوړی، یو ئې وایي: د ابن ابی زوی د خپل پلار د مړیني په ورځ رسول الله ﷺ ته راغی او ورته وئې ویل: خپل کمیس دي راکړه چي خپل پلار ته کفن ترې جوړ کړم، رسول الله ﷺ خپل کمیس ورکړ او بیا ئې د هغه جنازه هم وکړه... بل ئې وایي: رسول الله ﷺ ابن ابی له قبره راوایست او خپل کمیس ئې ورواغوست، بل ئې وایي: رسول الله ﷺ خپل کمیس د ابن ابی له مړیني مخکي په خپله ابن ابی ته ورکړی وو!! ما ته ووایه: په دغو روایاتو کي کوم یو صحیح دئ؟ څوک توانېدی شي چي دا متعارض روایات تلفیق او توجیه کړي؟! په دغو روایاتو کي یو ئې وایي: عمر رضی الله عنه هغه مهال چي رسول الله ﷺ غوښتل د ابن ابی د جنازې لمونځ پیل کړي وویل: آیا د یوه منافق د جنازې لمونځ کوې، حال دا چي الله تعالی ترې منعه کړې یې؟! یعني دا چي د منافقینو د جنازې له لمانځه نه د اجتناب آیت تر دې د مخه نازل شوی وو!! خو بل ئې وایي چي د ابن ابی د جنازې له لمانځه وروسته دا آیت نازل شو!! ما ته ووایه: په دې دواړو کي کومه خبره صحیح ده؟ دا آیت هم د التوبې د سورې په هغې برخي کي راغلی چي د تبوک له جګړي وروسته نازله شوې، ما ته ووایه: ابن ابی د تبوک له جګړي مخکي مړ شوی که وروسته؟ که یوه خبره وکړي یو روایت دي رد کړی او که بله وکړې بل روایت دي رد کړی! که د شهادت ورځپاڼه ئې د نشرولو حوصله لري نو زه تیار یم په لسګونو هغه روایات ورولېږم چي یا له قرآن سره تعارض لري او یا په خپلو منځونو کي، داسي تعارض چي هیڅوک ئې په توجیه او تلفیق نشي توانېدی.

جناب ليکوال له دې وينا سره توافق نه کوي چې: د رواياتو د يوې خاصي لړۍ په اړه ړوند تعصب د دې باعث شو چې شيعه له ټول امت نه بېله لار غوره او په امت کي د اختلاف باعث شي!! نه پوهېږم چې دوی په دې خبري غور نه دئ کړی که هسي ئې د اختلاف کولو شوق کړی؟! آيا ړوند تعصب جائز گڼي؟ د شيعه وو روايات ورته صحيح برېښي؟ له دې خبري سره موافق نه دئ چي شيعه په امت کي د اختلاف باعث شول او دا اختلاف ئې له هغو رواياتو راولاړ شوی چي دوی ئې صحيح گڼي؟!! موږ خو ړوند تعصب حرام گڼو، حتی که دا د امام بخاري رحمه الله او د ده د کتاب په اړه وي!! د ليکوال صاحب دا خبره هم صحيح نه ده چي له امت سره د شيعه وو د اختلاف سبب د دوی روايات نه دي!! ده ته وايو: د اسلامي امت اختلاف يا سياسي عوامل لري، يا قومي او ژبني او يا له مختلفو رواياتو راولاړ شوي، د شيعه وو اختلاف خو پرېږده د اهل سنت و جماعت تر منځ د اختلاف لويه وجه مختلف راوايات دي، له دې حقيقته يوازي ناپوه او بې خبره کسان انکار کولی شي. ما ته ووايه: امام بخاري رحمه الله ولي د امام ابوحنيفه رحمه الله په څېر ستر امام سره اختلاف کړی؟ ولي ئې د بېل مذهب بنسټ کېښود؟ ولي د ده سلفي پلويان د نورو مذاهبو پلويانو ته د مشرک او بدعتي په سترگه گوري او تقليد حرام گڼي؟ آيا له رواياتو پرته بله وجه ورته موندلی شو؟ امام بخاري د رفع اليدين، آمين بالجهر، قرائت خلف امام، او ډېرو نورو مسائلو کي په داسي رواياتو استناد کړی چي د احنافو له نظره کمزوري او مرجوح دي او په مقابل کي ئې دوی په داسي رواياتو عمل کوي چي تر دغو رواياتو ارجح او غوره دي، خو بخاري دغه روايات نه دي راوړي.

عجيبه ده چي جناب ليکوال زموږ له دې وينا سره هم اختلاف کړی چي: احاديث د قرآن له شرحي او تفصيل پرته بل څه نه دي!! نه پوهېږو آيا له دې خبري

سره د اختلاف کولو څه دليل او مجال شته؟! د رسول الله ﷺ هر څه د قرآن مطابق وو، هم ئې عمل، هم ئې وينا، هم ئې امر، هم ئې نهي، د قرآن ځيني لارښووني داسي دي چي هر څوک پرې پوهېږي، ځيني ئې داسي دي چي د علم او پوهي خاوندان پرې پوهېږي، ځيني ئې داسي دي چي يوازي رسول الله ﷺ پرې پوه شوی او هغه خپل امت ته بيان کړي، د دې خبري يو مثال دا دئ: هر څوک د قرآن په دې حکم پوهېږي چي لمونځ به کوي، د لمانځه د اوقاتو په اړه په قرآن کي داسي اشارې شته چي د لمانځه وختونه ترې معلومېږي، د پوهي او علم خاوندان دا اشارې درک کولی شي، خو د لمانځه د رکعتونو د شمېر او څرنګوالي په اړه داسي اشارې راغلې چي يوازي رسول الله ﷺ پرې پوه شوی او خپل امت ته ئې ښودلي.

ليکوال د قرآن او حديث تر منځ د تعلق په اړه څو خبري کړې دي چي اوږد او غير ضروري بحث ايجابوي او دا ئې ځای او وخت نه دئ، په دې اړه د ده تعبيرونه نامناسب او ناشايسته دي، د رسول الله ﷺ د احاديثو په اړه دا وينا مناسبه نه ده چي د قرآن د احکامو تأييد ئې کړی، مناسبه وينا دا ده چي حديث د قرآن شرح او تفصيل دئ. خو ده ځيني احاديث په هغو قضياوو پوري مربوط ګڼلي چي قرآن ترې ساکت دئ او په مثال کي ئې د واده کړي زنا کار د رجم او د ترور او ورېرې په يوه نکاح کي د جمع کولو ناروا کېدل راوړي!! نه پوهېږم چي هغه اشتباهاً دا مثال راوړی او که عمداً!! د ورېرې، خورزې، خاله او عمه په اړه خو د قرآن حکم دومره څرګند دئ چي هر عادي مسلمان هم ترې خبر دئ، د النساء د سورې ۲۳ آيت هغه ښځي معرفي کړې دي چي نکاح ورسره حرامه ده، اوه ئې له نسبي پلوه او اوه ئې له صهري پلوه، د ترور او ورېرې د نکاح په اړه خو قرآن نه يوازي سکوت نه دئ کړی بلکي په ډېر وضاحت او قاطع الفاظو سره ئې له دوی سره نکاح حرامه ګڼلې، دواړه

په یوې نکاح کې خو لرې پرېږده بېله بېله ئې نکاح حرامه ده!! آیا دا آیت دي نه دئ لوستلی، په معنی ئې نه ئې پوه شوی، که غوښتل دي بل څه ووایي او اشتباهاً دا خبره درنه شوې؟!! هو؛ ته غواړې ووایي چې یوه سړي ته د دوو هغو ښځو یو ځای نکاح ناجایزه ده چې په خپلو منځونو کې ورېره او ترور وي، خو د مطلب په سمې افادې نه یې موفق شوی، قرآن په دې اړه یو څرګند اصل زموږ مخې ته ایښی او فرمایلي ئې دي چې یوه سړي ته دوې خویندې په یو ځای نکاح کول حرام دي، ښځه او د هغې مور یا لور ورسره یو ځای نکاح کول حرام دي، رسول الله ﷺ دغه اصل ته په پام سره د هغو دوو ښځو د یو ځای نکاح کول هم ناجایز ګڼلي چې په خپلو کې ترور او ورېره وي، دا ځکه چې قرآن د دوو خویندو یو ځای نکاح، له ورېرې سره نکاح، له ښځې او د هغې له مور سره نکاح او له بل مېړه نه د هغې له لور سره نکاح حرام کړې. یعني د دوو داسې ښځو د یو ځای نکاح په اړه صریح او واضح حکم د ده مخې ته پروت وو چې په خپلو منځونو کې ئې خاص تعلق وو، رسول الله ﷺ دغه حکم ته په پام سره د ورېرې او ترور په اړه دا لارښوونه کړې ده. دا حکم ئې له خپله ځانه نه دئ صادر کړی، د قرآن له صریح حکم نه ئې اقتباس کړی. قرآن خو دا هم نه دي ویلي چې د لمسۍ او انا حکم څه دئ، که دا خپله وي یا د مېرمنې او یا د خور او ورور، خو هر عقلمن انسان د دوی په اړه حکم له نورو احکامو نه قیاس کولی شي، له دغو څوارلسو مواردو نه علاوه نور محرمات د همدغو آیتونو له مخې ټاکل شوي دي، نه دا چې د دوی په اړه رسول الله ﷺ ته بېله بېله وحي نازله شوې!! ستا دا بل مثال هم ستا دغې خبرې ته ورته دئ، قرآن د ناواده زناکار سزا په څرګندو الفاظو ټاکلې او ویلي ئې دي چې دواړه سل سل درې ووهئ، یو هوښیار انسان پوهېږي چې د ناواده زناکار سزا دا وي نو د واده شوي زناکار سزا به څه وي، طبعاً چې دا سزا به

حتماً تر هغه زياته وي، رسول الله ﷺ د داسي زناکار سزا په خپله خوښه نه ده ټاکلې، د قرآن د دغه حکم په رڼا کي او دې ته په پام سره چي په مخکني الهي شريعت کي د دوی سزا رجم وو، فرمايلي چي داسي زناکار به رجم کېږي. موږ وايو چي د رسول الله ﷺ د دغو لارښوونو منشأ همدغه آيتونه دي، ته وايي دا بېله بېله وحي ده!! پوښتنه کوو: ستا دليل څه دئ؟ دا خبره خو ته له ځانه کوې، رسول الله ﷺ نه دي ويلي چي په دې اړه ما ته بېله وحي شوې.

جناب ليکوال ليکلي چي حديث حجت دئ، هغه ته وايو: موږ درسره موافق يو، خو دومره وضاحت ضروري ګڼو چي صحيح حديث حجت دئ، نه هر حديث او صحيح حديث هغه دئ چي له قرآن سره تعارض ونه لري، کوم روايت چي له قرآن سره تعارض ولري که ټوله دنيا ئې صحيح وګڼي موږ ئې نه د اعتبار وړ ګڼو او نه پرې استناد کوو.

موږ له تا سره په دې کي هم موافق نه يو چي حديث هم د قرآن په څېر د الله تعالی له لوري دي، عقيده مو دا ده چي قرآن د الله تعالی له لوري پر پيغمبر عليه السلام نازل شوی او حديث هغه فهم او پوهه ده چي الله تعالی د قرآن په اړه د رسول الله ﷺ په برخه کړې. دا مطلب هغه روايت ښه توضيح کوي چي وايي:

له ابو جحيفه نه روايت دئ چي وايي: علي رضي الله عنه ته مي وويل: آيا کوم خاص کتاب درسره شته؟ وئې ويل: نه؛ مګر د الله کتاب، او هغه پوهه چي يوه مسلمان سړي ته په برخه کېږي او هغه څه چي په دې پاڼي کي دي، وايي: ورته ومي ويل: نو په دې پاڼي کي څه دي؟ وئې ويل: د ديت حکم، د اسير آزادول او دا چي مسلمان د کافر په بدل کي نه وژل کېږي.

ځيني خلک داسي دي چي قرآن مني خو حديث نه مني او ځيني داسي دي چي

حدیث مني خو قرآن نه مني، ځیني داسي دي چي د یوه کتاب احادیث مني او د بل نه، او د دې کتاب هر روایت ته که څه هم غریب وي او له قرآن سره په بشپړه توګه متعارض، د داسي حجت په سترګه ورته ګوري چي د قرآن څرګند آیت د هغه لپاره شا ته غورځوي!! موږ له دغو ډلو نه کرکه لرو او الله تعالی ته پناه وړو چي د دوی له ډلي څخه شو.

د قرآن او حدیث تر منځ د توپیرونو په اړه چي لیکوال څه لیکلي اکثر ئې بې بنسټه او له ځانه جوړي شوې خبري دي، سمه او دقیقه وینا فقط دا ده چي قرآن د الله تعالی کلام دئ چي د الله تعالی له لوري رسول الله ﷺ ته وحي شوی او حدیث د قرآن قولي شرح او تفصیل، عملي مصداق او عیني تجسم دئ.

لیکوال په پای کي قولي روایت تر لیکلې روایت د زیات اعتبار وړ ګڼي، یا ښایي غواړي ووایي چي له صحابه وو نه په لیکلې بڼې کي د روایاتو نه راتګ د هغوی اعتبار ته زیان نه رسوي!! نه پوهېږو چي مقصد ئې کوم یو دئ او دا خبره ئې په څه مناسبت کړې!! خو موږ ته دا یوه مغالطه معلومېږي، که لیکل ضروري او مهم نه وی او تر وینا ئې اعتبار زیات نه وی نو رسول الله ﷺ به د قرآن د لیکلو امر نه کاوو، صحابه وو به په یوه مصحف کي د قرآن د لیکلو په اړه اجماع نه کوله، محدثینو به د حدیثو کتابونه نه لیکل، د قرآن په لومړي نازل شوي آیت کي به د قرائت او قلم یادونه نه کېده، د قرض او پور په اړه به ئې دا حکم نه کاوو چي هغه ولیکئ. که مسلمانانو او په خاصه توګه زموږ درنو محدثینو د رسول الله ﷺ ټول احادیث په یوه کتاب کي راغونډ کړي وی او ټولو پرې اجماع کړې وی نو نن به موږ د متعارضو روایاتو له ستونزي سره مخامخ نه وو، بېلي بېلي داسي مذهبي ډلي به نه وې چي هره یوه ئې ځان ته د روایاتو خاصه لړۍ لري او د هغوی په اړه ړوند تعصب.

متعارض روایات او مذهبي اختلافات

ځیني کمعلمه خلک له دې خبر نه دي چي متضادو روایاتو په امت کي څومره ستونزي راولاړي کړې او هغه متحد امت ئې څنګه ټوټې ټوټې او په بېلو بېلو فرقو ووېشو چي د وحدت مزی ئې قرآن وو!! دوی ګمان کوي چي مذاهبو امت ووېشو او په احادیثو عمل کولو سره دا اختلاف له منځه وړی شو، دوی ادعاء کوي چي په احادیثو کي تضاد او تعارض نشته، او روایات د اختلاف او وېش سبب نه بلکي د اتحاد او اتفاق سبب دي!! دا دواړه خبري داسي دي چي هیڅ عقلمن انسان ورسره توافق نشي کولی، چا چي د احادیثو له کتابونو نه حتی یو هم لوستلی وي د داسي خبري کولو جسارت نشي کولی، څوک چي په امت کي د اختلاف له عواملو خبر وي د داسي خبري له کولو حتماً ډډه کوي او هغه ورته د حقیقت خلاف برېښي.

د امت په وروستیو پېړیو کي اختلافات خو یوې خوا ته پرېږده چي لویه منشأ ئې متعارض روایات دي، حتی په صحابه وو کي اختلافات له همدې متعارضو روایاتو راولاړ شوي، د دې ډېري بېلګي د احادیثو په کتابونو کي زموږ مخي ته راځي. دغو متعارضو روایاتو ته په پام سره د امت فقهاء او محدثین راولاړ شول چي روایات وڅېړي، د راویانو په اړه ژور تحقیقونه وکړي، صحیح روایات تشخیص کړي، د اعتماد وړ راویان له کمزورو بېل کړي، یوازي هغه روایات د اعتماد او اعتبار وړ وګڼي چي راویان ئې ثقه وي او متن ئې له قرآن سره تعارض ونه لري. الله تعالی دي

دوی ته ډېر ډېر اجرونه ورکړي، خو د دې معنی دا نه ده چې د احادیثو په کتابونو کې راغلي ټول روایات سل په سلو کې هم د سند له پلوه صحیح دي او هم د متن له پلوه، په دې کتابونو کې هم صحیح روایات شته، هم ضعیف، هم له قرآن سره موافق روایات شته او هم متعارض، د دې کتابونو ځیني روایات یو له بل سره موافق دي او ځیني ئې متعارض، الله تعالی پر موږ ستره پېرزوینه کړې او داسي روڼ او لارښود محک او معیار ئې زموږ په اختیار کې راکړی چې د روایاتو په شمول د ژوند په ټولو اختلافي مسائلو کې د هغه په رڼا کې قضاوت کولی شو او سمه خبره له کمزورې او غلطې نه بېلولی شو.

قرآن موږ ته لارښوونه کوي چې په ځینو مواردو کې د یوه کس ادعاء د بل په اړه هغه مهال ومنو چې دوه شاهدان وړاندې کړي او په ځینو مواردو کې هغه مهال چې څلور شاهدان ولري، که د قرض او شخصي معاملاتو په اړه د قرآن حکم دا وي نو د رسول الله ﷺ په اړه چې څوک ادعاء کوي چې داسي ئې وکړل یا داسي ئې وویل څنګه ئې ادعاء له هیڅ شاهد پرته ومنو؟!! عمر رضی الله عنه خو داسي وو چې چا به د ده په وړاندې وویل چې له رسول الله ﷺ څخه مې اورېدلي، نو فوراً به ئې ورته وویل: یا شاهد وړاندې کړه یا دې ملا دُرې ته تیاره کړه!! په کار خو دا وه چې زموږ درنو محدثینو د احادیثو په اړه تر څلورو هم زیات شاهدان غوښتی، د داسي روایاتو له راوړلو ئې ډډه کولی چې یو راوي لري؛ نه په صحابه وو کې د راوي ترڅنګ شاهد شته، نه په تابعینو کې او نه په تبع تابعینو کې، لږ تر لږه دومره خو ئې باید کړي وی چې د داسي روایاتو تر څنګ ئې لیکلی: پام کوئ چې د دې راوي یوازې یو کس دئ او هیڅ شاهد نه لري!! که نن د یوه داسي روایت په اړه چې غریب وي، یو راوي لري، په قرآن کې هم کوم شاهد ورته نه مومي، یو څوک ووایي: زه دا روایت نه

منم، استناد پرې نه کوم، وېرېږم چې رسول الله ﷺ او صحابه وو ته داسي خبره منسوب نه کړم چې هغوی نه وي کړې، نو دې سړي نه یوازي له حدیث نه انکار نه دئ کړی، گنهگار او مجرم ئې نشو گڼلی، بلکي د عمر رضی الله عنه په سنت ئې عمل کړی او له دې نه ئې ځان ساتلی چې رسول الله ﷺ ته غلطه خبره منسوب کړي او د دوزخ د اور مستحق شي. که عمر رضی الله عنه د صحابه وو غریب روایت نه منلو او د شاهد وړاندي کولو مطالبه ئې ترې کوله، نو موږ به ولي داسي روایات منو چې په څلورو او پنځو طبقو کي یوازي یو یو راوي لري، مخصوصاً هغه روایات چې نه په قرآن کي کوم شاهد ورته مومو، نه په احادیثو کي او نه له عقل او درایت سره اړخ لگوي؟!! د داسي خبري څو مثالونه له بخاري نه وړاندي کوم:

د تبع تابعینو له دور نه وروسته یو کس د ذر په نامه وايي چې ما له سعید بن عبدالرحمن نه او هغه له خپل پلار نه اورېدلي چې عمار رضی الله عنه عمر رضی الله عنه ته وویل: آیا په یاد دي دي چې زه او ته په یوه سفر کي سره ملگري وو، او تا لمونځ ونه کړ خو زه (په خاورو کي) ورغړېدم او لمونځ مي وکړ، دغه قصه مي رسول الله ﷺ ته وکړه، رسول الله ﷺ راته وویل: (دا درته کافي وو چې داسي وکړې: بیا رسول الله ﷺ خپل دواړه لاسونه پر زمکه ووهل او ورپو ئې کړل، بیا ئې خپل مخ او دواړه لاسونه ورباندي مسح کړل.

دا روایت په بخاري کي اوه ځلي راغلی، د سند له مخي دومره کمزوری دئ چې په پنځو نسلونو کي یوازي یوه یوه کس روایت کړی، هیڅ راوي ئې شاهد نه لري، یعني تر زیات غریب هم اوښتی، او د متن له مخي قطعاً د منلو او راوړلو وړ نه دئ؛ ځکه نه خو دا د منلو وړ ده چې عمر رضی الله عنه د تیمم له حکم خبر نه وو او لمونځ ئې پرېښود، نه دا چې عبدالله بن عباس چا ته د تیمم اجازه نه ورکوله، او نه دا چې عمار

دومره بې خبره وو چې د تیمم لپاره په خاورو کې رغړېدو!! آیا د عمر رضی الله عنه په ضد داسې ادعاء له شاهده پرته منلی شو؟! هغه خو د علم او تقوی له پلوه دومره لوړ مقام درلود چې له ابوبکر رضی الله عنه وروسته هیڅ صحابي د هغه مقام ته نه رسېدو، هغه حتی د خندق په جنګ کې هم خپل لمونځ نه دئ پرېښی، د تیمم په اړه خو د قرآن آیت دومره صریح او واضح دئ چې د قرآن هر لوستونکی پرې پوهېږي. او اړوند آیت ئې داسې مهال نازل شوی چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره لویه ډله په سفر کې ملګرې وه، ټولو همغه مهال تیمم زده کړی. عبدالله بن عباس رضی الله عنهما به څنګه له داسې کار نه خلک منعه کول چې الله تعالی ئې د کولو اجازه ورکړې؟!! د روایت دغو خبرو ته په پام سره دا هم ویلی شو چې دا برخه ئې هم د منلو وړ نه ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلو لاسونو کې پو کړي، دا ځکه چې په تیمم کې پاک لاس پر مخ موښل مراد نه دي بلکې په خاورو لړلی لاس مراد دئ. لاسونه څنډل یا یو له بل سره وهل چې شګې او لوټې ترې توی شي مانع نه لري خو خاوري ترې پو کول له قرآن سره اړخ نه لګوي.

اوس که څوکووایي: زه دا روایت نه منم، ګمان کوم چې دا روایت به په پنځم نسل کې کوم شیعه جوړ کړی وي، چې عمر رضی الله عنه ته ئې په تیمم نه پوهېدا او د لمونځ پرېښودا منسوب کړې، عمار رضی الله عنه ته د تیمم لپاره په خاورو کې رغړېدا!! او عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ته ئې دا حق ورکړی چې د قرآن یو صریح حکم نسخ کړي!! نو دې سړي هیڅ ګناه نه ده کړې، بلکې حق لري ووایي: زه د دغو درنو صحابه وو په اړه دا تورونه نه منم، که دا خبره ونه کړي نو هم به ئې له دغو صحابه وو سره جفا کړې وي او هم له خپل عقل سره.

آیا هغه څوک به د دریو جلیل القدره صحابه وو په خلاف په ناروا تورونو کې

شریک نه ګڼل کیږي چې دا روایت عمداً او له تحقیق نه پرته مني او ترې لاندې (صحیح) لیکي؟!! د الله تعالی په وړاندې به ئې ځواب څه وي چې له شاهده پرته ئې د لویو لویو شخصیتونو په اړه داسې ادعاګانې منلې او صحیح ئې ګڼلې دي؟!

بل مثال ئې هغه روایت دئ چې وایي: رسول الله ﷺ به د شپې او یا د ورځې په یوې برخې کې له خپلو ټولو مېرمنو سره یو ځای کېدو، او د مېرمنو شمېره ئې یولس او په بل روایت نه (۹) وه، انس رضي الله عنه ته وویل شول: آیا رسول الله ﷺ دومره طاقت درلود؟ ده وویل: موږ به سره ویل چې رسول الله ﷺ ته د دېرشو کسانو قوت او طاقت ورکړی شوی.

دا روایت د سند له مخې تر ټولو زیات غریب روایت دئ، ځکه په صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو کې یوازې یو یو راوي لري، او د متن له مخې داسې دئ چې هیڅ وزن او اعتبار نه لري، ځکه راوي ته داسې خبره منسوب شوې چې په هیڅ توګه نشي ترې خبرېدی، انس رضي الله عنه څه پوهېدو چې د رسول الله ﷺ او د هغه د مېرمنو تر منځ څه تېرېدل؟! چا دا خبره ورته کړې؟ څنګه ترې خبر شوی؟! په کار خو دا وه چې دغه روایت ته په پام سره معاذ بن هشام د ضعیفو او غیر ثقه راویانو په جمعې کې نیول شوی وی او هر هغه روایت یوې خوا ته پرېښودل کیدی چې د ده له لوري روایت شوی.

دا روایت په همدې اړه د بخاري له نورو روایاتو سره تعارض لري، بخاري نه دا ویلي چې کوم روایت صحیح دئ او نه ئې هغو جدي پوښتنو ته ځواب ویلی چې په دې اړه راولاړېږي.

دا روایت دوه برخې لري، یوه ئې دا چې رسول الله ﷺ به د ورځې یا د شپې په کومې برخې کې په خپلو ټولو مېرمنو راګرځېدو، دا برخه په ځینو نورو روایاتو کې

هم راغلي او مطلب ئې دا دئ چي د ټولو پوښتنه به ئې کوله، په دې کي دقيقه خبره دا ده چي کله به ئې مازديګر دا کار کاوو او کله تر ماښام وروسته. بله برخه ئې انس رضی الله عنه ته منسوب دا دوه ويناوي دي: ١- رسول الله صلی الله علیه وسلم يا نه (٩) يا يولس (١١) مېرمني درلودې او ګواکي په همدې وخت کي به ئې له ټولو سره نږدېکت کاوو! ٢- دا ځکه چي موږ به ويل: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د دېرشو کسانو طاقت (جنسي طاقت) ورکړى شوى دئ. د دې دواړو خبرو په اړه بايد ووايو چي دا په بشپړه توګه بې بنسټه او د حقيقت خلاف خبري دي، په څو دلايلو:

راوي له دې خبر نه دئ چي په يوه وخت کي د پيغمبر عليه السلام په حرم کي څو مېرمني وې، په خپله وايي چي نه يا يولس! څوک چي له دې خبر نه وي نو له دې نه به څنګه خبرېدو چي له خپلو مېرمنو سره د ليدو پر مهال څه تېر شوي، پيغمبر عليه السلام خو خاوند او مېرمن له دې منعه کړي چي د خپل خلوت خبري د بل چا په وړاندي وکړي، د خلوت له خبرو له خاوند او مېرمني پرته بل هيڅوک نه خبرېږي، د راوي د دې ادعاء مرجع کومه ده؟ چا دا خبره ورته کړې؟

نه قرآن دا خبره کړې چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د دېرشو کسانو جنسي قوت درلود او نه پيغمبر عليه السلام په خپله دا خبره کړې ده، نو راوي د کوم دليل له مخي دا ادعاء کړې ده؟

قرآن خو وايي چي پيغمبر عليه السلام به کله د شپې له دريو نه دوه برخي، کله نيمايي شپه او کله يوه برخه په لمانځه او د قرآن په تلاوت تېروله (إِنَّ رَبَّکَ يَعۡلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدۡنَى مِن ثُلُثَيِ الَّيۡلِ وَ نِصفَهُ وَ ثُلُثَهُ) او د ورځي له پلوه به هم د دعوت په سخت کار کي مصروف وو (ان لک فِي النهار سبحاً طويلاً)، ګڼ شمېر روايات هم وايي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم دېر ځلي له خپلو مېرمنو اجازه غوښتې ده چي د دوى د وار

شپه په عبادت تېره کړي، دا روایت خو په بشپړه توګه د قرآن او دغو روایاتو له وینا سره تعارض لري او وایي چې رسول الله ﷺ به نږدې یولس ساعتونه په جنسي تعلقاتو تېرول!!

د احادیثو په کتابونو کي خو باید یا د رسول الله ﷺ وینا، یا فعل، یا هغه وینا او فعل چې رسول الله ﷺ اورېدلې او لیدلې خو تردید ئې نه دئ کړی، راوړل شي، د هر چا وینا د حدیث په نامه راوړل خو د دې روایت په څېر ډېري ستونزي راولاړوي.

د دې روایت په دوهمي برخي کي انس رضي الله عنه ته منسوب ویناوي داسي دي چې هیڅ مسلمان باید د هغوی د ویلو جسارت ونه کړي، دا هم د عقل خلاف دي، هم د فطرت او هم د حقیقت، دا د رسول الله ﷺ په شأن کي جسارت او هتک حرمت دئ، هغه نه پوهېږي چې که دښمنانو ته داسي خبري په لاس ورغلې نو د اسلام په ضد به څومره استفاده تري کوي؟!! څوک چې دا خبره په خوله راوړي باید د رسول الله ﷺ هغه حدیث ئې مخي ته ودرېږي چې وایي: چا چې ما ته داسي څه منسوب کړل چې ما نه وي ویلي د جهنم اور ته دي چمتو شي. داسي خبري هغه څوک کولی شي چې د رسول الله ﷺ د تعدد زوجاتو له حکمت او فلسفې بې خبره وي او ګمان کوي چې د دې وجه جنسي قوت وو؛ نه هغه ستر مصلحت چې په دې کار کي نغښتی وو.

ټولو ته جوته ده چې رسول الله ﷺ په پنځه ویشت کلنۍ کي واده وکړ، "خدیجه رضي الله عنها د ده لومړۍ بي بي څلوېښت کلنه کونډه وه، د هغې تر وفات پوري ئې بله ښځه نده کړې، تر پنځوس کلنۍ پوري ئې یوازي یوه ښځه درلوده، د خدیجې رضي الله عنها له وفات نه وروسته ئې سوده رضي الله عنها چې کونډه وه، په نکاح کړه، سوده له لومړیو

مسلمانانو څخه وه، له خپل مخکني مېړه سره ئې يو ځاى حبشې ته هجرت وکړ او د هجرت سختي شېبې او کړاوونه ئې وګالل، نه ئې مال درلود او نه جمال او پيغلتوب، امتياز ئې قوي ايمان او د ايمان په لار کي قرباني وو، پيغمبر عليه السلام صرف يوه ښځه په پيغلتوب کي کړې. نوري بيبياني ئې کونډي وې، هره يوه ئې د يوه لوی اجتماعي مصلحت لپاره په نکاح کړې. کله چي انس ﷺ له رسول الله ﷺ سره يو ځاى شوی هغه مهال د رسول الله ﷺ عمر نږدې اته پنځوس کاله وو، انس ﷺ يوازي څه کم زيات څلور کاله له رسول الله ﷺ سره تېر کړي، د جنسي قوت غليان خو تر څلوېښت کلنۍ يا زيات نه زيات تر پنځوس کلنۍ پوري وي، تر دې وخته خو رسول الله ﷺ يوازي يوه مېرمن درلوده!! د نړۍ تر ټولو ښايسته پېغلي ورته ميسري وې، ولي ئې کونډي کړې او هغه هم د ژوند په وروستيو کلونو کي او داسي کونډي هم چي ډېر اولادونه ئې درلودل؟! دا ټول حقايق او دلايل د دې خبري شهادت ورکوي چي دا روايت جعلي، موضوعي او بې بنسټه دئ، نه د منلو دئ او نه د استناد وړ، څوک چي دا روايت مني نو هم به ئې له خپل ګران او متقي پيغمبر عليه السلام سره جفا کړې وي او هم له خپل عقل سره. لکه چي د عيسى عليه السلام تر ټولو ستر دښمنان هغه دي چي عيسى عليه السلام ئې په داسي صفاتو وستايو چي الله تعالى نه وو پرې ستايلی او داسي څه ئې ورته منسوب کړل چي الله تعالى نه وو ورته منسوب کړي، همدا راز زموږ د خوږ پيغمبر عليه السلام تر ټولو ستر دښمنان هغه دي چي رسول الله ﷺ په داسي صفاتو ستايي چي الله تعالى نه دئ پرې ستايلی!!

دوی ته وايو: په امت کي د اختلاف عوامل يا سياسي دي او مفسدو واکمنانو راولاړ کړي، يا اقتصادي دي او حريص شتمن او ټګمار علماء سوء ئې تر شا دي او يا له متعارضو رواياتو راولاړ شوي، دغو متعارضو رواياتو حتی نېکان او صالح خلک

هم سره بېل کړي او کله کله ئې د دوی تر منځ دومره شدید اختلافات راولاړ کړي چي یوه ئې بل تکفیر کړی او د هغه په ضد ئې د وسلې کارول جائز ګڼلي!! د شیعه او سني تر منځ اختلاف خو پرېږده چي سیاسي وجوهات لري، د ائمه وو تر منځ اختلافات هم له متضادو او متعارضو روایاتو راولاړ شوي، په امت کي دوه اویا فرقې، له مرجیه نه نیولې تر شیعه پوري، له خوارجو نیولې تر سلفیانو پوري، له بریلویانو تر تبلیغیانو، ټولي له متعارضو او متضادو روایاتو راولاړې شوې، څوک چي د قبر خوا ته ناست دئ او له مړي مرسته غواړي، د قبر خاوند خدای ته شفیع کوي، ګمان کوي چي د ده دعاء اوري او خدای ته ئې رسوي او پر الله تعالی ئې مني نو هغه په ځینو روایاتو استناد کوي!! بریلوي چي وایي رسول الله ﷺ په غیب پوهېدو، د الله تعالی د فیض وېش ده ته سپارل شوی او د الهي فیض د خزانو کیلي د ده په واک کي دي، نو هغه هم په روایاتو استناد کوي!! که سلفیان د خپل مذهب په ګټه پر بخاري تکیه کوي نو بریلویان هم د خپلو ټولو عقایدو لپاره د بخاري په روایاتو استناد کوي!! دا په داسي حال کي چي یو بل ته د مشرک او له حدیث نه د منکر په سترګه ګوري!! دا ټول د قرآن د هغه آیت مصداق دي چي وایي: وَ قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْستِ النَّصرَى عَلَى شىْءٍ وَ قَالَتِ النَّصرَى لَيْستِ الْيَهُودُ عَلَى شىْءٍ وَ هُمْ يَتْلُونَ الْكِتَب كَذَلِك قَالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كانُوا فِيهِ يخْتَلِفُونَ * البقره: ۱۱۳

او یهودانو وویل: نصرانیان په هیڅ (سم دین او مذهب) نه دي، او نصرانیانو وویل: یهودان په هیڅ (سم دین او مذهب) نه دي، په داسي حال کي چي دوی کتاب لولي، همداراز هغو کسانو هم چي نه پوهېږي دوی ته ورته وینا وکړه، نو الله به د قیامت په ورځ د دوی ترمنځ په هغه څه کي قضاوت کوي چي دوی په کي اختلاف کاوو.

د دې آيت معنی دا ده چې له حقپالو سره د شيطاني ډلو مخالفت، له مسلمانانو سره د يهودو او نصاراوو اختلاف نوې خبره نه ده، دوی په خپلو کې هم يو له بل سره تل په اختلاف کې پاته شوي، په شديد او نه پخلا کېدونکي اختلاف کې، هومره چې يهودانو به ويل: نصارا خو اصلاً کوم د پام وړ دين او مذهب نه لري او نصاراوو به دغه خبره د يهودانو په اړه کوله حال دا چې دواړو به په الهي کتاب د ايمان دعوی کوله!! د الله کتاب خو يو دئ، تورات او انجيل يو د بل مؤيد او د الله دا کتابونه خو د اختلافاتو د حل لپاره راغلي، څنګه دوی د الله کتاب شا ته غورځولی، په غلطو رواياتو پسې تللي او د الله دين ئې د اختلاف وسيله ګرځولی؟!! ناپوهو مشرکانو به هم د دوی دواړو په اړه دغه خبره کوله چې د دوی مذهب خو اصلاً څه مذهب نه دئ، د دوی د اختلافاتو په اړه پرېکړه الله تعالی ته پرېږده، هغه به د قيامت په ورځ دا فيصله کوي. هر قوم چې د الله کتاب شا ته وغورځوي له همدې برخليک سره به مخامخ کيږي او په ډلو ډلو به وېشل کيږي، دا يوازي د الله کتاب دئ چې د انسانانو د وحدت او يووالي ضامن او باعث دئ.

دوی ته وايو: څوک چې رفع اليدين کوي او په دې کې له احنافو سره اختلاف لري نو هغه يو روايت مني او بل نه، هغه روايت مني چې د ده مذهب ئې صحيح ګڼي او هغه روايات نه مني چې تر دې روايت ډېر ډېر معتبر او ارجح دي او احناف پرې استناد کوي، څوک چې په قرائت خلف امام باور لري، په جهري لمونځونو کې د فاتحې لوستل هم پر امام فرض ګڼي او هم پر مقتدي او له دې پرته لمونځ ناقص ګڼي، په امام پسې په لوړ غږ آمين ويل داسي ګڼي لکه چې ويل ئې فرض وي او تر فرض هم اوښتی، نو هغه په داسي رواياتو استناد کوي چې نور ئې کمزوري او مرجوح بولي او ورته وايي: ستا دغه روايات له هغو معتبرو او صحيح رواياتو سره

تعارض لري چي نه د فاتحې لوستل فرض بولي، نه په امام پسي قرائت کول او نه په لوړ غږ آمين ويل. ځوک چي وايي: رسول الله ﷺ په خپلو سترګو الله تعالی ليدلی هغه هم د بخاري په روايت استناد کوي!! او ځوک چي وايي هغه کس دروغجن دئ چي وايي: رسول الله ﷺ الله تعالی په خپلو سترګو ليدلی؛ هغه هم د بخاري په رواياتو استناد کوي، ځوک چي وايي د رسول الله ﷺ د معراج سفر يوه رؤيا وه او په مقابل کي ئې بل وايي چي دا د ويښي سفر وو، دواړه د بخاري پر رواياتو استناد کوي!! ځوک چي وايي: چا چي د شهادت کلمه وويله د دوزخ اور پرې حرام دئ، که ئې عمل هر ډول وي حتماً به جنت ته درومي، د بخاري پر رواياتو استناد کوي، او ځوک چي وايي: هر کس به د خپلو عملونو سزا ګوري، يوازي د شهادت د کلمې په ويلو سره له عذاب او محاسبې ځخه نه ژغورل کېږي، دا هم د بخاري پر رواياتو استناد کوي!! ځوک چي وايي مړي د ژونديو خبري نه اوري او ځوک چي د ده په خلاف وايي: مړي حتی د ژونديو د پښو ترپا هم اوري دواړه د بخاري پر رواياتو استناد کوي!! دا په داسي حال کي چي له دغو خبرو نه ځيني ئې له قرآن سره مطابقت لري او ځيني ئې سل په سلو کي د قرآن خلاف!! دې ته ورته په سلګونو نور موارد. نن که کوم بريلوي ته ووايې: د قرآن ګڼ شمېر آيتونه وايي چي نه رسول الله ﷺ په غيب پوهېدو، نه نور پيغمبران او نه په زمکي او آسمان کي له الله تعالی پرته بل ځوک، هغه به ګڼ شمېر روايات ستا مخي ته کېږدي او درته وبه وايي: دا روايات ښيي چي رسول الله ﷺ په غيب پوهېدو!! که نن کوم شيعه ته ووايې: په ټول قرآن کي يو آيت هم داسي نشته چي د علي رضي الله عنه يا امام زمان په اړه ئې صراحتاً يا اشارتاً ځه ويلي وي نو هغه به درته ووايي: زموږ روايات وايي چي د قرآن درې سوه آيتونه د علي عليه السلام په اړه دي!!

دوی وايي: په احاديثو کي د تضاد او تعارض په هکله ادعاء يوه بې بنسټه او بې دليله ادعاء ده!! که په سرسري مطالعې سره چا څو مثالونه پيدا کړي وي، نو داسي مثالونه خو د قرآن نه منونکو هم جمع کړي، نو تاسو هغه هم منئ چي (نعوذ بالله) په قرآن کريم کي تعارض شته؟! دوی ته وايو: دا خبره په بشپړه توگه غلطه ده چي څوک توانېدلی په قرآن کي تعارض په گوته کړي!! نه تر نن پوري څوک توانېدلی چي په قرآن کي تعارض په گوته کړي او نه به تر قيامته پوري څوک دا کار وکړی شي. الله تعالی په پرېکنده او قاطع توگه فرمايلي چي په قرآن کي تعارض او اختلاف نشته، لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً: که قرآن له الله تعالی پرته د بل چا له لوري وی نو په هغه کي به ئې ډېر اختلاف او تعارض موندلی وو. دوی ته وايو تاسو هم له هغو کسانو سره يو ځای شئ چي وايي: په قرآن کي تعارض شته؛ ټول په گډه، په ټول قرآن کي، يو معمولي تعارض موږ ته راوښيئ!! آيا ډېره عجيبه نه ده چي څوک له متعارضو رواياتو نه د دفاع په موخه د قرآن په خلاف داسي تورونه لگوي؟!!

دا په داسي حال کي چي د رواياتو کتابونه داسي دي چي شارحين ئې د تعارضاتو په توجيه او تلفيق ستړي شوي. موږ خو دغو متعارضو رواياتو او هغو ستونزو ته په پام سره چي دغو متعارضو رواياتو په امت کي راولاړي کړې دي وايو: ای کاش په اسلامي امت کي داسي مدبر او د بصيرت خاوند زعيم راپيدا شوی وی چي د رواياتو په اړه ئې همغه کار کړی وی چي عثمان ﵁ د قرآن په اړه وکړ، کاش موږ د رواياتو داسي متفق عليه کتاب او مجموعه درلودی چي ټول امت پرې متفق وی او په هغه کي داسي روايت نه وی چي له قرآن سره تعارض لري او يا يو ئې له بل سره، که موږ د احاديثو او رواياتو يوه معتبره او ټول امت ته د منلو وړ مجموعه

درلودی او د احادیثو موجود کتابونه د قرآن په رڼا کي له تنقیح نه وروسته په یوې مجموعې کي راغونډ شوي وی نو له سترو سترو فتنو او اختلافاتو به ژغورل شوي وو. موږ همدا وړاندیز کوو چي د امت صالح، د مسلمانانو په درد دردمن او په قرآن او حدیث پوه او مجاهد علماء دي په یوې معتبري مجمع کي راغونډ شي، د روایاتو کتابونه دي د قرآن په رڼا کي وچڼي او د صحیح روایاتو یوه معتبره مجموعه دي امت ته وړاندي کړي. خو یقیناً چي دا کار تر هغه ممکن نه دئ چي د نړۍ په کوم گوټ کي یو واقعي اسلامي حکومت جوړ شي. که داسي حکومت جوړ شو نو زما لومړی وړاندیز به هغه ته دا وي چي دغه ستر او تاریخي کار ته ملا وتړي. زه د عثمان ﵁ د آخرت لپاره یوازي دا کار کافي گڼم چي د قرآن بېلي بېلي نسخې ئې توحید کړې او د صحابه وو په اجماع سره ئې د مصحف داسي نسخه امت ته په میراث پرېښوده چي نن او د قرآن له نزول نه څورلس پېړۍ وروسته هم د نړۍ ټول مسلمانان پرې متفق دي. موږ د روایاتو دغسي یوې نسخې ته ضرورت لرو.

دوی وایي: حدیث هم د قرآن په څېر د الله تعالی له لوري دي!! که له دې خبري نه د دوی غرض دا وي چي الله تعالی رسول الله ﷺ ته پر قرآن سربېره احادیث هم د قرآن په څېر د وحي له لاري لېږلي!! نو دوی ته وایو: که داسي وی نو رسول الله ﷺ به هیڅکله د احادیثو د لیکلو ممانعت نه وو کړی، دا امر به ئې نه کولو: چا چي له ما څخه له قرآن نه پرته بل څه لیکلي وي هغه دي له منځه یوسي!! دا ځکه چي رسول الله ﷺ په دې مأمور وو چي هره الهي وحي او پیغام به خلکو ته رسوي، د ده مأمویت او رسالت همدا وو، الله تعالی د همدې لپاره غوره کړی وو، څنگه به هغه د وحي له لیکلو او د هغې د سوزولو او له منځه وړلو امر کولو؟!! پوښتنه کوم: د مکي دور د روایاتو شمېر څومره دئ؟!! آیا د دیارلسو کلونو ټول

احاديث، د حديث په ټولو کتابونو کي، دومره دي چي په هر کال کي لسو شلو ته ورسېږي؟ ولي د حديث په کتابونو کي د مکي دور ډېر لږ احاديث او هغه هم اکثراً مطلق غريب احاديث تر سترګو کيږي؟!! ولي صحابه وو په مدينه کي هم د حديث له ليکلو نه په داسي حال کي ډډه کوله چي قرآن به ئې ليکلو؟!! مهرباني وکړه ما ته ووايه: له صحابه وو نه په ليکلې بڼه کي ترلاسه شوي روايات څومره دي؟!! دا خو آسانه خبره ده چي څوک ووايي: فلاني، فلاني او فلاني صحابي رسالې درلودې!! او په دې لړ کي د علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نوم هم واخلي!! خو هغه په دې نه پوهېږي چي د علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رساله يوه وړه څرمن وه چي د خپلي توري په لاستي کي به ئې ساتله او په هغې کي د ليکل شوي حديث په اړه هم متعارض روايات زموږ مخي ته راځي!! راشه د قرآن هغي وينا ته غوږ شو چي د وحي په اړه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چلن ته اشاره کوي او فرمايي:

لا تحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ * إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَ قُرْءانَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَهُ فَاتَّبِعْ قُرْءانَهُ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ* القيامة: ١٦-١٩

ژبه دي مه پرې خوځوه، د دې لپاره چي تلوار پرې کوې، راغونډول او ويل ئې زموږ په ذمه دي. نو چي کله ئې لولو د لوستلو متابعت ئې کوه. بيا ئې بيانول هم زموږ په ذمه دي.

په دې آيتونو د ښه پوهېدو لپاره بايد لاندي خبري په پام کي ولرو: تر دې مخکي آيتونو کي د هغه چا چلن ته ګوته نيول شوې چي نه يوازي د قيامت په اړه د قرآن وينا او دلايل نه مني؛ بلکي عملاً او په دې خاطر ئې تکذيبوي چي له ګناهونو لاس اخيستو ته چمتو نه دئ، په قيامت باور له ده دا غوښتنه کوي چي له ګناهونو ډډه وکړي خو دی د ګناه په ارتباط د خپل وجدان او ملامتونکي نفس قضاوت هم نه

مني، خو د قرآن په اړه د دې مفسد انسان د دغه ظالمانه چلن په مقابل کي د پيغمبر عليه السلام معاملې ته پام وکړئ او وګورئ چي په دې دواړو کي څومره ژور توپير دئ، پيغمبر عليه السلام د قرآن د هري نوې برخي په اورېدو سره داسي په وجد راځي او هڅه کوي چي په تلوار سره ئې زده او حفظ کړي، څه ترې پاته نشي، هيڅ لفظ ئې هېر نه کړي، او دا احساس ورسره راپيدا کيږي چي که د ده مخاطبينو تر اوسه د ده هيڅ مخکنۍ خبره نه ده منلې خو اوس او د دغو آيتونو په اورېدو سره به خامخا ايمان راوړي، د خپلو ټولو پوښتنو ځواب به په کي مومي، بايد ژر ئې ترلاسه کړي او ژر ئې د خپلو مخاطبينو مخې ته کيږدي. عجله او تلوار ئې دومره چي الله تعالی ورته د تلوار نه کولو توصيه کوي او فرمايي: د قرآن د نويو آيتونو د ترلاسه کولو په اړه ډېره عجله مه کوه، کله چي ئې د وحي فرشته پر تا لولي ته ئې په تلوار له ځان سره مه تکراروه، پرېږده چي فرشته خپل پيغام بشپړ کړي، د وحي له القاء فارغ شي، په تأني او دقت سره ئې واوره، د هېرېدو تشويش ئې مه کوه، مونږ د دې ذمه وار يو چي هغه ستا په حافظې کي خوندي کړو، ستا په ژبه ئې جاري کړو او شرح او تفصيل ئې بيان کړو.

له دې آيتونو په ډېر وضاحت سره معلومېږي چي رسول الله ﷺ ته دوه شيان ورکړی شوي: د الله تعالی له لوري وحي شوی پيغام او د دې الهي پيغام د قرائت، بيان او تشريح توفيق. يعني رسول الله ﷺ ته قرآن ورکړی شوی او د قرآن فهم، قرآن ورکړی شوی او د قرآن د حفظ، لوستلو، بيانولو او تشريح کولو توفيق. قرآن د الله تعالی له لوري پر پيغمبر عليه السلام نازل شوی او حديث هغه فهم او پوهه ده چي الله تعالی د قرآن په اړه د رسول الله ﷺ په برخه کړې.

عاشوراء

عاشوراء هم یوه له هغو قضایاوو څخه ده چي په اړه ئې په امت کي د شدید اختلاف شاهد یو، دا اختلافات یا سیاسي جرړي لري او یا له متضادو روایاتو راولاړ شوي. تر دې د مخه چي وګورو د عاشوراء اړوند روایات څه وایي، کوم یو ئې صحیح او د اعتبار وړ دئ، کوم ئې جعلي، موضوعي، ضعیف او بې اعتباره دئ، د قرآن او سنت په رڼا کي د عاشوراء په اړه څه ویلي شو او په دې ورځ څه کول جائز او څه ناجائز ګڼلی شو، باید هغو کړکجنو او د اسلام د بنسټیزو اصولو خلاف او د اسلام د روح او مزاج ضد اعمالو ته اشاره وکړو چي ځیني خلک ئې د مذهب تر نامه لاندي په دې ورځ ترسره کوي، او هغه د ثواب کار او جنت ته رسېدو وسیله بولي، داسي اعمال چي نه په قرآن کي ورته جواز موندی شو، نه په سنت کي او نه د صحابه وو په منهج کي، نه له عقل سره اړخ لګوي او نه د یوه سلیم الفطرت انسان له مذهبي احساس سره.

ځیني په دې ورځ د ماتم غونډي جوړوي، ویر کوي، کوڅو او بازارونو ته راوځي، د خلکو په وړاندي ځان په زنځیرونو وهي، توري جامې اغوندي، خپلي سیني په څپېړو وهي، ځیني ئې له نامه پورته ځانونه لوڅ کړي او خپلي شاګاني په زنځیرونو وهي، ځیني د سرود په بڼې کي یا حسین یا حسین او یا علي مدد وایي او ټمې اچوي، حرکات ئې منظم او د یوه مذهبي رقص په څېر او له ډول او سرود سره توأم، د جلوس په سر کي د ذوالجناح په نامه زین شوی او سینګار شوی آس روان،

بیرغونه ئې تور او د لرګي پر سر ئې د رغوي او پنځو ګوتو نشان (چي دوی ئې د پنج تن پاک نښه ګڼي)، رنګ رنګ ټوټې او دسمالونه پرې راځوړند، دا کار په داسي حال کي کوي چي عملاً د طاغوت تر سلطې لاندي ژوند کوي، د ظالمانو ملګرتیا کوي، مرسته ترې غواړي خو په خوله ئې د یا علي مدد دعاء وي، ... دې ته وایي له امام حسین رضی الله عنه سره محبت او د هغه د شهادت په نامه ماتم!! دا حرکات نه یوازي کرکجن، د دین او عقل خلاف دي او هیڅ الهي دین او هیڅ صحیح مذهب ئې جائز نه ګڼي، بلکي داسي خرافات دي چي هر عقلمن انسان ترې کرکه لري او الهي ادیان د دې لپاره راغلي چي د دغو شرک لړلو دودونو او خرافاتو ټغر ټول کړي. دوی دا مراسم په داسي حال کي لمانځي، پر یزید او یزیدیانو لعنت وایي چي تر یزید د لازیاتو ظالمانو اطاعت او ملګرتیا کوي!! امام حسین د یزید له بیعته ډډه وکړه او په دې لار کي ئې شهادت قبول کړ خو دوی په افغانستان او عراق کي د امریکایانو تر سلطې لاندي ژوند کوي، نه یوازي مخالفت ئې نه کوي او ساکت، راضي او تسلیم دي بلکي د امریکایانو تر قوماندې لاندي د سنیانو په ضد جنګېږي، په عراق کي د دوی ستر مذهبي مشر د امریکایانو د یرغل ملګرتیا وکړه، د نجف کلیاني ئې امریکایانو ته وسپارلې، خپلو پلویانو ته ئې له امریکایانو سره د ملګرتیا او د دوی تر قوماندې لاندي جنګېدا فتوی ورکړه، د محرم د لسمي مراسم ئې په داسي حال کي لمانځل چي امنیت ئې د انګرېزانو او امریکایانو له خوا تأمین شوی وو. په پاکستان کي د پرویز مشرف خوا ته ودرېدل، امریکایانو له دوی داسي ټولګي جوړ کړل چي د سنیانو په ضد ئې وجنګوي. په افغانستان، عراق او پاکستان کي په جوماتونو، مدرسو، مکتبونو، ښارونو، زیارتونو او د خلکو د تجمع په ځایونو کي چاودني د دوی په لاس او د امریکایانو په وینا ترسره کېږي.

د دوی دا جلوسونه کټ مټ همغسي دي لکه چي يهودانو به کول او په محرف بايبل کي ئې يادونه شوي، همغسي په کوڅو کي مذهبي رقص، سرود، نڅا او ځنې غورځول او ځانونه زخمي کول، يقيناً چي د دوی اکثر مذهبي عقايد او مراسم له يهودانو کاپي شوي، نه ئې په قرآن کي شاهد مومو او نه د رسول الله ﷺ په سنت کي او نه د صحابه وو په منهج کي، له دوی پوښتنه کوو: آيا رسول الله ﷺ د خپل ګران تره حمزه رضي الله عنه د شهادت له کبله داسي ماتم کړی چي تاسو ئې کوئ؟ مګر د حمزه رضي الله عنه قرابت رسول الله ﷺ ته تر علي ورنږدې نه وو؟ مګر د هغه مقام تر علي رضي الله عنه او د ده تر اولاد لوړ نه وو؟ مګر له اسلام څخه د دفاع په چارو کي د هغه ونډه تر دوی زياته نه وه؟ آيا هغه د بدر او احد د سترو جنګونو دوهم قائد نه وو؟ آيا د هغه شهادت د دوی تر شهادت زيات دردوونکی نه وو؟ آيا هغه د دښمنانو په لاس مثله نه شو؟ ولي رسول الله ﷺ د هغه لپاره ماتم ونه کړ؟ ولي تاسو د هغه لپاره ماتم نه کوئ؟ آيا صحابه وو د عمر رضي الله عنه، عثمان رضي الله عنه او علي رضي الله عنه د شهادتونو له کبله ماتم کړی؟ آيا عبد الله بن عباس رضي الله عنه د علي رضي الله عنه د تره زوی د ده او حسين رضي الله عنه او د ده د کورنۍ د غړو د شهادت له کبله ماتم کړی؟ موږ ته د صحابه وو، تابعينو او تبع تابعينو او ټول سلف په تاريخ کي د داسي ماتم يوه بېلګه راوښيئ؟ که ماتم جائز وی نو د رسول الله ﷺ د وفات ورځ د غم او ماتم هغه ستره ورځ ده چي په ټول انساني تاريخ کي ئې نظير نشته، ولي په دې ورځ ماتم نه کوئ؟! ولي صحابه وو د علي، حسن او حسين رضي الله عنهم په شمول ماتم ونه کړ؟!! يقيناً چي تاسو د دې وينا مصداق يئ: و قالت اليهود عزير بن الله و قالت النصارى المسيح بن الله و قالت الشيعه على بن الله: يهودانو وويل عزير د خدای زوی دئ، نصاراوو وويل مسيح د خدای زوی دئ، شيعه وو وويل علي د خدای زوی دئ!! او د ده د اولاد دولس تنه پر زمکه د خدای ځای

ناستي، همغسي لکه چي مسيحيانو عيسى عليه السلام ته دولس حواريون وټاکل او هغوی ئې د خدای او د خدای د زوی ځای ناستي وګڼل!! دوی موهومي امام زمان چي وايي د يوې چيني خوا ته په پنځه کلنۍ کي ورک شوی په آسمانونو کي لټوي او د ژر بېرته راتلو لپاره ئې وايي: عجل الله فرجه الشريف: خدای دي د ده شرافتمن خلاصون رانږدې کړي!!! يعني په کوهي کي لوېدلي، خدای دي هغه راوباسي چي راشي او د دوی دښمنان ورته ذبح کړي او د شيعه وو پاچايي رامنځته کړي او دا همغه څه دي چي يهودانو د عزير عليه السلام په اړه ويل چي د يوه نهر خوا ته له خپل ملګري بېل شو او د آسمان په لوري وخوت!! يهودان هم د يوه داسي مسيح راتلو ته منتظر دي چي له آسمانه به راکوزېږي او د يهودانو ټول دښمنان به له تيغه تېروي او د زمکي پر سر به د دوی ستره پاچايي جوړوي!!!

اکثر جاهلي مذاهب په غائب ناجي باور لري او راتلو ته ئې انتظار کوي، په دې اړه بودايان، د متراس پلويان، مسيحيان، يهودان او شيعه سره ورته دي، توپير ئې په دې کي دئ چي د ځينو منتَظَر ناجي اول دنيا ته راغلی، ستر ستر کارونه ئې کړي، مړ شوی، بېرته ژوندی شوی، آسمان ته ختلی، بيا به راځي، د يهودانو منتَظَر ناجي لا نه دئ پيدا شوی، په مناسب وخت کي به پيدا شي او يهودانو ته به ستر ستر کارونه وکړي، د شيعه ګانو منتَظَر ناجي پنځه کلن وو چي غائب شو، تر اوسه ژوندی دئ، خدای د ټول عالم چاري ورسپارلې دي، د شيعه وو دعاګاني د ده له لاري او د ده په شفاعت او وساطت قبلوي، په مناسب وخت کي به راشي او د شيعه وو ټول دښمنان به ووژني!! دا داسي ناجي ګڼي چي پلار، نيکه، جد او ټول سلف ئې وفات شوي خو دئ څوارلس پېړۍ تېرېږي چي ژوندی دئ او د قيامت تر ورځي به ژوندی وي!! اوس نو تاسو قضاوت وکړئ چي په دغو ډلو کي د کومي ډلي عقيده تر ټولو زياته د

عقل خلاف او په خرافاتو ولاړه ده؟!! آیا د دې احمقانو پر عقل ژړا نه ده په کار؟!!

د مړو لپاره داسې ماتمونه نه یوازې جائز نه دي بلکې د اسلام له سترو اساساتو سره تصادم کوي، له دې سره چې د مرګ او ژوند پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي، دا چې د مرګ نېټه له وړاندې ټاکل شوې، دا چې مرګ د نوي ژوند پیل دئ، دا چې شهید ژوندی دئ، دا چې په مرګ سره موږ د خپل رب په لوري درومو، دا چې د الله په لار کې شهادت ستره بریا او فوز عظیم دئ، آیا دا عقیده چا ته اجازه ورکوي چې په شهیدانو ماتم وکړي؟!! قرآن مؤمنان داسې معرفي کوي چې کله کوم مصیبت ورورسېږي وایي: إنا لله و إنا إلیه راجعون: موږ د الله یو او د هغه لوري ته ورګرځېدونکي، دا خو د رضایت او قناعت شعار دئ نه د شکایت، ویر او ماتم چیغه!! قرآن موږ ته د مصیبتونو په وړاندې د صبر سپارښتنه کوي او ماتم د صبر خلاف عمل دئ، کوم کار چې پیغمبر علیه السلام نه دئ کړی، صحابه وو نه دئ کړی، ائمه وو نه دئ کړی ته څنګه د دې کرکجن بدعت مرتکب کېږې او داسې څه ته مذهبي رنګ ورکوې چې د دین او مذهب له اساساتو سره تصادم کوي؟!!

ځینې د تاریخ سترې پېښې دې ورځې ته منسوبوي او وایي: آدم علیه السلام په دغه ورځ پیدا شوی، له جنت څخه له راکوزېدا وروسته دی او مېرمن ئې په دغه ورځ سره یو ځای شوي، نوح علیه السلام په دغه ورځ ژغورل شوی، فرعون په دغه ورځ غرق شوی او موسی علیه السلام له بحر روغ تېر شوی، یونس علیه السلام په دغه ورځ د کب له ګېډې سالم وتلی، ابراهیم علیه السلام په دغه ورځ له اوره روغ وتلی!!! او دا ټول د دې لپاره یادوي چې وښيي د کربلا او د حسین رضي الله عنه د شهادت پېښه په دغې سترې تاریخي ورځې رامنځته شوې!! دې ته هم پام نه کوي چې د هغو سترو پېښو د کربلا له پېښې سره هیڅ مناسبت او مماثلت نشته،

په هغوی کي الله تعالی ظالمان او د دین دښمنان هلاک کړي او پیغمبرانو علیهم السلام ته ئې بریا ورپه برخه کړې او له کړاوونو ئې ژغورلي، حال دا چي په کربلا کي د دغو ټولو تاریخي پېښو خلاف د حسین رضي الله عنه په شمول د ده د کورنۍ نږدې اویا غړي په شهادت رسېدلي!! دې ته نه ګوري چي د عاشوراء د ورځي د سترو سترو تاریخي پېښو اړوند روایات ټول اسرائیلي روایات دي چي هیڅ وزن او ارزښت نه لري.

ځیني دې ورځي ته د یوم من ایام الله نوم ورکوي!! چي دا نومونه په بشپړه توګه غلطه ده، قرآن هغو سترو سترو ورځو ته د ایام الله نوم ورکړی چي د شر، فساد، کفر او شرک ستر ستر ځواکونه په سخت الهي عذاب اخته شوي او حقپالو ته ستره او تاریخي بریا ورپه برخه شوې.

ځیني د محرم الحرام ټوله میاشت دومره سپېڅلې میاشت بولي چي له روژې پرته تر ټولو میاشتو ئې افضل ګڼي، دا په داسي حال کي چي نه په قرآن کي د دې میاشتي د ځانګړي فضیلت په اړه څه ویل شوي او نه په کوم صحیح حدیث کي، د اسلام له نظره ټولي ورځي او میاشتي یو برابر دي، د اوقاتو فضیلت ذاتي نه دئ، د هغه ځانګړي عمل له مخي یو وخت پر بل فضیلت مومي چي په هغه کي ترسره شوی. د روژې میاشت د دې لپاره افضل ګڼل شوې چي په دې کي قرآن نازل شوی، د قدر شپه له دې امله په دې نامه یاده شوې او تر زرو میاشتو غوره ګڼل شوې چي په همدې شپه پر رسول الله صلی الله علیه وسلم د قرآن نزول پیل شوی، څلور حرام میاشتي، رجب، ذي القعده، ذي الحجه، محرم او رجب له دې امله د اشهرالحرام په نامه یادي شوې چي په دې که به د حج او عمرې مراسم ترسره کېدل.

د عاشوراء د ورځي دا ماتمونه سیاسي خلفیه لري، ایراني واکمنو او مذهبي

آخوندانو ئې د عاشوراء له ورځې او پېښې د عربو او ټول اسلامي امت په ضد د يوې حربې او وسيلې په توګه کار اخيستی، دوی يزيد سنيانو ته منسوبوي او حسين رضي الله عنه د شيعه وو امام ګڼي، سنيان د جابر او قاتل ملګري بولي او شيعه د اهل بيت پلويان او محبان، دوی علي رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم يوازنی حقيقي ځای ناستی ګڼي او د علي رضي الله عنه هغه اولاد چې له فاطمې رضي الله عنها پيدا شوي د امامت منصوصي وارثان بولي، ټولو هغو صحابه وو ته د منافق خطاب کوي چې له علي رضي الله عنه پرته ئې له بل چا سره بيعت کړی، ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم د امارت غاصبان بولي، او دا ټولي خبري هم د قرآن خلاف خبري دي او هم د عقل او منطق خلاف!! دا خبري يوازي هغه تورزړی او بدضميره انسان کولی شي چې له اسلام او مسلمانانو سره ئې کلکه کينه او دښمني په زړه کي وي، ځوک چې پر قرآن باور لري هغه پوهېږي چې په اسلام کي نه د موروثي امارت تصور شته او نه د منصوصي امامت، قرآن امارت او امامت د خلکو امانت ګڼي او د امير او امام انتخاب د مسلمانانو وجيبه او حق بولي، مسلمانانو ته امر کوي چې دا امانت هغه چا ته وسپارئ چې اهل وي!! په ټول قرآن کي د علي رضي الله عنه په اړه نه صراحتاً څه مومو او نه اشارتاً، که امامت موروثي وی نو په قرآن کي به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ځای ناستي نوم په واضح توګه اخيستل شوی وو، همغسي لکه د هارون عليه السلام نوم چې اخيستل شوی، که داسي وی نو الله تعالی به تر قيامته پوري د ټولو هغو امراوو نومونه په قرآن کي ياد کړي وو چې الله تعالی ورته ټاکلي!! له دې پرته خو منصوصي امارت هيڅ معنی نه لري!! د صحابه وو له لوري يو په بل پسي د څلورو خلفاوو انتخاب ښيي چې اسلام په موروثي امارتونو باور نه لري، د موروثي امارات تصور د دين، عقل او عدل خلاف تصور دئ. دا هغه تصور دئ چې پاچايان ئې خوښوي، ځوک چې له دې پرته بله خبره کوي يا جاهل دئ يا په غرض

او مرض مبتلا، ما ته ووايئ: د رسول الله ﷺ په لاس روزل شوي صحابه په دين ښه پوهېدل که دا ايراني آخوندان چي قرآن د کتاب له مخي هم سم نشي لوستلی؟!! آيا تر دې د لوی ظلم تصور کېدی شي چي څوک صحابه وو ته بد و رد وايي، هغه صحابه چي په سلو کي تر نوي زيات ئې د الله تعالی په لار کي شهيدان شوي او ډېری ئې له مديني بهر او د جهاد په سنگرونو کي!! حقيقت دا دئ چي د روافضو د مذهب بنسټ د اسلام د کينه کښو دښمنانو په لاس اېښودل شوی. د فارس هغو سياسي او مذهبي واکمنو کورنيو چي د ساسانيانو د اقتدار په دوران کي ئې پر ايران او ايرانيانو حکومت کولو او اقتدار ئې د عربو مسلمانو په لاس نسکور شو، د غچ اخيستو لپاره د علي رضی الله عنه هغو لمسيانو ته پناه ورکړه چي د امويانو د اقتدار په دوران کي هجرت ته مجبور شوي وو، هغوی دغه سياسي اقدام ته مذهبي رنگ ورکړ، همدلته د يوه نوي مذهب بنسټ کېښودی شو چي له علي رضی الله عنه او د هغه له اولاد سره د محبت اظهار او سنيانو سره دښمني ئې ستره او اساسي ښکارندويه وه، که څه هم د دې مذهب لړۍ له هغه مهاله پيل شوې وه چي يهودي عبدالله بن سبا د عثمان رضی الله عنه د شهادت توطئه جوړه او پلې کړه، چي په همدې سره په اسلامي امت کي د خونړيو فتنو هغه دردناکه سلسله پيل شوه چي د اسلامي امت په ټوټې ټوټې کېدو او د اسلامي خلافت په زوال منتج شوه. دا مفتن ابن سبا او د ده ملگري ول چي د عثمان رضی الله عنه له شهادت وروسته ئې د علي رضی الله عنه د پلويانو په ليکو کي ځان ته مورچلي جوړې کړې، علي رضی الله عنه ئې دې ته اړ کړ چي دارالخلافه له مديني کوفې ته انتقال کړي، دا دوی ول چي د کورنيو جگړو اور ئې بل کړ، د عثمان رضی الله عنه د قاتلانو د محاکمې مخه ئې ونيوله، د علي رضی الله عنه او هغو صحابه وو تر منځ ئې د هري موافقې او روغي جوړې مخنيوي وکړ چي د عثمان رضی الله عنه د قاتلانو د محاکمې غوښتنه ئې کوله. همدا دوی ول

چي لومړی د علي ﵁ او بیا د امام حسین ﵁ د شهادت باعث شول. له مدینې څخه کوفې ته د دارالخلافه انتقال هغه ستره المیه او فاجعه وه چي جبران ئې ممکن نه وو، په امت کي د ډېرو سترو سترو فتنو پیلامه شوه، د ابن سبا ملګرو د همدې لپاره ټینګار کولو چي علي ﵁ دې کار ته اړ کړي، مدینه د رسول الله ﷺ په لاس جوړه شوې وه، له کفر، شرک، نفاق او منافقینو تصفیه شوې وه، ولس ئې د رسول الله ﷺ په لاس روزل شوي وو، منافقینو هلته د پښو ځای نه موندو، دیني، فکري، اخلاقي او معنوي فضاء ئې داسي جوړه شوې وه چي هیڅوک نشو توانېدی په څرګنده توګه د اسلام او ایمان منافي عمل جسارت وکړي، که چا به غلط ګام اخیستو نو له هر لوري به له مخالفت سره مخامخېدو، په ټول یقین سره ویلی شو چي که دارالخلافه کوفې ته نه وی انتقال شوې نو شام به هم په دارالخلافه نه بدلېدو، نو یزید به هم امارت ته نه وو رسېدلی، د مدینې فضاء چا ته اجازه نه ورکوله چي قصرونه جوړ کړي او امارت میراثي کړي. د مدینې اهمیت دومره وو چي رسول الله ﷺ د مکې له فتحي وروسته نه یوازي مدینې ته راستون شو او دا ډاډمن سنګر ئې پرې نښود، بلکي مهاجرینو ته ئې اجازه ورنه کړه چي په مکې کي په خپل مخکني کور او کلي کي پاته شي!!

د علي رضي الله عنه له شهادت نږدې څلور سوه کاله وروسته یو څوک راولاړ شو، کتاب ئې ولیکو، ده ته ئې منسوب کړ او ډېر داسي څه ئې په کي ولیکل چي د ده له شأن او مقامه ډېر ډېر لري او د قرآن او عقل خلاف، خو همدا کتاب د یوې مذهبي فرقې د رامنځ ته کېدو باعث شو، داسي کتاب هم ولیکل شو چي په هغه کي له خره او چنګاښې هم احادیث روایت شوي!! ښایي بې مناسبته به نه وي که دې مطلب ته اشاره وکړم چي یوه ورځ مي د ایران په ټلویزیون کي یو آخوند تر سترګو

شو چي ويل ئې: کله چي د آدم علیه السلام په کالبوت کي روح پو شوه او راژوندی شو نو لومړۍ خبره ئې دا وه: یا علي! کله چي نوح علیه السلام په کښتۍ کي سورېدو وئې ویل: یا علي! کله چي ابراهیم علیه السلام اور ته لوېدو وئې ویل یا علي!! او... او... او کله چي پیغمبر علیه السلام د معراج په شپه له اوومه آسمانه تېر او عرش ته نږدې ورسېد یو غږ ئې واورېدو او وئې ویل: یا الله دا ته یې که دا علي؟ له هغې خوا ورته وویل شو: دا زه یم خو ما د زمکي پر سر تر علي غوره انسان پیدا نه کړ چي د هغه په غږ له تا سره خبري وکړم!!!! دا نن چي تاسو ایران ته ولاړ شئ نو وبه گورئ چي ځوک کومي خوني ته ننوځي نو وایي: یا علي! چي له ځایه پاڅېږي وایي: یا علي!! له علي رضي الله عنه مرسته غواړي، له هغه چا چي جومات ته په داسي حال کي روان وو چي یو قسي القلب دښمن ورته په کمین کي ناست وو، دی ترې خبر نه وو، تر برید لاندي راغی، په زهرجني توري زخمي شو او په شهادت ورسېدو، لمسیان ئې په کربلا کي د یزید د بې رحمه لښکر په لاس شهیدان شول، نه هغوی ځان وژغورلی شو او نه علي رضي الله عنه د دوی مرسته وکړی شوه!! ځوک چي په خپل ژوند کي د ځان مرسته ونه کړی شي له مرگ وروسته به څنگه د بل مرسته وکړی شي!! په خدای قسم چي که د علي رضي الله عنه په وړاندي چا دا خبري کړې وی چي شیعه گان ئې کوي یا ئې ده ته منسوبوي؛ نو په خپلي توري به ئې د هغه سر ترې غوځاوو!! که داسي کتاب ئې لیدلی وی نو تنور ته به ئې غورځاوو، ده ته منسوب دروغجني او جعلي خبري خو پرېږده د خپلو اصلي خبرو په اړه به ئې ویل: دا زه ځوک یم چي د قرآن په شته والي کي او د پیغمبر علیه السلام د احادیثو په موجودیت کي زما اقوال راغونډوئ، په هغه استدلال کوئ او هغه د خپل مذهب بنسټ گرځوئ، ما له قرآن پرته او د پیغمبر علیه السلام له قول پرته بله خبره نه ده

کړي!! ما له ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره صادقانه بیعت کړی، تل مي په دوی پسې لمونځ کاوو او په صداقت سره مي د دوی اطاعت کړی!! ما هیڅکله نه دي ویلي چي د مخکنیو خلفاوو په ټاکني خفه وم، ما نه دي ویلي چي (تقیه) مي کوله، په ستوني کي مي هډوکی نښتی وو، څه مي نه شو ویلی او خپلي خبري مي په زړه کي ساتلې، ما منافقت نه دئ کړی، ما ځان ته امارت نه دئ غوښتی، زه د عثمان رضي الله عنه په شهادت د خپل زوی تر شهادت زیات خفه شوی یم، زه د مسلمانانو وحدت غواړم، څوک چي زما په نامه د مسلمانانو تر منځ د اختلاف او تفرقې باعث کېږي، هم زما دښمن دئ او هم د اسلام دښمن، زه د الله تعالی په وړاندي له هغه چا خپل برائت اعلانوم چي زما او زما د اولاد په قبرونو قصرونه جوړوي، له هغوی مرستي غواړي، د دعاګانو د اجابت وسیله ئې ګڼي، له دې قبرونو ئې د جاهلو خلکو د غولولو دام جوړ کړی، امامت زما د اولاد منصوصي حق ګڼي او په دې سره په اسلامي امت کي اختلاف راولاړوي!! خو ما لیدل چي د دغه جاهل آخوند همدغو مسخره خبرو ته ځینو جاهلو او غولېدلو اوښکي تویولې!!

آیا دې ته مو توجه کړې چي څنګه نن د هري کلیسا په هر دېوال د عیسی علیه السلام هغه مجسمه ترسترګو کېږي چي په صلیب ئې ځوړند ښیي، په لاسونو او پښو ئې مېخونه ټک وهل شوي، وجود ئې تغمې تغمې، زخمي زخمي او په وینو سور؟ له مجاور ئې پوښتنه وکړه چي دا څوک دئ؟ ولي په داسي دردوونکي حالت کي ښودل شوی؟ ځواب ئې دا دئ: دا مسیح، د خدای زوی او په خپله خدای دئ، زمکي ته راغلی وو، د خپلو بندګانو د ژغورني لپاره!! پوښتنه وکړه: مګر څوک کولی شي چي خدای په دار کړي، په لاسونو ئې مېخونه ټک وهي، په درو ئې ووهي؟ ځواب ئې دا دئ: هیڅکله نه، ده په خپله ځان قرباني ته وړاندي کړ، چي زمونږ د

ګناهونو فدیه ورکړي او د قیامت په ورځ د ده ټول منونکي له مؤاخذې او مجازات پرته مخامخ جنت ته ولاړ شي!!

او دا همغه څه دي چي تاسو به ئې د هر شیعه په کور کي، د دوی په تکیه خانو کي او د دوی په مذهبي غونډو او جلسو کي وګورئ او د دوی له جاهلو آخوندانو به ئې واورئ، توپیر ئې فقط دا دئ چي د مسیح پر ځای به د امام حسین نوم واورئ!! په هر کور کي به د ذوالجناح (د حسین رضي الله عنه آس) عکس په وینو سور ځوړندوي، په خپلو جلوسونو کي همداسي آس د ټولو وړاندي روانوي، یقیناً چي دا جاهلانه دود ئې له مشرکو مسیحیانو تقلید کړی.

حسین رضي الله عنه د ظالم او مفسد یزید په ضد غږ اوچت کړ، د کوفې خلکو د ملګرتیا ډاډ ورکړ، خو دی ئې د کربلا په میدان کي یوازي پرېښود، زړه ئې له ده سره خو توري ئې له یزید سره شوې، د خپلي کورنۍ له اویاوو کسانو سره په شهادت ورسېدل، خو کله چي د یزید واکمني پای ته ورسېده، اقتدار د ده د کورنۍ د مخالفینو په لاس کي پرېوت، نو حسین رضي الله عنه نه یوازي په خپله له شهادت وروسته امام حسین شو، بلکه امارت د ده د اولادې الهي مسلم حق، نه یوازي د ده په قبر زیارت جوړ شو، بلکه د ده د پلار علي رضي الله عنه لپاره هم په دغه وخت کي قبر په ګوته شو او د وخت حاکم ورباندي زیارت جوړ کړ، قبر ئې هم د وخت حاکم د یوه (خوب او رؤیا) په ترڅ کي وموندو، تر دې وخته ئې قبر هیڅچا ته نه وو معلوم، له دې نېټې وروسته نه یوازي په نجف کي بلکه په ډېرو نورو ځایونو کي هم د ده په نامه زیارتونه جوړ شول، په مزار شریف او د کابل په کارته سخي کي هم!! چا چي یزید ته د امام حسین رضي الله عنه د وژلو فتوی ورکوله د یزید له تلو وروسته د دې زیارتونو مجاور شو، د چا چي توري له یزید سره وې اوس د کربلا د

پیښې په یاد خپلې سینې په زنځیرونو وهي، توري جامې اغوندي او ویر کوي!! همدا کسان د ده اولاد یوازني حقیقي امامان ګڼي او یو پنځه کلن لمسی ئې داسي امام زمان ګڼي چي خدای ته په خپلو دعاګانو کي وايي: خدایه! امام زمان له موږ راضي کړه، خدایه! د قیامت په ورځ مو د امام زمان په وړاندي شرمنده نه کړې، خدایه! زموږ دعاګاني امام زمان ته ورسوه!! اوس نو خدای د امام زمان قاصد شو، خدای د امام زمان په دربار کي يو شفيع شو، له هغه دا غواړي چي د امام زمان په وړاندي د دوی شفاعت وکړي!! دا امام زمان پنځه کلن ماشوم وو چي له خپله کوره غائب شو، نه ئې تر دې وخته د شهادت کلمه زده وه، نه ئې يو رکعت لمونځ کړی، نه ئې روژه نیولې، نه په قرآن پوهېدو، ... خو سره له دې د خلکو لارښود او امام شو!! چا امام کړ؟ خدای، چا درته وويل چي خدای د خلکو لپاره يو پنځه کلن ماشوم امام ټاکلی؟ فوراً درته وايي: داسي خبري مه کوه چي کافر کېږې!! امام او لارښود خو هغه چا ته وايي چي د خلکو مخي ته روان، په لمانځه کي ورته مخکي او په ژوند کي ئې لارښود وي، غائب کس ته د امام لقب کارول يوه مغالطه ده، الله تعالی به څنګه د خلکو لپاره غائب امام ټاکي؟!!

چا چي له قصرونو او د قصرونو له واکمنانو کرکه لرله، هر قصر ئې د ظلم نښه ګڼله او ويل ئې "ما هيڅ قصر ونه ليد مګر د هغه خوا کي مي د چا تلف شوی حق وليد"!! په همدې جرم له مخالفتونو سره مخامخ کېدو او چا چي هر جګ قبر ړنګاوو، اوس د دوی له قبرونو داسي قصرونه جوړ شوي چي نه فرعون په خپل ژوند کي درلود، نه نمرود او نه يزيد. عجيبه ده، عجيبه؛ د ژوندي لپاره قصر حرام دئ او د مړي لپاره جائز او د ثواب کار!! ستاسو دا د قبرونو پر سر ستر ستر قصرونه په جګ غږ شهادت ورکوي چي ستاسو مذهب په ظلم، جهل او خرافاتو ولاړ دئ!! آيا دا ستر

ظلم نه دئ چي له بې وزلو، غم ځپلو، حاجتمنو خو ساده لوح او دوکه شوو دیندارانو شکرانې او نذرانې تر لاسه کوئ، لویه برخه ئې ستاسو د آخوندانو په جیبونو کي لوېږي، بله برخه پر دغو قصرونو او د دې لپاره لګول کېږي چي هیبت ئې زیات شي او دا ساده لوحان لازیات پرې وغولول شي، یقیناً چي دا دواړه قصرونه (هم د واکمنانو قصرونه او هم د قبر پر سر قصرونه) په همدې موخه جوړېږي، چي د خاوند او مجاور هیبت او کرامت ستر او لوړ ثابت کړي او جالب دام ترې جوړ شي!!

هو؛ په کربلا کي ستر جنایت وشو، دردوونکی او نه هېرېدونکی، خو کاش تا د کربلا د دردوونکې پېښې ترځنګ هغه توره ورځ هم غندلی چي کربلا او نجف صلیبي ځواکونو اشغال کړل او په لسګونو زره مظلوم عراقیان، د امام حسین د جد امتیان، په خپلو وینو کي ورغړېدل، خو دا دئ برعکس ګورو چي د نجف مجاور (آیت الله العظمی سیستاني!!!) په لندن کي معالجه کېږي او عراق ته له راستنېدو وروسته د نجف او کربلا کنجیانې امریکایانو ته سپاري!! ما ته ووایه: دا د آیت الله کار دئ که د آیت الشیطان؟!! ما ته ووایه: داسي له مبالغو ډک القاب کارول جائز دي، د قرآن آیت ته یوازي آیت ویل او یوه سفیه آخوند ته د آیت الله العظمی لقب ورکول څنګه توجیه کوې؟ اسلام خو د شخصیت پالنې ټغر ټولوي او د داسي القابو له کارولو په کلکه ممانعت کوي، قرآن رسول الله ﷺ ته د عبد الله نوم غوره کوي، د مخکنیو سترو شخصیتونو په اړه، د ابراهیم علیه السلام په شمول، وایي:

(qç. $Jã bqèóê Ÿwr óOçFó¡. $B Nä3s9r Mt6|¡. $B $ol; ôMn=yz ôs% ×p¨Bé& y7ù=Ï?

البقرة: ١٣٤ Ç∩⊇⊂⊆∪ šcqè=yJ÷ètƒ

دا یوه ډله وه چي تېره شوه، دوی ته خپلي لاس ته راوړنې دي او تاسو ته خپلي

(دوی به د خپلو کړو وړو بدله ترلاسه کوي او تاسو د خپلو کړو وړو)، له تاسو نه دا پوښتنه نه کېږي چې هغوی څه کول؟!!

یعني هر څوک به د خپلو عملونو په اړه پوښتل کېږي، نه یو د بل ځواب ورکولی شي او نه یو د بل د کړو وړو په وجه مکافات او مجازات کېږي!! او دا د ټولو هغو خلکو په خولې ستر او سخت گوزار دئ چې په نسلي امتیازاتو باور لري او گمان کوي چې معنوي او مذهبي مقام او منزلت یو داسي موروثي توکی دئ چې له پلاره اولاد ته انتقالېږي، د اسلام دغو لاربښوونو ته په پام سره صحابه وو به یو بل په فقط په خپلي کنیې یاداوو، عمر بن الخطاب، علي بن ابي طالب، امیر المؤمنین، خلیفة المسلمین په څېر نومونه ئې کارول، چا ته ئې د شهنشاه، ملک، قاضي القضات، حضرت آیت الله العظمی، حجة الاسلام و المسلمین، او دې ورته له مبالغو ډک القاب ونه کارول، په داسي القابو د چا ستاینه ئې حرام گڼله. دغه مبالغې دي ته چې په شرک منتهي کېږي، نن څوک د تملق او غوړه مالي په توگه وکاروي، سبا جاهلان پرې دوکه شي او د شرک په ډنډ کي پرېوځي.

مسیحي د عیسی علیه السلام مذهب هېر کړ او د ده د مجسمې لمانځل ئې مذهب شو او ده د امام حسین د جد دین ته شا کړه، د امام حسین د قبر لمانځل ئې مذهب شو. گورئ چې مسیحي د صلیب طوق په غاړه گرځوي او دا د کربلا له خاوري د جوړ شوي مهر ټاپې په خپل تندي!!

سیاست کله له پیغمبر د مذهب باغي جوړ کړي او کله له دیندار باغي خدای!! که د ټگمارو مذهبي مشرانو او د مکارو سیاستمدارانو مکرونه عجیب دي، نو تر دې د هغه چا سفاهت د لازیات حیرت او تعجب وړ دئ چې د دوی د مکر په دام کي پرېوځي او (دروغ) د (مذهب) په نامه مني!! خو نه؛ ترڅو چې دنیا وي، ساده لوح او

سفیه انسانان به هم وي او د ټګمارو په دام کي به د دوی پرېوتل هم!! که سامري له سخوندر معبود جوړولی شي او هندو له غوا، که د یهودو ملایان د یوه واکمن په دربار کي مریم په زنا متهموي او زوی ئې ساحر ګڼي، خو د بل واکمن په دربار کي ئې دا د خدای مور ګڼي او زوی ئې د خدای زوی، نو له پنځه کلن غائب ماشوم امام زمان جوړول او خدای د ده قاصد ګڼل هم ډېره نادره خبره نه ده!! نو په دې هم ډېر تعجب مه کوئ چي څنګه یوه داسي کس ته له مرګ وروسته د امام لقب ورکوي (امام رضاء ئې بولي) چي له بل سره ئې بیعت کړی او د هغه تر امامت لاندي ئې په دولت کي کار کړی، وایي: دا د دې لپاره چي هغه (تقیه) کوله، (تقیه) خو د ثواب ستر کار دئ، هومره چي تر شهادت ئې هم اجر زیات دئ!! تقیه یعني (مذهبي خدعه) نه یوازي جائزه ده بلکه د ثواب موجب!! په دې هم حیرت مه کوه چي ولي به هغه څوک په خپله د زهرو جام څښي چي په غیب پوهېږي، همغه کار چي وایي امام کاظم وکړ!! او عالم الغیب به ولي په داسي خلکو اعتبار کوي چي د اعتبار وړ نه دي او دی به په میدان کي یوازي پرېږدي او ولي به هغه څوک له خپل ملک شړل کېږي چي (متصرف الامور) ئې ګڼي او د (حاجتونو د تر سره کېدو مرجع) ئې بولي، څوک چي په خپل ژوند کي نه خپل مشکلات حل کولی شي او نه د خپلو ملګرو، نو له مرګ وروسته به څنګه د ژوندیو ستونزي حل کړي؟

مسیحیان د عیسی علیه السلام بیا راتلو ته منتظر دي، خو که هغه راغی نو تر هرچا د مخه به دوی د ده مخالفت کوي، د خپلو پلرونو په څېر به د هغه د وژلو لپاره ملا تړي، پلرونو ئې له دې کبله د ده د وژلو هوډ وکړ چي دی یو انسان دئ، نه له ځانه دفاع کولی شي او نه له خپلو ملګرو، د خدای پیغمبر خو باید داسي نه وي، باید فرشته وي او د سترګي په یوه رپ او د ګوتي په یوې اشارې سره باید زمکه او

آسمان وخوځولی شي او د دوی اوسني زامن به ئې هم دروغجن ګڼي ورته وايي به: ته هغه عیسی نه یې چي موږ ورته منتظر وو، ته یو عادي انسان یې، عیسی خو د خدای زوی دئ او په مټو کي ئې د خدای زور. یهودان مسیح ته منتظر وو خو چي مسیح راغی منتَظَر مسیح ئې ونه ګاڼو او ایمان ئې پرې رانه ووړ!!

که دا نن هغه امام زمان راشي چي ځیني ورته منتظر دي او ووايي: د زمانې د فرعون او د وخت د یزید په خلاف قیام وکړئ، له اسلام دفاع ته چمتو شئ، خپل هېواد د صلیبي ځواکونو له سلطې آزاد کړئ، نو وبه ګورئ چي تر هر چا د مخه ئې هغه څوک مخالفت وکړي چي نن وايي : عجل الله فرجه الشریف: خدای دي د ده راوتل رانږدې کړي!! دغه خلک به ورته وايي: ته خو هغه امام زمان نه یې چي موږ ئې په انتظار کي وو، ته خو له موږ مرسته غواړې او له هغه خو به موږ مرسته غوښته!! ته موږ قیام او جهاد ته رابلې، حال دا چي امام زمان خو د یوې ګوتي په خوځولو سره زمکه او آسمان خوځولی شي!!

بایبل د یهودانو د ستر او فاتح پاچا او په ټولي نړۍ د اسرائیلیانو د غلبې او برلاسي خبري کوي او وايي: په دې وخت کي به د داؤد د کورنۍ او د اورشلیم د خلکو لپاره داسي چینه وبهېږي چي دوی به له ټولو ناپاکیو او ګناهونو پاک کړي!!! د بتانو عبادت به پای ته ورسېږي، زمکه به له دروغجنو انبیاوو او فال نیونکو پاکه شي، انبیاء به له نبوت (د جذبې نڅا) شرمېږي (بایبل انبیا داسي معرفي کوي لکه زموږ اوسني ملنګان چي د قوالي سندرو ته څنې غورځوي هغوی به دغسي د جذبې نڅا کوله او همدغه نڅا به ئې د نبوت په نامه یادوله) او د خلکو د غولولو لپاره به د انبیاوو جامه نه اغوندي!! هر یو به وايي: زه نبي نه یم، بزګر یم، له ځوانۍ تراوسه مي دنده بزګري ده!! او که پوښتنه ترې وکړې چي دا د بدن زخمونه دي څه وايي؟

ځواب به ورکړي: له دوستانو سره په نبنتي کي زخمي شوم!!! (د بایبل په حاشیه کي د دې زخمونو په اړه راغلي: دروغجنو انبیاوو به خپل بدن زخمي کاوو، د تفصیل لپاره ئې د لومړیو پاچایانو کتاب ته مراجعه وکړئ!!) او دا همغه کار دئ چي شیعه ئې د عاشوراء په ورځ کوي!!!

دا عجیب اعتراف دئ، د بایبل د دروغجنو انبیاوو حقیقت ئې په ډېره دقیقه توګه انځور کړی او ښیي چي دوی په خپلو جامو خلک غولوي، جذبه کېدل، نڅا او حتی ځان زخمي کول به ئې د اخلاص او خدای ته د قرب نښه ګڼله!! ډېر شرکي مذاهب په دې بیماری اخته دي، شیعه وو هم د کربلا د پېښي په یاد ځان په زنځیرونو وهل او خپل سره پرهارونه خلکو ته ښودل له دوی زده کړي، د بایبل دا خبره صحیح ده چي د حق او الهي دین د غلبې په وخت کي د دغو دروغجنو انبیاوو ټغر ټولیږي، خلک ئې په ماهیت پوهېږي، نور نه شي کولی په خپلي سپېڅلې جامې!! او خپلو دروغجنو وړاندوینو خلک وغولوي، نور به (د جذبې نڅا، مذهبي رقصونه)، د خدای د ذکر په نامه مستي کول، ساز سرود غزول، رقص او نڅا کول او دې ته د عبادت نوم ورکول نه وي، نه به د هندوانو ریاضتونه وي، نه د مسیح د زخمونو په نامه ځان زخمي کول او نه د کربلا په نامه ځان په زنځیرونو وهل، چا چي دا غلطي کړې وه ځان به تبرئه کوي!!

ما ته په بایبل کي له تحقیق وروسته دا معلومه شوه چي شیعه وو د خپل مذهب هغه عقاید او مراسم له کوم ځای او کوم مذهب څخه اقتباس کړي چي په قرآن او حدیث کي د هغه لپاره هیڅ مدرک او سند نشته، ما ته اوس څرګنده شوې چي دوی له بایبل څخه لاندي شیان اقتباس کړي:

- په غائب او منتَظَر امام باور او دا ګمان کول چي هغه به راځي، اقتدار به شیعه

وو ته سپاري او د دوی ټول دښمنان به له منځه وړي!! همغسي لکه يهودان او مسيحيان چي خپل خپل مسيح ته منتظر دي.

- امام زمان د خدای نائب او په کون او عالم کي متصرف ګڼل او دا عقيده درلودل چي امامان په خپل ژوند کي هم او له مرګه وروسته هم د خدای او بندګانو ترمنځ واسطه دي، د دوی له لاري خدای ته د انسان دعاګاني رسي او خدای د دوی په شفاعت دعاګاني او عبادتونه قبلوي. دوی خبره هغه حد ته رسولې چي د خپلو مړو امامانو د قبرونو خوا ته خپلي ليکلې عريضې غورځوي او جواب ته ئې انتظار کوي!! د ايران پخواني جمهور رئيس رفسنجاني د منبر په سر او د جمعې د ورځي په خطبې کي وويل: موږ له امام زمان سره خطي رابطه لرو!!
- امامت موروثي ګڼل.
- په دولسو امامانو عقيده درلودل، همغسي لکه مسيحيان چي د عيسى عليه السلام په دولسو حواريونو باور لري او يهودان دولس قبيلې لري.
- خپل امامان عالم الغيب بلل او ډېري وړاندويني هغوی ته منسوبول.
- سادات د لاويانو په څېر خاصه مذهبي طبقه او مذهبي مشري د دوی دنده ګڼل، خمس او صدقات د دوی حق شمېرل. دوی او نورو مذهبي مشرانو ته د لاويانو په څېر خاصه مذهبي جامه ټاکل.
- د کربلا په ياد وير کول او ځان په زنځيرونو زخمي کول، هغه هم د نورو په مخکي او د يوه مذهبي رقص په بڼه کي!!
- په فال نيولو باور ساتل، خبره ئې دې حد ته رسولې چي قرآن ئې په ځانګړې بڼې کي داسي چاپ کړی چي د يوې پاڼي په سر ئې ليکلي: خوب (ښه) او په بلي (بد)، په پټو سترګو ئې د فال لپاره پرانېزي، که د (خوب) پاڼه راووتله بختور دئ او کار

ئې سم، باید ډاډه وي چي ترسره کېږي او که د (بد) پانه ئې مخي ته راغله نو بخت ورسره یاري نه کوي، له خپل هوډ دې لاس په سر شي!! حتی د حافظ شیرازي په کتاب همداسي فال نیسي!! دا په داسي حال کي چي پیغمبر علیه السلام فرمایي: چا چي د عراف، منجم او فال نیونکي په وینا باور وکړ، هغه قرآن ئې تکذیب کړی چي پر محمد نازل شوی.

عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من أتى عرافا أو كاهنا فصدقه فيما يقول فقد كفر بما أنزل على محمد صلى الله عليه وسلم

عاشوراء په روایاتو کي

راشئ وګورو چي په روایاتو کي د عاشوراء په ارتباط څه راغلي. په دې اړه د بخاري یو روایت دا دئ:

عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - قَالَتْ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ رَمَضَانُ الْفَرِيضَةَ، وَتُرِكَ عَاشُورَاءُ، فَكَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَصُمْهُ .

له عائشې (رضی الله عنها) روایت دئ چي وایي: قریشو به د جاهلیت په زمانه کي د عاشور په ورځ روژه نیوله او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) به هم پدې ورځ روژه نیوله او کله چي ئې مدینې ته هجرت وکړ نو بیا ئې هم دا ورځ روژه نیوله او نورو ته یې د روژې نیولو امر وکړ خو کله چي د رمضان روژه فرض شوه نو د

عاشوراء د روځې روژه ئې پرېښوده بيا د هر چا خپله خوښه وه چې پدې ورځ ئې روژه نيوله او که نه.

دا روايت په بخاري کې شپږ ځلې نور په دغو شمېرو راغلی: ۱۵۹۲، ۱۸۹۳، ۲۰۰۱، ۲۰۰۲، ۳۸۳۱، ۴۵۰۲، د دغو رواياتو تر منځ جدي او ژور توپيرونه او تعارضات تر سترگو کېږي، دومره چې يو په هغه صورت کې ترې غوره کولی شې چې نور ټول رد کړې، په ځينو کې ويل شوي كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ په بل کې كَانُوا يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ رَمَضَانُ، وَكَانَ يَوْمًا تُسْتَرُ فِيهِ الْكَعْبَةُ، په بل کې صَامَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - عَاشُورَاءَ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تُرِكَ، په بل کې أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِصِيَامِهِ حَتَّى فُرِضَ رَمَضَانُ په بل کې كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَمَرَ بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ، فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ . په بل کې كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تَرَكَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ . په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لاَ يَصُومُهُ په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يَصُومُهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ قَالَ « مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَصُمْهُ » په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ قَالَ « مَنْ شَاءَ صَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ » په بل کې قَدِمَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ، فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَقَالَ « مَا

هَذَا » . قَالُوا هَذَا يَوْمٌ صَالِحٌ، هَذَا يَوْمٌ نَجَّى اللَّهُ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ، فَصَامَهُ مُوسَى . قَالَ « فَأَنَا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ » . فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . په بل كي - قَالَ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَعُدُّهُ الْيَهُودُ عِيدًا، قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « فَصُومُوهُ أَنْتُمْ » په بل كي لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَجَدَهُمْ يَصُومُونَ يَوْمًا، يَعْنِى عَاشُورَاءَ، فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ، وَهْوَ يَوْمٌ نَجَّى اللَّهُ فِيهِ مُوسَى، وَأَغْرَقَ آلَ فِرْعَوْنَ، فَصَامَ مُوسَى شُكْرًا لِلَّهِ . فَقَالَ « أَنَا أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ » . فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . په بل كي أَنَّ النَّبِىَّ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ رَجُلاً يُنَادِى فِى النَّاسِ، يَوْمَ عَاشُورَاءَ « أَنْ مَنْ أَكَلَ فَلْيُتِمَّ أَوْ فَلْيَصُمْ، وَمَنْ لَمْ يَأْكُلْ فَلاَ يَأْكُلْ په بل كي أَرْسَلَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - غَدَاةَ عَاشُورَاءَ إِلَى قُرَى الأَنْصَارِ « مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِرًا فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلْيَصُمْ » . قَالَتْ فَكُنَّا نَصُومُهُ بَعْدُ، وَنُصَوِّمُ صِبْيَانَنَا، وَنَجْعَلُ لَهُمُ اللُّعْبَةَ مِنَ الْعِهْنِ، فَإِذَا بَكَى أَحَدُهُمْ عَلَى الطَّعَامِ أَعْطَيْنَاهُ ذَاكَ، حَتَّى يَكُونَ عِنْدَ الإِفْطَارِ . په بل كي قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ عَاشُورَاءَ « إِنْ شَاءَ صَامَ » په بل كي أَمَرَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - رَجُلاً مِنْ أَسْلَمَ أَنْ أَذِّنْ فِى النَّاسِ « أَنَّ مَنْ كَانَ أَكَلَ فَلْيَصُمْ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَصُمْ، فَإِنَّ الْيَوْمَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ » په بل كي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِرَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ « أَذِّنْ فِى قَوْمِكَ - أَوْ فِى النَّاسِ - يَوْمَ عَاشُورَاءَ أَنَّ مَنْ أَكَلَ فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَصُمْ » په ځينو كي ويل شوي: مَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ - صلى الله عليه وسلم - يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمٍ فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ، إِلاَّ هَذَا الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهَذَا الشَّهْرَ . يَعْنِى شَهْرَ رَمَضَانَ !! په ځينو كي قَالَ دَخَلَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَإِذَا أُنَاسٌ مِنَ الْيَهُودِ يُعَظِّمُونَ عَاشُورَاءَ وَيَصُومُونَهُ فَقَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَحَقُّ بِصَوْمِهِ » . فَأَمَرَ بِصَوْمِهِ . په بل كي قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ، فَسُئِلُوا عَنْ

ذَلِکَ، فَقَالُوا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِى أَظْفَرَ اللَّهُ فِيهِ مُوسَى وَبَنِى إِسْرَائِيلَ عَلَى فِرْعَوْنَ، وَنَحْنُ نَصُومُهُ تَعْظِيمًا لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ » . ثُمَّ أَمَرَ بِصَوْمِهِ . په بل كي قَدِمَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ . فَقَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - لأَصْحَابِهِ « أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ، فَصُومُوا » . په بل كي لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ، وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ، فَسَأَلَهُمْ، فَقَالُوا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِى ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، فَقَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوهُ » په بل كي قَالَ صَامَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - عَاشُورَاءَ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تُرِكَ . وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ لاَ يَصُومُهُ، إِلاَّ أَنْ يُوَافِقَ صَوْمَهُ . په بل كي د دې خلاف ويل شوي: كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَعُدُّهُ الْيَهُودُ عِيدًا، قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « فَصُومُوهُ أَنْتُمْ » يعني يهودانو دا ورځ د عيد په توگه لمانځله او رسول الله ﷺ له هغوی د مخالفت ښودلو په توگه وويل چي تاسو روژه ونيسئ، او دا د ټولو نورو رواياتو خلاف دئ.

د دغو متعارضو رواياتو تر منځ تعارضات او توپيرونه دا دي:

• ځيني ئې وايي چي د عاشوراء روژه قريشو هم نيوله او رسول الله ﷺ هم له همغه مهاله نيوله، او گواكي قريشو به په دغي ورځ پر كعبې نوی غلاف غوړاوو!! ځيني ئې وايي كله چي رسول الله ﷺ مدينې ته راغی يهودان ئې وليدل چي په دې ورځ روژه نيسي وئې پوښتل چي ولي په دې ورځ روژه نيسئ؟ هغوی وويل: دا يوه ستره ورځ ده، فرعون په كي غرق شوی او موسی عليه السلام ته بری ورپه برخه شوی، موږ د دغي ورځي د درناوي لپاره روژه نيسو، رسول الله ﷺ وفرمايل چي موږ تر يهودانو زيات د دې وړ يو چي د دې ورځي درناوی وكړو، نو په خپله ئې هم د

روژې نیول پیل کړل او نورو ته ئې هم امر وکړ، ځینې ئې وایي چې رسول الله ﷺ تر رحلت لږ وړاندې د دې روژې نیول پیل کړل، چا ورته وویل: دا خو له یهودانو سره شباهت راځي، رسول الله ﷺ وفرمایل: د شباهت ختمولو لپاره به راتلونکی کال یوه ورځ مخکې هم روژه نیسم، خو هغه د دغې ورځې تر بیا رارسېدو وړاندې رحلت وکړ!! ځینې ئې وایي: یهودانو به دغه ورځ د عید او خوشحالۍ د ورځې په توګه لمانځله، رسول الله ﷺ له یهودو سره د مخالفت په موخه وفرمایل: چې تاسو په دې ورځ روژه ونیسئ!! ځینې ئې وایي چې رسول الله ﷺ د عاشوراء د ورځ سحر اعلان وکړ او کلیو ته ئې څوک ولېږو چې خلک خبر کړي او ورته ووایي: چا چې څه نه وي خوړلي روژې ته دې دوام ورکړي او چا چې څه خوړلي وي تر ماښامه دې څه نه خوري!! ځینې ئې وایي چې د روژې تر فرضېدو پورې دا روژه نیول کېده خو د روژې له فرضېدو وروسته پرېښودی شوه، او ځینې ئې د دې خبرې تر څنګ دا هم علاوه کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د هر چا خپله خوښه چې په دې ورځ روژه نیسي که نه!! په یوه کې دا هم ویل شوي چې قریشو به په دغې ورځ د روژې تر څنګ د کعبې غلاف هم بدلولو!!

د دغو متعارضو روایاتو له منځه د یوه انتخاب محال او ناممکن دئ، امام بخاري هم نه دي ویلي چې په دغو متعارضو او متضادو روایاتو کې کوم یو ئې د متن، محتوی او اسنادو له پلوه صحیح او تر نورو غوره دئ، او په کوم دلیل، د بخاري هیڅ شارح هم نه ویلي او نه ویلی شي چې کوم روایت تر نورو غوره دئ!! دا د یوه اصل په توګه په پام کې ولرئ چې کله د یوې موضوع په اړه متعارض روایات مومو داسې چې تر منځ ئې نه تلفیق ممکن وي او نه داسې دلیل موندلی شو چې یوه ته پر بل ترجیح ورکړو، په قرآن کې کوم شاهد ورته ونه مومو، په خپله دغو روایاتو کې هم د ترجیح

وجه پیدا نه کړو نو په کار دا ده چې ټول یوې خوا ته پرېږدو، نه استناد پرې وکړو، نه ئې نورو ته ووایو او نه کوم یو د خپلې سلیقې له مخې غوره کړو.

زه دې نتیجې ته رسېدلی یم چې په دې ورځ نه په خپله روژه نیسم او نه بل ته د روژې نیولو مشوره ورکوم، دا راته غوره برېښي چې نفلي روژې یوازې په دې توګه وي: د عرفې ورځ، د شوال شپږ ورځې، ایام بیض (د هرې میاشتې دیارلسمه، څوارلسمه او پنځلسمه)، هره دوشنبه او پنجشنبه او یوه ورځ تر منځ. خو دې ته مو پام وي چې د دې ورځو هره روژه په ثواب کې یوه مسکین ته د یوې ورځې خوراک ورکولو حد ته نه رسېږي، د هغو واعظانو له مبالغو ډکو ویناوو ته ارزښت مه ورکوئ چې داسې روژې د جنت کونجې ګڼي او له ټولو مخکنیو او وروستنیو ګناهونو د پاکېدو وسیله!! او مقام ئې دومره لوړ ښیي چې نه په جهاد سره ترلاسه کېدی شي، نه په شهادت سره او نه په زکات او نورو فرایضو سره.

په دې ورځ خیراتونه مه کوئ، دا ځکه چې نه رسول الله ﷺ داسې خیراتونه کړي او نه صحابه وو، داسې روایت نه مومو چې کوم صحابي دې د مړو لپاره خیرات کړی وي، د شیعه وو د ماتم غونډو او جلسو ته مه ورځئ، که ورځئ نو باید خپل شرعي مسئولیت اداء کړئ او د ټولو هغو شرکي ویناوو او حرکاتو په اړه خلکو ته حق وینا وکړئ چې هلته ئې اورئ او ګورئ، لکه یا علي مدد، یا حسین، ځانونه په زنځیرونو وهل، ماتم کول، مذهبي رقصونه، او نور خرافات او د دین، مذهب او عقل ضد حرکات. که داسې ونه کړئ نو له دوی سره به په ګناه کې شریک وئ. د داسې جلسو په ضد له مسلحانه اقداماتو ډډه وکړئ ځکه نه رسول الله ﷺ د کومې مذهبي ډلې په خلاف داسې کار کړی او نه صحابه وو، هغه واکمنان له اسلام او اسلامي امت سره ستر ظلم کوي چې دغسې جلسو او جلوسونو ته اجازه ورکوي او تسهیلات

ورته برابروي، هغه حکام دا کار کوي چي پردي پال دي او دنده ئې په اسلامي امت کي د اختلافاتو اور ته لمن وهل دي، مگر نه گورئ چي په افغانستان او عراق کي دغو غونډو او مظاهرو هغه مهال زور واخیست چي صلیبي ځواکونو اشغال کړل، همدا ځواکونه شیعه آخوندان هڅوي او تسهیلات ورته برابروي چي په دې ورځي کوڅو ته راووځي او د دین او عقل ضد حرکاتو مظاهره وکړي او داسي څه ووایي چي سنیان غبرگون ته اړ کړي.

پر رسول الله ﷺ باندي د سحر حقیقت

دا هم د مسلمانانو تر منځ یوه اختلافي مسئله ده چي آیا پر رسول الله ﷺ باندي سحر او کوډي شوې وې که نه؟ آیا دې کوډو پر هغه اغېز کړی وو که نه؟ اغېز ئې څومره وو؟ آیا صحیح ده چي کوډگر کولی شي یو څوک په کوډو سره بیمار کړي یا بل ته تاوان ورسوي؟ پر رسول الله ﷺ باندي کله او چېري دا کوډي شوې وې؟ آیا یو کوډگر کولی شي چي په خپلو کوډو سره د رسول الله ﷺ په څېر شخصیت ته تاوان ورسوي، بیمار ئې کړي او حافظه ئې مختل کړي؟ که دښمن ته دا کار ممکن وو نو ولي ئې په وار وار دا کار نه دئ کړی؟

په دې اړه په ټول قرآن کي نه صراحتاً او نه اشارتاً داسي څه مومو چي پر رسول الله ﷺ یا بل پیغمبر یا بل انسان کوډي شوې او د کوډو د اغېز له کبله بیمار شوی، خو د روایاتو په ټولو کتابونو کي یوازي یو روایت داسي مومو چي وایي پر رسول الله

ﷺ باندي په مدينه کي د يوه يهودي له لوري کوډي شوې وې، دومره اغېز ئې پرې کړی وو چي دروندوالی او کسالت به ئې احساساوو او کله کله به ئې گمان کولو چي فلان کار مي کړی خو حقيقتاً به ئې هغه کار نه وو کړی!! روايت دا دئ:

حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِى أَبِى عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ سُحِرَ حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ . بخاري ۳۱۷۵

دا روايت چي په بخاري کي شپږ ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۲۶۸، ۵۷۶۳، ۵۷۶۵، ۵۷۶۶، ۶۰۶۳، ۶۳۹۱، د سند له مخي داسي دئ چي په صحابه وو او تابعينو کي يوازي يو يو راوي لري؛ عروه رضي الله عنه او عائشه رضي الله عنها، دوی ته چي کومو راويانو دا روايت منسوب کړی د هغوی په رواياتو کي دا جدي توپيرونه تر سترگو کېږي: په يوه کي راغلي: حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ او په بل کي يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّىْءَ وَمَا فَعَلَهُ، په بل کي حَتَّى كَانَ يَرَى أَنَّهُ يَأْتِى النِّسَاءَ وَلاَ يَأْتِيهِنَّ په بل کي حَتَّى إِنَّهُ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّىْءَ وَمَا فَعَلَهُ په بل کي يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِى أَهْلَهُ وَلاَ يَأْتِى په بل کي حَتَّى إِنَّهُ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ قَدْ صَنَعَ الشَّىْءَ وَمَا صَنَعَهُ په يوه کي حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَوْ ذَاتَ لَيْلَةٍ (دلته د شک څرگندونه شوې او ويل شوي کومه ورځ يا کومه شپه!!) وَهُوَ عِنْدِى لَكِنَّهُ دَعَا وَدَعَا په بل کي حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ عِنْدِى دَعَا اللَّهَ وَدَعَاهُ په بل کي فَقَالَ لِى ذَاتَ يَوْمٍ په بل کي وَإِنَّهُ دَعَا رَبَّهُ ثُمَّ قَالَ په يوه کي « يَا عَائِشَةُ، أَشَعَرْتِ أَنَّ اللَّهَ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي يَا عَائِشَةُ أَعَلِمْتِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي أَشَعَرْتِ يَا عَائِشَةُ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ أَفْتَانِى فِى أَمْرٍ اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ، په بل کي « أَشَعَرْتِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په يوه کي أَتَانِى رَجُلاَنِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِى، وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ په بل کي جاءَنِى رَجُلاَنِ، فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ

رَأْسِى وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ په بل كي أَتَانِى رَجُلاَنِ، فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رِجْلَىَّ وَالآخَرُ عِنْدَ رَأْسِى په يوه كي فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ فَقَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ مَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ الأَعْصَمِ په بل كي فَقَالَ الَّذِى عِنْدَ رَأْسِى لِلآخَرِ مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمَ، رَجُلٌ مِنْ بَنِى زُرَيْقٍ حَلِيفٌ لِيَهُود، كَانَ مُنَافِقًا . په بل كي ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ الأَعْصَمِ، الْيَهُودِىُّ مِنْ بَنِى زُرَيْقٍ په بل كي فَقَالَ الَّذِى عِنْدَ رِجْلَىَّ لِلَّذِى عِنْدَ رَأْسِى مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . په يوه كي يَعْنِى مَسْحُورًا . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمَ په يوه كي قَالَ فِى أَىِّ شَىْءٍ قَالَ فِى مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ، وَجُفِّ طَلْعِ نَخْلَةٍ ذَكَرٍ . قَالَ وَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِى بِئْرِ ذَرْوَانَ په بل كي قَالَ وَفِيمَ قَالَ فِى مُشْطٍ وَمُشَاقَةٍ . قَالَ وَأَيْنَ قَالَ فِى جُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ، تَحْتَ رَعُوفَةٍ، فِى بِئْرِ ذَرْوَانَ » په بل كي قَالَ فِيمَا ذَا قَالَ فِى مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ، وَجُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ . قَالَ فَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِى بِئْرِ ذِى أَرْوَانَ » په بل كي قَالَ وَفِيمَ قَالَ فِى جُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ فِى مُشْطٍ وَمُشَاقَةٍ، تَحْتَ رَعُوفَةٍ فِى بِئْرِ ذَرْوَانَ » په بل كي قَالَ فِيمَا ذَا قَالَ فِى مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةٍ . قَالَ فَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِى ذَرْوَانَ، وَذَرْوَانُ بِئْرٌ فِى بَنِى زُرَيْقٍ » په يوه كي فَأَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِى نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَجَاءَ فَقَالَ « يَا عَائِشَةُ كَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، أَوْ كَأَنَّ رُءُوسَ نَخْلِهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » په بل كي فَأَتَى النَّبِىُّ ﷺ الْبِئْرَ حَتَّى اسْتَخْرَجَهُ فَقَالَ « هَذِهِ الْبِئْرُ الَّتِى أُرِيتُهَا، وَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » . په بل كي قَالَ فَذَهَبَ النَّبِىُّ ﷺ فِى أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَى الْبِئْرِ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ « وَاللَّهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » په بل كي فَجَاءَ النَّبِىُّ ﷺ فَقَالَ «هَذِهِ الْبِئْرُ الَّتِى أُرِيتُهَا كَأَنَّ رُءُوسَ نَخْلِهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ، وَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ(له دې داسي معلومېږي لکه چي دا ځا ئې په خوب او رؤيا کي ليدلی وي) په

بل کي قَالَتْ فَأَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ « وَاللَّهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » . په يوه کي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلاَ أَسْتَخْرِجُهُ قَالَ « قَدْ عَافَانِى اللَّهُ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُثَوِّرَ عَلَى النَّاسِ فِيهِ شَرًّا » . فَأَمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ . په بل کي قَالَ فَاسْتُخْرِجَ، قَالَتْ فَقُلْتُ أَفَلاَ أَىْ تَنَشَّرْتَ . فَقَالَ « أَمَا وَاللَّهِ فَقَدْ شَفَانِى، وَأَكْرَهُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ شَرًّا » په بل کي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَأَخْرَجْتَهُ قَالَ « لاَ، أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَافَانِى اللَّهُ وَشَفَانِى، وَخَشِيتُ أَنْ أُثَوِّرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرًّا » . وَأَمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ په بل کي فَأَمَرَ بِهِ النَّبِىُّ ﷺ فَأُخْرِجَ . قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَهَلاَّ - تَعْنِى - تَنَشَّرْتَ فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ« أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ شَفَانِى، وَأَمَّا أَنَا فَأَكْرَهُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا په بل کي فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَهَلاَّ أَخْرَجْتَهُ قَالَ « أَمَّا أَنَا فَقَدْ شَفَانِى اللَّهُ، وَكَرِهْتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا »

لکه چي گورئ په دې رواياتو کي ژور توپيرونه تر سترګو کېږي، ځيني ئې وايي چي رسول الله ﷺ دا د کوډو توکي په خپل لاس راوايستل، ځيني وايي نورو ته ئې امر وکړ چي راوئې باسي، او دفن ئې کړي، ځيني وايي همداسي ئې پرېښودل او وئې ويل چي الله تعالی ما ته له دې پرته شفا راکړه، ځيني ئې وايي چي عائشې رضي الله عنها ورته وويل آيا زه ئې راونه باسم، همدا راز ګورئ چي په دې راوياتو کي د شک موارد هم تر سترګو کېږي، راوي يو ځای وايي: کومه ورځ يا کومه شپه چي رسول الله ﷺ زما خوا ته وو، په روايت کي د شک وينا د روايت اعتبار کموي، د ځينو له الفاظو داسي معلومېږي چي هغه څا، د هغه اوبه او پر سر ئې د کجوري ونه په خوب کي ليدلي وو، حال دا چي نور ئې وايي چي رسول الله ﷺ په خوب کي يوازي دوه سړي ليدلي وو، همدا راز دلته ويل شوي چي د دې څاه پر سر د ولاړې وني څانګي داسي وې لکه د شيطانانو سرونه!! دا وينا له حقيقت سره اړخ نه لګوي، د هغه څاه د

کجوري ونه به يقيناً د مدينې د نورو نو په څېر وه، که نه نو په ډېرو رواياتو کي به دا راغلې وه چي که څوک غواړي د شيطان د سر څرنګوالی ورته معلوم شي نو د ذَرْوَانَ د کوهي پر سر د ولاړي وني څانګي دي وګوري!!

دلته څو پوښتني راولاړېږي:

- که واقعاً پر رسول الله ﷺ کوډي شوې وي نو دا خو ډېره لويه حادثه وه، ولي په ټولو صحابه وو کي يوازي يوه کس دا خبره کړې ده، دا خبره خو بايد ګڼ شمېر صحابه وو روايت کړې وی!! لږ تر لږه د رسول الله ﷺ نورو بيبيانو هم دا خبره کړې وه، له صحابه وو څخه بايد ډېر تابعينو ته هم رسېدلې وی، ولي په تابعينو کي هم له هشام او د ده له پلار پرته بل راوي نه لري؟!!
- قرآن خو وايي چي سحر د اشياءو ماهيت نشي بدلولی، هسي د خلکو د غولولو يوه ننداره وي چي يو شی په بلي بڼې کي ګوري، آرام پراته شيان د خوځېدونکو په څير ورته برېښي!! په ټول قرآن کي داسي آيت نه مومو چي د سحر داسي اغېز ترې ثابت شي چي يو انسان بيمار کړي، د هاروت او ماروت په قصې کي د سحر داسي اغېز په بشپړه توګه ردوي او وايي: دوی په کوډو سره چا ته ضرر نشو رسولی، ضرر يوازي د الله تعالی په إذن سره انسان ته رسېدی شي نه د جادوګر په کوډو سره.
- که د موسی عليه السلام عصا د فرعون د ډېرو ماهرو کوډګرو ټول سحر شنډولی شو او دوی ټولو په ګډه موسی عليه السلام ته هيڅ ضرر نشو رسولی نو يو يهودي کوډګر به څنګه توانېږي چي رسول الله ﷺ ته ضرر ورسوي؟!! رسول الله ﷺ خو موږ ته داسي دعاګاني راښودلې چي په ويلو سره ئې هم د شيطان له شره خوندي پاته کېږو او هم د کوډګرو او د هر مضر شي له شره، او څرګنده ده چي

رسول الله ﷺ به حتماً دا دعاگاني ويلې نو له دې سره سره څنګه ومنو چي دغو کوډو پر هغه اغېز کړی وو؟!!

- يهودو او مشرکينو ولي يوازي دا يو ځل پر ده باندي کوډي وکړې؟!! ولي ئې تر دې وړاندي او ورسته دا کار نه دئ کړی؟!!

- دا خو د رسول الله ﷺ عصمت تر پوښتني لاندي راولي او ډېرو ته دا شک راپيدا کوي چي ښايي پر رسول الله ﷺ به ډېر ځلي نور هم کوډي شوې وي او د کوډو تر اغېز لاندي به ئې داسي خبري کړې وي چي د ده اصلي خبري نه دي!! آيا په داسي مهمي اعتقادي مسئلې کي داسي غريب روايت منلی شو چي په صحابه وو او تابعينو کي يو يو راوي لري، په ټول قرآن کي نه يوازي کوم شاهد ورته نه مومو بلکي له قرآن سره په څرګنده توګه تعارض لري، په متن کي ئې هم کافي ستونزي شته، ځيني ئې يو څه وايي او ځيني بل څه؟!!

ځوک چي وايي سحر حق دئ، معنی ئې دا ده چي په قرآن کي د سحر او ساحرانو (جادو او جادوګرانو) يادونه شوې، د فرعون کوډګرو د موسی عليه السلام مقابله کړې، خپل پړي او عصاګاني ئې اچولي ول او خلکو ته داسي برېښېدلي وو چي خوځېږي، همدا او بس، نه دا چي جادو کول يا سم او جائز کار دئ او يا په جادو سره ځوک کولی شي بل ته ګټه يا ضرر ورسوي، قرآن دا دواړه خبري ردوي، وايي: نه جادو جادوګر ته ګټه رسولی شي او نه جادوګر په خپل جادو سره بل ته تاوان رسولی شي، جادوګر به هيڅکله او په هيڅ ځای کي بريالی نشي، قرآن په دې اړه فرمايي:

$B Èðr ÇÏÑÈ 4?ãF{ $MR& š• RÎ $# , ? Ÿw $Zuè ÇÏÐÈ 4 › qB p¨y‹Å ¾ÏnÅÿR ’Î § _ ‘ù

4A& ß] øm ãm$¡ 9$# x8îÿãŸw 9Å»™ ‰ø. (qãY ¹ $JR¯) (qãZ ¹ $B ¨#)ù 7ÏŠÜƒ ’Î

نو موسی په خپل زړه کې وېره احساس کړه، ومو ویل: مه وېرېږه، یقیناً چې همدا ته برلاسی یې، او هغه شی وغورځوه چې ستا په لاس کې دئ، چې هغه څه ښوی تېر کړي چې دوی جوړ کړي، یقیناً هغه څه چې دوی جوړ کړي د کوډګر مکر دئ، او جادوګر چې هر چېري ورشي بریا نشي موندلی.

له دې مبارکو آیتونو څو خبري معلومېږي:

- د کوډګرو له لوري ښودل شوې ننداره دومره هیبتناکه وه چې موسی علیه السلام په خپل زړه کې وېره احساس کړه، دلته دا نه دي ویل شوي چې آیا پر ځان وېرېدلی، که له دې چې په مسابقې کې به برلاسی نشي او که په دې چې خلک به دوکه شي او د جادوګرانو تر اغېز لاندې به راشي؟! خو له وروستۍ فقرې معلومېږي چې وېره ئې په مسابقې کې د خپلي بریا په اړه وه، ځکه الله تعالی فرمایي: ومو ویل: مه وېرېږه، یقیناً چې همدا ته برلاسی یې.
- د الله تعالی له لوري موسی علیه السلام ته ویل شوي چې د خپل لاس عصا وغورځوي، چې دا به ټول هغه پړي او عصاګاني ښوی تېري کړي چې دوی د خوځنده مارانو په څېر ښودلي.
- دلته ویل شوي چې جادو هسي یوه دوکه او غولونه وه، د فرعون د ماهرو جادوګرانو دا لوبه د لاس هنر وو نه د جادو اغېز، دا په حقیقت کې یو مکر وو نه بل څه، د پړو او عصاګانو حقیقت نه دئ بدل شوی بلکې خلک غولول شوي او د خوځنده مارانو ګمان ئې پرې کړی!! د آیت دا برخه چې وایي: جادوګر چې هر چېري ورشي بریا نشي موندلی، دا حقیقت مزید واضح کوي او ښیي چې د جادوګر مکر او کید د څو شېبو داسي غولونکې ننداره ده چې نه ده ته کومه ګټه رسوي او نه

بل ته. د گټي او تاوان پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي.

همداراز قرآن د هاروت او ماروت د قصې په ترڅ کي فرمايي چي بني اسرائيلو به له دوی د داسي څه زده کولو هڅه کوله چي په هغه سره سړی او د هغه مېرمن سره بېل کړي خو دوی په خپل سحر سره نه ځان ته کومه گټه رسولی شوه او نه بل ته کوم تاوان:

$B $JgÏB bqß=yèGšù öNåk÷]ÏB $tB tbqè%Ìhxÿãƒ ¾ÏmÎ/ tû÷üt/ ÏäöyJø9$# ¾ÏmÅ_÷ry—ur 4 $tBur Nèd tûïÍh‘!$ŸÒÎ/ ¾ÏmÎ/ ô`ÏB >‰tnr& žwÎ) ÈbøŒÎ*Î/ «!$#

البقره: ۱۰۰ bqßJ¯=yètGtƒur $tB öNèd”ÛØo„

(دې ملائکو) به هيچا ته څه تعليم نه ورکاوو مگر دا چي ورته ويل به ئې: موږ (خو د يوه) امتحان (لپاره راغلې) يو، نو ته مه کافر کېږه، خو دوی له دې دواړو هغه څه زده کول چي په هغه سره نارينه او مېرمنه ئې سره بېل کړي، دا په داسي حال کي چي په دې سره دوی د الله له اذن پرته هيچا ته تاوان رسوونکي نه وو او په داسي حال کي چي هغه څه ئې زده کول چي تاوان ئې وررساوو او گټه ئې نه وررسوله.

دا آيتونه په واضح الفاظو د سحر دا ډول اغېز ردوي او وايي چي د گټي او تاوان پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي نه د جادوگرانو په جادو سره!!! دې ته مو پام وي چي دغو دوو فرشتو خلکو ته داسي جادو نه ورښودو چي په هغه سره مېړه او مېرمن ئې سره بېل کړی شي، حاشا و کلا چي الله تعالی به فرشتې په دې گمارلې وي چي خلکو ته داسي کوډي ورزده کړي، دا هم د الله تعالی په اړه تور دئ او هم د فرشتو په اړه، دا خو ستره گناه ده، فرشتې په خپله دوی ته وايي چي مه کافران کېږي، نو څنگه به هغوی ته داسي کوډي ورښيي؟!! د آيت معنی دا ده چي دغو

مفسدینو به حتی له فرشتو هم د داسي څه زده کولو هڅه کوله چي سړی او د ده مېرمن سره بېل کړی شي، یوه به غوښتل چي د بل مېرمن ترې بېله کړي او پر خپل ځان ئې مینه کړي، نو د همدې لپاره به ئې کوډو ته پناه وړه حتی غوښتل ئې چي له فرشتو هم دغسي څه زده کړي، په همدې موخه فرشتو ته ورتګ د دوی لپاره اتمام حجت وو او په همدې سره په الهي عذاب اخته شوي. د جادو د دا ډول اغېز خبري هغه ټګماران تکراروي چي خلک غولوي او ورته وایي: جنابه! جادو حق دئ، انکار ترې کفر، پر رسول الله ﷺ جادو شوی وو، ما ته راشه چي په یوه جادو سره ستا مرادونه ترسره کړم، سرکښ محبوب درته تسلیم کړم، که د بل د کوډو له کبله بیمار شوی یې کوډي راوباسم او د جادو اغېز شنډ کړم، خو دا ډېر ګران کار دئ، او شکرانه ئې لویه ده، له ما ډېر وخت، ډېر زحمت او ډېر مصرف غواړي، د سور سېرلي او سپین چرګ ویني، د زعفرانو زېړ رنګ، د وریښمو ټوټه او دا او دا غواړي!!! زعفران به زه راپیدا کړم، د سېرلي او سپین چرګ بندوبست به ته وکړې، د محبوبې د وېښتانو څو تارونه، د زړې ږمنځې څو ښاخونه او .... به هم ته راپیدا کړې، نور هر څه پر ما!!!

د ځینو خلکو په ذهن کي به ښایي دا اندېښنه راولاړه شي چي په قرآن کي ویل شوي چي د نفاثات في العقد له شره الله ته پناه یوسو، او ځینو مفسرینو د نفاثات في العقد په اړه ویلي چي له دې څخه مراد هغه کوډګري ښځې دي چي تارونه به ئې غوټه کول او په هري غوټي کي به ئې پو کول او په دې توګه به ئې پر خلکو کوډي کولې!! د دوی د اندېښنې رفع کولو لپاره باید ووایو: دا د الفلق د سورې په څلورم آیت کي راغلې فقره ده، د دې فقرې شرح او تفسیر د الناس سورې په څلورم آیت کي زموږ په وړاندي اېښودل شوي، کوم څه ته چي په یوې سورې کي د نفاثات في

العقد نوم ورکړی شوی په ورپسې سوره کي او همغسي په څلورم او پنځم آيتونو کي د الوسواس الخناس الذي يوسوس في الصدور الناس په الفاظو ورته اشاره شوې، دا دواړه سورتونه د محتوی له پلوه په بشپړه توګه سره ورته دي، او دواړه په يوه نامه؛ معوذتين يادي شوې. د دې تفصيل د الفلق د سورې په تفسير کي وګورئ.

(نفاثات) له نفث څخه د پو کولو په معنا او د نفاثه جمع ده، چي يا د (علامه) په څېر د زيات پو کوونکو نارينه وو په معنا ده، يا جمع مؤنث يعنی پو کوونکې ښځې او يا د پو کوونکو ډلو په معنا ده. او (عُقَد) د عقده جمع او معنا ئې غوټه ده. دې معانيو ته په پام سره د مفسرينو تر منځ درې رأيي زمونږ مخي ته راځي: ۱- مراد ئې هغه جادوګري ښځې دي چې د جادو او کوډو لپاره تار غوټه غوټه کړي او په هري غوټي کې پو کړي، ۲- د زمخشری او ابو مسلم اصفهاني له نظره په (النفاثات فی العقد) سره هغو ښځو ته اشاره شوې چي په خپلو کرشمو، عشوه او ناز نخرو سره نارينه داسي تر اغېز لاندي نيسي او په خپل دام کي ئې اچوي لکه چي جادو پرې شوی وي. دريمه رأيه دا ده چي له (النفاثات فیالعقد) څخه هغه ډلي مراد دي چي عقده من افراد پاروي، د دوی په عقدو کي پو کوي، د ناراضيانو په لټه کي وي تر څو ئې تحريک کړي، احساسات ئې راوپاروي، عقدې ئې وروپړسوي، په هغو غرضي او مرضي وګړو پسي ګرځي چي خپلو ناروا غرضونو ته نه دي رسېدلي، په زړه کي عقدې لري، دوی ئې په شا وټپوي او د مسلمانانو په ليکو کي د فتنو راولاړولو لپاره ترې استفاده وکړي. که د الفلق د سورې د آيتونو تسلسل ته پام وکړو نو له ورايه برېښي چي دا (النفاثات فیالعقد) له هغه وروسته خپل فعاليت پيلوي چي تياره خوره شي او هغه وخت عقدې پړسوي چي ځيني په ړندوونکې فتنې اخته شي، کله چي مغشوش شرايط راشي او ځينو خلکو ته د حق او باطل ترمنځ تفکيک ګران شي

نو دغو پو کوونکو ته مناسب شرایط برابر شي، متې رابډ وهي او د عقده منو خلکو په راپارولو بوخت شي. حقیقت دا دئ چي د (نفاثات فی العقد) اطلاق نه په عشوه گرو ښځو صحیح دئ او نه په هغو کوډگرو ښځو چي په تعویذ او د تار په غوټو کي پو کوي.

چا چي دا آیت د پورتني روایت له مخي تفسیر کړی؛ دې ته ئې پام نه دئ کړی چي په روایت کي یاد شوی جادوگر نارینه دئ نه کومه ښځینه جادوگره!! دې ته ئې هم توجه نه ده کړې چي د دې سورې په هیڅ برخي کي د جادو او جادوگر یادونه نه ده شوې، دلته د همدې سورې له دغه آیت وروسته په ورپسې آیت کي د حاسد یادونه شوې او دا په واضح توگه ښیي چي نفاثات في العقد هم د حاسد په څېر کینه کښ او کینه پاروونکی وگړي دي، نه جادوگري ښځي.

د الناس د سورې په څلورم او پنځم آیتونو کي ویل شوي (من شر الوسواس الخناس الذي یوسوس فی صدورالناس: د هغه وسوسه اچوونکي له شره چي په وار وار راځي، هغه چي د خلکو په سینو کي وسوسې اچوي) او دا دقیقاً د (النفاثات فی‌العقد) معنا او شرحه ده. د قرآن په ډېرو نورو آیتونو کي هم گورو چي د (نفاثات فی‌العقد) او (الذي یوسوس فی صدورالناس) مفهوم افاده کوي، دا ټول هغي ډلي ته اشاره کوي چي د صف دننه د فتنو راولاړولو لپاره هڅي کوي، د توبې په سوره کي په دې اړه داسي راغلي:

pZFÿ)$ Nà6 Rqã7/ Nä=»ÏŠ{ (qãÊ#V{r Zw$6z žwÎ) Näräš#– $B /ä3‹Ïù (qã_•z öqs9

ÇÍÐÈ ûüÏJÎ=»©à9$Î/ 7ŠÎ=tæ ª!$#r 3Nçl; bqãã»£J™ öNä3‹Ïùr التوبة: ۴۷

که ستاسو په لیکو کي وتلي وی نو له تاوانه پرته به ئې بل څه نه وو درزیات کړي، خامخا به ئې د فتنو په لټه کي په تاسو کي ځغلول کول او په تاسو کي د دوی لپاره

اوربدونكي شته، الله د ظالمانو په حال ښه پوه دئ.

نو په بشپړ ډاډ او اطمئنان سره ويلی شو چي نه پر رسول الله ﷺ جادو شوی او نه د جادو له کبله بيمار شوی، او نه جادوگر کولی شي په خپل جادو سره چا ته گټه يا تاوان ورسوي. جادو يوه دوکه ده او جادوگر يو ټگمار او دوکه مار انسان. او دا همغه څه دي چي قرآن ئې مورږ ته لارښوونه کوي.

ذو القرنين او يأجوج او مأجوج

د ذوالقرنين او يأجوج او مأجوج په اړه هم په امت کي د جدي اختلاف شاهد يو، په تفسيرونو کي هم بېل بېل آراء مومو او په رواياتو کي هم کافي متعارض روايات. راشئ وگورو چي قرآن په دې اړه څه ويلي او کومه رأيه او روايت د اعتبار وړ گڼلی شو!!

د قرآن په دوو آيتونو کي د يأجوج او مأجوج يادونه شوې، يو ئې د الکهف د سورې۹۴ آيت او بل ئې د الانبياء د سورې ۹۶ آيت دئ، د الکهف په سورې کي د دوی يادونه د ذوالقرنين د قصې په ضمن کي شوې او قصه داسي پيل شوې:

ÇÑÌÈ #•ò2 Ë ŗZB Näǎæ (qèÙ™ @è ÈÌRö)$$ “ Ë `ã • Rqèó„r

د ذو القرنين په اړه تا پوښتي، ووايه: ژر به ئې څه يادونه درواوروم.

په دې مبارک آيت سره يوه بله اغېزناکه او عبرتناکه تاريخي قصه پيل کېږي

چي د يوه ځواکمن او فاتح زعيم په اړه ده او په ترڅ کي ئې د دې سورې محوري او اساسي مضامين په نوې اغېزمني بڼې کي انځور شوي. دا ځل يو مؤمن بنده د داسي اقتدار او واکمنۍ په حالت کي ښيي چي د ملک لمن ئې د وچي له ختيزه تر لوېدزه غزېدلې، د شمال او جنوب په لوري خوره شوې، هيڅوک ئې مخي ته ودرېدی نشي او د مقابلې توان ئې نه لري، ډول ډول وسائل او امکانات ئې په واک کي دي، خو دې زور او ځواک؛ نه مغرور کړی، نه ئې له خپل رب عصيان او بغاوت ته هڅولی او نه ئې د نورو په حق کي ظلم او تېري ته تشويق کړی، د مظلوم مرسته کوي، د ظالم له شره ئې ژغوري، د مفتوحه سيمو له هستوگنو سره نېک او عادلانه چلن کوي او يوازې ظالمانو ته سزا ورکوي، فتوحات ئې د دې لپاره نه دي چي د جاه طلبۍ شوق پوره کړي، نورو ته خپل زور او ځواک وښيي او د نورو سيمو په نيولو سره د خپلې واکمنۍ لمن پراخه کړي، بلکي د يوه سپېڅلي هدف لپاره دي، غواړي خلک پر الله تعالی او آخرت ايمان راوړي او د ظالمانو له منگولو وژغورل شي. د دې آيت لاندي مطالب توجه غواړي:

- دلته ويل شوي چي: او د ذوالقرنين په اړه له تا پوښتني کوي، له دې وينا معلومېږي چي د نورو پوښتنو په ضمن کي دا هم يوه پوښتنه وه، او دا ښيي چي د اصحاب کهف او خضر عليه السلام په اړه مخکني وضاحتونه هم د دوی د پوښتنو په ځواب کي وړاندي شوي. د آيت له دې فقرې (#•ò2 Ë ¨çZB Nãǎæ {qèŭ™ ö‡) : ووايه: ژر به ئې څه يادونه درواوروم) معلومېږي چي رسول الله ﷺ د دې وحي له راتلو وروسته هغوی ته دغه وينا کړې، هغه رأيه صحيح نه برېښي چي وايي: رسول الله ﷺ لومړی له هغوی سره وعده کړې او بيا څه موده وروسته دا آيتونه نازل شوي.

- دلته د ذوالقرنين نوم راغلی چي لغوي معنی ئې د دوو ښکرانو خاوند ده، نه په

قرآن کي د دې مزيد وضاحت شوی چي دا څوک وو، نه په احاديثو کي او نه د تاريخ په کتابونو کي، ځينو ويلي چي دا يوناني سکندر اعظم وو او ځينو ويلي چي دا خورس(خسرو) د فارس واکمن وو، په دې اړه په يقين سره څه ويل ګران دي، دا هم يوه بله پوښتنه ده چي ولي د ذوالقرنين په نامه ياد شوی؟ آيا دا له دې کبله چي ده او فوځيانو به ئې داسي خولونه پر سر ږدول چي دوه ښکرونه به ئې ول، که د دې لپاره چي ده حقيقتاً په خپلي کوپړۍ کي د ښکرو په څېر دوه راوتلې غوټې درلودې؟ په دې اړه هم څه واضح ځواب نشو موندلی، خو د قرآن له وينا دومره معلومېږي چي قريش له دې نوم سره آشنا ول او د همدې ذوالقرنين په اړه ئې له رسول الله ﷺ پوښتنه کړې، د قريشو د دې معرفت مرجع يهودان ول، بايد د يهودانو په مذهبي او تاريخي کتابونو کي دا ولټول شي چي دوی د ذوالقرنين نوم چا ته ورکړی وو. په بايبل کي د دانيال يوه جعلي او سر تر پايه بې بنسټه قصه مومو چي په ضمن کي ئې د دانيال داسي خوب ته اشاره شوې چي وايي: خوب مي ليد چي د شوش په سيمي کي (دا سيمه اوس د ايران يوه برخه ده)؛ د نهر خوا ته ولاړ يم، يو مږ ګورم چي دوه جګ جګ ښکرونه ئې دي، د نهر په ژۍ کي ولاړ دئ، ناڅاپه ګورم چي يو ښاخ ئې ستر او تر بل جګ شو، دې مږ د مغرب، شمال او جنوب لوري ته ښکرونه وهل، هيڅ ځناور ئې مقابله نشوی کولی او روغ نشو ترې خلاصېدی، څه چي ئې غوښتل همغسي ئې کول او سترېدو، په داسي حال کي چي لګيا وم د دې صحنې په اړه مي فکر کولو ناڅاپه له لوېديزه يو وز راڅرګند شو، داسي تېز راروان وو چي پښې به ئې د منډې په حال کي پر زمکه نه لګېدې، دې وز چي يو ښکر ئې د دواړو سترګو تر منځ درلود په شدت سره د دوه ښکري مږ په لور ورغی، له ډېر غضب سره ئې پرې بريد وکړ، دواړه ښکرونه ئې ورمات کړل او هغه ئې رانسکور کړ...

ورپسې د جبرئيل له قوله چې دانيال ته په خوب کې راڅرګند شوی دا خوب داسې تعبيروي: هغه دوه ښکری مږ د ماد او فارس پاچايي ده، هغه وز چې د دواړو ستر ګو منځ کې ئې يو ښکر وو د يونان پاچايي ده، ښکر ئې د همدې ملک لومړی پاچا دئ، د ښکر ماتېدا او پر ځای ئې د څلورو ښکرونو راپيدا کېدا په دې معنی ده چې دا پاچايي به په څلورو برخو وويشل شي او هره برخه به يو پاچا لري خو هيڅ يو به ئې د لومړي پاچا په څېر ځواکمن نه وي....

- که تاسو د بايبل دغه برخه په دقت سره ولولئ نو يقيناً چې ډېر ژر به درته جوته شي چې (دانيال) يو جعلي نوم دئ، او په ده پورې تړل شوې خبرې جعلي، له ځانه جوړې شوې خبرې او له سره تر پايه غلطې او بې بنسټه دي، خو عجيبه ده چې دانيال ته منسوب دغه قصې، خوبونه او تعبيرونه ئې په مسلمانانو کې خورې شوې، دانيال د يوه معروف معبر په نامه پېژني او حتی ځينو مفسرينو په خپلو تفسيرونو کې د ده خبرې نقل کړې دي، دا په داسې حال کې چې عمر رضي الله عنه يو کس د دې لپاره سخت تنبيه کړ چې دانيال ته دغه منسوب خبرې ئې تبليغ کړې وې او ورته وئې ويل چې زه پيغمبر عليه السلام د اهل کتابو د آثارو له لوستلو په کلکه منعه کړی وم. د دې تفصيل د (بايبل د قرآن په رڼا کې) کتاب کې وګورئ، خو يهودان د بايبل دغې جعلي برخې ته تر نورو زيات ارزښت ورکوي، د همدې لپاره دا دوه ښکری (ذوالقرنين) په دوی کې پېژندل شوی او معروف نوم وو او د فارس يو ستر واکمن ئې په همدې نامه ياداوو.
- قرآن په راتلونکو آيتونو کې د دې ستر فاتح مواصفات زمونږ مخې ته ږدي او هغه د يوه مؤمن او عادل واکمن او زعيم په توګه معرفي کوي.

#Œ)̂ ØLm ÇÑÎÈ $76™ ì 7Øù ÇÑÍÈ $76™ äó« Èä `Ë ç‹Y•?#är ÇÚ óR{$'Î ¼ç9 $YÇB $R)̂

$Züè $Bÿq% $d%Zl̈ä %`rr ÿr̈Üm Bú tãã ’Î Ü ãø? $d%`r Äş ôtx9$ >Ìó B ÷=/

O=ß `B $B& A$% ÇÑÏÈ $Zÿ6ãn NÎŽÏi ‹Ï, G? b& $BÎ)r >Ééê b& $BÎ) ÈÜtR ö)$$# ‹»f

ÿ@Ïår `B#ä ôB $B&r ÇÑÐÈ #[ô6o$I# ‹ ã ¼çµgÉèŭ ¾ïÎî 4Ï Š•ã Oè ¼çµgÉèç $ ö¡ ù

ÇÑÑÈ #Zó ç$RÌ•ß& ôB ¼çµ9 Aqà)Z™r 4_ó tø$ãt“_ ¼ãù $[s î» ¹

يقيناً چي موږ هغه ته په زمکي کي تمکين ورکړی وو او ډول ډول اسباب مو ورکړي ول، نو د يوه (اقدام اړوند) سبب پسې شو، تر هغه چي د لمر لوېدو حد ته ورسېدو، هغه ئې داسي وموند چي په تور رنگه خټينه چينې کي پرېوځي، او د هغې خوا ته ئې يو قوم وموند، ومو ويل: اې ذو القرنينه! يا ئې تعذيب کړه يا د دوی په اړه نېک چلن غوره کړه، وئې ويل: اما هغه چي ظلم ئې کړی نو حتماً به ئې تعذيب کړو بيا به د خپل رب لوري ته گرځول کېږي او هغه به ئې په ځانگړي بد عذاب اخته کړي. او هغه چي ايمان ئې راوړی او نېک عمل ئې کړی نو هغه ته غوره بدله ده او حتماً به هغه ته د خپلي سپارښتني آسانه وينا وکړو.

په دې مبارکو آيتونو کي دا لارښووني مومو:

- ذوالقرنين د نړۍ يو پياوړی او مضبوط واکمن وو، الله تعالی ډول ډول اسباب او امکانات ورکړي ول، له خپلو وسائلو او امکاناتو په استفادې سره ئې لومړی د لوېديز په لوري مخه کړه، تر هغه ځايه مخکي ولاړ او سيمي ئې يوه په بلي پسې فتح کړې چي د لمر لوېدو حد ته ورسېدو، داسي ځای ته چي پراخه خټينه چينه ئې مخي ته حائل شوه، داسي ورته معلومېده چي لمر د همدې خټيني

چينې په وروستۍ (غربي) ژۍ کي پرېوځي، د قرآن له وينا معلومېږي چي د دې چينې شرقي ژۍ ختېنه ده، د غرب په امتداد دومره اوږده پرته ده چي آخوا ته ئې هيڅ لوړه نه تر سترګو کېږي، د لمر د پرېوتو پر مهال داسي معلومېږي لکه چي لمر په همدې چينې کي پرېوځي. د قرآن له وينا دا هم معلومېږي چي دا کوم ستر بحر او سمندر نه وو بلکي چينې ته ورته بحيره وه، دغو لارښوونو ته په پام سره ويلی شو چي دا فاتح زعيم د يونان کوم پاچا نشي کېدی، ځکه د يونان په غرب کي داسي بحيره نه تر سترګو کېږي، د کوچنۍ آسيا په غربي ساحل کي پرتې جزېرې او مديترانه داسي دي چي د قرآن د الفاظو مصداق ګڼل کېدی شي، نو د دې فاتح زعيم پلازمېنه به د دې سيمي ختيځ کي پرته وه، او دا د خورس په اړه تر سکندر اعظم زيات صدق کوي.

- دې فاتح زعيم د دغي چينې خوا ته يو قوم وموند، داسي چي الله تعالی ده ته هم د دې قوم د تعذيب قدرت او توان ورکړی وو او هم له دوی سره د نېک چلن توان، خو ده دا پرېکړه وکړه: چا چي ظلم کړی يا له دې وروسته ظلم وکړي مناسبه سزا ورکوم، بيا به د خپل رب لوري ته درومي او الله تعالی به سخته سزا ورکوي، او هغه چي ايمان ئې راوړی او نېک عمل ئې کړی يا له دې وروسته ايمان راوړي او نېک عمل وکړي نو هغه ته به په دنيا او آخرت کي غوره بدله ورکول کېږي او موږ به نه له هغه سره سختي کوو او نه به ئې پر سختو کارونو ګمارو.
- له دې وينا په ډېر صراحت سره معلومېږي چي دا يو مؤمن او عادل زعيم وو، د مفتوحه سيمو له هستوګنو سره ئې عادلانه چلن کولو، ظالمانو ته ئې سزا ورکوله، له مؤمنانو او نېکانو سره ئې نېک چلن کاوو، هدف ئې د زمکو لاندي کول او د نورو شتمني لوټل نه وو، د تاريخي شواهدو له مخي سکندر دا مواصفات

نه درلودل، هغه چنګیز ته ورته فاتح وو، له تاریخي شواهدو دا معلومېږي چي خورس تر ډېره حده د همدې مواصفاتو خاوند وو.

[illegible]

[illegible]

بیا (د بل کار لپاره) په اسبابو پسې شو، تر هغه چي د لمر د ختو حد ته ورسېد، هغه ئې داسي ومونده چي پر یوه داسي قوم راخېژي چي له هغه مو هیڅ حجاب او پرده نه ده ورته جوړه کړې، همداسي وو، او موږ یقیناً په هغه څه د خبر ېدو له پلوه احاطه کړې چي له ده سره ول.

دا مبارک آیتونه د دې زعیم بل فاتحانه اقدام څېړي او وايي:

- بیا ئې د بل اقدام لپاره تیاری ونیو، د ختیځ په لور وخوزېدو، داسي سیمي ته ورسېدو چي د هستوګنو او لمر ترمنځ نه چت حائل کېدو، نه کېږدۍ او نه جامې، نه ئې خوني او سمڅي درلودې، نه ئې کېږدۍ او نه جامې، د حیواناتو په څېر بربنډ ول.
- له الفاظو داسي معلومېږي چي دا سیمه هم د کوم بحر په غربي ژۍ کي پرته وه، لمر به له راڅرګندېدو سره سم ترسترګو کېدو، او وړانګي به ئې مخامخ او له کومي مانع پرته پر سیمي او هستوګنو ئې لګېدې. داسي معلومېږي چي دا به د هند هغه شرقي سیمه وي چي له بحر سره متصل پرته ده.
- دا آیتونه مسلمانانو ته اطمئنان ورکوي چي د ذوالقرنین په اړه د قرآن دا وینا د هغه جامع او کامل علم له مخي ده چي الله تعالی ئې د ده او د ده د امکاناتو او وسائلو په اړه لري.

[illegible]

ÇÌÈ Zvq% bqß)ÿ

بیا (د بل کار لپاره) په اسبابو پسې شو، تر هغه چې د دوو غرونو منځ ته ورسېد، تر هغو وړاندي ئې داسي قوم وموند چي دې ته نږدې نه وو چي په کومي وينا وپوهېږي.

دلته د ذوالقرنين بل سفر ته اشاره شوې خو لوری ئې نه دئ په ګوته شوی، دومره ويل شوي چي د دوو غرونو منځ ته ورسېد، د دغو غرونو خوا ته ئې داسي قوم موندلی چي په خبري د پوهېدا وړتيا ئې دومره کمزورې وه چي په هيڅ وينا نه پوهېدو ته نږدې وو. په وروستيو آيتونو کي داسي اشارې مومو چي په مرسته ئې دا سيمه او ولس ئې پېژندی شو.

%¹` öz 7 9 @èø @gù ÇÚ öŒ $'Î br&Ayã l qã ßr l qã Ü b) ÈÈö)ÿ $# ‹»ƒ (q$%

ÇÌÎÈ #‰™ N$Y•/r $YZ÷/ @èø b& #?ã

وئې ويل: اې ذوالقرنينه! يقيناً چي يأجوج او مأجوج په دې زمکي کي فساد خوروونکي دي، آيا کېدی شي چي تا ته څه خراج (ماليه) د دې لپاره درکړو چي زموږ او دوی تر منځ کوم سد او مانع جوړ کړې.

له دې مبارک آيت څو خبري معلومېږي:

- دا سيمه د يأجوج او مأجوج قوم ته نږدې پرته وه. دوی به د دوو غرونو له منځه راتېرېدل او د سيمي پر خلکو به ئې بريدونه کول، فساد او بې امني به ئې خوروله.
- د يأجوج او مأجوج تر بريدونو او ګواښونو لاندي خلکو له ذوالقرنين غوښتي چي دا ناو بند کړي او د دې دواړو لوړو غرونو تر منځ داسي سد جوړ کړي چي د دغو بريدونو مخنيوي وکړي.

● دا ئې هم ورته ویلي چي د دې په بدل کي به موږ تا ته مالیه درکوو.

د یأجوج او مأجوج نومونه هم باید د یهودو په مذهبي کتابونو او تاریخي اسنادو کي ولټوو، ځکه دا نومونه د ذوالقرنین د قصې په ارتباط راغلي، د دوی په مذهبي کتابونو کي د دې یادونه شوې، دوی هغه قومونه د یأجوج او مأجوج په نامه یاد کړي چي د آسیا په شمال ختیزي برخو کي مېشت ول، بایبل وایي چي یأجوج او مأجوج د نوح علیه السلام د زوی یافث اولاد او هستوګنځی ئې د آسیا شمال ختیزه سیمه ده، (دې ته مو پام وي چي د قومونو د شجرو په اړه د بایبل وینا او ادعاء خوشې او بې بنسټه ادعاء ده او قرآن ئې ردوي)، له دې خبري معلومېږي چي د ذوالقرنین دا سفر د شمال په لوري وو، له تاریخي اسنادو دا هم جوتېږي چي د قفقاز په جنوب کي د دربند او داریال په نامه دوه سدونه ترسترګو کېږي چي ویل کېږي د تاتاري، منګولي، هن او سیتهین قومونو د یرغلونو د مخنیوي لپاره جوړ شوي وو,

•/ã ’Îqê#ä ÇÎÈ $BŠ‘ Nbž•/r ØBY•/ @èô & ø§ÎÎ ’Îqã'ù žöz ’În İšÎi ÓÍ_©3B $B A$%

A$% #YŠR ¼ã#è_ #ŒÎ) ÉLm (qã ãR$ A$% ÈÛù%ÁÁ 9$ûü/ 3‘ r$™ #ŒÎ) ÉLm ‰fŸtø$

ÇÏÈ $ŠR ¼çŸ9 (qãÜGŠ$$Br çgãêã/ b& (ãÜŠ$$Jù ÇÎÈ #ÐŠ ïøã ØÑèpÎqê#ä

ÇÑÈ $ým ’În Ŗãr b%.r ä!Ŏ ¼ã#è_ ’În Ŗãr ä!` #Œtù ’î§ `B pºq‘ #‹»d A$%

ÇÒÈ $Ùd ÑĝZèJú Íq•Á 9$’Î ‡ÿŸr •Ù è/ ’Î ßqß 7ÍBöƒ Ñ_Õ è/ $Zø?r

وئې ویل: زما رب چي څه زما په واک کي راکړي هغه (ډېر او) غوره دي، نو په افرادي قوت سره زما ملتیا وکړئ چي ستاسو او د دوی تر منځ بند جوړ کړم، د اوسپني ټوټې راته راوړئ، تر دې چي د دواړو لوړو څوکي ئې سره (وصل او

برابري کړي)؛ وئې ويل: (اور) پو کړئ، تر دې چې هغه ئې اور (ته ورته سرې) وګرځولې، وئې ويل: ما ته ويلي شوي زېړ (مس) راوړئ چې پرې توی ئې کړم، نو نه په دې توانېدل چې پرې وخېژي او نه ئې په سوري کولو توانېدل. وئې ويل: دا زما د رب له لوري يوه پېرزوينه ده، نو کله چې زما د رب وعده راورسي له خاورو سره به ئې برابر کړي، او زما د رب وعده رښتينې ده، او په دې ورځ به پرېږدو چې ځيني ئې د ځينو نورو (په ليکو) کې د څپو په څېر ننوځي، او په شپېلۍ کې به پو شي نو ټول به يو ځای راغونډ کړو.

د دې مبارکو آيتونو مهمې مهمې لارښوونې دا دي:

- ذوالقرنين په ځواب کې ورته وويل: ستاسو ماليه نه غواړم، تر دې مالېې هغه څه ډېر غوره دي چې زما رب راکړي، همدا راته کافي دي. او دا ښيي چې د ذوالقرنين فتوحات د يوه سپېڅلي مقصد لپاره وو نه د مفتوحه سيمو او قومونو د غارت او لوټلو لپاره.
- له ما سره د دې کار په بشپړولو او ترسره کولو کې د خپل وس مطابق مرسته وکړئ، چې ستاسو او د دوی تر منځ بند جوړ کړم، د اوسپنې ټوټې او دړې راته راوړئ.
- دا د اوسپنې ټوټې او دړې ئې د دواړو غرونو تر منځ داسې سر په سر ودرولې چې د دواړو له څوکو سره برابرې شوې.
- بيا ئې د اوسپنې خوا ته سکاره کېښودل او اور ئې پرې بل کړ، خلکو ته ئې وويل چې اوس سکروټو ته د اړوند وسائلو په مرسته پو کړئ، تر دې چې اوسپنه دومره سره شوه چې د اور په څېر شوه، نو خلکو ته ئې وويل: ما ته ويلي شوي زېړ (مس) راوړئ چې پرې توی ئې کړم، په دې توګه د اوسپنې داسې مضبوط دېوال جوړ

شو چې يأجوج او مأجوج نه پرې رااوښتی شو او نه ئې سوری کولی شو.

- په دې وخت کې ذوالقرنين د خپل رب شکر اداء کړ او وئې ويل: دا زما د رب له لوري يوه پېرزوينه ده، الله تعالی موږ ته د دې توفيق راکړ چې دا کار ترسره کړو، دا سد به تر هغه ولاړ وي چې الله تعالی ئې غواړي، خو کله چې زما د رب وعده راورسي مات مات او له خاورو سره به ئې برابر کړي، او زما د رب وعده رښتينې ده، هرومرو ترسره کېږي. دلته د الهي وعدې معنی يا د هغه سد د نسکورېدو نېټه ده او يا هغه نېټه ده چې الله تعالی د هر څه د مرگ او فنا کېدو لپاره ټاکلې.

د الانبياء په سورې کې د يأجوج او مأجوج په اړه داسې راغلي:

ßqã_ Ü ö M sï è #Œ Î #_ Ìm ÇÌÈ šc qãÅ ö ÷ ƒ Ÿ Nåk̈Xr& $yg»uZõ3n=÷d r& >ptƒ ös% 4'n?tã îP≡tymr

št Ï Ï #Œ Î ù ‘, s)ø9$# ß‰ôãuqø9$# >ztIø%$#ur ÇÏÈ šc qè=Å¡Ys† 5>y‰tn Èe@à2 `ÏiB Nèdur ßqã_ Ü Br

$Zà2 @ ô/ #‹»yd ô`ÏiB 7's#øÿxî 'Îû $Zà2 ô‰s% $uZn=÷ƒuq»tƒ (#rãxÿx. šúïÏ%©!$# ã»|Áö/r& îpÁÏ,»x©

ÇÐÐÈ šúüÏJÎ=»sß

الانبياء: ٩٥-٩٧

او پر يوه داسې کلي چې موږ هلاک کړی حرامه ده چې بېرته به نه راگرځي، تر هغه چې يأجوج او مأجوج پرانيستل شي او دوی به له هرې لوري راکوزېږي. او هغه رښتينې وعده رانږدې شوې ده، نو ناڅاپه به د هغو وگړو سترگې رډې پاتې شي چې کفر ئې کړی (وايي به) افسوس زموږ په حال؛ يقيناً چې موږ له دې غافل وو؛ بلکې ظالمان وو.

د دې آيتونو معنی دا ده چې هغه خلک به هم د الله تعالی په لور درومي چې په الهي عذاب اخته او هلاک شوي، دوی به هم د قيامت په ورځ بيارااژوندي کېږي، په

دنيايي عذاب ئې اکتفا نه کېږي، د الله تعالی په لوري نه گرځېدا پرې حرامه ده. دا ثابته او نه بدلېدونکې الهي پرېکړه ده، دوی به هغه مهال له نورو سره يو ځای د الله تعالی په وړاندي ودرېږي چي قيامت راشي، د قيامت تر راتلو وړاندي به د يأجوج او مأجوج هغه ستره فتنه راڅرگنده شي چي د فساد او تباهي خورولو لپاره به له هري لوري راکوزېږي. تر هغه به دوی په خپلو قبرونو کي پراته وي چي يأجوج او مأجوج بيا د فساد خورولو مجال ترلاسه کړي، دا لار يو ځل بيا ورته پرانيستل شي، هغه مهال به بيا پر نورو سيمو د دوی يرغل پيل شي، يرغل به ئې داسي وي چي له هري لوري به راکوزېږي او بريدونه به کوي، خو دا به هغه مهال وي چي قيامت به ډېر رانږدې شوی وي، او د الله تعالی په وړاندي د دوی ودرېدا به ډېر ژر ترسره شي.

ځينو له دغي فقرې (ßqã_ßr ßqã_ Ĳ Ĝ s ïĕ#Ĉĵ #_ Ĺm) : تر هغه چي يأجوج او مأجوج پرانيستل شي، دا انتباه اخيستې ده چي ښايي د ذوالقرنين هغه سد به د قيامت تر رانږدې کېدو پوري همداسي روغ پاته وي او د يأجوج او مأجوج د راتېرېدا مخه به نيسي، خو هغه مهال به نسکور شي او دوی ته به د تېرېدا او پر نورو د يرغلونو مجال په لاس ورشي. خو دا انگېرنه له يوې خوا د آيت له الفاظو سره اړخ نه لگوي؛ ځکه آيت وايي چي هغه مهال به دوی له هري لوري راکوزېږي، يوازي د هغه يوه بند له لوري د راکوزېدا خبره نه کوي، له بلي خوا دا جوته ده چي دلته د دوی د شمېر زياتوالي ته اشاره شوې او د دومره زياتو خلکو مخنيوی په يوه ووړ بند، هغه هم د يوې وړې سيمي په يوه ناو او خوړ کي نه ممکن دئ او نه ئې عقل مني، له بلي خوا دا انگېرنه له الهي سننو سره اړخ نه لگوي، قومونه مري، ستر ستر او مضبوط مضبوط بندونه د وخت په تېرېدو سره شړېږي او نسکورېږي، د انسان وسائل او امکانات وده کوي، يو وخت په اوبو کي تگ، له غرونو اوښتل، په هوا کي

الوتل ورته محال وو، خو اوس په لویو لویو بحرونو کي اوږده اوږده سفرونه کولی شي، له غرونو او بندونو تېرېدا څه چي له یوې وچي بلي ته د هوا له لاري درومي، فضاء ته سفرونه کوي او پر سپوږمۍ کوزېږي. د قرآن د یوه آیت داسي تعبیر چي له واقعیتونو سره اړخ نه لګوي نه یوازي صحیح تعبیر نه دئ بلکي د دې ستر او عظیم الشأن الهي کتاب په اړه بې ځایه شکونه راولاړوي. قرآن د هغه الله تعالی کتاب دئ چي دا ټول عالم ئې پیدا کړی او له ټولو اسرارو ئې خبر دئ، په دې کتاب کي یوه کلمه داسي نشته چي د واقعیتونو خلاف وي او د انسان عقل ئې نشي منلی. یأجوج او مأجوج د نورو انسانانو په څېر انسانان دي، ژوند او مرګ لري، د دوی په اړه به همغه څه وایو چي په بل هر انسان ئې اطلاق کېدی شي، د قرآن له نظره دا یو مفسد قوم وو، په زمکي کي ئې فساد او تباهي خوروله، د دوی خوا ته پراته خلک ترې تنګ ول، تل به ئې پر دوی غلچکي بریدونه کول او بېرته به تښتېدل، دوی ذو القرنین ته شکایت وکړ، هغه د دغو بریدونو د مخنیوي لپاره په یوه ناو کي داسي اوسپنیز بند او سد جوړ کړ چي د هغوی بریدونه ئې تم کړل. دا د هغه مهال یو مؤثر تدبیر وو، د دې معنی دا نه ده چي همدا سد به تر قیامته پوري د دوی مخنیوی کوي.

د قرآن له وینا معلومېږي چي دا سد دیوه غره په خوړ کي جوړ شوی، د دې غره یوې خوا ته مېشت قوم نسبتاً متمدن قوم وو، ذوالقرنین ته د دوی دا وړاندیز چي د بند جوړولو په بدل کي مالیه (خراج) درکوو همدا مفهوم افاده کوي، یأجوج او مأجوج د دې غره په شمال کي اوسېدل، خو وحشي قوم وو، د دې خوړ له لاري راتېرېدل او پر دغو قومونو ئې غلچکي بریدونه کول او له تالان وروسته بېرته تښتېدل، د سد له جوړېدو وروسته د دوی دا غلچکي بریدونه متوقف شوي، له دې وروسته برید، تالان او بېرته تښتېدا ورته ګرانه شوې، دا رأیه دقیقه نه ده

چي ګواکي دوی ستر ستر بریدونه کول او دا سد د دوی د داسي بریدونو مخنیوی کړی. داسي بند د لویو پلي بریدونو مخه نشي نیولی، لوی پلی فوځ په غرونو رااوښتی شي، که د دوی بریدونه ستر ستر وی نو دا نسبتاً متمدن قومونه به هلته نه پاتي کېدل او لادمخه به نورو سیمو ته کډه شوي وو، هغو چي دا رأیه ئې وړاندي کړې ښایي د دې سورې د (۹۹) آیت په اړه ئې دا ګمان کړی وي چي دا د یأجوج او مأجوج په اړه دئ، حال دا چي دا آیت د قیامت د ورځي په اړه دئ، له (یومئذٍ) نه مراد د بند د ماتېدا ورځ نه ده، دا د قیامت ورځ ده، په دې ورځ به ټول خلک د بحر د څپو په څېر د محشر په لوري درومي، دا ځکه چي په (۱۰۰) آیت کي همدغه د (یومئذٍ) کلمه بیا تکرار شوې او ویل شوي چي په دې ورځ به په صور کي پو شي او دوزخ به کافرانو ته وښودل شي.

د دې احتمال هم شته چي د شمال له لوري د چنګیزیانو هغه ستر ستر او وړانوونکي بریدونه د همدې آیت مصداق وي چي له چین څخه پیل او تر مدیترانې او هند پوري وغزېدل، په دې ټولي پراخي سیمي کي ئې دومره ویني توی کړې، دومره انسانان ئې ووژل او دومره ښارونه ئې وسوزول چي په بشري تاریخ کي ئې نظیر نه مومو. اسلامي خلافت ئې نسکور کړ، په بلخ او بغداد کي ئې دومره تباهي وکړه چي جبران ئې محال وو. ښایي د الانبیاءد سورې په ۹۵-۹۶ آیتونو کي دغه حالت ته اشاره شوې وي او دا د قرآن یوه دقیقه وړاندوینه وي چي ترسره شوه، او ښایي دا وړاندوینه به تر قیامت وړاندي ترسره شي؛ هغه مهال به دا قوم یو ځل بیا په همداسي ستر شرارت لاس پوري کړي.

دا مطلب هم په یادولو ارزي چي ولي د ذوالقرنین د سفرونو په لړ کي د جنوب یادونه نه ده شوې؟ ما ته داسي معلومېږي چي د ذوالقرنین د پلازمېني په جنوب کي

بل هېواد نه وو، د ده هېواد په جنوب کي له سمندر سره نښتی وو او له دې معلومېږي چي پلازمېنه به ئې په خراسان کي وه او هېواد به ئې په جنوب کي تر سمندر پوري غزېدلی وو.

راشئ وګورو چي په رواياتو کي د يأجوج و مأجوج په اړه څه راغلي:

د بخاري په دولسو رواياتو کي د دوی يادونه شوې، په دې کي يو روايت داسي دئ چي وايي يوه سړي رسول الله ﷺ ته وويل: ما د يأجوج او مأجوج سد وليد، د سد مواصفات ئې ورته بيان کړل، رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه دي (په خپلو سترګو) وليد؟ که دا روايت صحيح وي نو څو خبري ترې معلومېږي: ۱- د رسول الله ﷺ تر زمانې دا سد په مکمله توګه موجود وو يا ئې ځيني برخي موجودي وې، ۲- دا کوم خارق العاده سد نه وو، لکه هغسي چي ځيني ګمان کوي، ۳- له عربو ډېر لري پروت نه دئ بلکي دومره نږدې دئ چي يو کس توانېدلی هلته ولاړ شي او په خپلو سترګو ئې وګوري.

د بخاري بل روايت ئې دا دئ:

عَنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ رضي الله عنها أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فزِعًا يَقُولُ « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ » . وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ الإِبْهَامِ وَالَّتِى تَلِيهَا . قَالَتْ زَيْنَبُ ابْنَةُ جَحْشٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ قَالَ « نَعَمْ ، إِذَا كَثُرَ الْخُبْثُ » .

له زينب بنت جحش رضي الله عنها روايت دئ چي رسول الله ﷺ زموږ ځای ته په داسي حال کي رانغوت چي وېري اخيستی وو وئې ويل: لا إله إلا الله، افسوس د عربو په حال له هغه شر چي يقيناً رانږدې شوی، نن د يأجوج او مأجوج په بند کي دومره سوری جوړ شو، بټه ګوته او ورپسې ئې سره وصل کړې، زينب وايي: ما ورته وويل: يا رسول

الله! آیا په داسي حال کي به هم هلاک کېږو چي په موږ کي صالحان وي؟ وئې فرمایل: هو؛ کله چي پلیتي (پلیتان) زیات شي.

دا روایت چي په بخاري کي درې ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۵۹۸ ، ۷۰۵۹ ، ۷۱۳۵، د سند له مخي غریب دئ، په دریو طبقو کي یو یو راوي لري. د متن له پلوه په خپلو منځونو کي ځو توپیرونه لري: په یوه کي راغلي: أَنَّ النَّبِیَّ ﷺ دَخَلَ عَلَیْهَا فَزِعًا په بل کي د دې خلاف راغلي اسْتَیْقَظَ النَّبِیُّ ﷺ مِنَ النَّوْمِ مُحْمَرًّا وَجْهُهُ په یوه کي وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ وَبِالَّتِی تَلِیهَا په بل کي وَحَلَّقَ بِإِصْبَعَیْهِ الإِبْهَامِ وَالَّتِی تَلِیهَا او په بل کي وَعَقَدَ تِسْعِینَ. یو روایت وایي چي رسول الله ﷺ له خوبه روایښ شو، مخ ئې سور اوښتی وو او وئې ویل: لا إله إلا الله، افسوس د عربو په حال له هغه شر چي یقیناً رانږدې شوی، نن د یأجوج او مأجوج په بند کي دومره سوری جوړ شو، بټه کوته او ورپسې ئې سره وصل کړې، بل ئې وایي چي رسول الله ﷺ په داسي حال کي زموږ ځای ته راننوت چي وېري اخیستی وو او همدا خبره ئې وکړه خو په پای کي د ابهام ګوتي یادونه نه کوي او وایي یوه او ورپسې ګوته ئې سره وصل کړې. په یوه بل روایت کي د دې ټولو خلاف ویل شوي: « یُفْتَحُ الرَّدْمُ رَدْمُ یَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذِهِ» . وَعَقَدَ وُهَیْبٌ تِسْعِینَ، دلته د فتحت پر ځای یفتح راغلي چي له مخکني سره جدي تعارض لري او ښیي چي دا سد به له دې وروسته سوری شي. او په بل کي داسي راغلي « فَتَحَ اللَّهُ مِنْ رَدْمِ یَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذَا » . وَعَقَدَ بِیَدِهِ تِسْعِینَ .

که سره له دې ټولو تعارضاتو دا روایت صحیح وګڼو چي په سد کي سوری راپیدا شوی نو د دې معنی همغه ده چي ځینو درنو شارحینو کړې او دا ئې د دې فتنې د قرب او نږدېوالي په معنی اخیستې، نه په حقیقي معنی او په سد کي د سوري په معنی.

د بخاري بل روایت دا دئ:

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ ﵁ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ « لَيُحَجَّنَّ الْبَيْتُ وَلَيُعْتَمَرَنَّ بَعْدَ خُرُوجِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ » . تَابَعَهُ أَبَانُ وَعِمْرَانُ عَنْ قَتَادَةَ . وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لاَ يُحَجَّ الْبَيْتُ » . وَالأَوَّلُ أَكْثَرُ ، سَمِعَ قَتَادَةُ عَبْدَ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ أَبَا سَعِيدٍ .

له ابو سعید خدري ﵁ روایت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمایل: د یأجوج او مأجوج له راوتلو وروسته به هم حج او عمره اداء کېږي. په بل روایت کي دا پرېِ اضافه شوي چي قیامت تر هغه نه راځي چي د بیت الله حج کول بند شي.

د بخاري څلور نور روایات داسي دي چي د مؤمنانو په پرتله د یأجوج او مأجوج شمېر داسي ښيي لکه یو په زرو کي، دا روایات هم د سند له مخي مطلق غریب دي، په دریو طبقو کي یو یو راوي لري او په څلورمي کي دوه.

- د ذوالقرنین د قصې په پای کي د ده داسي خبري راوړل شوې چي د ده دا قصه او ټوله سوره د هغوی پر محور څرخي، او په دې سره قریشو ته ویل شوي: ستاسو مغرور مشران په خپلي داسي مشرۍ او زور ځواک مغرور شوي چي د ذوالقرنین د پراخ ملک په پرتله د یوه واړه کلي ملکانو ته ورته دي، هغه پر خدای او آخرت ایمان درلود، د مظلومانو مرسته ئې کوله، د نېکانو مل او ملاتړی وو، شرق، غرب او شمال ته له داسي سترو سترو فوځونو سره ولاړ چي هېڅوک ئې مخي ته نشو تم کېدی، پردیو قومونو ته ئې له بدل او اجورې پرته لوی لوی کارونه کول، خو د قریشو دا مغرور مشران بتان لمانځي، آخرت نه مني، د الله تعالی پر آیتونو ملنډي وهي، د الله پر پیغمبر استهزاء کوي، د خپل قوم پر مظلومو او بې وزلو مؤمنانو ظلمونه کوي، عملونه ئې ګنده، په فساد کي تر ستوني غرق، ټول هم او غم ئې دا چي

بې وزلي او مظلومان ولوټي، وېره ئې له دې چې دا ذليل او قليل اقتدار ته ئې ګوانس متوجه نشي!!

- د دې بحث په ترڅ کي به تاسو ته واضح شوې وي چي يأجوج او مأجوج د انسانانو د يوه قوم نوم دئ، وحشي قوم وو، په غرونو کي اوسېدل، کوم ښار او مرکزي حکومت ئې نه درلود، که نه نو ذوالقرنين به حتماً هغه فتح کړی وو، پر نورو قومونو ئې غلچکي بريدونه کول، د يوه سد له امله ئې دا غلچکي بريدونه متوقف شول، اوس که تاسو داسي وينا، رأيه او روايت واورئ چي وايي: دا کوم ځانګړی مخلوق وو، له نورو انسانانو سره ئې ډېر ژور توپيرونه ول، دومره ستر ستر او پلن پلن غوږونه ئې ول چي يو به توشک او نيالۍ شو او بل بړستن، نو ستا قضاوت به د دې وينا په وړاندي يا دا وي چي دا خبره په بشپړه توګه غلطه، بې بنسټه او د قرآن خلاف ده او يا دا چي ووايې: د يوه غوږ توشک او بل غوږ بړستن معنی دا نه ده چي پلن پلن غوږونه ئې ول بلکي معنی ئې دا ده چي نه ئې توشک وو او نه بړستن، پر ځمکه به داسي پرېوتل چي نه به ترې لاندي له خپل غوږ پرته بل څه وو او نه ئې له پاسه له خپل غوږ پرته کوم څادر او بړستن.
- د دې قصې په پای کي، د يوې داسي ښکلې او جامع تتمې شاهد يو چي دغه مطالب په کي ځلېږي، الله تعالی فرمايي: هغه ورځ راتلونکې ده چي خلک به له قبرونو راپاڅوو، ټول به د محشر په لوري داسي روان وي چي ځيني به د ځينو نورو په ليکو کي د څپو په څېر ننوځي، په شپېلۍ کي به پو شي نو ټول به يو ځای راغونډ کړو. په همدې سره د ذوالقرنين دا روزونکې او لارښوونکې ښکلې قصه پای ته رسوي. او ورپسې د قيامت په ورځ د کافرانو حال بيانوي.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أشهد أن لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ